BAOU
Education for All

NAAC ACCREDITED A++ GRADE 3.55/4

Proceeding

National Seminar

Role of Libraries in Transforming Societies

Organized by

Dr. Babasaheb Ambedkar Open University
'Jyotirmay' Parisar, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University Marg, Ahmedabad
www.baou.edu.in

Library is the heart of an Educational Institute. It is a matter of immense pleasure that BAOU has organized a National Seminar on "*Role of libraries in transforming Societies*" dated on 28/03/2022.

This incentive venture is indeed excellent in accordance to Academicians, Librarians, Students, Research Scholars and Policy makers. It is a wonderful opportunity to enhance their understandings regarding the contemporary scenarios of libraries.

The conference proceeding is being proclaimed on this juncture. The source of information to the library profession is preferential at this instance. Quick advancement of information and communication technologies has changed the conventional concept of libraries.

Dr. Babasaheb Ambedkar Open University is the ingenuous forum for lifelong learning opportunities and skill development for all learners exclusively with innovative technologies and methodologies.

The object of this conference is to establish a concrete platform to instigate scholars researchers, professionals to accomplish their research target in full.

Prof.(Dr.) Ami Upadhyay
Vice-Chancellor
Dr. Babasaheb Ambedkar Open University,
Ahmedabad.

રાષ્ટ્રીય પરિસંવાદ

"Role of Libraries in Transforming Societies"

:: સંપાદક ::

પ્રો.(ડૉ.) અમી ઉપાધ્યાય : માનનીય કુલપતિશ્રી
ડૉ. મહેશપ્રસાદ ત્રિવેદી
ડૉ. પ્રિયાંકી વ્યાસ
ડૉ. ચેતના શાહ
શ્રી. નિશા સુનિલ જોષી

:: સહ સંપાદક (નિર્માણ સહાય) ::

પ્રો.(ડૉ.) નિલેશ મોદી
પ્રો.(ડૉ.) અજીતસિંહ રાણા
ડૉ. આવા શુક્લા
પ્રો.(ડૉ.) મનોજ શાહ
પ્રો.(ડૉ.) યોગેન્દ્ર પારેખ

:: પ્રકાશક ::

ડૉ. ભાવિન ત્રિવેદી, કાર્યકારી કુલસચિવ

ISBN : 978-93-5598-308-4

Year: 2022

નોંધ : દરેક લેખમાં વ્યક્ત થયેલ વિચારો જે તે લેખકના વ્યકિતગત અભિપ્રાયો છે. સમીક્ષા, વિચાર, વિવેચન, બાબત દરેક લેખક તરફથી મૌલિકતા વિષયક ખાતરી મળ્યા બાદ અત્રે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

"જ્યોતિર્મય" પરિસર

સરખેજ-ગાંધીનગર હાઈવે, છારોડી, અમદાવાદ – **382 481.**

E-mail : info@baou.edu.in Website : www.baou.edu.in

Index

Sr.No	Title	Page No.
1.	**Libraries and Evaluation of Library and Information Services** Chirav Chavda	1
2.	**Library Automation and Barcode Technology** Dr. Priyanki R. Vyas, & Mr. Gunjan patani,	11
3.	**Emerging Technological Trends in Academic Libraries** Hardik Vanik & Dr. Rajeshkumar M. Gamit	19
4.	**Transformation of Library Services in Digital Era** Hetalben J. Chaudhari & Dr. Bhagvanbhai K. Chaudhari	27
5.	**Transition of Library Management in The Digital Era** Mr. Jayesh M. Jiladiya, & Dr. N. M. Kantaria	33
6.	**Role of Library in Government Colleges of Gujarat During Covid-19 Pandemic** Jayshree D. Pandya	39
7.	**Role of A Librarian in The Digital Age** Sonal V. Joshi & Dr. N. M. Kantaria	46
8.	**Research Output of Department of Physics Saurashtra University (2011-2020): A Study** Mrs. Kanakben j. Kasundra & Dr. N. M. Kantaria	53
9.	**Information Literacy in Curtailing Misinformation on Covid-19: Changing Role of Library Professionals in Pandemic** Kinjal G. Parmar & Dr. Priyanki r. Vyas	60
10.	**Content Analysis of Library Website in North Gujarat Education Society Campus, Patan: A Study** Dr. Mahammadhafiz I. Chauhan & Mr. Saurabhkumar S. Patel	67
11.	**Role of Libraries To Provide Better Services To Distance Learners** Nidhi Thakker	75
12.	**Digital Information Literacy: A Step towards A Paperless Society** Dr. Prayatkar Kanadia, Nisha Joshi & Vikramsingh Suryavanshi	82
13.	**Usage of Open Source Software in Selected University Libraries of Uttar Pradesh: An Analytical Study** Praveen Kumar Pandey & Dr. Praveen Babel	90
14.	**Bibliometric Analysis of Globally Published Literature During 2001 to 2021 on Information Seeking Behaviour Using Web of Science Database** Mr. Rajiv M. Patel & Dr. Jignesh Makwana	96
15.	**Role of Librarian in It Environment** Dr. Priyanki R. Vyas & Reshma S. Panchal	111
16.	**Policy in Capacity Building for Library and Library Professional:**	117

An Overview
Sanjay Parmar, Dr. Ajitkumar Prajapati & Pradipkumar Rathod

17. **Moral Right in India: An Overview** 123
Dr. Jignesh Makwana & Trushna A. Gohil

18. **Mapping of Information Service Using Dimensions Database : A Scientometrics Analysis** 129
Dr. Jignesh Makwana & Trushna A. Gohil

19. **The Transformation of Heritage Traditional Library into a digital library: The case of Hazrat Pir Mohammed Shah Dargah Sharif Library"** 141
Amreen Taj

20. **Role of Libraries In Transforming Societies (Role of Library In COVID-19)** 149
Vishal A. Barad & Dr. Pravin. M. Shelak

21. **Content Analysis of Library Website in North Gujarat Education Society Campus, Patan: A Study** 156
Dr. Mahammadhafiz I. Chauhan, Mr. Saurabhkumar S. Patel

22. **Emerging Technological Trends in Academic Libraries** 163
Hardik Vanik, Dr. Rajeshkumar M. Gamit

23. **Bibliometric Study of Microbiology Ph.d. Thesis Submitted to Hemchandracharya North Gujarat University, Patan** 173
Prajapati Smita, Prajapati Rajendra, Jani Kanakbala

24. **Scholarly Communication and Author Identification Services: An Overview** 181
Sanjeev kumar Jain, Dr. Jignesh Makwana

25. **પ્રલેખમાપનના એક ભાગ તરીકે ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ** 189
ભાવના મકવાણા અને ડૉ. પ્રયતકર કાનડિયા

26. **સામાજિક માધ્યમો અને ગ્રંથાલયની સેવાઓ** 196
ચૌહાણ ધનશ્યામસિંહ રઘુનાથસિંહ અને ડૉ. રાજેશકુમાર આર. પટેલ

27. **શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયોના સંદર્ભમાં ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવાઓના પ્રચાર માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ** 205
દિનેશ એસ. ઠાકોર અને ડો. દિગ્વિજયસિંહ ચૌહાણ

28. **ચી. મ. ગ્રંથાલયનું ગુજરાતી સાહિત્યના જતન-સંવર્ધનમાં પ્રદાન** 220
ડૉ. હેતલ ગાંધી

29. **પુસ્તકાલય : સમાજ પરિવર્તન માટેના સાધન તરીકે** 227

પદમા ટી. ગોહેલ અને વનિતા વી. અથવાગટે

30. **પ્રલેખ માપન, વિજ્ઞાનમાપન અને વેબમાપન : એક અભ્યાસ** 233

ટ્વિન્કલ એ. રાણા

31. **કોવિડ-19 દરમિયાન પારૂલ યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયોની સેવાઓનું મૂલ્યાંકન: એક અભ્યાસ** 243

ડૉ. વૈશાલીબેન ભાવસાર અને ડૉ. રવિ આર. જાની

32. **ડિજિટલ યુગમાં શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોનું ભવિષ્ય અને બદલાતી ભૂમિકા** 250

સંજયકુમાર આઈ. પટેલ અને ડૉ. વૈદેહી સી. પંડ્યા

33. **કોવિડ-19 દરમિયાન આરોગ્ય વિજ્ઞાન પુસ્તકાલયોની ભૂમિકા** 256

સંજયકુમાર એન. લિમ્બાચીયા અને રાજેશકુમાર આર. પટેલ

34. **કોવીડ-૧૯ પહેલાં અને પછી કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ – એક અભ્યાસ** 265

નિરાલીબેન સેવક અને ડૉ. દીપ્તિ એન. સોની

35. **Transforming Libraries into Digital Libraries** 275

શિલ્પા ઓઝા અને જીતેન્દ્ર ઓઝા

36. **લાઈબ્રેરીઓને ડિજિટલ લાઈબ્રેરીમાં રૂપાંતરિત કરવી** 280

સોનલ ડી. બિલવાળ અને ડૉ.વનીતા એ. કાલાણી

37. **સોશિયલ મીડિયાની ઉપયોગીતા લાઇબ્રેરી સર્વિસ માટે** 286

શર્મા ધ્રુવ અને જય જાની

38. **સામાજિક પરિવર્તનમાં ગ્રંથાલયની ભૂમિકા: સમાજશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિકોણ** 291

ડૉ. સંજય પટેલ અને ડૉ. ભાગ્યશ્રી રાજપૂત

39. **તોલાણી કેમ્પસના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા ICT નો ઉપયોગ - એક અભ્યાસ** 298

નિશા જોષી અને ખુશ્બુ એસ. પરમાર

40. **પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવામાં સોશિયલ મીડિયાની ભૂમિકા** 304

ડૉ. દિવ્યેશ વ્યાસ

41. **ગ્રંથાલય સેવા અને સામાજીક મીડિયા** 311

ડૉ. વર્ષા જી. જોષી

42. **પ્રાથમિક શાળાઓના પુસ્તકાલયોના ક્ષમતા નિર્માણ અને શિક્ષક વિદ્યાર્થી વાંચન ક્ષમતા વધારવામાં અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિની નીતિવિષયક** 319

ભૂમિકા

ડૉ. મૂકેશકુમાર એન. પટેલ

43. **समाज परिवर्तन के लिए एक उपकरण के रूप में पुस्तकालय** 329

डॉ. विनोदकुमार नाथुभाई माजीराणा

44. **परम्परागत ग्रंथालय को डिजिटल ग्रंथालय में परिवर्तन करने के तकनीक : एक समीक्षात्मक अध्ययन** 337

डॉ. आर. जी. यादव एंम ओमप्रकाश राठौर

45. **कोविड-19 महामारी और पुस्तकालयों की भूमिका** 343

सुनिलकुमार कुरे

Libraries and Evaluation of Library and Information Services

Chirav Chavda, Librarian, U N Mehta Institute of Cardiology and Research Centre

Gate No. 1, Civil Hospital Campus, Asarawa, Ahmedabad – 380016

Abstract

The main objective of this paper is to address and review the various service quality models and identify their usability, applicability and depth analysis of literature. This paper explores various service quality models reported in the literature. The purpose of the examination of different service quality models is to identify interrelationship between users and service provider along with many factors determined. The purpose behind this article is to highlight the area for further research. The growth of literature in the field of service quality seems to have developed sequentially, providing continuous progression and learning from the results of procedures. The paper tries to provide a new direction for the service quality improvement in organization. This paper helps researchers and professionals in providing a direction for service quality improvement. This paper provides a rich agenda for the future research in the subject.

Keywords

Evaluation of library services, Library services, Service quality, Service quality models

Introduction

The main purpose of educational libraries is to ensure that users make maximum use of the library. For this they provide various information services to the users. Educational libraries in developed countries today need to constantly and periodically diversify their information services in order to survive in the competitive times of modern information and technology. These educational libraries have to know the needs and preferences of the users to provide such information services and only then they provide various information services to the users based on that. Educational libraries are rich in diversity and advanced resources for providing information services. Users are attracted to such up-to-date resources and use the information services of libraries and after using such information services they express a feeling of satisfaction or dissatisfaction. User satisfaction is the best and easiest way to evaluate information services. Satisfaction of library users plays an important role in the development and management of the library.

Literature Review

Different parameters and methods for evaluating information services based on the satisfaction of library users are presented by different experts who are outlined below.

Martensen & Gronholdt evaluates information services based on different literature research and the use of different information services provided by a particular group of educational libraries.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Different parameters to do - factors are determined. Printed information materials, e-resources, library services, technical resources, and library environment (library building and resources)

According to Lacaster, the evaluation of information services is based primarily on user satisfaction. User satisfaction is achieved by evaluating the cost and value behind information services, evaluating the effectiveness of information services, and evaluating the benefits after receiving information services.

Poll & Payne in their study states that various educational institutions around the world are trying to establish through their projects that the evaluation of information services provided by the library is based on the skill, expertise and attitude of users towards the use of information sources. They suggest in their study that the benefits that users of educational libraries gain from using information services can be evaluated on the basis of factors such as information literacy, information usefulness, increase in educational and professional knowledge, usefulness from a social perspective.

Pauline states that student users use educational libraries and their services more than other academic users (professors, teachers, and staff). Hence their student users are of utmost importance to any educational library and their needs, opinions, suggestions or complaints are very much needed for planning, operating and evaluating the library and information services. User satisfaction is the most important factor and tool for evaluation.

Abagai further elaborates on the evaluation of information services and the use of information sources and information services by users and their subsequent satisfaction with the information received. After going through each of these processes it becomes possible to evaluate information services.

Cullen & Calvert states through their study that factors or tools for evaluating information services include coordination of information sources, library budgets, experienced staff, and appropriate processes. Information services are evaluated from the perspective of users based on each of these factors.

Evaluation of Information Services: Definition and Meaning

- Evaluation in general means "valuing or understanding the value of an object or activity"
- According to the Oxford English Dictionary, "Evaluation is the process of calculating or calculating an action, physical calculation - quantity, probabilities, and the process of estimating evidence".
- Assessment, as stated in The Webster's Dictionary of the English Language, is a test and observation that examines and evaluates the value, quality, importance, amount, degree or status of the assessment rate.
- Evaluation is the act of collecting data which proves to be very useful in problem solving, decision making, and fair work. Evaluation is essential for the effective implementation of any task, activity or service.

Need and purpose of evaluation of information service

ISBN : 978-93-5598-308-4

Evaluation is a very important factor for the effective management of any organization. Whether it is an organization working with the goal of profit or an organization working with the purpose of service but at a certain period of time they evaluate their products, employees, services, functions etc. Constant and periodic effective evaluation remains a very important factor in performing better than them, improving product quality, or providing better services, or making the right decisions in such situations, compared to other similar objectives or organizations.
According to Lancaster, the evaluation of information services is justified by Ranganathan's fifth motto, which states not only "how it happens" but also "whether what happens is in line with expected norms".

Objectives of information service evaluation

The process of evaluating information services is not the end of the process itself. When evaluating the information services provided by any type of library, it is imperative that the evaluator (librarian) should start with specific objectives in mind and should be able to answer specific questions as well as collect information (data) from other factors. Only a competent person with such capability can improve the quality of information services.
Librarians have many motives behind evaluating information services. A common objective is to improve the quality of information services currently provided and to effectively deliver these information services to their users. The main purpose behind evaluating the information services of another library can be said to be to know the cost effectiveness of the value of the information services provided to the users. Thus, if the cost or effectiveness of the information services provided can be measured, then the evaluation of information services can be done effectively. In addition to this, one of the reasons behind evaluating information services is to know the difficulties, irregularities, inequalities, failures etc. that come up while providing information services.
However, the main purpose behind the evaluation of information services is to increase the quality of information services currently provided for the benefit of users and subsequent user satisfaction. The process of evaluating information services is meaningless if done without specific objectives or motives and has no commercial significance.

The following three questions are answered when evaluating any work, quality or service.

- How well or properly does the work, activity or service work?
- Is it possible to improve the quality of work, activity or service?
- How can the standard of work, activity or service be optimized?

The first question is related to the existing method of library in which the answer to this question is found by analyzing at the upper level while the answer to the other two questions is obtained after in-depth analysis of the information obtained through the advice or guidance of everyone directly or indirectly associated with the library. .

ISBN : 978-93-5598-308-4

Methods used to evaluate the quality of information services

The present research study provides information on the various methods used to evaluate the information services of educational libraries as follows.

(1) ACRL Standards

ACRL Standards is intended to be applied to libraries supporting educational programs in institutions of higher learning. In fact, standards and core principles have been created as a tool to help libraries establish individual goals in relation to their organizational goals. They provide tips for comparing library activities, functions and services - point of suggestions, and promote other development steps. These Standards outline some of the quality and quantity measures in the context of a library, as well as questions and suggestions for evaluating every element of library operations and the provision of information services (ACRL Standards 2004). Here each of the libraries is encouraged to pass pre-determined criteria for the purpose of evaluation. These pre-determined criteria can be set by the library itself or by ACRL. The strengths and weaknesses of the library can be compared with other libraries with the help of library staff. Each of these issues can also be decided by the organizations themselves. But in order for this process of evaluation to be successful, this process should be done every year or at a fixed period of time and every issue relevant and relevant to the evaluation should be covered in this evaluation process.

(2) SERVQUAL

SERVQUAL is a theory or technique developed by the team of A. Parasuraman, V. Zeithaml, and L. L. Berry in 1988. SERVQUAL is a tool for evaluating the quality of any service that differentiates between user perceptions and expectations. Before implementing this theory by a team of researchers, they studied a lot of qualitative literature and found five factors that give users the best number of services, from the worst to the best. They then developed a 3-dimensional survey tool based on it that explores the differences between users' perceptions, expectations and actually received services. SERVQUAL's User-centric approach and ability to evaluate the quality of services is the most widely used method of evaluating information services provided by the library. The biggest feature of SERVQUAL is that it can be used according to the needs of the library, it can be modified. SERVQUAL gives a definite value to the evaluation done by the users and because of that it improves the quality of services. SERVQUAL was a succession and developed to test and evaluate the quality of services provided in the private sector.

(3) SERVQUAL Gap Theory

This principle theory or technique also developed by the team of A. Parasuraman, V. A. Zeithaml, and L. L. Berry. This theory explains the difference between what users expect

ISBN : 978-93-5598-308-4

about services and the quality of the services they receive through their own experiences of evaluating those services. This principle identifies five factors that prevent the delivery of good quality services. After in-depth study of this principle, user related matters can be well planned and managed. The implementation of this principle can raise the standard of user satisfaction.

(4) LibQual

The LibQual survey method is based on the theory or technique SERVQUAL developed by the team of a. Parasuraman, V. A. Zeithaml, and L. L. Berry. However, some of the library experts did not consider it appropriate and suitable for the information services provided by the library as it was developed for organizations working for profit in addition to the private sector. In addition, the SERVQUAL method did not cover all matters pertaining to users who were in dire need of library information services. "LibQual" was therefore revised by the Association of Research Libraries, an organization representing various research libraries in North America, and the A&M University Library in the US state of Texas.

The main objectives of LibQual are as follows.

- To provide the best effort and environment in providing library information services
- To maintain the quality of information services from the point of view of users to improve the information services of the library
- Periodically and regularly solicit feedback from users about their information service
- Libraries to get their information services evaluated by other libraries
- Identify and adopt the best method or method for providing information services
- To make efforts to increase the analytical capacity and efficiency of the library staff

(5) LibQual Plus

LibQual Plus is a more modern version of LibQual. It is a web based method that categorizes and analyzes information keeping in view the planning, management and operation of the library. This method already provides information on user attitudes and expectations towards information services. LibQual Plus was developed on a self-finance basis by the Association of Research Libraries and the A&M University Library in the US state of Texas. They are awarded by the U.S. Department of Education for the development of higher education. This is a three-year program based on the following issues.

- Assess the quality of the library and information services of the Association of Research Libraries
- Develop web-based tools for evaluating the quality of library and information services - Developing techniques
- To develop specific mechanisms and protocols for evaluating the quality of information services
- Finding best practices for providing library and information services

ISBN : 978-93-5598-308-4

(6) Total Quality Management

Total Quality Management (TQM) is an important method or system used to know and maintain the quality of functions and services in the field of library and information science like any other field. TQM delivers the right information at the right time, in the right place, to the right users at the right or minimum price. TQM has four main components which are as follows.

- Planning and management of employees
- Planning and management of resources and technology
- Planning and management of institutional infrastructure
- Quality check – Control

(7) Benchmarking

Benchmarking is the process of identifying, analyzing, and implementing the best practices, practices, and practices used in any organization. In the context of the library, this is a kind of high-level and systematic information search method that emphasizes very effective and innovative ideas. Benchmarking is based on the experiences of others based on which efforts are made to improve the quality of services in the library. Benchmarking is linked to the functions and services of the library. It mainly has the following nature.

- Very useful for library staff, library users and high level board of directors
- Increases the efficiency of library staff
- Protects from external factors, problems and competitive environment
- Not changeable
- Improvements - There is always room for improvement
- Brings a commercial and practical approach to libraries

(8) Balance Scorecard

The Balanced Scorecard (BSC) was developed by Robert Kaplan and David Norton in the early 1990s. According Kaplan and Norton (1992) the balanced scorecard is one of the many tools available for measuring and organization’s performance against its strategy and objectives. Review of extensive literatures indicates that corporate as well as academic organizations are fundamentally rethinking their strategies and operations because of changing environment demanding more accountability. Balanced Scorecard is a methodology for facilitating strategic planning in academic libraries for measuring performance. The strategies for creating value in library need to be based on managing knowledge that creates and deploys an organization’s intangible assets. The balanced scorecard offers an integrated overall view of the library performance by systematically linking the user perspective with strategically significant evaluations of finance, internal process and innovation & learning. It makes it possible to illustrate hypothetically implied

ISBN : 978-93-5598-308-4

relationships of cause and effect between the target values and evaluations data and action taken. It also integrates evaluations that assess the performance of the organization both from the external perspective and also internal perspective in equal measure.

(9) Rodski Survey

For the first time, the user survey, (known as the Rodski Survey) was conducted by the 17th Australian University Library, taking into account the efficiency of the library and all criteria. University libraries in Australia and New Zealand then began using the Rodski Survey as a tool for evaluating library functions and services. The main purpose of the Rodski survey is to identify the difference between users' expectations of library information services and the services they actually receive. Knowing this discrepancy, the library makes efforts to eliminate this discrepancy and improve the quality of its services. To improve the quality of services, libraries reorganize their sources and information services in such a way that users get maximum satisfaction from its use. The Rhode sky survey identifies seven factors that are responsible for the quality of information services. Such factors are classified in the following sections.

- Communication
- Resources and facilities
- Quality of services
- Library staff
- Supply of services
- Virtual Library

(10) Performance Indicator ISO 11620

ISO 1120 is an international standard used to evaluate all types of libraries. These criteria were first published in the 1998 then in 2004, and Amendments were introduced in 2009 with additions and final revised form published in 2006. The main reason behind introducing these international standards was to accelerate the evaluation activity in libraries and to create awareness among the staff working in the field of library and information science about the factors for it. ISO 1160 provides guidance on why evaluations are required in all types of libraries and how they can be implemented in libraries or established on a regular basis. The following reasons can be given for the implementation of ISO 1120 in libraries.

- This is a high level and internationally recognized organization that operates in other fields besides library and information science and conducts evaluation related work.
- It is constantly working and diligent for evaluation related services and functions so as to provide a reliable environment.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- ISO 1150 works with a number of factors in mind for evaluation.
- For evaluation in the field of libraries and information science, ISO 1160 takes into account the following four factors.
- Library information sources, resources and infrastructure
- Use of library information sources: when and how
- Effective supply of information sources and information services
- Planning and possibilities for the future

(11) Performance Indicator ISO 2789

ISO 2789 deals with a very precise sector in the galaxy of assessment: the definitions of data to be collected and the way to present them. The fourth version was published in September 2006. The first edition dates back to 1974. It was based on work begun at the end of the 1960's by experts from IFLA and ISO, at the request of UNESCO, which needed general guidelines for library statistics aggregation at an international level. The first version was only four pages long and contained little information, of very general interest. Progressively the text has been improved and extended (now almost 80 pages) so that it has become usable at smaller scales and by libraries themselves. The scope of the standard being all libraries, the main difficulty has been to keep it valid through time at the different levels, for internal purposes and for regional, national or international comparisons.

(12) Performance Indicator ISO 9000 Series

The ISO 2000 series is a set of international standards for quality management, planning and guaranteeing. This category is not limited to a single business or field. These standards can be used to evaluate any type of work, activity or service. For the first time, these standards Published in their main objectives are as follows.

- Identify and fulfill the needs of users
- Helping organizations of any size, number or type
- Be useful for every business and field
- Introduce standards in general, holistic and simple words, give understanding
- Combining quality related operations with the day-to-day operations And services of each business or sector

(12) EFQM Model

The EFQM model is also known as the European Foundation for Quality Management model and it was first time performed in Europe in the 19th century. This is a model that provides specific criteria for organizations to consistently perform better than other organizations. In the context of the library this model performs an evaluation based on eight factors which are as follows.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Outcome centric operation
- User oriented attitude
- The aims and objectives of the organization
- Management and administration of the organization
- Information sources and information services
- Library staff
- Future planning and growth
- Leadership and Principles of the Library

Conclusion

The evaluation performed in this research can be considered as a success and one beginning. If we accept that academic libraries affect the quality of their stakeholders' life, they should be considered and scrutinized more via such evaluation studies. Libraries must execute evaluation programs as management and development tools to identify must needed improvements in their library services. The impact, credibility, and success ratio of the library services can be identified through only one tool – the user. The library should have to institutionalize its service quality evaluation by the user approach. The might be done periodically to have a response from users on how excellently the library is providing their services and meeting their information necessities. As shown in the above-mentioned study, there are so many methods and measurement instruments to evaluate the quality of library services. The method or instrument of service quality evaluation depends on the library's collection size and type, online services, number of users, number of trained and qualified staff, and their management. But the main fact is the ability to create quality improvements is highly dependable on users and their perception and satisfaction. The main difficult thing of the evaluation process is to identify a single method or instrument for quality check. So it depends on the library and their library staff that how to handle the situation carefully. The more and more user interaction with library and library staff required to provide uninterrupted library services and suggest how perceived shortfalls could be addressed.

References

1. Crawford, John (1996). Evaluation of library and information services. London: ASLIB, The Association of Information Management
2. Cronin Jr, J. J., & Taylor, S. A. (1994). SERVPERF versus SERVQUAL: reconciling performance-based and perceptions-minus-expectations measurement of service quality. The Journal of Marketing, 125-131
3. Crosby, P. B. (1979) Quality is free. New York: McGraw Hill.
4. Eliot, M. Kevin (1994). A Comparison of Alternative Measures of Service Quality. Journal of User Service in Marketing & Management, 1, 31 – 42.

ISBN : 978-93-5598-308-4

5. Eshgi, A., Roy, S. K., and Ganguli, S. (2008). Service Quality and User Satisfaction: An empirical Investigation in Indian Mobile Telecommunication Services. Marketing Management Journal, 18 (2), 119 – 144.
6. Garvin, D. A. (1983). Quality on the line. Harvard Business Review, 61, 64-75.
7. Groonroos, C. (1982). An Applied Service Marketing Theory. European Journal of Marketing, 16 (7), 30-41
8. Groonroos, C. (1984) A Service Quality Model and Its Marketing Implications. European Journal of Marketing, 18, 36-44.
9. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. 1992. The Balanced scorecard- Measures that drive performance. Harvard Business Review. 71-80
10. Lancaster, F.W. (1978). Guidelines for the evaluation of Information systems and services.Paris: UNESCO, 1-15
11. Parasuraman, A., Zeithaml, Valarie, A., and Berry, Leonard L. (1985). Conceptual Model of Service Quality and its Implications for Future Research. The Journal of Marketing, 49 (4), 41 – 50
12. Parasuraman, A., Zeithaml, Valarie, A., and Berry, Leonard L. (1988). SERVQUAL: A Multiple – Item Scale for Measuring User Perceptions of Service Quality. Journal of Retailing, 64(1), 12 – 40.
13. Seth, Nitin, and Deshmukh, S. G. (2004). Service Quality Models: A Review, International Journal of Quality and Reliability Management, 22 (9), 913 – 949.
14. Vavra, Terry G. (1997). Improving your measurement of user satisfaction: a guide to creating, conducting, analyzing, and reporting user satisfaction measurement programs. Milwaukee, Wisconsin: ASQ Quality Press.
15. Wilson A., Zeithaml V.A., Bitner M.J., Gremler D.D. (2008) Services Marketing, McGraw-Hill Education
16. Zeithaml, V. A., Berry, Leonard L., and Parasuraman, A. (1996). The Behavioral Consequences of Service Quality. Journal of Marketing, 60, 1 – 46.
17. Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2006). Service marketing: Integrating customer focus across the firm (4th ed.). New York, NY: McGraw-Hill/Irwin

Library Automation and Barcode Technology

Dr. Priyanki R. Vyas, Guide
Mr. Gunjan patani, Research Scholar, Department of Library and Information Science, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Abstract

Attempts to provide a comprehensive overview of relevant issues of barcode technology. Deals with the meaning, objectives and symbologies of barcoding. Various strategies to be adopted in barcode project are also discussed.

Keywords: Barcode Technology; Library Automation; Black Bars; Computer Codes; Barcode Symbology

Introduction

The application of barcode technology is now being considered as an effective support to automation process in the libraries, "I he application of barcode technology in library is the last phase of library automation. Automated database is prerequisite to implement barcode. It was, found necessary to adopt barcode technology in circulation control so as to achieve required speed and to ensure accuracy.

Barcodes have found varieties of applications in different fields. Library and information science is one of the areas of the application. The first library to use this technology was Camden Public Library (USA). The patterns of barcode have become a familiar symbolic for everyone.

When one talks about barcoding. it is assumed that. data entry for stacks is already completed and barcoding is awaited. Barcodes have become an indispensable part of library automation because they serve as a computerized accession number- a unique identifier that links a specific document-to the computerized bibliographic record that describes it.

Barcode Technology: Know-How?

According to Infopedia UK. barcode is a pattern of bars and spaces. that can be read by a computer. Barcodes are simple machine readable codes that the computers can reproduce directly into the bit streams of 0's and l's which is the computer language. Barcode is a series of black bars and white spaces of varying breadths. The bars and white blank spaces represent a series of digits and characters. The data is encoded using width of printed bars. width of spaces between bars. and relative positions of wide and narrow bars ad spaces.

The code is read by a scanning device. which sends messages to the computer that determines the code from the widths of the bars and spaces. The computer identifies such bars a 0's and 1's (Zero and Ones). And white spaces as off's or on's.

Barcode technology is not a new technology. This technique was patented in 1949 but became popular only in 1973. when the food industry in North America adopted the Universal Product Code System. Bar Coding of a product may be milk pouch, published books, retail item or a pharmaceutical tablet strip, saves Considerable time during on-line data feeding and ensures almost 100% accuracy in reading coded information. In advanced countries its use has grown to such an extent that none or the products we buy without a barcode. In India, the position is gradually improving with the emergence of globalisation,

ISBN : 978-93-5598-308-4

Barcode Technology: An Indian Scenario

Application of barcode technology could get a place in India only after 1990 and progress is quite sombre. During last few years, industries came forward to adopt this technology for their products. Very few libraries in India are bar-coded till date. Most of these libraries belong to Research & Development sector or special institutions. Position of University libraries has been poorer in this regard. Reasons like lack of fund, technical know how, and will power to adopt this technology are some of the key barriers.

Objectives of Barcoding

Barcode has been proved an important tool in order to improve

The efficiency in library automation system, specially in circulation control and stock inventory system of the libraries. Major objectives of barcode technology are as follows:

- To reap the advantages of library automation
- To ensure faster data entry
- To maintain 100% accuracy in circulation transaction and maintenance
- To avoid translation & transposition errors
- To make the data entry reliable and error free
- To make circulation process easier
- To make data collection economical
- Improving efficiency in handling members' records
- Update on-line inventory management

Barcode Symbology

Symbology is the key concept of bar coding. It is the term used to describe the rules specifying the way data is encoded into black bars and stored in these barcode labels-is limited only by the choice of symbology. Each barcode symbology has its own defined specifications, calling out the ratios and combinations of bars and space for encoding information. Three other factors. which must be considered, are:

- Print contrast
- Freedom from voids and specks (unwanted gapes in the code or ink present in the space area)
- Compatibility with the equipment being used to read the labels

There are over 30 specific bar code symbologies in use today. Quite number of them are for special, developed as per requirement of time with certain relative strengths and Weaknesses. The five svmbologies which are most commonly used today discussed here:

Code 3 of 9

CODABAR

Interleaved 2 of 5

Universal Product Code (UPC)

ISBN : 978-93-5598-308-4

European Article Numbering (EAN)

Code 3 of 9 is known as code 39, a widely used uppercase alphanumeric code. This symbology encodes a full uppercase alphabetic and numeric characters. It also includes several other characters. This character format: each contains 3 wide elements (bar and spaces) cut of 9. This code is always started and ended with an asterisk (*). This particular mark is known as starting and ending character in code 39 bars and spaces are used to encode an individual character. Each character is represented by 5 bars and 4 spaces. This code is more useful or suitable for libraries, as it is bi-directional. Whether we scan a barcode from left to right or right to left, it will be interpreted and resulted in proper sequence. Its alphanumeric nature proves its superiority over others, which are of numeric nature. This alphanumeric feature of code 39, has been dominant consideration in its configuration/ adoption by libraries. It is highly immune to substitution errors, where one character read as another and is well proven by extensive field experience. The highest printing density is 9.8 character/inch, which is suitable for libraries.

Codabar

The codabar symbology is numeric with some additional special characters. It has been adopted by Federal Express, libraries, photo finishing companies, and is used in inventory control and pricing in speciality sales and distribution because it can be printed in a small space.

Interleaved 2 of 5: This symbology encodes numeric 'characters only data in a high density format. Its name is so called because two bars are paired together to represent the first character, with spaces representing the second. Each number is represented by five bars on five spaces. It is more useful for the automobile and paper product industries.

Universal Product Code (UPC)

This symbology is used to encode manufacture and item identification numbers on consumer products. UPC is bar code symbol found on grocery items. This code is governed by the UPC Council This is a fixed length code and offers weak data security.

Interface

Any peripheral system such as a barcode system, requires a link or interface to our computer. Our computer will require a specified communication direct, modem or through a system controller, The most common format for decoder output is synchronous ASCII; several other protocols arc in use. Range of various barcode products/scanners available in the market are:

WAND Scanners
Hand held
CCD (Charged-Coupled Device)
Laser scanning.

Barcode Decoder

ISBN : 978-93-5598-308-4

The decoder serves as the brain of the bar code system by tacking the electrical signal from scanner and converting the timing relationship of bars and spaces into an electronic representation of the information encoded. The decoder may he in built or external. It decodifies the number of digits. The computer identifies such bars a 0's and 1 's. Factors in decoding include scanner compatibility, required output, portability, need for display, need for key entry, number and variety of codes to be read, environmental factors with advancement of technology, presently most scanners have a in-built decoder.

Preparation Before Starting Barcode

Before we proceed for bar-coding, we should consider and concentrate on the following points:

- To select one of the standard formats available
- To select code symbology
- To include the standard number of digits, including a check digit
- Item labels must be numerically distinguishable from borrower labels
- Ensure to make available labels with laminate coating
- To include the name of library on the label bearing the zebra strip coding along with the eye readable identifier
- To decide where on the item the barcode will be pasted and how many place
- How many barcode should be generated fro an individual document
- Labels will be placed vertically or horizontally
- To decide the maximum number of digits required to barcode the documents.

Barcoding Project

Bar-coding project should be completed with minimum interruption in the circulation service. Through Bar-coding project we attach a bar code label to an item in the library's collection or to a borrower's library card. There are several ways to barcode the items associated with our materials files, borrowers files and other files that we must link to the correct electronic records in our bibliographies, borrower and other appropriate databases. One popular method for labelling and linking collection utilizes is customized, or smart, barcodes.

Barcode labels can either be purchased, preprinted or they can be generated on site. Preprinted Barcode labels can be purchased from suppliers whose equipment ranges from high quality laser printing to dot matrix printing. The method of production of the barcode labels will be realized in preprinted barcode.

On Site Label Generation

Barcode labels can be generated by the user utilizing barcode software customized, or smart, barcode to the needs by using Thermal printers or Laser-jet printers. /we should avoid to use Dot matrix printers as they produce lower quality symbols. Although it is less expensive, but keeping in view quality, which factor in libraries, Laser printer should be use.

ISBN : 978-93-5598-308-4

The books /documents to be bar coded are handed over to the barcode data entry operator, who enters the data i.e., Accession number, Author-title combination. Simply it should not exceed 30 characters. Books entered are kept aside in the same manner as they entered. After entering 200 or more books, the barcode should be generated. It can print barcoded labels using barcoding symbology. Selection of barcode symbology, label format, density, page format, printer type etc. are carried out before printing the barcode. Separate file is created for data to be printed.

Before we paste barcoded labels on respective books, these labels are laminates with the help of a document laminating machine. Eight labels are found in each sticker sheet, Generating the barcode and pasting them on each respective document must be done simultaneously to avid confusion and delay, Based on accession number two barcode labels are generated for each document. In this way, each document would have the barcode at two places so that if one gets soiled the other would solve the purpose. To ensure accuracy checking must be done 2 to I times during the process.

Placement of Barcode Labels

There are several possibilities to put the barcode on documents. One of them is put the barcode in the upper hand corner of the outside front cover of a book. This allows easy accessibility during issue and return and for inventory purposes. It also allows the label to be seen easily when the item is on the shell' in stack. Labels may be placed vertically or horizontally, with the position determined by what the staff considers to be easier to scan.

Barcode Base Issue-Return Process

Issue and return process become more easy and foolproof after barcoding the library materials and the user cards. In this system, member requiring to borrow a book, presents his identity card, which is user's barcoded number, and the document to be borrowed, to the staff at circulation counter. To issue that, star! at counter just scans the borrower's bar coded number through scanner and gets displayed his borrowing status on computer's scree. After being assured from user's record, we scan the bar Code of item to be issued. Thus the item gets issued and added to the loan account of particular member. The computer will present due date for return automatically. We can monitor entire process on computer's scree. The document issued will retain its link with the borrower's number until that is returned and scanned back.

Identity barcoding Options

The options available to libraries for barcoding arc many and varied. Each one has advantages and disadvantages and library must consider its options carefully. We will identify options and consider the implications of barcoding carried out.

- In house

  1.Internal staff

  2. Contract workers

ISBN : 978-93-5598-308-4

3. Jointly- by internal staff and contract workers

- Optical Character Recognition
- By an outside vendor
- A combination of in-house & vendor
- By contract workers

Strategies for Generating Bar-code Labels for Books

Following alternatives are available for generation of barcode labels:

a. By accession number
b. By class number
c. By shelf list
d. Barcoding individual book at hand
e. Moving-the machine along the rack
f. Barcoding the collection as per priority

Each option has advantages and disadvantages. We must consider and choose the strategy carefully. It is quite possible/ easy to produce barcode labels by accession number at one and attach them to concerned book through software designed for. It is not easy to locate the barcode strip of a given book on the rack, since books are arranged by class number. It is possible to generate barcode by class number or shelf list. Experiences show in the layoff of barcoding individual book at hand. Book taken out from the stack and books returned at circulation counter arc brought together for the generation of barcode. Each book is handled separately. After generation and pasting barcode label, books arc sent to the stack. This reduces the chace of error to a minimum as proper checking and rechecking are carried out. Although the process will be sloe. Proper maintenance of record of books being barcoded will be required in the option.

Strategies for Generating Barcode for Reader

The clientele of the libraries may consider of following, categories of readers:

1. Institute staff
2. Students
3. Institutional members
4. Casual members

Barcoding Application

There are three areas in the library, where the barcode technology may be applied:

1. Inventory management
   a) Stock Verification
   b) Stack maintenance
2. Circulation control

ISBN : 978-93-5598-308-4

3. Periodical maintenance

Conclusion

Bar-coding facilities are important for easy and foolproof issue return and stack taking of library materials or documents. To reap the advantages of library automation, barcoding is essential. It is found that 100% accuracy and faster data entry in circulation transaction is possible through barcoded system. No doubt, to adopt bar code technology in the libraries is a costly affair, but this technology would be proved cost effective in the libraries with huge collection and a large number of users. Its application would be proved beneficial where integrated computer supported library management system is in operation. It is advisable to adopt one time s retrospective conversion through a barcoding project, providing time bound and of should be carried out during summer/ winter vacation After barcoding, the stock and user cards, circulation transaction becomes a child's play. It is of great ease for users as borrowers are to maintain only a single card with unique identification number, instead of having multiple borrower cards with unique identification number. We can issue or return an item of the library within few seconds with almost 100% accuracy. The technology saves the time of reader as well as of staff and fulfils the IV law of library science given by Dr. S. R. Ranganathan. Through barcoded circulation system improved efficiency and better control could be seen. Ultimately we achieve greater efficiency, accuracy; time saving and better control over system, which are the core objectives of the library system.

Reference

1. DESHPANDE (Satish R): Barcode technology in library 17th training program at automation, Lecture under INFLIBNET centre, Ahmedabad November, 1998.
2. EPSTEIN (Susan Baerg), etal.: Custom barcoding as a better way: Library Journal, 114, 14, Sept. 1,1989, p.156- 159.
3. GATTEN (Jeffrey N): Barcoding projects: preparation and execution. Library hi-tech, 8,1,Issue 29, 1990, p.21-27.
4. JANAK (RAJ) and SACHEDEVA (B.P): Computerised information services; J. Lib. Inf, Sc. 4.2, p. 189-205.
5. PATER (Dharmista R): Barcode system in Libraries: its uses and importance; Annals of Lib. Sc. Doc. 43, 1996 p.1-10.
6. PLUNKETT (J .R) Understanding Barcode: A quick read book. BPB Publication, New Delhi, 1995.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Emerging Technological Trends in Academic Libraries

Hardik Vanik, Research Scholar, Department of Library and Information Science, Gujarat University, Ahmedabad, Gujarat, India.
Dr. Rajeshkumar M. Gamit, Assistant Professor, Department of Library and Information Science, Gujarat University, Ahmedabad, Gujarat, India.

–

Abstract

This article provides an overview of emerging technological implementing of these for academic libraries of today and tomorrow. This study presents scenario emerging technologies such as all types of information commons, internet of things (I0T), artificial intelligence (AI), web technology, mobile technology are discussed. The rapid growth of technology has led to

ISBN : 978-93-5598-308-4

multiple changes to library and information services, as well as societal expectations of librarians/information experts. Implementing web technologies in the libraries has bridged the gap between the services offered by the libraries and the rapidly changing and competing needs of users. To maintain a firm position in a modern society where knowledge is highly valued, the library must reconsider its strategic vision and innovate its service patterns. Emerging innovations and changing needs force the library to constantly strive for self-improvement. The study tries to highlight the current technologies in the library set-ups for the efficient working of library set-ups.

Keywords: Information commons, Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), Augmented Reality (AR), Semantic Web, Emerging Technology

Introduction

With the rapid advances in cutting-edge and emerging technologies, it is recognized that the trends in information technology have had a great impact on ways of learning and teaching in academic library settings. ICT has changed the search terms for users and the services provided to librarians. The application of the World Wide Web (Web) to electronic libraries, particularly Web 2.0, which uses interactive technology to allow user participation in content creation and service creation, as well as the coexistence of traditional and multimedia materials, provides consumers with various ways to interact with technology and with one another. (Gul& Bano 2019)

Objectives of the Study

The main objectives of this study are to analyze emerging technological trends in academic libraries. Some of the major objectives are to:

1. To find out the latest technology trend for academic libraries.
2. To ascertain if these emerging technologies have been adopted for service delivery in the academic libraries.

Literature Review

According to Omosor (2014), the influx of technology-based support services has improved service delivery in a faster and more accurate way in academic libraries, which gives credence to the usefulness of proposed emerging technologies for libraries. library bookmark application, big data, and Internet of Things (IoT) (Nag & Nikam, 2016; Gupta & Singh, 2018; Kaladhar & Rao, 2018) have been introduced into libraries recently.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Emerging Technological Trends in Academic Libraries:

Information commons

Information commons is an innovative and evolving collaborative academic library service model based on a range of networked interactive academic learning platforms. The major goal of an academic library's information commons is to integrate the library's existing information resources, services, instructions, and other public service programs into a consistent, dynamic, interactive, and scalable student-centered academic learning environment. (Wang 2016)

The original purpose of ICs is to provide users with a new type of dynamic service model. Integrating all library resources and services into a new service model saves users time and energy and significantly improves the efficiency and quality of library information services. Information Commons is a learning environment consisting of physical space and virtual space. Provides services and cooperation from a single source. It integrates a wide range of content from electronic databases, the Internet, and digital equipment.

Internet of Things (IoT)

The Internet of Things concept is to connect any device (as long as it has an on/off switch) to the Internet and other connected devices. The Internet of Things (IoT) is a massive network of interconnected things and people, all of which collect and share data about how they are used and the environment around them. (Clark, 2020)The Internet of Things (IoT) is a recent technological shift that libraries and library staff should be aware of because it has the potential to improve the services, resources, and experiences that libraries can offer. These applications are likely, but with IoT-related supporting technologies, they can be implemented. Some examples of potential library applications are as follows: Inventory control, Mobile technology, and location-based services, Virtual library and book tracking, Cloud computing, Mobile application. IoT will greatly benefit libraries and their users. Even though some issues must be addressed, solutions will eventually emerge as technology advances. Library professionals must plan ahead of time, which they undoubtedly do. (Bansal, 2018)

Artificial Intelligence (AI)

According to Technopedia (Techopedia, 2021) Artificial intelligence (AI), also known as machine intelligence, is a branch of computer science that focuses on developing and managing technology that can learn to make decisions and carry out actions autonomously on behalf of humans. AI is not a single technology. It is a comprehensive term that includes all kinds of software or hardware components that support machine learning, computer vision, natural language understanding (NLU), and natural language processing (NLP).

Applications of artificial intelligence in library systems include descriptive inventory, subject indexes, information services, technical services, shelf reading, inventory development, information retrieval systems, robotics in the library services, intelligent interface to online

ISBN : 978-93-5598-308-4

databases, machine learning in library services, and more. This goes beyond natural language processing (NLP) and knowledge-based services. Many artificial intelligence applications are implemented and have a positive impact on the library. AI saves time and money in almost every industry society. The use of AI in university libraries Increased at a very fast rate. (Vijayakumar and Sheshadri, 2019)

Augmented Reality (AR)

Augmented Reality is the use of technology that allows us to improve or change the perception of the physical world through computer-generated stimuli that are perceived with the help of special devices. The library can develop AR applications for library services: bookshelf reading and browsing, library instruction/orientation, library tours, library navigation. AR can be implemented for almost less cost, at least in terms of software. It will be especially handy for libraries that give out mobile devices as an extra service. Because so many students nowadays use mobile devices, the library may benefit from it, allowing users to install the mobile app on their own devices. (Santos, 2017).

These contemporary technological advancements have resulted in changes in library service delivery, one of which is augmented reality. "Augmented Reality" (AR) has emerged as a nascent technology with potential applications in education. It aids in the enhancement of the real world using computer-generated passive components that seamlessly merge in three-dimensional (3D) format in the user's physical location. (Okunlaya, Abdullah., & Alias, 2019).

Semantic Web

The term Semantic Web was coined by Tim Berners-Lee, The Semantic Web is powered by the World Wide Web Consortium (W3C). It is built on top of the W3C Resource Description Framework (RDF) and is typically designed with syntaxes that use a Uniform Resource Identifier (URI) to represent data. According to technopedia "The Semantic Web is a web of data that is linked so that it can be easily processed by a machine rather than a human operator. It can be designed as an enhanced version of the existing World Wide Web, is a globally networked database format, and is an effective means of representing data." The main work of the semantic web is to generate the transformation of the existing web to permit users to search, discover, share and join information with less effort. (Techopedia, 2017) Academic websites are the most essential Internet communication tools in each country (Patel et al., 2021).

The Semantic Web helps librarians provide effective library web services and library functionality. With the use of semantic web technologies, librarians should create a semantic library portal that facilitates users' search, access, and retrieval of learning resources, the users enable to access digital repositories, databases, and other resources which are available in different formats. Library functions converted into the semantic web function semantic web selection, Semantic web resource use, Semantic web representation, Semantic web reference, and community outreach activities. (Yadagiri and Ramesh 2013)

ISBN : 978-93-5598-308-4

Blockchain Technology

IBM defined (IBM, 2021) “Blockchain is a shared, immutable ledger for recording transactions, tracking assets and building trust.” A blockchain is a database that stores encrypted data blocks and chains them, network-connected through peer-to-peer nodes to form a chronological single source of truth for the data. Digital assets are distributed instead of copied or transferred, creating an immutable record of an asset. (Builtin, 2021)

Blockchain protects user records in a library, documents library retrieval, and improves collection maintenance. System for special collection must be allowed for authentication and exploration of unique collection. Libraries have great opportunities to leverage blockchain technology to improve user privacy, improve collaboration, and transform the way they interact with each other and with their association. (Eberhart, 2019)

Blockchain technology may be implemented in libraries, are Payments, Plagiarism, Scholarly publication, Digital preservation and tracking, ILL, Library verification of credentials, Community-based collections to share objects, tools, and services. (Hasan, 2021)

Virtual Reference Service

Virtual reference service is an emerging trend of traditional reference service. Advances in technology have changed the way we provide reference services. It is gradually changing in the academic library. It will now be visible to new users. Further development is the "virtual reference service," also known as “digital deference service.”

The novel coronavirus (COVID-19) disease spread globally the worldwide governments have to impose lockdown. That was the biggest challenge for the library to provide their services virtually. Effective digital discovery requires fundamental knowledge for collecting and preserving digital evidence. (Chhtrapati et al., 2021) Library professionals have demonstrated their skills, empathy, and flexibility during lockdown to respond to the rapidly evolving situation and in such a situation, the VRS is an essential and dynamic platform to connect and serve the targeted users. (Dadhe, P. P. 2020) virtual reference services provided to patrons are E-mail services, instant messaging, research assistant, remote access to e-resources, a subject gateway, real-time reference.

Quick Response (QR) Codes

A QR code is a matrix barcode that can be read by smartphones and mobile phones that have cameras. 2D codes are also known as 2D barcodes or mobile codes. It can store a lot more data than a single-dimensional bar code. Unlike a bar code, which has a limit of 20 alphanumeric characters, a QR code can carry thousands of characters of data. Using a QR code, you can send multimedia information, a URL, a phone number, an SMS message, a V-card, or an entire e-book.. (Struyk, T. 2017)The QR code is mostly used by libraries for the aim of quick access to library services, can be used in the library for a website, e-Resources, new arrivals, library app, digital payments for library resource overdue, audio-video resources.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Library Mobile Application

Nowadays, smartphones have become an essential part of our lives, most people have smartphones. Libraries can effectively reach remote users by using mobile applications and mobile technologies in their services. At present many libraries offer the application for a library website, web OPAC, e-Resources, research assistant, and other library services. Mobile application is the best way to provide real-time access to library services.

Research Methodology

An extensive review of literature on emerging technologies in libraries, the paper is a general overview of the concepts and application of emerging technologies and innovation to library practices.

Findings

- Implementing these applications in the libraries has bridged the gap between the services offered by the libraries and the rapidly changing and competing needs of users.
- libraries must be willing to experiment and innovate with services and processes.
- Academic libraries librarians prefer to make readily available emerging technologies like an Information commons, Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), Augmented Reality (AR), Semantic web, Blockchain Technology, Virtual reference service, Quick Response (QR) Codes, and Library Mobile application for effective service delivery89.

Conclusion and Recommendation

This paper provided overviews of new technologies that are come in the library and its use discussed new trends coming in the library that applies ICT. Emerging technology will provide librarians with a unique opportunity to significantly improve user-centered services and promote and facilitate collaboration between libraries and their users in this digital age. Adapting and implementing these emerging trends are likely to improve library services. According to my opinion, every library professional should be aware of emerging technology and tech-savvy.

The study further suggests exploring all types of users' experiences with these emerging technologies, to research the effectiveness of these emerging technologies in providing information services. This study based on various technologies should be performed which prove to be the most useful ones for academic libraries. Furthermore, studies related to challenges faced in pursuit of these emerging technologies can also be made.

References

1. Bansal, A. (2018, December). Internet of Things: Beginning of New Era for Libraries. DigitalCommons@University of Nebraska - Lincoln. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2081/?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F2081&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages

ISBN : 978-93-5598-308-4

2. Builtin. Blockchain. builtin.com. Retrieved December 20, 2021, from https://builtin.com/blockchain
3. Chhtrapati, D., Chaudhari, S. P., Mevada, D., Bhatt, A., & Trivedi, D. (2021). Research Productivity and Network Visualization on Digital Evidence: A Bibliometric Study. Science & Technology Libraries, 1–15. https://doi.org/10.1080/0194262x.2021.1948486
4. Clark, J. (2020, August 28). What is the Internet of Things, and how does it work? IBM Business Operations Blog. Retrieved December 12, 2021, from https://www.ibm.com/blogs/internet-of-things/what-is-the-iot/
5. Dadhe, P. P. (2020, November). Library Services Provided During COVID-19 Pandemic: Content Analysis of Websites of Premier Technological Institutions of India. DigitalCommons@University of Nebraska - Lincoln. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4445
6. Eberhart, G. (2019, December 26). Understanding Blockchain. American Libraries Magazine. Retrieved December 20, 2021, from https://americanlibrariesmagazine.org/2020/01/02/understanding-blockchain-libraries/
7. Ganapathi, Batthini, Chaudhary, Ashok and Chaudhari, Shanti P., Scholarly Journals in Entrepreneurship (December 11, 2015). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2702276
8. Gul, S. and Bano, S. (2019), "Smart libraries: an emerging and innovative technological habitat of 21st century", The Electronic Library, Vol. 37 No. 5, pp. 764-783. https://doi.org/10.1108/EL-02-2019-0052
9. Gupta, J. & Singh, R. (2018). Internet of things (IoT) and academic libraries: a user-friendly facilitator for patrons. 5th International Symposium on Emerging Trends and Technologies in Libraries and Information Services (ETTLIS), 21-23 February, 2018, IEEE, Noida. DOI: 10.1109/ETTLIS.2018.8485234
10. Hasan, Nabi. Blockchain technology and its application in libraries. library.iitd.ac.in. Retrieved December 20, 2021, from https://library.iitd.ac.in/arpit_2020-2021/Week%2016%20-%20Module%2040%20-%20PPT-%20Blockchain%20Technology%20and%20Its%20Application%20in%20Libraries.pdf
11. IBM. What is blockchain technology?. ibm.com. Retrieved December 20, 2021, from https://www.ibm.com/in-en/topics/what-is-blockchain
12. Kaladhar, A. & Rao, K.S. (2018). Internet of things: a route to smart libraries. Journal of
13. Advancements in Library Sciences, 4(1): 29 – 34.
14. Nag, A. & Nikam, K. (2016). Internet of things applications in academic libraries. International Journal of Information Technology and Library Science, 5(1): 1 – 7.
15. Otike, Fredrick and Barat, Agnes Hajdu (2021). Roles and emerging trends of academic
16. libraries in Kenya LIBRARY HITECH NEWS, Number 7, 2021, pp. 19-23,
17. Emerald Publishing Limited, 0741-9058, DOI 10.1108/LHTN-09-2021-0058

ISBN : 978-93-5598-308-4

18. Okunlaya, R., Abdullah, N.S., & Alias, R.A. (2019). Augmented Reality in Library Services: A Panacea to Achieving Education and Learning 4.0. IRICT.
19. Omosor, U.A. (2014). Effect of technology on librarians in academic libraries in Nigeria. Information Impact: Journal of Information and Knowledge Management, 5(2): 203 – 212.
20. Patel, S., Trivedi, D., Bhatt, A., & Shanti, C. (2021). Web visibility and research productivity of NIRF ranked universities in India: A Webometric study. Library Philosophy and Practice (E-Journal). https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5326/
21. SAIBAKUMO, Williams Torubo, "Awareness and acceptance of emerging technologies for extended information service delivery in academic libraries in Nigeria" (2021). library Philosophy and Practice (e-journal). 5266. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5266
22. Santos, J. F. (2017). Advantages and Challenges of Using Augmented Reality for Library Orientations in an Academic/Research Library Setting. Purdue E-Pubs. https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2017/challenges/7/
23. Struyk, T. (2017, July 27). An Introduction to QR Codes. Techopedia.Com. Retrieved December 21, 2021, from https://www.techopedia.com/2/27408/trends/an-introduction-to-qr-codes
24. Techopedia. (2017). Semantic Web. Techopedia.Com. Retrieved December 17, 2021, from https://www.techopedia.com/definition/27961/semantic-web
25. Trivedi, D., Majumder, N., Bhatt, A., Pandya, M. and Chaudhari, S.P. (2021), "Global research mapping on reproductive health: a bibliometric visualisation analysis", Global Knowledge, Memory and Communication, https://doi.org/10.1108/GKMC-08-2021-0131
26. Techopedia. (2021, October 7). Artificial Intelligence (AI). Techopedia.Com. Retrieved December 15, 2021, from https://www.techopedia.com/definition/190/artificial-intelligence-ai
27. Vijayakumar, S., & Sheshadri, K. N. (2019). Applications of artificial intelligence in academic libraries. International Journal of Computer Sciences and Engineering, 7, 2347-2693.
28. Wang, X. (2016, November 9). Information Commons : Opportunity and Challenges for University Libraries. Atlantis Press. https://www.atlantis-press.com/proceedings/metss-16/25862945
29. Yadagiri, N. and Ramesh, P. (2013). Semantic web and the libraries: an overview, International Journal of Library Science, Vol. 7 No. 1, pp. 80-94.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Transformation of Library Services in Digital Era

Hetalben Jethabhai Chaudhari, Research Scholar, Hemchandracharya North Gujarat University, Patan.

Dr. Bhagvanbhai K. Chaudhari, Librarian, Smt R.M. Prajapati Arts College, Satlasna Research Guide, Department of library and information science, Hemchandracharya North Gujarat University, Patan.

Abstract

The study discusses how the new library services are evolving as a natural response to the complex technological environment. The library and information professional has also been revolutionized by technology and is facing the problems of the electronic era. Almost every area of information services has changed dramatically as a result of advancements. The internet's hallmark has quickly become easily accessible digital information. The core concept and essential aspects of library services, as well as the technology underpinning the different established and new types of digital services, are discussed in this paper.

Keywords: Digital era, Library services, Reference service

ISBN : 978-93-5598-308-4

Introduction

The internet has also proven a more cost-effective and efficient communication medium than older methods. As a result of this progress, a new set of reference services has emerged. Digital library services are the most recent tendency of the digital era in this series of advances. The world of libraries is changing dramatically due to technological advancements ranging from the printing press through computers and, more recently, smartphones.

Each new technology advancement in recent years has impacted libraries and information centres. The majority of the normal operations and services of library information centres have been transformed by information technology. Information technology is a single breakthrough that significantly impacted library services. Thanks to information technology, librarians can deliver the most efficient and specialized information services. It has long been proven that an organization's efficient information support and effective communication are intimately linked to high performance, increased production, and new ideas. A computer can be utilized to do the majority of a library's repetitive tasks in a specified amount of time, efficiently and without wasting time. The majority of library operations are interconnected, interdependent, and mutually supportive of the library's overall objective. Using an IT application saves a lot of time for employees because the same data is not entered at every stage.

Concept of reference services

According to Dr. S.R. Ranganathan reference service is "personal service to each reader in helping him to find the documents answering his interest at the moment pin pointedly exhaustively and expeditiously."

Elements of reference service

The three basic elements of a reference service are as follows:

- Knowledge or information base
- The user or client is now more likely to be a member of the library's new cyber community.
- An information professional, often known as a librarian, is a person who acts as a go-between, assisting and guiding users in their search for information.

The information or knowledge base is the first of the fundamental aspects of a reference service outlined above. The structures of reference materials of information, which are used to answer questions in a library, have undergone a full transformation. In electronic and digital form, a whole new set of tools, processes, and information products are now available to deal with. The user is the most crucial aspect of the reference service. According to the five rules of library science, the user and his information needs are the most essential component in building a reference service. The user is at the centre of the reference service. It indicates that the focus is on the users, their needs, and the service that may be provided to suit those needs, rather than the book, reference tool, or format of the information sought.

ISBN : 978-93-5598-308-4

The way people seek information has evolved as technology has progressed. The user does not want to go to a physical information centre or library; instead, he expects to find the information he needs on his computer screen while sitting at a remote place. This means there will be no face-to-face discussions. No reference interview, for example. With all of the above variables in mind, it is beneficial for us as information professionals to look back and use that knowledge to chart a course for the future. The link between the three essential elements of reference service is established through a series of individual relationships between the threes, such as the reference interview, the translation of the user's query into knowledge structures through the reference sources themselves, and the information professional of those information sources.

The virtual reference librarian

In today's world, the position of the reference librarian has been completely transformed into that of a walking encyclopedia, which is used to answer all short and long-term reference questions. The library's assets used to be reference tools in printed form, but the nature of reference questions and clienteles has changed dramatically. The queries must be resolved on the clients' desktops in a remote location. In today's world, a reference librarian is referred to as a virtual reference librarian. Another type of task performed by the reference librarian is assisting with computing, online, and software-based technology. Furthermore, there are hundreds of reference resources available on the internet from which librarians can provide their clients with the information they seek. The latest trend in virtual reference is a real-time reference line on the web. Some librarians already provide their pupils a live web reference service. For digital library users and library science experts, some digital libraries with collections of CDs, DVDs, scan pictures, scan slides, and other types of digital items are particularly valuable.

Digital reference service

In a technical sense, a network of expertise, human intermediation, and resources made available to users in an online context is referred to as a digital resource. In the changing technology environment, digital reference service is just an evolution of the same traditional services, which is emerging as a natural solution to suit user information needs. Users benefit from digital libraries' efficient and quick services.

The Internet, which is an excellent source of knowledge and an effective information distribution channel, provides a platform for various existing and future reference services. In this article, new terminology like digital reference service and virtual reference service demonstrates how the digital era's prevalent technology services can be put to good use.

Opac/Web Opac

Traditionally, a catalogue is a tool used to keep track of the library's holdings. However, the shape and function of that catalogue has been completely transformed into an online public access catalogue, or Web OPAC. Now, readers do not waste time searching cards alphabetically; instead, they use OPAC and simply press a keyword, and a suitable number of documents appear

ISBN : 978-93-5598-308-4

before them, from which they can select the desired document. Readers can also access World Cat availability information for the required document.

Circulation

Readers used to be given a browen's reader sticker to get the book issue resolved against one book. In the digital age, users are given a single card with a barcode that serves as their library identity. Libraries are issuing smart cards with members' photos that may be used for identification at the entrance as well as check out and check in.

Library Computing Service

Recently, we've seen a specific location where readers are doing their homework or reading eBooks, online subscription journals, open access journals, or consortia journals, and using the resources available online for their research. At the same time, readers use these services for email conversations with other people or academic activities. Users can also borrow video projectors from select American libraries to present their ideas.

Library Email Service

Email is one of the earliest and most widely used virtual reference tools. With the spread of the internet in recent decades, practically everyone in a research and development organization now has access to an email account. In significant research and academic organizations, email reference service has become a popular service. To provide online reference services, many libraries and information centre rely heavily on email. More and more people are opting for email references over other traditional reference services.

Many academic libraries and information centres make heavy use of email to provide students with online reference services. Email reference offers the advantage of providing a more comprehensive response than a busy reference desk could provide. When responding to an email query, the reference librarian has more time to consider the issue, the user's information needs, and, if necessary, consult with other colleagues with more relevant skills or knowledge.

Library Telephone Or Online Inquiry Service

Users ask a question of the reference librarian over the phone, and the answer is immediately available, resulting in ready reference service. These are also known as online inquiry services. Face to face method service is when students come directly to receive the relevant material for the reference section. On the internet, there are numerous ask service options.

Ask A Librarian

ISBN : 978-93-5598-308-4

It is a free service that allows users to ask questions and receive responses from professionals. Users enter their questions and email address, but they can choose to stay anonymous by not revealing their names.

Library Chat Based Service

Chat, often known as instant messaging, is real-time online communication between two or more computer users. Every keystroke a chat user makes is immediately broadcast and displayed on all other users' monitors in the same chat session. Chat is a widely used method of communication on the internet.

Digitization of Special Collection

A library's significant research collection is made up of special collections. Whatever the format, the common future of special collections is something that is unique, uncommon, requires special care, is in limited supply, or simply cannot be found in the open stacks. It's also crucial that the material is regarded as artificial. Although special collections may use digitalization as a preservation approach, their true worth lies in the increased accessibility to social collections. Almost all significant libraries across the world have digitization programmers in place to enable more comprehensive access to their particular collections through the digitalization of photographs, maps, printed music, images, cartoons, and other materials.

The British library

There are an increasing number of joint digitization initiatives within the British Library, and the library already holds an estimated four terabytes of digital content. The British Library's special collections have been digitized to maximize their use by permitting a greater volume of networked access and giving enhanced functionality inherent to the digitization items.

National library of Australia

The National Library of Australia has launched various digitization projects to ensure the long-term preservation of conventional documentary resources. Digitization gives people access to electronic information resources like images, databases, recordings, theses, manuscripts, and full-text publications that the library has indexed. The National Library of Australia's extraordinary collection, which includes images, cartoons, drawings, negatives, postcards, maps, printed music, and other items, is undergoing a large digitization project intending to allow later access to the collection.

Conclusion

Since their inception, libraries have been regarded as knowledge centres. These libraries have come a long way from elite to general public and from chain books to free access. Libraries have transformed every part of their operations, including library services, which have shifted from traditional to electronic, and from in-house to distance users. The library employs cutting-

ISBN : 978-93-5598-308-4

edge technology such as electromagnetic, CCTV, video conferencing, and RFID technologies. Students' library curriculums are being revised to accommodate the new library environment. The technological nature of each digital reference form listed above varies, as do their capabilities and how they are actually used. Email is the most common and essential mode of communication for communication services. Information professionals must adapt to new technology. They should not be concerned that new developing technology-based services will replace conventional services; instead, these are emerging as supplemental services to promote information distribution within the user community. With the growth of technology, library services are transforming to meet the changing needs of users.

References

- Indrák, M., & Pokorná, L. (2020). Analysis of digital transformation of services in a research library. *Global Knowledge, Memory and Communication*, *70*(1/2), 154–172. https://doi.org/10.1108/GKMC-09-2019-0118
- JCARMICHAEL. (2017, May 22). *Libraries Transform Campaign* [Text]. Advocacy, Legislation & Issues. https://www.ala.org/advocacy/libraries-transform-campaign
- Nabi Hasan. (2021, July 30). *Transformation of library and information science: Resources, service….* https://www.slideshare.net/hasaniit/transformation-of-library-and-information-science-resources-services-and-products
- *National Library of Australia*. (n.d.). Retrieved March 24, 2022, from https://www.nla.gov.au/
- Pratap, B., & Kumar, R., Singh, Balwan. (2016). *Transformation of library services in electronic era*.
- Saka, K. A., Ahmed, A. O., & Akor, P. U. (2021). Transition and transformation of libraries from manual to digital: The case of Nigeria. *Information Technologist (The)*, *18*(1), 17–24. https://www.ajol.info/index.php/ict/article/view/210090
- Tait, E., Martzoukou, K., & Reid, P. (2016). Libraries for the future: the role of IT utilities in the transformation of academic libraries. *Palgrave Communications*, *2*(1), 1–9. https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.70
- *The British Library*. (n.d.). The British Library. Retrieved March 24, 2022, from https://www.bl.uk

ISBN : 978-93-5598-308-4

Transition of Library Management in The Digital Era

Mr. Jayesh M. Jiladiya, Librarian & Research Scholar,
D.K.V. Arts and Science College, Jamnagar
Dr. N. M. Kantaria, Librarian & Ph. D. Supervisor,
Smt. M. M. Shah College of Education, Surendranagar.

Abstract:

Library is an important part of any academic organization which provides the necessary facilities of knowledge management and distribution. The concept of library is associated with a physical space where there are several print resources to use for the advancement of knowledge. But with the advent of Information and Technology in the present era, this space is now enabled with digital resources. Most of the print resources are now a days converted into electronic resources for the purpose of ease of access of the learners and users. But this transition requires changes at several levels along with print to e – resource which is the adequate infrastructural facilities, training of librarians and interests of the organizations and investments in the development and change. This research article is an attempt to understand the various factors that brough the change in the library management, the required facilities, the challenges, benefits and demerits of such a transition to understand the transition of library management in the present era.

Key Words: electronic resources, library management, print resources, role of a librarian, role of library

ISBN : 978-93-5598-308-4

Introduction

The present phase in libraries is of the transition. Today's world is a digital era where libraries also need to be digitized in its tools and workflows. It also needs to digitize its management and access to materials so that it can cope up with the electronic formats of the present day. This challenge of shifting the print world to the electronic world is the enormous one and requires the librarians to have right knowledge and expertise so that they can redefine the strategies for their libraries effectively.

The Librarians need to have the proper understanding of the design, implementation and management so that to have the access to e – resource management appropriately. The transition of the present era is rooted in the formation of the collections that the libraries have. The present paper focuses on the change of management that is the transition from print to digital collections in the libraries. Library and Information Management Centers are rapidly transitioning from print to digitized content and so the management of library in the present phase requires the management of human resources as well as the transition.

Transition of Library Management In The Digital Era

Along with the change different expectations, competence and system are also involved. In the case of the libraries for instance, Library Managers have to respond to the ever-evolving needs and expectations of users as information technology has brought about complete change in the general way of carrying out activities, even in processing and accessing data or information. Academic libraries have evolved and keep changing because its users have changed. Not only are library administrators expected to manage the change in operations performance in their libraries but are also expected to account for the expenditure and the justification of such. A huge amount of fund is spent on management software and subscription of resources as libraries move from print to electronic resources.

It has become compulsory for the libraries to remain relevant in the changing society as the society is continually influenced by the technological advancements. As Ranganathan has aptly stated, the library is a growing organism and so it remains a guiding principle to the society as well. Academic Libraries have seen a radical change in this shift from print to digital format. Some years ago, the subscriptions in the libraries were manual and consisted the print publications only. It was a time-consuming job. But with the help of ICT now a days, every print resource is replaced with the e – resource consisting several formats like UGC – INFONET, INDEST and CSIR- NKZRC. Presently, major libraries have accepted the change and transition and so they now subscribe to e – information, resources and database. The following table shows this shift from Print resource to Electronic resource:

Sr. No.	Library Resources in Print Format	Library Resources in Electronic Format
1	Books	E-Books
2	Journals	E-Journals

ISBN : 978-93-5598-308-4

3	Magazine	E-Magazine
4	Newspaper	E-newspaper
5	Print Reference Sources	E-Reference Sources
6	Abstract Database	Bibliographic & Full-Text Database
7	ILL/DL Services	Article on Request Electronic
8	Subscribed from various Publisher/vendor	Through Consortia

There are several benefits of using electronic resources such as it is easier to search and retrieve, it can also remotely be accessed outside the physical library, the electronic data can contain many volumes in a single file as well as it can comprise video and sound materials, graphics and formulas; the biggest benefit of electronic resource is that it can be accessed by several people simultaneously and can be stored and exported easily outside the working hours of library through hyperlinks. It is also convenient for the disabled users to access it and it can easily be accessed in remote areas as well. Thus, it is a very useful shift from print to electronic medium looking at the need of the hour of the present generation.

One of the main reasons of this transition is the maintenance cost which is very less in digitizing contents. The digitized content can be searched and changed for the errors and also loss of the data. It can easily be shared for collaborative work. Digital collections can help in the organization of the information virtually. Digital libraries are enhanced differently from the print libraries as they can provide write ups with graphs, magazines, articles and other data together so that the user can utilize the content in an advanced way using all the material together.

The shift from print to digital is convenient from the point of view of storage as well because the digital collection requires only four components that is: (1). repository – which helps in storing the raw bits of the digital collection, (2). Catalogue – helps in indexing the information in digital collection, (3). Identifier system – helps in identifying the content location and folder and (4). User interface – which helps users like searching, visualizing, browsing and delivering the content. Thus, the users can access the whole collection of the libraries without actually entering into the physical space of the library and this saves the time of the user as well as provides time for better research.

It is also important to note that the change from print to digital library is a necessary one in the present-day climate because with the help of it the traditional libraries have been revolutionized. This transition is able to provide web-based services and full texts. The libraries can share their collections. This is a genuine quality that is added to the library services in this modern-day context.

There is one more thing which is important in this transition that is the changing role of the librarians in the library.

ISBN : 978-93-5598-308-4

As discussed above, the librarians have to change a lot themselves with the changing environment of the libraries. They must adapt to keep an eye on the changing electronic resources such as e - books, e – journals and e – database time to time. The librarians need to work independently or in a group to provide a service related, user – oriented applications, programs, instructions and services. Apart from the technical skill, the librarian now requires good communication skill for the commitment to user-oriented services. The librarian needs to possess the following skills to cope up with the transition from Print to Electronic content:

- Ability to use the emerging technologies to develop web-based programs and services
- Ability to assess, recommend and evaluate the computer software from creation and preservation of digital resources.
- Adopt the technological changes time and again.
- Academic libraries and their staff can lead the information seekers by providing the right information with a personal touch.
- Librarian can work as a facilitator, trainer, website builder or publisher, researcher and knowledge manager.

This change is already adopted by the academic libraries according to the needs and demands of the users. The library in the present era has varied roles to perform. One of them is the information gateway where the users can access, transform, locate and utilize the various printed and digital content by using application, programs and user interface. Another important area is the equipment and facility provided by the libraries to assist the learners in assignments, presentations, projects, reports and research papers. The library is also a training center for faculty where they can develop and implement various teaching courses which can enable those learners who are enrolled for distance learning. The libraries, now a days, have become more user centered providing the web technology, Online OPAC, digital resource, User interactions, blogs, Wikipedia, RSS feed, Multimedia Sharing, social network, virtual reference service, tagging and bookmark services.

One more important thing is the need for creative and innovative knowledge of library staff in their daily job routine. This daily refreshed knowledge enables them to remain current and relevant with emerging trends in the field of library. But the important thing is the continuous training of the library staff because in the era of information and technology, the trends keep on changing. And so, it is important for the staff to remain relevant with the emerging era. The continuous training will enhance productivity and the library staff will become more effective and efficient in carrying their duties. It is important for the organizations to invest in the training of the staffs associated with the library. It is important to note that the skilled workforce is very important for the organizations for advantageous benefits. Some of the important areas of trainings are as following which needs to be established in the organizations:

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Development and acquisition of required skills
- Ability to select, preserve, acquire, organize and collect
- Establish user friendly interface over network
- Making available the right information for the right user at the right time and at the right place
- Ability of processing different information resources

The libraries in the developed countries have implemented these changes very early but the developing countries are still in the process of implementing it. The libraries are facing new challenges in the new environment. Availability of print information is limited in the digital environment of the library. They pay the subscription fees to avail the database. In the traditional environment, libraries owned the information source forever but in the digital environment the source becomes unavailable once the subscription term ends. The library is not the sole owner of the information. Though there are several advantages of the digital environment yet it is very challenging to bring the change at every level because the librarians have to manage the print and digital formats simultaneously to satisfy their users. And also, it is important to note that there are many problems associated with the implementation as there is not much funding provided to the libraries, there is also lack of adequate technical infrastructure such as software, hardware and internet facility, lack of technical and computer skills which hinders the total shift and transition of the libraries from print to electronic format.

Conclusion

The library is an important element in the growth of any organization. It also changes over time which is a complex process because it involves several elements of management. The cooperation of all the elements determines the overall outcome. It is important that organizations and the librarians swiftly respond to the needs and expectations of the users. The new dimensions in the information and technology has brought a change in the manner in which services and products are provided in the library. The transition from print to electronic resources is a difficult one because the digital materials are used in various ways and so library workers need to acquire necessary skills as and when the need arises. This can be done through the collaborative efforts of the librarians, organization, resources and users.

References

1. Bhardwaj, Raj Kumar (2018). Digitizing the modern library and the transition from print to electronic. *Advances in Library and Information Science (ALIS) Book Series.* Hershey, USA: IGI Global.
2. Chauhan, Jai Karan Singh & Sharma, Lokesh (2012). Dynamic shift from print to electronic resources. *International Journal of Information Technology and Business Management*. Vol.1 pp-1-7.

ISBN : 978-93-5598-308-4

3. Collind, Maria D.D. & Carr, Patrick (2008). *Managing the Transition from Print to Electronic Journals and Resources.* New York, USA: Routledge.
4. Gopal, K. (2000). *Digital libraries in electronic information era*. New Delhi: Author Press.
5. Ibrahim, M. Syed & Lakshmi, S. (2017). A Study On Library Management Using Electronic Resources. *SSRG International Journal of Economics and Management Studies*, 81-85
6. Jeevan, V.K.J. & Dhawan, S.M. (2002). Problems in Transition to a Digital Library: An Indian Perspective. *DESIDOC Bulletin of Information Technology*. 22(6), 13-19.
7. Kashyap, V.S., Bhaskar, R, & Singh, B. (2017). *Information resources and services in digital environment*. Jaipur: RBSA Publishers
8. Malwad, N.M., et al. (Ed.) (1996). *Digital libraries: Dynamic storehouse of digitalized information*. New Delhi, New Age International.
9. Pal, Surendra Kumar & Abidden P, Sainul. (2015). Transforming Role of Librarians & Library Services from web 1.0 to web 4.0. *e-Library Science Research Journal*. Vol.4, Issue 2 pp595.
10. Pal, Surendra Kumar & Sonker, Sharad Kumar &. Balram (2016). *From Print to Electronic Resources in Libraries: A Managing Shift and changing Role of Librarians*. Proceeding of National Conference on Multidimensional Information Sources and Services, Challenges. Lucknow, India.
11. Pal, Surendra Kumar (2012). Web 2.0: New Tool for Teaching & Learning. *Journal of Young Librarians Association*. (Vol.5). pp 107- 113.
12. Schmidt, Kari & Dulaney, Christine Korytnyk (2014). From Print to Online: Revamping Technical Services with Centralized and Distributed Workflow Models. *The Serials Librarian*. 66:1-4, 65-75.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Role of Library in Government Colleges of Gujarat During Covid-19 Pandemic

Jayshree D. Pandya, Research Scholar, Gujarat University, Gandhinagar

Abstract

The purpose of this study is to investigate the various innovative support strategies rendered by academic libraries in support of e-learning in government colleges of Gujarat. This was necessitated by the change in nature of learning and services provision in colleges because of COVID-19. A quantitative study was done to the role of digital library services in supporting e-learning in government colleges of Gujarat. An online questionnaire was developed and distributed among librarians in Government colleges of Gujarat. Based on the response received, it was found that academic libraries play an important role in supporting e-learning in higher education institutions by providing electronic information resources, which are key in research, learning and teaching. The libraries provide a one-stop shop for accessing electronic resources through the remote login facility. Patrons have benefitted by accessing and using digital library services during the COVID-19 lockdown period. It was also discovered that libraries should ensure that they are prepared to always offer their services despite the closure of physical buildings because of the pandemic.

Keyword: Digital libraries, Academic libraries, College libraries, Covid-19, pandemic, e-learning

Introduction:

The outbreak of the COVID-19 pandemic resulted in significant changes in how the world operate. University closures were not anticipated, and higher education institutions were not spared. Despite the confinement, learning was meant to continue despite the pandemic's arrival. During the lockdown, libraries were required to continue providing services even though physical premises were shuttered. Even though digital and virtual libraries have been established, their use has been a source of concern among academics.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Covid-19 has significant impact on students in higher education in all over the World and in the current study we research about how effect Covid-19 in government colleges of Gujarat, due to Covid-19 arrival and imposing lockdown all higher education institute are closed to avoid face to face learning and maintained social distancing. The Department of Higher Education of Gujarat government decided to implement a common platform MS TEAM (Microsoft Team) for providing online education in all colleges for the benefit of student unable on uninterrupted learning during Covid-19. They gave training of MS Team to all colleges staff and provided username and password to all staff. Colleges created ID and password of students to connect them in online learnings. During this time main challenges for both faculty and student are availability of resources in online mode. Librarians have an important role in such a situation to provide information sources and services to the students as well as faculty.

Literature Review

Guo et al.(2020) identify the measures employed in the provision of patron services in Chinese academic libraries responding to the COVID-19 pandemic, also stated that over majorly Chinese academic librarian provide remote access facility for electronic resources, research support service delivered online, the use of social media such as WeChat and micro-blog and the continuous development of new media provided convenience and opportunities for library patron services. It is found in this survey that the WeChat official accounts are updated much faster than the library websites, indicating that the libraries gave full play to the role of social media platforms in disseminating information and inspiring morale

Tsekea et al (2020). Highlighted academic librarians are using pioneering services to provide digital library services during the lockdown period, according to the report. Despite the shutdown of physical premises, the academic library has been relocated to the Center for Learning and Research to continue to provide virtual services. Patrons have been using social media tools and programmes to access electronic resources and other services, and new ways of providing these services have emerged. It was also discovered that libraries should ensure that they are always prepared to provide services, even if physical premises are closed due to the epidemic.

McTAVISH et al. (2020) find Academic librarians work in a variety of library ecologies, according to the data, and most of them gain considerable technological and pedagogical skills while doing so. The outcomes of this study have obvious consequences for the curriculum of academic librarian preparation programmes. Librarians, as well as their duties as creators of learning materials and online guides that students can use at any time. Some librarians hold leadership positions in their schools' eLearning and educational technology departments, and they are responsible for driving institutional programmes both in libraries and throughout campus.

Craft (2020) stated that many libraries have made the switch to remote work because of the COVID-19 pandemic is unprecedented. This column examines the history, planning, case

ISBN : 978-93-5598-308-4

studies, technology and equity concerns, challenges, and potential benefits of remote work in library technical services, as well as the history, planning, case studies, technology and equity concerns, challenges, and potential benefits of remote work. Initial linkages are made between current literature and the pandemic's influence on remote work, and further study and debate directions are suggested.

Objective

The present research study was undertaken to determine how government college librarians would describe their present roles in online learning environment. Following are the major objectives of the study:

- To know how online classes conducted by Gujarat government colleges
- To know the applications used by Gujarat government colleges to conduct online classes
- To know the role of librarian in Covid-19.
- To know the library services provided by government college librarian during Covid-19.

Methodology

The study is basically a 'case study' based on descriptive survey research methodology for collecting data. Online questionnaire for collecting quantitative data was used. Major component of being assessment of government college libraries that are providing services to e-learners during covid-19, for that questionnaire sent to 50 college librarians working in Government or Government-aided colleges to find out the role of library professionals in e-learning environment during covid-19 through google form. After collecting the data from the survey, the responses were analyzed/interpreted using MS-Excel program. A total of 35(70%) librarians responded to the questionnaire and the data was analyzed and presented thematically.

Data Analysis and Finding

The findings revealed that libraries play a significant role in supporting e-learning at a university by enhancing scholarly communication, allowing learners to use information resources from anywhere.

The survey of 35 libraries found online classes provided by colleges 100% means all respondent colleges run online class and all colleges use the MS TEAM platform and 14.29% used google meet and 22.86% used Zoom along with MS TEAM.

Table -1 College Providing Online Classes During Covid-19 Pandemic

Answer	Respondent	Percentage
Yes	35	100.00
No	0	0.00
Total	35	100.00

ISBN : 978-93-5598-308-4

As per Figure 1 showed 48.57% library provided service of remote login facility so that students can access e-journals and e-books from home, even 37.14% college library given information literacy program through MS TEAM, 28.57% college provide online database and library website services, 31.43% library provide FAQs(Frequently Asked Questions) services to their users, 5.71% using their library mobile app to provide library services and 2.86% provide online issue-return facility to the students.

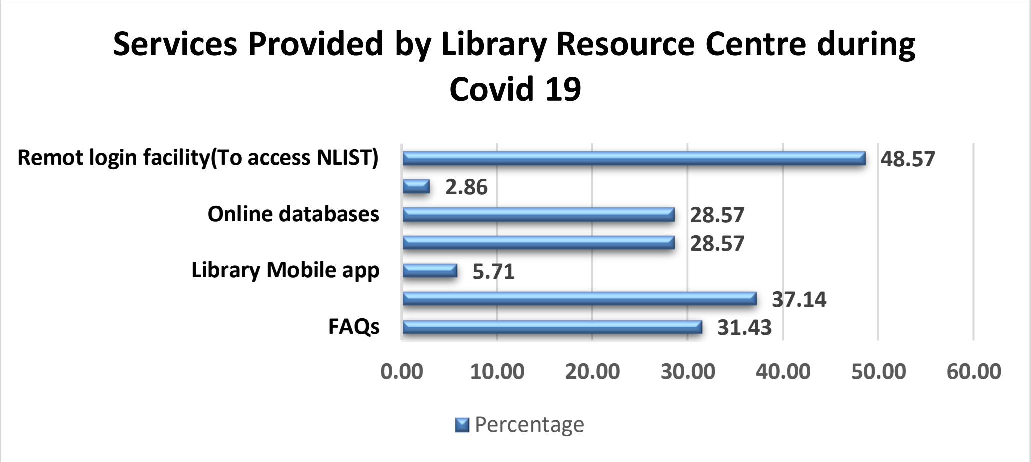

Figure 1: Service Provided by library Resource Centre during Covid-19.

Now a days through Information literacy program students can know the library resources and services, library profession was asked to whether they given information literacy program during Covid-19 and data shown in figure 2.

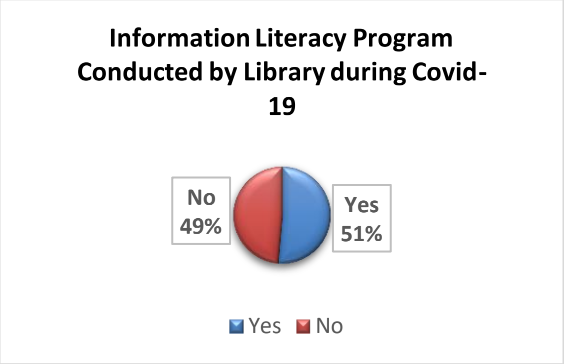

Figure 2: Information Literacy Program Conducted by Library during Covid-19

Remote login facility provided by library question was asked to librarian and found that 68.75% provided remote login facility and 31.43% didn’t provide this facility to the users.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Table -2 Remote login facility Provided by Library

Answer	Respondent	Percentage
Yes	24	68.57
No	11	31.43
Total	35	100.00

Librarians were asked to mention the percentage of user's access to online subscribed resources through remote login facility. 16 (66.67%) of respondents mentioned that 0 – 25% of user's access of online resources followed by 20.83% of respondents mentioned 26 – 50% user's access online resources, very low 8.33% of respondents mentioned that 76 – 100% user's access to online subscribed resources through remote login facility as per Table-3.

Table-3 Percentage of User's Access to Online Subscribed Resources through Remote Login Facility

Percentage of user	Respondent	Percentage
0 - 25	16	66.67
26 - 50	5	20.83
51 - 75	1	4.17
76 - 100	2	8.33
Total	24	100.00

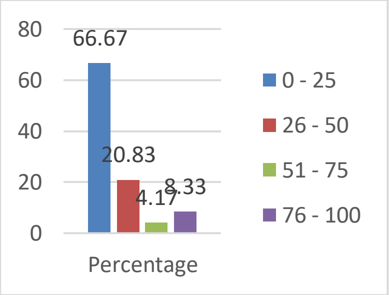

Figure 3 Percentage of User's Access to Online Subscribed Resources through Remote Login Facility

A question was asked to librarian that whether online resources access is increased during Covid-19 and their response given in Table-4

Table-4 Usage of Online Resources Increased through Remote Login Facility During Covid-19

Answer	Respondent	Percentage
Yes	20	83.33
No	4	16.67
Total	24	100.00

ISBN : 978-93-5598-308-4

Library Provide any Online Training or Awareness Program for Online Database During Covid-19 question were asked to librarian and 65.71% colleges given online database access awareness program for students in online mode and 34.29% not given any awareness program to their students.

Question was asked to professional that is there any Involvement of Library Professionals Direct/ Indirect in e-learning? And 100% librarian respondent that they are involved in direct and indirect in online learning. Figure 4 given below shows different area in which librarians are directly involved in e-learning.

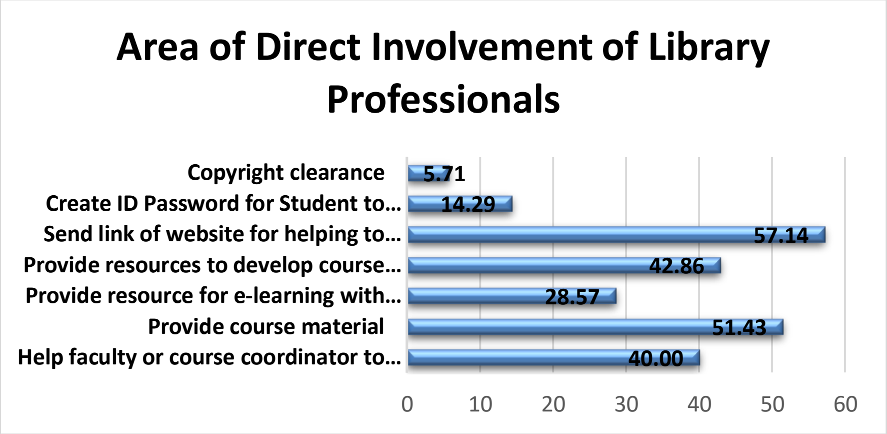

Figure 4: Area of Direct Involvement of Library Professionals

During pandemic 45.71% librarian assigned duty by their college related to e-learning

Discussion

We can see how librarians are changing their role in this pandemic, they are providing library services in online mode also, involved with extra duties assigned by their colleges related to e-learning like managing e-learning support system, giving training of how to access online platform and providing technical support, instructor of MS TEAM for cluster colleges in district wise, organize faculty awareness on online resources and study materials. So, we can say during pandemic library give their best to the students and staff for their better learning.

Conclusion

College librarians are using novel techniques to provide digital library services throughout the lockdown time, according to the survey in spite of the closure of physical facilities, the academic library has been placed at the heart of learning and research to continue to provide virtual services. Patrons have been using social media tools and programmes to access electronic resources and other services, and new ways of providing these services have emerged. It is suggested that, libraries should continue to provide virtual services so that students engaged in online learning can continue to benefit from the library's electronic information services.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Librarians should be taught how to use a different type of learning management systems so that they can interact with patrons online and assist them if they have problems accessing electronic information resources. It's also important to know how to use a variety of social media platforms, as this is where most of your customers hang out. It would then be easier to communicate with patrons, whether it be to provide updates or to issue warnings about the usage of digital library services. During this time library should have official social media accounts and other digital communication tools that patrons are familiar with to enhance interaction.

References

1. Guo, Y., Yang, Z., Yang, Z., Liu, Y. Q., Bielefield, A., & Tharp, G. (2020). The provision of patron services in Chinese academic libraries responding to the COVID-19 pandemic. Library Hi Tech.
2. Tsekea, S., & Chigwada, J. P. (2020). COVID-19: strategies for positioning the university library in support of e-learning. Digital Library Perspectives.
3. McTAVISH, H., & Robertson, L. (2020). Canadian Academic Librarians as Online Teachers. learning, 4, 10.
4. Jæger, M. M., & Blaabæk, E. H. (2020). Inequality in learning opportunities during Covid-19: Evidence from library takeout. Research in Social Stratification and Mobility, 68, 100524.
5. Mehta, D., & Wang, X. (2020). COVID-19 and digital library services–a case study of a university library. Digital library perspectives.
6. Journal of Innovation and Research in Educational Sciences, 7(2), 2349-5219.
7. Craft, A. R. (2020). Remote work in library technical services: Connecting historical perspectives to realities of the developing COVID-19 pandemic. Serials Review, 46(3), 227-231.
8. Sithole, N. (2014), “An assessment of the usability of the Africa university digital library, Mutare, Zimbabwe”, International Journal of Emerging Trends and Technology in Computer Science, Vol. 3 No. 6, pp. 156-161
9. Hackman, D. E., Francis, M. J., Johnson, E., Nickum, A., & Thormodson, K. (2017). Creating a role for embedded librarians within an active learning environment. Medical reference services quarterly, 36(4), 334-347.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Role of a Librarian in The Digital Age

Joshi Sonal Vinodbhai, Research Scholar & Librarian,
All India Institute of Medical Sciences, Rajkot.
Dr. N. M. Kantaria, Librarian & Research Guide, Shri M. M. Shah College of Education Wadhwan City, Surendranagar.

Abstract

Libraries will be necessary to develop and upgrade today since the world steps into Digital systems. The major issue is that of the technical architecture that underlies any library which encompasses both electronic and paper materials. The face of the traditional library also known as a digital library comprises both digital and traditional collections both. Digital systems will also comprise digital goods that happen outside the physical and administrative ranges of anyone. Digital collections are known as the backbone and nervous systems of libraries with their procedures and executions. This paper identifies various additional jobs for professional librarians who are well versed with science and technology applications. The copyright issue plays an important role, as well as the challenges, are complying with the copyright and intellectual property of rights issues. Also, the executive summary of the impact of on Library Information Centre's role on the country's population enrolled under the digitization process through aadhar card.

KEY WORDS: Digital Age, Digital Library, Digital Literacy, Transformation of Library and their services

Introduction:

1.1 What is Digital Age?

From the start of the 1970s, the Digital age is defined as the Information age and introduced supplying the capability to shift information very fast. In a simple manner, the time period in which we live now where the Internet and e-mails are available is an example of the digital age.

For telling about Libraries, will need to improve and upgrade nowadays since the world steps into Digital systems. The major issue is that of the technical architecture that underlies any library which encompasses both electronic and paper materials. The face of the traditional library also known as a digital library comprises both digital and traditional collections both. Digital systems will also comprise digital goods that happen outside the physical and administrative ranges of anyone. Digital collections are known as the backbone and nervous systems of libraries

ISBN : 978-93-5598-308-4

with their procedures and executions. This paper identifies various additional jobs for professional librarians who are well versed with science and technology applications. The state policy-based defiance and the requirements for Library facilities in Digital Era are operated. The copyright issue plays an important role, as well as the challenges, are complying with the copyright and intellectual property of rights issues.

1.2 What is Digital Library?

Definition of Digital Library:

Digital Library Federation offered the following definition in 1998:"Digital libraries are organizations that provide the resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of, and ensure the persistence over time of collections of digital works so that they are readily and economically available for use by a defined community or set of communities" (DLF, 1998).

1.3 What is Digital Literacy\E-literacy?

We know the word "literacy" alone generally refers to reading and writing skills, when we put the small word "digital" before it, the term includes much, much more. At the heart of digital literacy reading and writing are still important. But in the ever-changing ways, we use technology to receive and communicate information, digital literacy also needs a broader range of skills.

DEFINITION OF DIGITAL LITERACY:

"Digital literacy is the ability to use information and communication technologies to find, evaluate, create, and communicate information, requiring both cognitive and technical skills."- **The** American Library Association's digital-literacy task force.

In simple meaning, **Hiller Spires,**a professor of literacy and technology at North Carolina State University, views digital literacy as having three buckets:

1) Finding and consuming digital content
2) Creating digital content
3) Communicating or sharing it

The Role of a Library in the digital age:

Paper books and paper magazines are still very universal and a very important learning tool. Now we are getting digital books and digital magazines ever so popular and are here to stay. If we think about the function of a school library and a school librarian be in this ongoing digitalization of learning resources. We discuss some useful tools for teachers and teachers.

Usefultech tools for a library and users:

- Whatshouldireadnext.Com

ISBN : 978-93-5598-308-4

In this tool, users can search a book by title and author and get information about that book. Users can register via mail and manage their book list.

- Booktrack

Booktrack is an Audio-Aided Reading Platform. In this tool, users get to read and enjoy the background soundtracks. This tool offers a perfect match between what you are reading with a soundtrack of your choice. The major idea is the multi-sensory idea of reading. The user experiences an increased appreciation supported by a strong engagement quotient.

- Subjectplus

With this tool, users can manage their all reading resources which are formats of digital and printed into online topic manuals. Users can use it so easily like the "drag and drag" function and use it to categorize all their reading material.

- Whooo's Reading

Whooo's Reading is free and easy to access. Whooo's Reading definitely supports user reading comprehension and writing development. It goes beyond the typical surface-level questions of multiple choice and encourages students they read more deeply.

- Knowmia

A repository of video lessons for users. Knowmia is another educational technological tool for a digital library. Through this faculty can create interactive and engaging video lessons and mini-courses. Users can build video lessons. Users can import their own visuals and classified them in line with the format of their chapter. Users have widely used the "drag and drop" option which comes in-built with Knowmia.

- Learnoutloud.Com

LearnOutLoud.com proposes the Internet's largest directory of audio and video learning resources. Users can browse the full catalog of over 50,000 available titles including audiobook downloads, podcasts, and free educational audio & video titles.

- Top 10 free content curation Tools for facultys[6]

- eLearning Tags	- Pearltrees	- Diigo Education Edition
- Evernote	- Dipity	-Storify
- Pinterest	- Symbaloo	- Scoop.it
- Curation Soft		

- The 5 best free flashcards creation for teachers[7]

- Quizlet	- Flashcard Machine	- Study Blue
- Study Stack	- Cram	

- There are 7 cloud-based eLearning tools given as below:

- Litmos Author	- Easy Generator	- Lectora Online
- Coassemble	- Ruzuku	- Smart Sparrow
- Versal		

ISBN : 978-93-5598-308-4

- The 5 best complicity tools for faculty:

- Google Drive - Podio - TitanPad
- Show document -Thinkbinder

How can we make users as producers?

Users have been consumers of libraries resources for thousands of years. As we know the information grows rapidly, it becomes important for users to learn how this information production works and how to become a part of this new information society. The library can support the users to become producers. Creating written workpieces is a familiar way of letting students work with learning materials. The new role of the library can be to assist the users in the production process of these digital artifacts. The Hunt Library of NCSU is a good example of adopting the digital concept.

Challenges For The Librarian In Digital Age[1]

In digital libraries, most of the users are satisfied with such facilities since they can easily retrieve their required information within a short period of time but reviving the information technology and information retrieval skills of the academic library professionals is very difficult. In this digital era, many challenges are faced by the academic librarian.

Lack of library funds:

Infrastructure is very needful for digital resources. Libraries do not have sufficient funds for acquiring e-resources and so the users cannot obtain their needy information at the same time. Therefore, the Lack of library funds is a challenge for libraries and librarians too.

Technical infrastructure:

We need a digital information service system, infrastructures such as software, hardware, internet facilities and other physical equipment are required to provide easier, faster and comprehensive access to information. The nothing of static technical network infrastructures as servers, physical cabling and wireless access points are challenges that were recognized for the implementation of digital libraries.

Lack of professional skills:

To handle the e-resources the librarian needs the knowledge of management and technical skills. Without a professional skilled person, no one can establish or run a digital library. There are many challenges to the implementation of digital libraries.

Cybercrime Security:

ISBN : 978-93-5598-308-4

In the current situation, cyber-crimes have become a common problem on the internet. To resolve this issue, the databases can be modified by hacker-proof procedures. To the Network system, individual login and passwords are to be compulsorily.

Lack of interruption:

Accessing online information, we have to maintain privacy and confidentiality. Protecting one network from another to maintain the confidentiality of information is another problem in securing databases on the Internet and Intranet.

Need for the cooperation of staff members:

In a digital environment, to provide effective service to users it's very essential to the support and cooperation of staff members, programmers and technical staff. Lack of cooperation between staff members are also identified as a challenge for the implementation of digital libraries.

Copyright issues:

To provide electronic/digital information services, academic librarians are facing the important problem of large-scale piracy of software and plagiarism. The librarian must agree to certain restrictions on photocopying or distribution of electronic materials for negotiating access with a publisher. It is the duty of the library for maintaining the awareness of all users about copyright issues.

Collection of digital resources:

For the librarian, it's a challenge to give sensible collection-development policies for users now and in the future for covering the acquisition of and provision of access to electronic resources. The digitized set means that libraries share the resources with other institutions globally.

Shortage of clarity in point of view:

In the knowledge society, the biggest challenge is that the librarians are facing seems to be the lack of clarity in vision and a general lack of direction. The academic librarian should become a capacity builder and facilitator to the knowledge society.

Structure of organization:

There is another important issue in changing the roles of the librarian in the knowledge society Technology has broken down the rigid hierarchical structure of the organizations. From conventional libraries to digital libraries and the division of workers within them are open to considerable experimentation.

In the current scenario, we see that with an increase in technology, the services fulfilled by a Librarian experience a change. We can see the transformation of the library into a digital library and it is all activities as listed below.2

ISBN : 978-93-5598-308-4

1	**Library**	**Automated/Digital/Virtual**
2	**Collection**	**Manuscripts, Print Collection E-Books, E-journals**
3	**Acquisition**	**By Selection and Content Access**
4	**Classification**	**Organization of Contents**
5	**Cataloguing**	**Database/MetadataDescription**
6	**Abstracting**	**Content creation**
7	**Organization**	**Website Management**
8	**Co-operation**	**Electronic Document delivery**
9	**Preservation**	**Digitization**
11	**Librarians**	**Information Officer, Cybrarian**

Table 1. Transformation of Library and their services[2]

Conclusion

In Digital Era, the important role of Librarians has to play to satisfy the multidimensional needs of users. Modern Librarianship has become a highly specialized job that requires a positive attitude towards change and technological up-gradation. For facing up new challenges of today & tomorrow, Librarian not only needs to acquire a wide range of skills & knowledge but also need to keep themselves up-to-date to provide responsive library & information service to the users. In Digital Era, the role of the Librarian changed from the traditional role. In this digital era, the role of a Librarian is developing like a system designer, network specialist, information broker, knowledge manager, webmaster, intranet manager, e-resource manager and content manager.

References

1. T., S. G. (n.d.). IMPACT OF DIGITAL ERA ON ACADEMIC LIBRARIES: IT'S PLAY WITH LIBRARY PROFESSIONALS. Retrieved from http://www.iaeme.com/IJLIS/issues.asp?JType=IJLIS&VType=6&IType=4
2. Sathe, D. S. (n.d.). Transformation of Library and their services: Role Of College Librarian In Digital Era. Retrieved from http://www.newmanpublication.com/
3. Digital age. (n.d.). Retrieved from https://www.yourdictionary.com/digital-age
4. Amazing Tech Tools for a Smart Library - Edsys Smart library. (2019, July 22). Retrieved from https://www.edsys.in/6-amazing-tools-smart-library/

ISBN : 978-93-5598-308-4

5. Pappas, C. (2017, November 01). Top 10 Free Content Curation Tools For Teachers. Retrieved from https://elearningindustry.com/top-10-free-content-curation-tools-for-teachers
6. Pappas, C. (2017, July 17). The 5 Best Free Flashcard Creation Tools for Teachers. Retrieved from https://elearningindustry.com/the-5-best-free-flashcard-creation-tools-for-teachers
7. Pappas, C. (2018, April 10). The Ultimate List Of Cloud-Based Authoring Tools. Retrieved from https://elearningindustry.com/the-ultimate-list-of-cloud-based-authoring-tools
8. Pappas, C. (2018, February 05). Free Authoring Tools For eLearning. Retrieved from https://elearningindustry.com/free-authoring-tools-for-elearning

ISBN : 978-93-5598-308-4

Mrs. Kanakben j. Kasundra, Librarian &Research Scholar,
H. & H. B. Kotak Institute of Science, Rajkot
Dr. N. M. Kantaria, Librarian & Ph. D. Supervisor,
Smt. M. M. Shah College of Education, Surendranagar.

Abstract:

Research output of University is used in accreditation and determination of their ranking. According to the Times Higher Education University ranking 2013, "the weightage for research (volume, income and reputation) was 30 percent and for citations (research influence) was 30 percent". Bibliometrics is the tool to identify, measure and analyse the research productivity of individuals, groups, organisations or institutions, and countries. In this article researcher tries to analyse research competitiveness of Department of Physics, Saurashtra University, Rajkot. This research is focused on the quantitative analysis of research output of teaching faculties of the Department of Physics based on their 194 research publications from 2011 to 2020. Researcher found that multiple authorship was preferred and maximum 43 papers were published in the year of 2018. To publish 194 research papers, Faculties used 77 research journals but among them AIP Conference Proceeding was the most preferred source for published their research work, total 24 papers were published in the AIP Conference Proceedings.

Keywords: Bibliometrics, Research Output, Saurashtra University

Introduction:

According to the UGC, teaching and research are two main functions of any university and the professors are the pillar of these two activities. According to the Times Higher Education University ranking 2013, "the weightage for research (volume, income and reputation) was 30 percent and for citations (research influence) was 30 percent". In the recent years, research output of higher education institutions plays a significant role in the ranking of academic institution.Research output is the system of the University or any academic and research organisation uses to record its professors as well as researcher's research output and activities like research articles, letters, theses, books, book chapters, conference proceedings, presentations etc. Various Bibliometric and Scientometric techniques are commonly used to know the research output and productivity of any academic or research institution. Research output is useful for institution as well as professors and researchers also. It will be not only useful for researchers in funding, promotion, and getting awards but also very important for any organisation in ranking and funding. Through this article, an attempt has been made to observe the research competitiveness of the Department of Physics, Saurashtra University of their research output. To observe the research output, published research papers of permanent teaching faculties are

ISBN : 978-93-5598-308-4

considered to evaluate the quality of research. In forbes Asia, NelloAngerilli said that the “Ranking agency measure the importance of research outputs by evaluating where and how often faculty and research scholars of any academic institution publishes”. Ranking agencies does not only see the number of publications but also see the quality of journals and where published. Top ranked journals improves institutional ranking.

About the Department of Physics, Saurashtra University:

The Department of Physics, Saurashtra University was established in 1979 with courses of “Masters of Science” and “Doctor of Philosophy” in four specializations of Physics: Electronics, Nuclear Physics, Space Physics and Material Science with diversity and further professional and research opportunities to the students. Department is also working on various areas of Physics like, Nano-magnetic Materials, Ferrites, Functional Magnetic Oxides, Crystal growth, Urinary Crystals, Nano API, CMR Devices and Atmospheric and Space. The Department has also successfully completed more than 140 doctoral researches and 75 major research projects. The department has also get recognition of UGC SAP/ DRS Department, DST-FIST programme and Government of Gujarat.

Review of Related Literature:

Singh and Parvez (2020) analysed the publications of seven Indian Institution of management (IIMs) during 2008 to 2018 to measure the research competitiveness and found that the most preferred type of document was research article, 75% publications published in the form of Research articles. Research scholars of IIMs prefer Indian publications and Business Economics was the popular subject area.

Okagbue and others (2018) has select top ten Technical Universities of Nigeria to measure research output and selected 27 subject areas for qualitative analysis. The data obtained from Scopus database and found that the research output of Nigeria was very poor but in the subjects like Medicine, Engineering, agricultural and biological sciences and environmental science had higher research output.

Koganuramath, Angadi and Kademani (2002) analysed 663 papers authored by the scientists of “Tata Institute of Social Sciences” published during 1990-2000 to know author productivity, publication pattern and areas of specialisation. Researcher also analysed the collaboration patterns, most prolific authors and list of preferred journals for publishing by the scientists of “Tata Institute of Social Sciences”.

Kumar, Dora and Desai (2015) have done bibliometric analysis of research publications of Gujarat University during 2004 to 2013 to know the publication trend of research scholars of Gujarat University. Total 760 research publications were selected for analysis and it was retrieved from SCOPUS database. Researcher found that 83% publications were research articles and the research publication increased from the year 2008 onwards.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Objectives of the Study:

The primary purpose of the study is to analyse the research competitiveness and publication trend of Department of Physics, Saurashtra University. Through this analysis, an effort has been made to:

1. To identify the growth trends of the research work in subject of the Physics in Saurashtra University.
2. To study the authorship pattern and most prolific author for their publication
3. To study publication trend and rank the research national and international journals for publishing in their publication.

Methodology

The data source for the study is bibliographic details of published research articles of teaching faculties of the Department of Physics, Saurashtra University during 2011-2020. The bibliographic details of each record like, author/ researcher, title of document, name of the journal, year of publication, ISSN/ISBN, Status of Journal etc. has been recorded in to the excel spread sheet and then data was analysed as per the objectives of the study. Total 194 research papers have been published during 2011-2020.

Results and discussion:

a) **Publication Productivity and Prolific Authors:**

Faculty / year	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**Total**	**Per**
Dr. M. J. Joshi	2	4	10	7	1	3	12	7	9	4	**59**	**30%**
Dr. N. A. Shah				2	11	6	8	12	11		**50**	**26%**
Dr. H. Jethva	1		1	1		1	7	7	6	5	**29**	**15%**
Dr. J. A. Bhaodiya				8			4	10			**22**	**11%**
Dr. K. B.				1	4	5	2	6			**18**	**9%**

ISBN : 978-93-5598-308-4

Modi												
Dr. H. H. Joshi				1		2	3	1			**7**	**4%**
Dr. P. S. Solanki				2	4	1					**7**	**4%**
Dr. H. P. Joshi				1	1						**2**	**1%**
Total	**3**	**4**	**11**	**23**	**21**	**18**	**36**	**43**	**26**	**9**	**194**	**100%**
Per	**2%**	**2%**	**6%**	**12%**	**11%**	**9%**	**19%**	**22%**	**13%**	**5%**	**100%**	

Table No. 1 Year wise Publication Productivity and Author Productivity

Publication productivity of Department of Physics is indicated in table 1. During 2011-2020 eight teaching faculties published total 194 research papers. Maximum 43 (22%) papers are published in the year 2018, followed by 36 (19%) papers are published in the year 2017 and 26 (13%) papers are published in the year 2019. Average 19.4 papers are published every year and 2.425 papers are published per authorper year. The most prolific author is decided by their number of contributed papers. Dr. M. J. Joshi is the most prolific author, he published highest 59 (30%) research papers, followed by Dr. N. A. Shah with 50 publications and Dr.H. Jethva with 29 publications in the Department of Physics.

b) Authorship Pattern:

No. of Authors	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**Total**	**Per**
Two	2		1	2		2	6	5			**18**	**9%**
Three		1	2	8	2	1	6	2	3	1	**26**	**13%**
Four	1	2	7	8	5	1	7	6	4		**45**	**23%**
Five		1	1	2	3	3	9	14	7	4	**40**	**21%**

ISBN : 978-93-5598-308-4

More than Five				3	11	11	8	16	12	4	**65**	**34%**
Total	**3**	**4**	**11**	**23**	**21**	**18**	**36**	**43**	**26**	**9**	**194**	**100 %**

Table no. 2 Year wise Authorship Patter of Publication

Table 2 shows the authorship pattern of 194 published research papers of teaching faculties of Department of Physics during 2011-2020. Faculties prefer multiple authorship in their publications, all the publications are from multiple authorship. Total 18 (9%) papers published by two authored, 26 (13%) papers published by three authored, 45 (23%) papers published by four authored, 40 (21%) papers were published by five authored and 65 (34%) papers were published by more than five authored. Maximum 16 authors collaborate for the publication; it shows the shared authorship trend in publication in the subject of Physics.

c) Journal Rank list and Status of Journal:

Sr. No.	**Name of the Journal**	**No. of Publication**	**Status of Journal**
1	AIP Conference Proceedings	24	International
2	Ceramics International	8	International
3	Materials Research Express	7	International
4	Modern Physics Letters B	6	International
5	Physics B: Condensed Matter	6	International
6	International Journal of ChemTech Research	5	International
7	International Journal of Scientific Research and Reviews	5	International
8	Journal of Alloys and Compounds	5	International
9	Journal of Superconductivity and Novel Magnetism	5	International
10	Mechanics, Materials Science & Engineering	5	International

Table no. 3 Top Ranked Journals and their Status

Table 3 indicates the preferred journals for publication by the faculties. Faculties published 194 research papers in 77 journals, all 77 journals have ISSN no. means all journals are good journals in quality. Among 77 journals 188 (96.91%) journals are

ISBN : 978-93-5598-308-4

international and only 6 (3.09) journals are national journals.it shows that the faculties published their papers in reputed journals. Researcher also prepared the rank list of journals, according to the rank list AIP Conference Proceedings is the most preferred journal with 24 papers. Second preferred journal is Ceramic International with 8 papers and third preferred journal is Material Research Express with 7 papers.

Conclusion:

Department of Physics is one of the best department of Saurashtra University. The objective was to know the research output and productivity of the faculties of department. In this study researcher found that, total 194 research papers are published by the faculties during 2011-2020. Dr. M. J. Joshi is the most prolific author and the highest 43 papers are published in the year 2018. Faculties prefer the multiple authorship and international journals for their publication. AIP Conference Proceedings is the top ranked journals among the 77 journals. The results of this study is used to know the output and productivity of the department, selection design, develop and conduct the research work for the researchers of Department of Physics.

References

1. (2022, March 21). Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings-2013-14-methodology
2. (2022, March 21). Retrieved from https://www.saurashtrauniversity.edu/university/academic-departments/department-of-physics/
3. Ahmad, M. a. (2018). Research Output of Webology Journal (2013-2017): A Scientometric Analysis. *international journal of movement education and social science*, 46-58.
4. Anilkumar, H., & Dora, M. a. (2015). A Bibliometrics Profile of Gujarat University, Ahmedabad during 2004-2013. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 9-16.
5. Jeevan, V. K. (2002). A Scientometric Analysis of Research Output from Indian Institute of Technology, Kharagpur. *Scientometrics*, 165-168.
6. Kademani, B. S. (2013). Publication Trends in Materials Science: a Global Perspective. *Scientometrics*, 1275-1295.

ISBN : 978-93-5598-308-4

7. Koganuramath, M., & Angadi, M. a. (2002). Bibliometric dimension of innovationcommunication productivity of Tata Institute ofSocial Sciences. *Malaysian J. Lib. Inf. Sci.*, 69-76.
8. Kumari, A. H., & Madhusudhan, C. M. (2015). A Bibliometric Study of World Research Output on Information Literacy in the Field of Library and Information Science During 1999-2013. *E-library science resesrch journal*, 1-10.
9. Mahala, A. (2020). Research output of Indian universities in sciences (2015–2019): a scientometric analysis. *Emrald Publishing limited*.
10. Okagbue, H. I. (2018). Research Output Analysis for Universities of Technology in Nigeria. *International Journal of Education and Information Technologies*, 105-109.
11. Pratap, G. a. (2009). quality, Ranking of Indian universities for their research output and quality using a new performance index. *Current Science* , 751-752.
12. Sevukan, R. a. (2008). Bibliometric Analysis of Research Output of Biotechnology Faculties in Some Indian Central Universities. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 11-20.
13. Singh, T. a. (2019). Research Output and Citation Analysis of Indian Institute of Management: A Study. *Guankosh*, 1-12.
14. Walke, R. a. (2007). Materials Science Research in India: A Scientometric Analysis. *DESIDOC Bulletin of Information Technology*, 69-76.
15. Zala, L., & Patel, N. a. (2015). 7.Contribution of Academic Library in Faculty Research Productivity: A research study of KEIC. *Adinet*, 88-95.

Information Literacy in Curtailing Misinformation on Covid-19: Changing Role of Library Professionals in Pandemic

Kinjal G. Parmar, Research Scholar, Department of Library and Information Science
Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad
Dr. Priyanki r. Vyas, Research Guide, Head & Associate Professor
Department of Library and Information Science
Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Abstract

This research paper aim to examine the information literacy to curtailing, prevent exposure of misinformation on covid-19. The research focus on the necessary information literacy, or in pandemic health literacy, media literacy and digital literacy to reduce misinformation on covid-19. The research conducted through qualitative approach and conceptual method. World has been going through an unprecedented turbulence & change the lives of people the world over, including all the sectors like education, health, business market etc. High mortality from covid-19 and its complexity, un-known features create some fear. Needy the sector visualize situation and plan accordingly to cope up or can minimize the impact of pandemic on their services and outcomes. Misinformation surrounding COVID-19 has significant social impact on pandemic. The Era of internet, sharing information through social media, misinformation spread quickly in general public. COVID-19 misinformation challenge has been popular with and beyond the university community. To give the success of information literacy instruction, library profession continues to design challenges that engaged a wide audience on global issues.

Keywords: COVID-19, Fake News, Information Literacy, Library Profession, Misinformation.

Introduction

UNESCO declare worldwide covid-19 pandemic at the end of 2019. According to the world Health Organization (WHO) In India, from 3 January 2020 to 7:06pm CET, 23 December 2021, there have been 34,765,976 confirmed cases of COVID-19 with 478,759 deaths, reported to WHO. As of 20 December 2021, a total of 1,388,929,333 vaccine doses have been administered. (Source: https://covid19.who.int/region/searo/country/in). World has been going through an unprecedented turbulence & change the lives of people the world over, including all the sectors like education, health, business market etc. High mortality from covid-19 and its complexity, un-known features create some fear. Needy the sector visualize situation and plan accordingly to cope up or can minimize the impact of pandemic on their services and outcomes. With starting coronavirus at every new information, misinformation, and fake news came out in newspapers, social media, television and many more other Medias. People not nor or not aware from the characteristics, precaution and in depth of disease. Combining asynchronous learning with strategies for evaluating information about and during a pandemic, the authors designed the COVID-19 Misinformation Challenge. This weeklong program provided participants with strategies and resources to think critically about information they were encountering about the novel coronavirus, whether from friends, family, their favorite news outlet, or in their Google search results. (Bonnet & Sellers, 2019) Educational institutions & libraries have adopted hybrid work and learning environment with limited presence of students on campus. Many universities and high-end private schools have started online classes using Zoom, MS team and other software, while the Federal Government has started a TV channel that offers lessons for public school children from 8 am to 6 pm for various levels of students.(Ameen, 2021)

Review of Literature

ISBN : 978-93-5598-308-4

(Bonnet & Sellers, 2019) carried out study on COVID-19 misinformation challenge. The era of pandemic with each new development, fake news & misinformation about covid-19 proliferated, sowing confusing and uncertainty on each information. Researcher design covid-19 misinformation challenge for two librarians, a weeklong program aimed at discerning corona from fact to fiction in news, academic publishing, on social media. The Challenge divide in five day different themes, on the virus goes viral, Trick or Treatment, Doctor or Doctored, Fact or Fiction, Science or Science fiction etc. The spread of misinformation about COVID-19 continues, suggesting that more educational programming and outreach are paramount.

(Ameen, 2021) addresses view point on the COVID-19 pandemic and emerging role of libraries. The view points based on the developing country Pakistan, which provide opportunity to meet the need of stakeholder's and users by unseen situation. University libraries review and redesign their services to support online learning & teaching by providing e – content through email or social media, website, virtual desk etc. Developing country Pakistan valued the importance of digital literacy, digital equality and information literacy. Libraries need to active in order to stay relevant and serve in crucial situation.

(Mokhtari & Mirzaei, 2020) comments on tsunami of misinformation on covid-19, challenged the health information literacy of general public. In the age of information, each individual mange information encounter in different media. The general public need to equip with information literacy skill to manage such misinformation received on daily basis form various media. Health literacy depends on the individual's ability to learn, read, understand and interpret the information. Commentary result has shown the general public to be health information literate and design reliable, understandable health education information resources to reduce uncertainty. (Deol & Brar, n.d.)**, 2021.** Study role of academic libraries in pandemic covid-19. Libraries cannot afford tp close down their formal responsibility or duty, libraries can provide the relevant information and knowledge sources to information seeker it includes student, researcher, and teacher with different online and web resources.

(Mujayapura & Suryadi, 2021)**,** examine how scientific information literacy prevents from covid-19 misinformation. Discuss the globalization on social media issue, which spread the millions of information, data that may factual, facts or fake. Misinformation defined as the spread incorrect information whether factually or scientific way. Sources of misinformation include rumors and fiction, government and politicians, personal interests, and the media. (Shehata, 2021)**,** reveled the study on the level of health information literacy and information skills determines the individual's ability to obtain creadible health information useful for them. The study results show that official health websites, social media, and family and friends are the primary sources for health information for the participate. Due to covid-19 all over world individual increase their search for health information on the internet. Library professional attempted to explore the health information need in the age of pandemic and role of information literacy in determines the user's needs and information behaviors.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Research Method

This research paper aim to examine the information literacy to curtailing, prevent exposure of misinformation on covid-19. The research focus on the necessary information literacy, or in pandemic health literacy, media literacy and digital literacy to reduce misinformation on covid-19. Therefore the research conducted through qualitative approach and conceptual method.

Information literacy in curtailing misinformation

The era of information increase challenge of misinformation day by day. Individual need to evaluated, manage and understand the information received from resources with the information literacy skill. As so far world faced global outbreak of covid-19, it's necessary for reach individual to have information literacy skill. The Growth of inactive information consumption increased confusion. Information sharing also presents more difficult challenges in dealing with pandemic. Highly exchange of information adorned by information that doesn't match the real information.

The pandemic crisis caused the publication and production of end number of valid and invalid information in different sources. Individual tends to search, received and send the information from social media. Information viral on social medias not assured of right information, information spread over network have profitable purpose and it lead the virus of fake news, fake information, misinformation, pseudo-information, false information, and so on. This false information epidemic disseminates widely just as COVID-19 epidemic worldwide. (Mokhtari & Mirzaei, 2020)

Today's human beings of the information age search for speedy rather than accuracy and correctness, creation and distribution chain of misinformation on the net, web, and social media network. The information of covid-19 published on different media day by can mislead and expand misinformation for general public; using such information may cause harmful effect on the general public health. By searching information sources and content some critical thinking needed, to search accurate, correct and reliable information we need to equipped information literacy, media literacy, health literacy and digital literacy in crisis of pandemic. On the other hand to cope, protect and secure from covid-19 general public can be trained for health information literacy, to enhance health information literacy medical librarian and library professional take action in this regard. Effectiveness of the information depends on the individual's ability to read, understand and interpretation of information.

The involvement of information literacy and scientific literacy is needed in recognizing misinformation on covid-19. Information Literacy becomes more useful to identify and verify information. Role of individual in dealing with misinformation through verification of information and intellectual virtues, information literacy and scientific literacy need to be intervened practically by the public, one of which is through the role of educational institutions. (Mujayapura & Suryadi, 2021)

ISBN : 978-93-5598-308-4

Outbreak of covid-19 shifts the regular education in distance learning and education. Distance learning increase the value of education during covid-19. It creates needs to transform the traditional libraries into digital, online or virtual libraries. IT and virtual library play vital role in increasing role in creating space for distance learning. (Zhou, 2021)

Information literacy closely related with ability to think, critically and not to trust all information that id spread or disseminate on the network or internet. Information literacy and critical thinking that allowed users succumb to fake or misinformation and not to lose their heads. Fake news refers to misinformation on social media, sometime its convention media as well.

Changing the role of library professionals

Library professionals always standing on Tao of leg to provide the services and resources to reach the users. They facilitate their communities by providing extra ordinary services. With changing situation libraries also change their function by providing digital media, resources, e-resources and other online resources via remote access at right time in right manner. The pandemic has provided the professionals with an opportunity to exhibit the value of their expertise by offering extensive digital literacy instruction sessions to both academic staff and students to connect them with trustworthy online sources of information. (Ameen, 2021)
Misinformation surrounding COVID-19 has significant social impact on pandemic. The Era of internet, sharing information through social media, misinformation spread quickly in general public. Library professional's trainee for the information literacy skill during their LIS course, they able to identify, organized, store and disseminate information to right way. Based on their training capacity to reduce the spread of misinformation to general public in pandemic. Library profession work as right information provider, information literacy teacher, Trainer etc. As scientist and health professionals search for the solution to covid-19 pandemic, librarian import role of sharing and disseminating covid-19 related information and resources to general public, scientist, health professionals, researcher through various digital, online and virtual media. Library and information professional disseminate authorized information and resources. Library professional changing from academic to social roles as describe below…

Key role of Library and Information Professionals in Pandemic

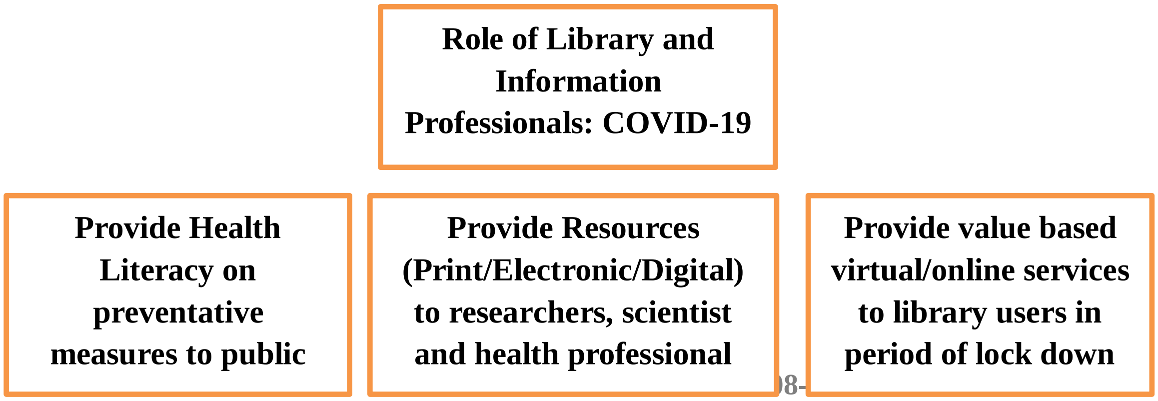

Creating public Health awareness: Beside playing role of academic or formal library profession playing social role by contributing in the community disease, awareness programs, prevention program, and information literacy program of health awareness. Libraries aware public by preventing posters, instruction, hygiene etc. thought the library website, blogs or library social media.

Offering Services with protocols: Libraries provide magazines, newspapers, and other resources to the public suffering from the coronavirus to reduce mental stress. Libraries have the availability of the method and share positive stories, motivational stories, or expert talk, to uplift the morale of people suffering from the virus or the general public.

Operating as Information Hubs: Libraries can strengthen online services to provide access to their resources. Recently, National Digital Library of India (NDLI) has initiated of specially designed collections of e-resources for specific group of students to help the student community in the difficult situation rising out of the suspension of physical classes and closure of physical libraries arising out of COVID-19 lockdown. The services are provided through the library social networking pages

Provide E-Platform for Researcher/Scientist: Library professionals can help information seekers to analyses authorized information from authorized platforms by providing open access resources and digital resources such as the National Library of India, National Digital Library, Swayam, Epg Pathsala, Moocs, Coursera, and so on.

Information literacy and training program for use online tools: Mostly users not literate from the research tools, platforms and other online tools for study and teaching. Due to covid-19 users should not came into library that's the reason now library reach the users at their own time via network. In pandemic librarian also play role of information literacy teacher and give training program for the use of online research tools.

Some Responsibility of Librarians and Library professionals in pandemic

- Social distance and delivery services
- Provide services remotely
- Redesign and assigned library work
- Promoting hygiene
- Public communication
- Instruction of covid-19 hygiene

In India the federal and state library associations have been active offering online training both related to COVID-19 and wider professional development, with the Karnataka state association offering an ongoing series. The National Library of India has continued to run

ISBN : 978-93-5598-308-4

webinars for interns and others in the library field, as well as organizing digital resources for users. Some initiative in India in pandemic

Conclusion

To give the success of information literacy instruction, library profession continues to design challenges that engaged a wide audience on global issues. COVID-19 misinformation challenge has been popular with and beyond the university community. Teaching during a pandemic or aiming to reach a large swath of the public with relevant programming, an online, asynchronous challenge presents one way to enrich content and engage people across time and space. ((Bonnet & Sellers, 2019). The libraries can provide the necessary resources to the academician, researcher to prepare online learning and recommending them the open access resources as well as paid resources which help in preparing notes and share with students. ((Deol & Brar, n.d.)
The misinformation, fake news and alternative facts prompted by the current COVID-19 pandemic, has become an issue of great concern to nations, organizations and institutions around the world because of the adverse effect they have on society. Attempts to curb the menace of fake news bring to mind the various critical thinking abilities, including ILC. This was the position of the National Literacy Trust (2018). IFLA. (n.d.). Retrieved December 23, 2021, from https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global library-field.

References

1. Ameen, K. (2021). COVID-19 pandemic and role of libraries. *Library Management*, *42*(4/5), 302–304. https://doi.org/10.1108/LM-01-2021-0008
2. Asif, M., & K. Singh, K. (2020). Trends, opportunities and scope of libraries during Covid-19 pandemic. *IP Indian Journal of Library Science and Information Technology*, *5*(1), 24–27. https://doi.org/10.18231/j.ijlsit.2020.005
3. Bonnet, J. L., & Sellers, S. (2019). The COVID-19 Misinformation Challenge: An Asynchronous Approach to Information Literacy. *Internet Reference Services Quarterly*, *24*(1–2), 1–8. https://doi.org/10.1080/10875301.2020.1861161
4. Deol, N. K., & Brar, K. S. (n.d.). *The pandemic of COVID 19 and Role of Academic Libraries*. 11.
5. Frederick, D. E. (2021). Scientific literacy, librarians and information literacy in the post-truth era. *Library Hi Tech News*, *38*(9), 1–7. https://doi.org/10.1108/LHTN-04-2021-111
6. *Health Info Libraries J - 2020—Ali—The COVID‐19 Coronavirus pandemic reflections on the roles of librarians and.pdf*. (n.d.).
7. *IFLA*. (n.d.). Retrieved December 23, 2021, from https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/
8. Igbinovia, M. O., Okuonghae, O., & Adebayo, J. O. (2021). Information literacy competence in curtailing fake news about the COVID-19 pandemic among undergraduates in Nigeria. *Reference Services Review*, *49*(1), 3–18. https://doi.org/10.1108/RSR-06-2020-0037

ISBN : 978-93-5598-308-4

9. Martínez-Alcalá, C. I., Rosales-Lagarde, A., Pérez-Pérez, Y. M., Lopez-Noguerola, J. S., Bautista-Díaz, M. L., & Agis-Juarez, R. A. (2021). The Effects of Covid-19 on the Digital Literacy of the Elderly: Norms for Digital Inclusion. *Frontiers in Education*, *6*, 716025. https://doi.org/10.3389/feduc.2021.716025
10. Mokhtari, H., & Mirzaei, A. (2020). The tsunami of misinformation on COVID-19 challenged the health information literacy of the general public and the readability of educational material: A commentary. *Public Health*, *187*, 109–110. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.08.011
11. Mujayapura, M. R. R., & Suryadi, K. (2021). *COVID-19 MISINFORMATION: HOW DOES SCIENTIFIC INFORMATION LITERACY PREVENT IT? 08*(01), 38.
12. Okike, B. I. (2020). Information dissemination in an era of a pandemic (COVID-19): Librarians' role. *Library Hi Tech News*, *37*(9), 1–4. https://doi.org/10.1108/LHTN-04-2020-0040
13. Shehata, A. (2021). Health Information behaviour during COVID-19 outbreak among Egyptian library and information science undergraduate students. *Information Development*, *37*(3), 417–430. https://doi.org/10.1177/0266666920976181
14. The Role of Media and Information Literacy during COVID-19 Pandemic and Post-Pandemic Period. (2021). *International Journal of Media and Information Literacy*, *6*(1). https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.1.111
15. Zhou, J. (2021). The role of libraries in distance learning during COVID-19. *Information Development*, 026666692110015. https://doi.org/10.1177/02666669211001502

Content Analysis of Library Website in North Gujarat Education Society Campus, Patan: A Study

Dr. Mahammadhafiz I. Chauhan, Librarian, Government Arts College, Bhanvad, Dist. Devbhumi Dwarka-360510.Gujarat, India.
Mr. Saurabhkumar S. Patel, Librarian,
Smt. T.S.R. Commerce College, Patan-384265, Gujarat, India.

Abstract

This Study is fully web-based of college run by North Gujarat Education Society campus, patan. Library information resources are great work to play academic and research activities. Present study shows a survey of different disciplines 6(six) Colleges. This study aims to analysis the

ISBN : 978-93-5598-308-4

service, resources and information available on the library webpage’s of the respective north Gujarat education society campus, patan. It found that Information about the library has been posted on the website by LNK, TSR, PKK and MNS. MSN has all the social networking sites like Pinterest, Linked In, Facebook, Twitter, Youtube, and Instagram.

Keyword: Library Website, North Gujarat Education Society, Patan, Website Analysis.

Introduction

Today, there is an age of ICT and most of the information is seen web-based. Libraries are not far from it. Due to ICT, libraries have also changed their working style and services. Due to this change, library services are being provided in e-form. That is mostly web-based. As well as some services are also placed on the website for the information of the users so, that the consumers get acquainted and make maximum use of the library. Libraries provide various services, information sources, databases, e-resources (e-books, e-magazines, e-journals), e-libraries, virtual libraries, digital repositories, etc. on their websites. That is useful to its users from time to time and the user can get or request single click their information from the website.

Review of Literature

Mani, Thirumagal and Vinodh(2017).The study was carried out Content Analysis of engineering college library website tirunelveli district, Tamilnadu: A study. This study aims to calculate and consider the service facilities and information available on the library webpage’s of the respective Tirunelveli district engineering colleges. Found that 17 colleges were not provided the information about the back volume of journals, electronic Thesis, and Dissertations information on their websites. Hugar, Jayprakash G.(2019). Conducted the study on Content analysis of engineering college library website in goa. Analysis reveals that AITD ranks the topmost among all engineering colleges in goa followed by PCCE, GCE, DBCE and SRIEIT. Rahman and Batcha(2020). this study discusses services and facilities being offered by the websites. The study shows that a maximum number of college libraries have mentioned information related to introduction 9(90%), library staff 8(80%), library hours 6(60%) and membership 6(60%) on their websites. However, the study also shows that none of the library websites have features of social networking tools, feedbacks, regular updates and they also lack in providing question papers, news-clippings, user manual and single-window search.

Objective

1. To know the Library website of North Gujarat Education Society campus, Patan
2. To analysis the general information available on Institute and library website.
3. To know the Library collection, resources and services provided by the library.
4. To know the college social network sites provided by North Gujarat Education Society campus, Patan.

Scope of the study

ISBN : 978-93-5598-308-4

There are only 6 colleges selected for this study, which is run by North Gujarat Education Society campus, Patan.

Methodology

Present study data was taken from library websites of North Gujarat Education Society campus, Patan through the observation system. In this study, the library web site was evaluated by checklist design for data collection. The collection of data by researcher has been taken from December 2021 by browsing the Library website. Represented the code as 1=Present, 0=not present, Simple statistical techniques, tables and figures have been used for the clarity and simplicity.

Analysis and Interpretation

Table-1 List of Colleges

Sr. No	College Name	Este. Year	URL	Library URL
1	L.N.K. College of Education, Patan(LNK)	1968	https://sites.google.com/site/lnkpatan/home/	http://lnkcollegelibrary patan.blogspot.com/
2	Smt T.S.R. Commerce College, Patan(TSR)	1971	https://tsrcc.org/	https://tsrcc.org/about-library/
3	Sheth M. N. Law College, Patan(MNL)	1973	https://www.mnlawpatan.org/	https://www.mnlawpatan.org/school-activity/
4	Shri and Smt. P. K. Kotawala Arts College, Patan(PKK)	1991	http://patanarts.org/	http://patanarts.org/library/
5	Sheth M. N. Science College, Patan(MNS)	1991	https://mnscpatan.org/	http://mnsclib.blogspot.com/
6	Dr. Indu Dayal Meshri College of Science & Technology(DIDM)	2003	https://idmcscitech.in/	No Website

Sr. No.	Basic Information	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
1	About Library	1	1	0	1	1	0	4	66.67
2	Vision &Mission	1	0	0	0	0	0	1	16.67
3	Map/ Location	0	0	0	1	0	1	2	33.33
4	Library Hours	1	1	0	0	0	0	2	33.33
5	Library Rules	1	1	0	0	1	0	3	50.00
6	Library Committee	0	0	0	1	0	0	1	16.67
7	News and Events	1	1	1	0	1	1	5	83.33

ISBN : 978-93-5598-308-4

8	Photo Gallery	1	1	1	1	1	1	6	100.00
9	Contact Us	1	1	0	0	1	0	3	50.00
10	Website Copyright	0	1	1	1	1	1	5	83.33
11	Library Staff	0	0	0	1	0	0	1	16.67
12	Services	1	1	0	0	1	0	3	50.00
13	Visitors Count	1	1	0	0	0	0	2	33.33
14	E-Resources	1	1	0	1	1	0	4	66.67
15	OPAC/Web OPAC	1	0	0	1	0	0	2	33.33
16	Reading Room	1	0	0	1	1	0	3	50.00
17	Useful Link	1	0	0	1	1	1	4	66.67
18	New Arrivals	1	1	0	1	1	0	4	66.67
19	Old Question Paper	1	1	0	1	1	0	4	66.67

Figure-1 Basic Information about colleges

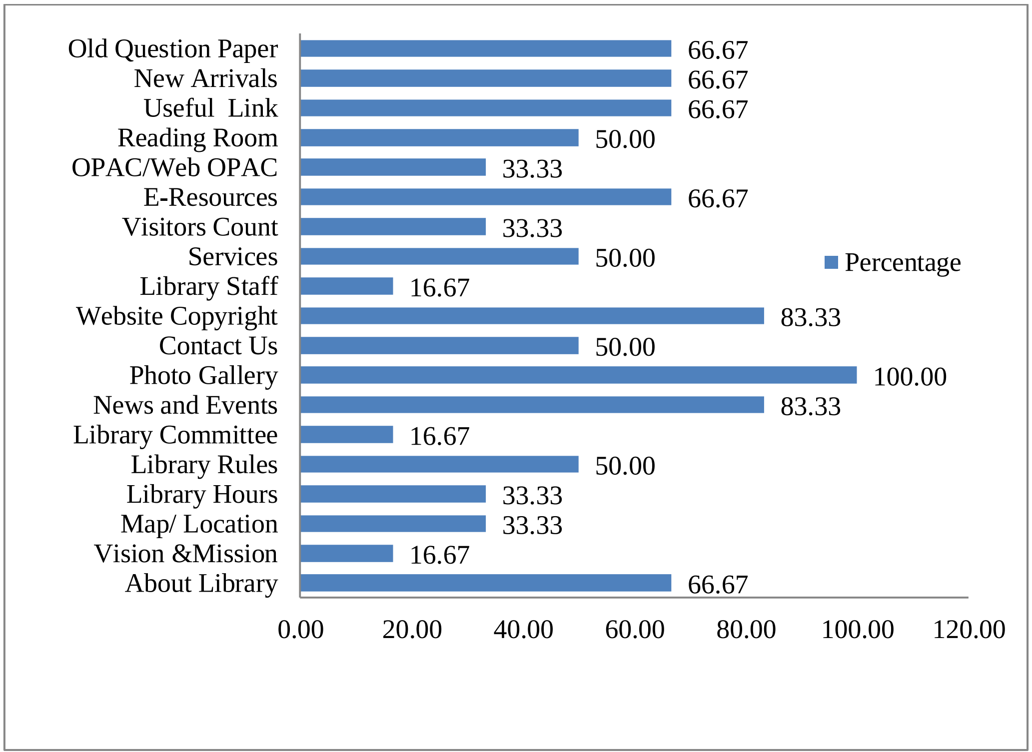

Table -2 and figure-1 represent that, the Basic information about colleges, photo gallery(100%) is a common feature of all library web site. When there are only 5 colleges show one common feature news and events. Besides, at least 16.67 Percent of college website shows basic information such as vision &mission, library committee, and library staff.

Tabel-3 Library Collection

Library Collection	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
Book	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Periodical/ Journal	1	1	0	0	1	0	3	50
News Paper	0	1	0	0	1	0	2	33.33
CD/DVD	0	1	0	1	1	0	3	50
Thesis/ Dissertation	0	0	0	1	0	0	1	16.67

Figure-2 Library Collection

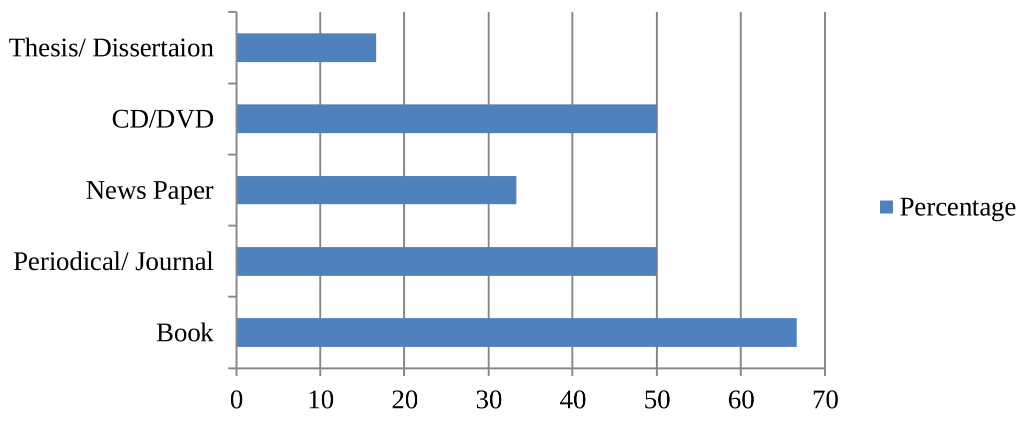

ISBN : 978-93-5598-308-4

Table -3 and Figure-2 Show that information about the library collection of all colleges of NGES campus have highest only 66.67 percentage and the books collection is shown on 4 colleges only such as LNK, TSR, PKK and MNS on website.

Table -4 Information about library services

Library Services	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
Issue Return Book	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Reference Services	1	0	0	1	1	0	3	50.00
CAS	1	1	0	0	1	0	3	50.00
Scanning and Printing Documents	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Inter Library Loan	0	1	0	0	1	0	2	33.33
Book Bank	0	1	0	0	1	0	2	33.33
Career guidance reading facility	1	1	0	0	1	0	3	50.00
Reprography	1	1	0	0	0	0	2	33.33
Library Orientation Program	0	0	0	1	0	0	1	16.67
Digital Repository/ E-Library	1	0	0	1	0	0	2	33.33
Reading Facility	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Internet Facility	1	1	0	1	0	0	3	50.00

ISBN : 978-93-5598-308-4

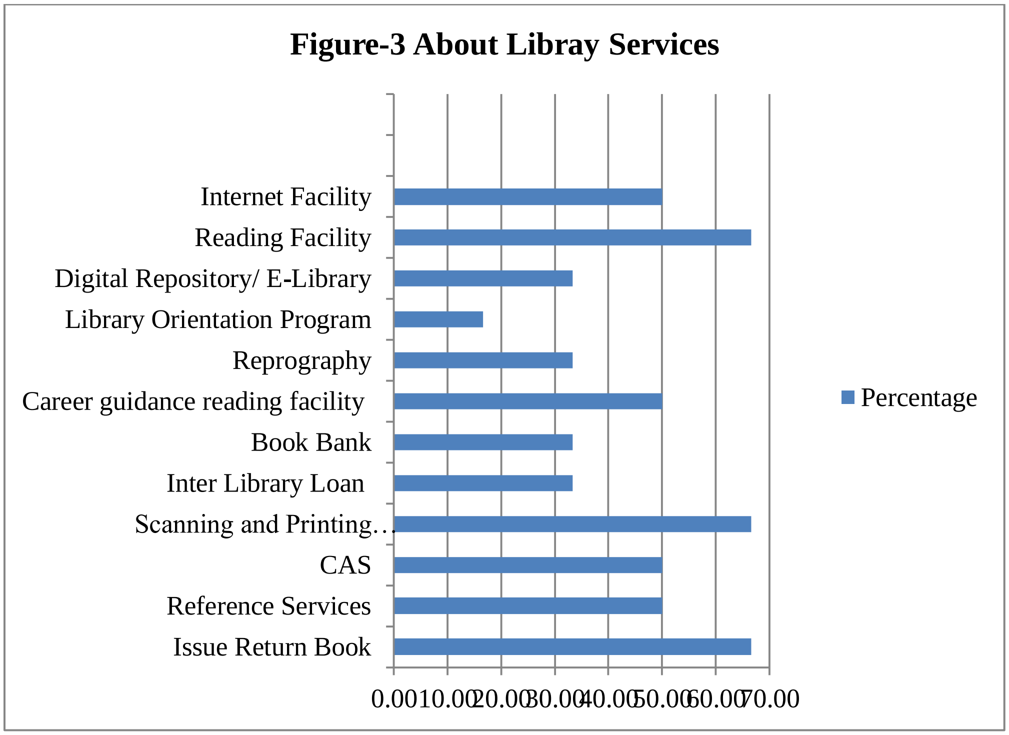

Table- 4 and figurer-3 show that information about library services, 6 out of 4 colleges have (66.67%) issue return book, scanning and printing documents and reading facility. When the lowest 16.67 percentage college has organized library orientation program.

Table-5 Information about social networking site

Web 2.0 Tools	**LNK**	**TSR**	**MNL**	**PKK**	**MNS**	**DIDM**	**Total**	**%**
Pintrest	0	0	0	0	1	0	1	16.67
Linkd in	0	0	0	0	1	0	1	16.67
Facebook	0	0	1	0	1	0	2	33.33
Twitter	0	0	1	0	1	0	2	33.33
You Tube	0	0	0	1	1	0	2	33.33
Instagram	0	0	1	0	1	0	2	33.33

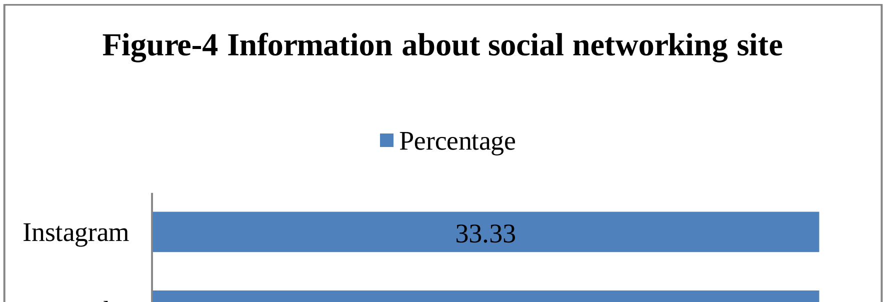

Table-5 and Figure-4 represent that information about social networking site, As MNL and MNS Shows facebook(33.33%), MNL and MNS Shows Twitter(33.33%),PKK and MNS shows Youtube(33.33%), last MNL and MNS Shows Instagram(33.33%). whereas LNK, TSR and DIDM have no any Social networking site.

Findings

1. Most college libraries seem to be blog-based.
2. All college photo galleries (100%) are available on the website. While the proportion of remaining features is very low.
3. It found that Information about the library has been posted on the website by LNK, TSR, PKK and MNS.
4. It found that the highest 66.67 percent of libraries offer issue return service, scanning and printing document and rendering facility. As well as library orientation program is organized through only one college.
5. It found that MSN has all the social networking sites like Pinterest, Linked In, Facebook, Twitter, Youtube, and Instagram. While, LNK, TSR and DIDM did not join with social website.

Conclusion

The World Wide Web is the best way to put information today. That has become an integral part of our lives. But research presented through website analysis reveals a lack of services provided by the library. It does not show uniformity. Most library websites are displayed by the blog. That does not seem attractive. So, you don't see the library page on some colleges' websites. In addition, despite the fact that colleges are located on the same campus, there are many disparities

ISBN : 978-93-5598-308-4

in information services and resources on the college library website. That should be largely eliminated. Thus the best library can be built if all the campus college librarians come together.

Reference

1. Mani, M., Thirumagal, A., and Vinodh, V.(2017). Content Analysis of Engineering College Library Website Tirunelveli District, Tami Nadu: A Study. Journal of Advance in Library and Information Science, Vol.6, No. 2, pp. 132-138. Retrieved from: www.jalis.in Date: 20/12/2021
2. Hugar, Jayprakash G.(2019). Content Analysis of Engineering College Library Website in Goa. Library Philosophy and Practice (E-journal).2320. Retrieved from: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2320 Date:- 20/12/2021
3. Rahman, Azizur and Batcha, M. Sadik(2020). Content Analysis of Library Website of Selected Colleges of Delhi University: A Study. DESIDOC Journal of Library & Information Technology. Vol. 40, No.4. pp. 247-252. Retrieved From: https://www.researchgate.net/publication/343790213_Content_Analysis_of_Library_Websites_of_Select_Colleges_of_Delhi_University Date: 20/12/2021

Role of Libraries to Provide Better Services to Distance Learners

ISBN : 978-93-5598-308-4

Nidhi Thakker, M.LIS, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad.

Abstract

This research will address all the issues related to libraries and library professionals to provide easy access to students who are far from the institute. There is an unexpected growth of distance learning programs at college and University level. This article explains the literature and presents an overview of distance learning services supplied by the libraries to these kinds of students. The main part of this work is shading a light on to take initiatives to facilitate the distance learners additionally by the libraries.

Keywords

Correspondence Courses, Distance education, Distance Learners, Library Services, Universities.

Introduction

In present time, distance education is one of the most powerful and significant way to be educated. In this way of being educated one can access study resources and expert teachers' instructions, in other words one can have the privilege to study where and whenever the learner desire to learn. Through this kind of learning the student can achieve the degrees from the Open University. That is these programs are an effective mechanism to target the students who are geographically remote from the colleges and universities. Distance education is essentially self-education and for that purpose library support is indispensable. Library can play a vital role in distance education as well as in formal education.

Libraries have existed since antiquity and are mostly thought of as a repository of information and services. Libraries have always played an important role in allowing individuals to access a wide range of information and knowledge items. Electronic resources have provided the means to gather, store, manage, and disseminate knowledge resources through technological innovation. Distance learning has risen in popularity over the years as a result of socio - economic constraints. For persons who are unable to enroll as full-time or part-time campus-based studies, distance education is vital. It is considered that it is essential not just for rural or dispersed segments of the population, but also for other socially disadvantaged groups. Innumerable programs, as well as several significant distance learning systems, now include these features.

Growth of distance education in India

In India, distance education for higher education began in the form of correspondence courses in 1962, which essentially meant that professors delivered study materials, lecture notes, and other resources to students by mail.

ISBN : 978-93-5598-308-4

In India, distance education was introduced at the university level and eventually migrated to schools. In 1962, Delhi University developed a school of correspondence courses. The Education Commission (1964–1966) was inspired by the success and suggested that correspondence education be expanded for diverse reasons.

As a result, the University Grants Commission (UGC) published guidance on the implementation of correspondence courses at Indian institutions. There are now 73 universities in the nation that offer correspondence studies.

Library services and distance education

According to the explanation above, there are several descriptions of distance education. It has been established that in order to become successful in distance learning, the learner must be able to adequately utilize information resources.

Many institutions support their own distance learning students. In addition, many national and local governments are looking to networks of public libraries to contribute more effectively than to support ongoing learning. Therefore, libraries should consider whether to meet the needs of students who may have limited or lack of resources to access print-based materials.

A few years ago, educational institutions made students accessible to their core textbook and journal collections, including through email lending services. Otherwise, students rely on the purchase of textbooks and related materials, as well as the services of regional academic and public libraries.

Distance learning, driven by new digital information and communication technologies, provides teaching materials using email, web-based features, and interactive tutoring support over the Internet. At the same time, the library has expanded its email lending service, non-university access to Internet data, and online access to the full text of journals and digitized books. However, such technologies can only be used properly if the network is well developed. Therefore, the library is only a well-defined means of addressing issues that best meet the needs of distance learners.

Literature Review

A literature review has been initiated to obtain information on the arrangements that need to be made in the library to better serve Indian distance educators. Here are some highlights of the results:

Abumandour, E.-S.T.(2021)

This paper presents the concept of services, activities and wide collection provided by the public libraries to its users who are engaged in E-Learning which is an emergent and promising method for teaching. The main purpose of this study is to captivate attention toward public libraries as an auspicious venue for various subjects. As well as the paper compared the traditional education

ISBN : 978-93-5598-308-4

with E-learning education, mentioned both their pros and cons and recommended to blend both learning methods as both are complementing each other. Additionally, this research highlights the importance of public library as well as the assistance they provide. Concisely, public libraries with all their collections, services and expert librarians could provide an exceptional E-learning experience to their community and be of great help to educational institutions and organizations.

Owusu-Ansah, C. M., Rodrigues, A. D. S. and Van Der Walt, T. B.(2019)

The aim of this study to explore the extent to which solitary factors influence distance students' use of libraries in different courses specially in Ghana. The sample size of 641 distance learners from that 70.67 percent students selected questionnaire. The result showed that academic tasks of distant learners did not require them to use digital library, which resulted in low or no academic use of digital library resources.

Owusu-Ansah, Samuel and Bubuama, Chris K. (2015)

This study has taken place to investigate accessibility of academic library services to the students who are far from the university. The method of questionnaire has used to examine the accessibility of the libraries with sample size of 138 from 400 distance students from the University of Ghana. The result revealed that most of the respondents were not aware about the services provided by the library. In this study the author also recommended to the University of Ghana Library System (UGLS) that they should create awareness of library resources, educate their users about the information literacy of library resources, encourage the use of social media platforms and train the users about borrowing of library resources.

Nickel, Lisa T; Rachel Mulvihill, G (2010)

The work in this paper the writer discussed the policy for providing reference to the distance library learners by gathering information on what services they are offered via their own Institutions and supporting them to navigate often confusing scenery of library resources and services. Writers have also outlined the institutes as well as opportunities for public libraries introduced by distance education students as well as suggested some service that might be provided for them. In this paper the authors also discussed the chances for overreach to distance learners from both academic and public libraries.

Adupa, Sunil and Vijaya, Dr. Kumar A. (2007)

In this paper the writer explained about the increase in the availability and number of Distance Education courses offered. Modern technology specially the Internet, come up with opportunities for really high-quality distance learning experience. Digital libraries are one of those means which become a gateway to technical information and a major support element for distance education and the development of digital resources have become a vital part of the learning process. In this theoretical paper a modest attempt has been made by writers to investigate the role of digital libraries in distance education.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Vatnal, R. M., Prakash, K and Mathapati, G. C. (2004)

In this article the writer indicated that the services offered by the library for distance learners are often expansion of the existing traditional library services. At the time of establishing the services for Digital learning, the same standards and process can be followed as a guide. In general, providing services to post graduate and research level library services it is the most challenging because the Learners' requirement cannot be fulfilled just with repackaged reading and information.

Reasons that driven to distance librarianship

- The majority of distance learners are older, while having more experience than their peers. However, because of their lack of library use, these kids may have been at a disadvantage in terms of prior schooling and may not have had any substantial library experience.
- The absence of professional communication between correspondence course providers and information providers at such institutions.
- In general, there are more distance students working. As a consequence, they may or may not go to a library.
- The belief that remotes mentors can provide educational materials that include all of the information that such students require.
- Since these students' success is mostly reliant on course materials, library services for this group of students are crucial.

  The need for appropriate, well-developed, accessible library collections and services for this type of learner is a deeply rooted principle. In addition, one of the most important means of quality education at the local level is the range of libraries and information services available to support such distance learning.

Significance

Distance education has extraordinary potential; therefore, providing library and information services is both a difficulty and an opportunity. This article is intended to raise awareness of the challenges of providing library and information services to support such activities. This research is crucial to the development of library services for distance learning because it must identify potential problems and elements of existing library services for distance learning. It would be advantageous to all those associated with distance education to anticipate future demands and begin developing guidelines and recommendations to meet those demands. This information should also be useful in developing potential solutions to these problems and developing certain projects related to it. Importantly, this research will generate preliminary information on distance education, which will be tremendously helpful for potential researchers.

A library may recommend the following services for distance education:

ISBN : 978-93-5598-308-4

- **General information Services**
  - Ask-a-Librarian
  - Course Reserves
  - Subject specialists' advice
- **Tools**
  - Catalogue of Libraries
  - Database
  - E-journal search
  - E-book collections
  - Reference work
  - Library guides
  - Subject guides
  - Technical assistance
  - Help desk
  - E-learning student tutorials
  - Networking and computer support
  - Login issue report
  - Online course assistance
  -

- **Extended hours of service:**
  Because most distance students come from a working community, the library should be accessible all day so that students may utilize it whenever they choose.
- **Services provided by postal libraries:**
  Distance students should have access to lending services. Because the majority of students live in rural regions, postal library services can provide lending services. Students may be liable for paying mailing charges in order to use the services.
- **Access to other libraries' resources:**
  Educational Institutes are home to a huge number of Open University study centers. These institutions can make their libraries accessible to distance learners on weekends in exchange for a modest charge for accessing the library's resources.

- **Consultation services:**
  Distance students should be offered reference assistance. The authorized study center can be offered with all of the fundamental amenities, and distant students can communicate with the headquarters library and request the information they require.
- **Access to knowledge resources through the internet:**

The headquarters' libraries need to use this technology to generate web pages that include all of the data. Access to this service might be restricted to the Study Center, and distance

ISBN : 978-93-5598-308-4

learners will require passwords to log in. Internet, telephone, OPAC, Online database, E-mail, Voicemail, Audio and visual conferencing. Teleconference, social media platforms, and other technologies can be used to build library services for distance education.

•Development of information literacy skills:

This component provides users with the ability to effectively choose, obtain, use, and evaluate information resources in both traditional and networked formats. A fundamental instructional curriculum should be offered as part of the primary curriculum by distance learning providers.

Conclusion

Distance learning will undoubtedly benefit from unavoidable assessments of information technology, communication technology, competitiveness, and globalization. Distance education users will expect university and library services to be accessible from their computers. As a result, libraries must enter remote education systems, recognize the particular requirements and issues that these students face, and take appropriate measures to ensure that distance learners are not disadvantaged. They must reconsider governmental choices to expand distance learning's educational constraints, ensuring that all technology improvements are balanced against conventional concerns for wide reading, student liberty, and independent thinking. In future years, this should be a top priority for distance educators.

References

1) Abumandour, E.-S.T. (2021), "*Public libraries' role in supporting e-learning and spreading lifelong education: a case study*",Journal of Research in Innovative Teaching & Learning, Vol. 14 No. 2, pp. 178-217. https://doi.org/10.1108/JRIT-06-2019-0063
2) Owusu-Ansah, C.M., Rodrigues, A.D.S. and Van Der WALT, T.B., 2019. *Integrating Digital Libraries into Distance Education:* A Review of Models, Roles, and Strategies. Turkish Online Journal of Distance Education, 20(2), pp.89-104.
3) Owusu-Ansah, Samuel and Bubuama, Chris K., *"Accessing Academic Library Services by Distance Learners"* (2015). Library Philosophy and Practice(e-journal). 1347. http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1347
4) Sunil Adupa, Dr. Kumar A. Vijaya, *"Role of digital Libraries in distance education – An overview*" in Pearl: A Journal of Library and Information Science Year: 2007, Volume: 1, Issue: 1Print ISSN: 0973-7081
5) Vatnal, R.M., Prakash, K and Mathapati, G.C. (2004*): "Developing Library and Information Services foe E-learni ng Environment."* 2nd International CALIBER-2004, New Delhi, 11-13 Feb. 2004

ISBN : 978-93-5598-308-4

6) Tiwari, Ramesh Kumar,Number 1 (2011), “*Library Services in Distance Education System: InIndian Context”:* International Journal of Librarianship and Administration, ISSN 2231-1300 Volume 2,© Research India Publications (http://www.ripublication.com/ijla.htm)

Digital Information Literacy: A Step towards a Paperless Society

Dr. Prayatkar Kanadia, Associate Professor, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
Nisha Joahi, Assistant Professor, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad.
Vikramsingh Suryavanshi, Assistant Professor, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University,

Abstract

ISBN : 978-93-5598-308-4

In the present era of Information and Communication Technology (ICT), vast amounts of information are easily accessible via the Internet. Computer and networking literacy skills are required for access to all academic programmes. Users should be informed of the relevance of a library's subscribed databases and other peer-reviewed literature (print and electronic) and how to use the resources. The goal of this research is to look into how librarians teach digital media and information literacy to library customers, as well as the vital role librarians play in developing information literacy. According to the report, information literacy should be an intrinsic part of university programmes that address ethical issues in information consumption. It is a new challenge for a human to grasp the hub of information and to acquire knowledge about how to retrieve, assess, and apply information resources that are available in the form of digital media. Being up to date with technology, society, and the educational system's change all have a significant impact on libraries and their instructional programmes. These modifications should have an impact on information literacy programmes, making them more successful, efficient, and self-sufficient in their search for sources. The goals of library user education have shifted away from the use of teaching instruments to teach topics and toward library instruction in information literacy and lifelong learning. This paper explored the following topics: Information Literacy and Digital Media Literacy: How Does Digital Media Literacy Aid Open Education, E-Learning, and Lifelong Learning? Media in Digital Form Information literacy is a means of achieving a paperless society.
Keywords: Information Literacy in Digital and Media Environments, Lifelong Learning, Paperless Society

Introduction

Today, we are harnessing the limitless power of digital media to explore, connect, create, and learn in ways we could never have imagined. This activity provides both incredible prospects and possible hazards, paving the way for digital cheating, safety, and security difficulties. As a result, digital literacy is a crucial component of media literacy. Digital literacy is a subset of media literacy, and it is a step toward a paperless society. A paperless society is one in which paper communication (written papers, mail, letters, and so on) has been superseded by electronic communication and storage. Frederick Wilfrid Lancaster came up with the idea in 1978. Communication libraries would no longer be required to manage printed documents. "In a deinstitutionalized setting, librarians will eventually become information specialists himanon computers" (Lancaster & Smith, 1980). Lancaster further argued that neither s nor I libraries will always provide us with the information that other people and living life well require. It refers to a person's ability to locate, assess, produce, and share clear information via writing and other kinds of communication on various digital platforms. The ability to harness the potential of digital tools is referred to as 'digital literacy.' According to the International Federation of Library Associations, being digitally literate is being able to use technology effectively, efficiently, and responsibly to meet information demands in one's personal, civic, and professional lives. Digital literacy is a

ISBN : 978-93-5598-308-4

crucial component of media literacy. Individuals' grammar, computing, writing, and typing skills are displayed on a platform such as social media and social networking sites through digital literacy. It emphasizes digital skills and stand-alone computers, but it has also transitioned to network devices such as the Internet and social media. Other gadgets such as cellphones, tablets, laptops, and desktop PCs are also included. Traditional types of literacy are not replaced by digital literacy. Instead of expanding on existing skills, it lays the groundwork for traditional kinds of literacy.

Objectives

This study paper attempts to investigate digital media information literacy and the implications of a paperless society on efficiently communicating and accessing information.

• Understand digital and media literacy
• How to employ digital and media literacy to benefit the user community
• To comprehend the significance of digital and media literacy in information communication.
• Becoming acquainted with the paperless society
• Be aware of current developments in digital and media literacy, as well as a paperless society.

Methodology

The current article is based on literature that is available in print, non-print, and on the internet. The current study's scope is limited to drawing the digital and media literacy and how it relates to a paperless society. The study is based on the use of descriptive literature that is available and suitable in this area of the issue. A plethora of papers and literature have multiplied through the different books, publications, and periodicals that are available. The study is entirely based on a review of existing literature, and it is a qualitative and descriptive analytical presentation with high authority.

In 1978, F.W. Lancaster, a visionary leader in library and information science, created the phrase "paperless society." However, paper use has soared since then. Nonetheless, we can implement measures to make the promise of a paperless society (or, at the very least, a paper-light society) a reality and save our environment. The mental and operational adjustments from paper cultures to digital portfolios must be made. It is a cloud computing activity because to the usage of web-based tools; thus, it is preferred by many due to its low energy costs. In the early days of the internet, the concept of creating a paperless society appeared far-fetched. Paper is amazing since it is extremely cost effective, an international standard, and extremely simple to use and read. Today's culture is riding a wave of unending knowledge that is becoming readily available at the tip of one's fingers, at any time and from any location. The moment has come to teach and adopt computer literacy, as well as becoming accustomed and comfortable with computers, because we will soon be a virtual paperless society.

ISBN : 978-93-5598-308-4

The computer will be involved in a variety of daily tasks. Mail delivery to homes and businesses will be nearly eliminated, and email will take its place. Bills will be sent through computer and paid in the same manner; pay checks will be electronically deposited into bank accounts; and retail malls will be transformed into cyber malls.

On significant occasions such as birthdays and weddings, greeting cards are sent from computers. Computers will run our homes. For decades, we've spoken about civilization abandoning paper, but it's never happened. We're getting closer to realising our dream. We will effectively be a paperless civilization in the coming years (James W Harris. 2012). There may come a time when society is fully reliant on digital technology and electronic gadgets, and all of our daily activities will be carried out by electronic devices in the same way that we do now with printed and paper-based works. And the terms going green or paperless may perceive the desired end and may be more valid than those now in use.

Lancaster and others imagined a paperless world in which electronic publishing would eventually supplant the printed word. Data that confirms this tendency are now accessible. Using the total volume of words in broadcasting, publishing, mail, and telecommunications, it was discovered that the use of electronic and digital media has expanded significantly, whereas the supply of words in print has levelled off or even fallen. Scholarly information publication, namely digital publications, leads to a paperless society. It is as naive to predict that all print will be replaced by digital texts as it is to say that library buildings will be phased out in the near future. To support this, numerous authors projected that in fifty years, practically all information, including all knowledge and creative works, will be in cyberspace. All information about physical items, including persons, buildings, processes, and organisations, will be available online. This trend is both desirable and unavoidable (Parveen Babbar & Seema Chandhok, 2008).

Recommendation from the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) on Digital Literacy.

- National and municipal governments should develop policies and programmes to promote digital and media literacy, which will lead to the creation of a paperless society.
- Promote digital literacy as a human right, as well as a tool for personal, social, and economic development, as well as civic engagement.
- Ensure that libraries are competent to instruct people in digital literacy legally, realistically (especially in terms of their own 5kills), and are at the centre of government plans in the sector 18.
- Support the creation of spaces for digital literacy and creativity in libraries to assist citizens in their roles as producers/creators as well as consumers.
- Refrain from censoring or restricting content online that is discriminatory, unwarranted, or disproportionate 19.
- Strive to meet the UN's 2030 Agenda for Sustainable Development's basic literacy goals.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Paper and printing alternatives:

Alternatives to printing and paper notes are described by Aaron Couch.

Libraries are stated to be reflections of users' information seeking behaviour and information availability patterns. The current user preference for digital information and its electronic accessibility puts pressure on libraries to align their services in this manner. As a result, there is a need for paperless libraries or libraries that use fewer papers. And, as our users gain technological expertise, the entire library screen is being forced to embrace digital and computer technology, adapting the drive by leaps and bounds.

The technologies that libraries are now using in this direction are as follows:

- Automation of housekeeping operations to make all processing work in libraries self-sufficient and with a shorter turnaround time.
- Digitizing paper-based documents in order to move away from paper-based items and toward digital objects. To produce, display, and interact with electronic documents and forms, use the Portable Document Format (PDF).
- Create, integrate, and route forms and form data with processing systems using e-form (electronic form) management software.
- E-books are used to provide online and electronic access to digital books.
- E-journals—to have a digital version of a printed journal.
- Forums/discussion lists to provide a venue for our users to address issues.
- Bulletin boards - to inform and share fresh and emerging information with library patrons.
- Databases are used to collect information for pre-filling and processing documents.
- Subject Gateways—to provide access to content that is both relevant and authoritative.
- Cloud Computing—all of the company's servers and services will be hosted in the cloud.
- Workflow platforms are used to route information, documents, and control the flow of processes.
- Resource Sharing/Consortia/Networking-to go for resource sharing and interlibrary loan services with other libraries.
- OPACs are online catalogues that allow you to search the library's resources.
- Audio-video conferencing allows people from all over the world to interact and study in an electronically generated environment.
- End-user digital signature systems are used to digitally sign documents.
- Portals— to have a logically ordered single interface for a huge number of electronic resources.
- The procedure will be hosted on web servers, which will receive input data, store documents, and manage document permissions.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Multiplexing, telefax machines, cable television, electronic mail, speech synthesis, artificial intelligence, robotics, modular portable telephones, interactive video disc systems, automated translations, and computer-based A shift to paperless communication restricts creative freedom while also introducing new challenges to digital communication.

Many paperless solutions are caught in the crossfire of corporate interests: a war waged via patents, obfuscated technical standards, and so-called digital rights management (DRM). Passwords and even more restrictive DRM are applied to PDF documents, which are known for their portability. With paper, however, no one can remotely access, delete, or turn over your documents to unscrupulous third parties. It's no surprise that, despite the efforts of many organisations we know to "go paperless" in order to help the environment, there is always a stack of printed documents on their desks. It's the disconnect between the ostensibly limitless benefits of a paperless world and the realities of the subtle shackles that such systems impose on us.

The Benefits of a Paperless Society

1) When bulky filing cabinets are eliminated or reduced, a paperless society uses less physical space. It may be possible to save money on a lease by relocating to a smaller office or building. In a world where paper is no longer used. Electronic faxes and email eliminate the need to print, mail, and ship documents to clients, lowering costs and reducing your paper investment.

2) Scanning and filing documents electronically reduces the risk of losing important documents, and the documents are often easier to find in an electronic system. 3) Scanning and filing documents electronically allows employees to work remotely and allows you to offer flexible work schedules, especially if you use remote access to the company system. This can boost productivity and employee morale.

Aside from purely practical reasons, your clients may prefer a paperless office, approving of an environmentally friendly approach or admiring an efficient, cutting-edge company.

Electronic communication and storage replace paper communication in a paperless world. In 1978, Frederick Wilfred Lancaster came up with the concept. The digital age, we've all heard, is here to stay. The hour for revolution has arrived. Everything that can be digitized is being done so (books, newspapers, music, photos, banking, etc.). Communication) is undergoing a digital transformation. Despite this, the benefits of digitized literature are immeasurable. According to the Washington Post, as Ezra Klein of the New York Times put it. "I wasn't excited about eBooks when they first came out, but now? It's in my possession. I have the Kindle application on my home computer, work computer, iPod, and phone... I'm able to get more out of my time. You may now read books in more places, browse them more conveniently, and incorporate them into your daily routine. They made it simpler for me to incorporate them into my work." Klein goes on to say that the e-reader is still a new product. Paper books are currently being converted to digital format. What happens when authors start writing? Is it possible to write books that are only available in digital format? What would it matter if an e-textbook included audio? Included links to related videos or articles in each passage? This is only the top of the iceberg. What writers are bound to come up

ISBN : 978-93-5598-308-4

with when you factor in the reality that market pressures favour digitization, you have a prescription for disaster. The (Facebook) writing on the wall is rather clear. I like to file my taxes electronically rather than on paper.

A paperless society can save a lot of physical space, and the Library can help with that. I don't need as many drawers as you may think. Physical libraries and filing drawers are available. My electronic books were categorized and scans of important paper papers were generated. Raw meat is something I eat on a regular basis. I take notes from school lectures on my ultra-book or iPad, which syncs my Word "notebooks" on Google Drive, and then I finish the design and organize my thoughts at school on my PC at home. Organizing without paper is considerably easier, and you may create a folder that fits your documents' hierarchy and logical structure. Dependencies. For the paper edition, this would entail the purchase of a significant number of genuine folders and organizers. Without In such a setting, paper documents are much more prone to disorganization. In the event of a fire or other type of emergency. Physical books can be destroyed, while electronic books are stored in the cloud, allowing me to access my whole archive whenever I choose. It is possible to locate a paperless document fast. Obtaining search results from the paperless archive directory the result(s) emerge in a few hundreds of milliseconds. Searching through papers to save time takes at least a half-minute.

Purchases of papers, shredders, organisational furniture / items, and, most notably, printer cartridges and other materials such as pencils, markers, and other items A higher initial investment pays off in lower costs over time as the paperless replacement is used. Collecting data with paper-based documents is time-consuming and potentially error-prone. Using mobile forms for smartphones, iPads, and Android devices can help you avoid these issues. Users who use mobile forms don't have to waste time getting information and then entering it since, with an offline data collection app like Brew Survey, all of the information is stored in the smartphone and is automatically synced when the device is reconnected to the internet. It's simple to go paperless with Brew Survey by developing stunning mobile forms in minutes and deploying them on devices directly from your workstation.

Simplicity: You can simplify library operations processes by using a digital document management system. With the push of a button, users can complete or authorise tasks and send data. Ordering items and authorising invoices are just two examples of everyday chores that can be made more effective by using technology.

One of the key advantages of a paperless office is that it frees up space that would otherwise be committed to filing tangible documents. The space saved can be used to expand offices or for other purposes that benefit employees, such as a rest area where coworkers can mingle.

Our library becomes more environmentally friendly: Going green is a requirement that helps the environment while also making your firm more appealing to customers. Because the deforestation necessary to manufacture paper is a major contribution to carbon emissions and environmental degradation, when you stop using paper in the office, your company becomes enormously greener.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Going paperless has always been beneficial, and it is now easier than ever to do it. Today's technology has made becoming paperless for an institution or a commercial system quite simple. In a 1975 Business Week article, the term "paperless office" was first used. Going paperless allows businesses to reclaim time lost due to the annoyances of paperwork, such as:

a) Forms that have been misplaced or are damaged
b) Illegible handwriting
c) Missing fields
d) Manual data re-entry
e) Paper form storage and access
f) Slowly shared data
g) Inability to run analytics on the data

To reproduce on paper.
To make an electronic version of a printed publication available.
To create new publications that do not have a printed counterpart.
To introduce completely new possibilities to publication forms.
To cause existing printed forms to be replaced.

Conclusion

The paperless office is one in which paper is either not used at all or is used very sparingly. Documents are stored in digital form in a paperless office. The benefits of a paperless office include easier information sharing, improved data security, and more office space. Electronics influence various types in a logical order that reflects relative needs and perceived rewards. The use of computers in publishing (in evolutionary order).

References

1. Digital and Information Literacy—State Library of Iowa. (n.d.). Retrieved June 23, 2021, from https://www.statelibraryofiowa.org/ld/c-d/digital-info-lit
2. Gilster, P. (1997). Digital literacy. Wiley Computer Pub.
3. Hegarty, B., & Penman, M. (n.d.). Digital Information Literacy: Supported Development of Capability in Tertiary Environments Final report: 303.
4. Lynch, C. (1998). Information Literacy and Information Technology Literacy: New Components in the Curriculum for a Digital Culture. The Computer Science and Telecommunications Board of the National Research Council.
5. Nachiappan, N. (2015). Information and computer literacy skills among research scholars of Alagappa University Karaikudi Tamilnadu a case study. University. http://shodhganga.inflibnet.ac.in:8080/jspui/handle/10603/136113
6. Ranaweera, P. (n.d.). Importance of Information Literacy skills for an Information Literacy society. 13.

ISBN : 978-93-5598-308-4

7. Rockman, I. F., & Smith, G. W. (2005). Information and communication technology literacy: New assessments for higher education. College & Research Libraries News, 66 (8), 587–589.
8. Zafer, G. (2019). Visual Literacy and Visualization in Instructional Design and Technology for Learning Environments. European Journal of Contemporary Education, 8 (1). https://doi.org/10.13187/ejced.2019.1.103

Usage of Open Source Software in Selected University Libraries of Uttar Pradesh: An Analytical Study

Praveen Kumar Pandey, Research Scholar,
Llibrary & Information Science, Banasthali Vidyapith Rajasthan
Dr. Praveen Babel, Faculty,
Llibrary & Information Science, Banasthali Vidyapith Rajasthan

---

Abstract

The paper highlights the usage of open source software in library and to explore the problems of adaptation of open source software in library. The research article also emphasizes on the various section of library to manage of section work through using open source software. The findings of the study, most of the academic libraries are using open

ISBN : 978-93-5598-308-4

source software due to freely available and easily installation process of software. The majority of the librarians are facing problems of using open source software in library.

Keywords: Open source software, academic library, Information Communication Technology, users.

Introduction

Library and information centre's are widely role played to acquisition of information resources, storage, process and dissemination of resources to users. Due to emergence of information communication technologies over the world and its applications in all industrials areas as well as every human being life, library is not escape from its. Information communication technologies are one of the key role played in libraries to fulfill the users information needs through adopted of various software packages. Kushawaha (2018) opined that adaptation of information communication technology is beneficial to library for save the time of users, quick response of any types of demand related to officially as well as users query. In this context, open source software is one of the most important role plays to transforming into traditional library to automated library without any involvement of cost. Due to day to day shrinking of library budget is essential to less infrastructure library to convert into manual library to modern library through using open source software. open source software is a substitute of commercial software due to free available, distributed , editing their size and shape of an library and information centre's.

Review of Literature

Muhammad & Muhammad (2019) state that adoption of open source software in academic libraries of Bangladesh due to easily installation process of software. Further author said that another reason of adopted of open source software in library it's freely availability. For study total 14 universities are taken under the scope of the study out of them 13 university has adopted open source software in library. Further Chalukya (2019) mention in their study, due to freely availability of open source software is main reason to adopt by library. Author said that due to freely availability of software is widely role played to fulfill the user's information needs within shortly time. Similarly Bwalya, et. al (2019) mention in their study, why academic libraries are adopted open source software and explore the reason of KOHA software using most of the library. For this study, total 54 higher institutions are covered to examine the usage of open source software. They are found in their study 76% higher institutions are installed KOHA software in libraries. Reddy and Kumar (2013) discussed about to criteria of selection of the best open source software for library. Authors found that due to numbers of benefits and less restriction and low cost of installation of software is main reason to adopted of open source software in library. Syeed, Hammouda &

ISBN : 978-93-5598-308-4

Systa (2013) mention in their study, how open source software is fit for university library. fFor this study, authors are indentify the core components of open source software. Authors strongly agreed that, easy installation process, low cost involvements, having multi facilities to manage information resources and freely availability of measured aspects to adopt of open source software in library.

Objectives of the study

The following objectives have been formulated for this study. These are as follows

1. To identify the usage open source software in library
2. To find out the problems of using open source software in library
3. To examine the various applications of open source software in library sections

Research Methodology

For this study survey method was used to examine the usage of open source software in libraries. Questionnaire is a tools used for getting information to the university librarians. Due to COVID-19 pandemic researcher is getting information through Google form of questionnaire as well as telephonic interview about to concerned research problems. Total 15 questionnaires were sending Google form to the university librarians out of them 10 questionnaires was received.

Scope and Limitation

The scope of the conducted study is covered university libraries in Uttar Pradesh. The study is limited only 10 university libraries out of 15 university libraries in Uttar Pradesh. For study the following university has been taken under the scope of the study- Aligarh Muslim University, Aligarh, Chatrapati Sahu ji Maharaj Kanpur University, KANPUR., Dr. B.R. Ambedkar University, Agra, Banaras Hindu University, Varanasi, Dr. Shakuntala Misra National Rehabilitation University, Lucknow, J.P. Rohilkhand University, Bareilly, University of Allahabad, Allahabad., Chaudhary Charan Singh University, Meerut, Allahabad State University, Allahabad, University of Lucknow.

Result Discussion

Response rate

ISBN : 978-93-5598-308-4

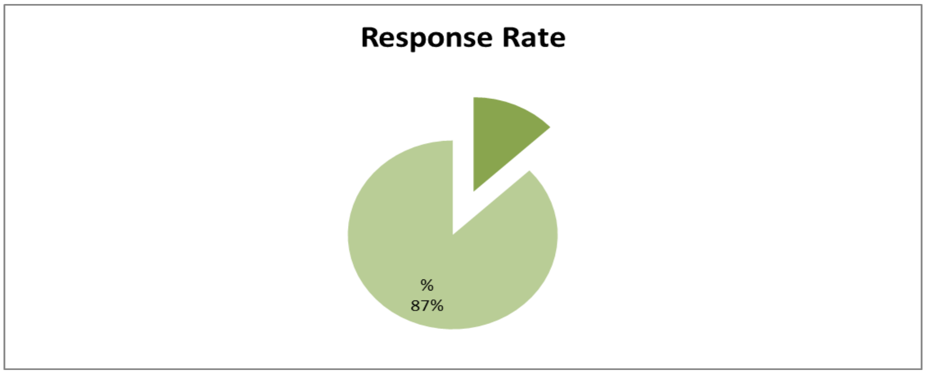

Figure 6.1

Figure 6.1 shows the response rate of questionnaire to the university librarians of Uttar Pradesh. The result reveals that 87% questionnaires were received out of 100 percent. The result indicates that majority of the university librarians were response their opinion.

Gender wise Response rate

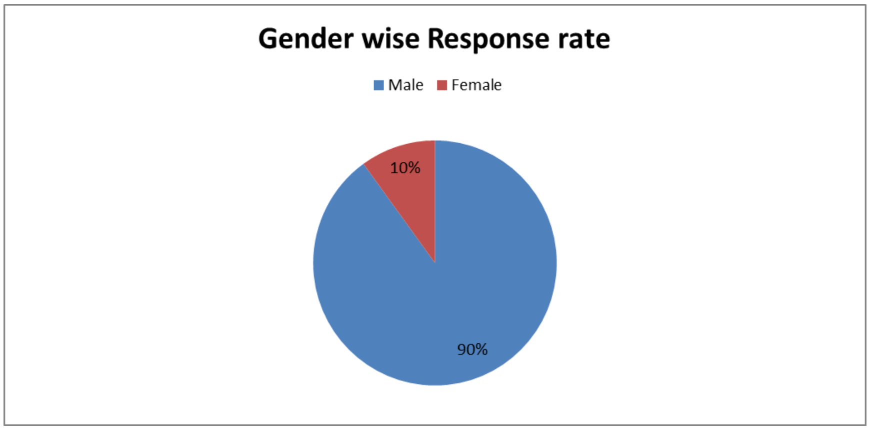

Figure 6.2

Figure 6.2 shows the gender wise response rate of respondents. The result indicates that 90% male librarians are held librarians position whereas 10% female. Overall the result reveals that most of the university librarian position was held by male persons.

Awareness about to open source software

Awareness about to open source software	Number of responses	Percentage
KOHA	10	100
Newgenlib	10	100
Winisis	9	90
E- Granthalaya	10	100

ISBN : 978-93-5598-308-4

Evergreen	8	80
Any other software	9	90

Table 6.3

Note: Percentage exceeds 100 per cent because respondents were allowed multiple answers
Open source software is widely role played in the library due to its simplicity, easily availability, and easy installation process and so on. Table 6.3 shows about the awareness of respondent to the open source software. the result indicates that 100 % respondents were aware about to KOHA, Newgenlib and E- Granthalaya open source software, followed by 90% respondents were aware about to Wnisis and other open source software and 80 % were aware about to Evergreen software.

Types of software used in library

Types of software used in library	Number of responses	Percentage
Open source software	8	80
Proprietary or commercial software	2	20
Freeware software	0	0

Table 6.4

Note: Percentage exceeds 100 per cent because respondents were allowed multiple answers
Table 6.4 shows the kind of software used by library and also focused the which types of software were given preferred to installed in library. the result indicates that 80% university library have open source software whereas 20% having commercial software in library. The result indicates that majority of the libraries were preferred open source software in library.
Problems of using open source software

Problems of using open source software	Number of responses	Percentage
Lack of fund	9	90
Lack of man power	8	80
Lack of installation skills	6	60
Lack of technical support	7	70
Lack of infrastructure	9	90
Lack of vendors readability	3	30

Table 6.5

ISBN : 978-93-5598-308-4

Note: Percentage exceeds 100 per cent because respondents were allowed multiple answers

Table 6.5 shows the problems of using open source software in library. The result reveals that 90% respondents were response to the lack of fund, inadequate infrastructure were main problems of using open source software, followed by 80% were response about to lack of man power; 70% response about to lack of technical support; 60 response about to lack of installation skills and only 30% respondents response about the lack of vendors readability .

Application of open source software in library section

Application of open source software in library section	Number of responses	Percentage
Circulation section	10	100
Technical section	10	100
Reference section	2	20
Periodical section	6	60
Thesis section	1	10
Manuscript section	2	20

Table 6.6

Note: Percentage exceeds 100 per cent because respondents were allowed multiple answers

Table 6.6 shows the application of open source software in various section of library. the result indicates that 100% respondents response about the using of open source software in circulation and technical section. Followed by 60% responses about to periodical section; 20% responses about to reference and manuscript section and only 10% application of software in thesis section of the library.

Conclusion

Due to shrinking of library budget and arises of users information demands in numbers of form and format it is essential to library to transforming themselves into traditional to automated library. Adopted of open source software is widely role played to fulfill the user’s information needs and libraries are save the finance of the university as well as improve the satisfaction level of users for offering ICT based product and services. The findings of the study, most of the respondents are aware open source software but the significance result of this study is KOHA software is widely used in university libraries and most popular software. The majority of the libraries are facing problems likewise lack of fund, less man power, lack of infrastructure and less technical skills among staff.

References:

1. Muhammad, A., & Muhammad, M.U.I.(2019). Factors for adoption of OSILS in university libraries of Bangladesh.IFLA journal, 36(4),122-131. Retrieved from https://doi.org/10.1177/034035219833706
2. Chalukya, B.V.(2019). Free rises of Application in libraries. International E- Research journal, 114 (A), 109- 118.

ISBN : 978-93-5598-308-4

3. Bwalya, T. Akandelwa, Edward & Mwalimu, C. (2019). The Adoption Footprints of Koha As A Library Management System (LMS) in Higher Education Institutions (HEIS) in Zambia. In international Conference on ICICT, (Pp. 50-56) 2019. ISBN: 978-9982-70-985-9.
4. Kushawaha, P.P. (2018).Impact of ICTs on Libraries and its Service in Digital Era. *International Journal of Information Management*, 2(IX), 69-71.
5. Reddy, T. R. & Kumar, K. (2013). Open source software's and their impact on library and information centre: An overview. International Journal of Library and Information Science. 5(4), 90-96.
6. Syeed, M., Hammouda, I.& Systa, T. (2013). Evolution of Open Source Software Projects: A Systematic Literature Review. Journal of Software. 8(11), 2815-2829.

Bibliometric Analysis of Globally Published Literature During 2001 to 2021 on Information Seeking Behaviour Using Web of Science Database

Mr. Rajiv M. Patel, Assistant Librarian, R N Patel Ipcowala School of Law and Justice, The CVM University, Vallabh Vidyanagar Research Scholar,
Dr. Jignesh Makwana, Assistant Professor, PG Department of Library and Information Science, Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar,

---

Abstract

The study provides a bibliometric analysis of 585 documents globally published in the area Information Seeking Behaviour of last twenty one year's i.e., 2001-2021, extracted from Web of Science Database (WoS). The main purpose of the study is to find out the most prominent authors, articles, journals, institutions and countries. The study reveals that in the year 2001 only 8 documents were published in the research area, after that in all successive years rising and downhill slopping has found. It also reveals that 2021 was the most productive year with the highest published (43) documents. Nicholas, David is the most productive author and Gray, Nicola J. et.al has received the highest citations (448) for their one article on "Health information-seeking behaviour in adolescence: The Place of the Internet". The journal named "Health Information and Libraries Journal" published the maximum (64) number of documents while, England has arisen as a major contributor with 129 documents. . Out of 689 organizations, University College of London has contributed highest (22) documents.
Keywords: Information Seeking Behaviour / Bibliometric Analysis / Web of Science / VOSviewer / Global literature

Introduction:

Information seeking is an essential human activity in the academic environment. It is ranging from decision making and problem solving through resource allocation and system management. In simple words, it is a conscious human effort towards understanding which involves activities of search, retrieval, recognize and application of meaningful content (Kingrey, 2005). On the other hand Information Seeking Behaviour can broadly be defined as the activities performed and channels used by an individual after identification of his/her information needs and the consequent use of the acquired information. The term "Information Behaviour" was coined by Thomas D. Wilson in his paper in the year 1981. He noted that "the current information needs were unhelpful as a basis for a research agenda since need could not be directly observed, while how people behaved in seeking information could be observed and investigated".

Review of Related Literature

In different research areas many researchers have analysed the published documents based on renowned citation databases like Scopus or Web of Science in their respective subject / research areas. Hence, to know the recent advancement in the field, it is necessary to analyse and compile the existing literature published on Information Seeking Behaviour in recent years. Therefore, the primary purpose of this paper is to present an outline of Information Seeking Behaviour research through its bibliometric analysis.

Parmar, Arvind, et.al (2004) conducted a study on literature related to information seeking behaviour from LISA Plus. The outcome of the normal keyword search in LISA Plus are analysed to present the growth of literature; collaboration ship pattern of authors; most prolific authors; languages in which utmost number of articles are published; type of publications; highly preferred journals and the contents of information seeking behaviour related literature through

ISBN : 978-93-5598-308-4

subject descriptors. Akakandelwa, (2016). Conducted a study of literature published on information seeking behaviour, which is available on the World Wide Web. The outcome of searching the World Wide Web using Google Scholar were analysed to present the growth of publications; authors collaboration pattern; most productive authors; type of publications; highly preferred journals and the impact of information seeking behaviour related literature. Carrie P. Mastley (2017) conducted a citation analysis of current research on Social media and information behaviour related literature published from 2008 to 2015. Scopus, WoS and Google Scholar databases were used to establish the publication rate, impact productivity, productive researchers, and thematic areas of selected papers. The result shows a lack of published works and a low level of established authors. However, it also indicates high rates of impact especially about information seeking and information sharing studies. Overall this study serves as a launch pad for upcoming researchers to further expand the research in the field. Akhter, Mohd. (2018) analyse research output in the area of information seeking behaviour with the help of Scopus database. The researcher has downloaded 861 articles data under the heading of year-wise distribution of the articles, author wise, country wise, source title wise, language wise and citations of the articles. The result shows that the area of information seeking behaviour has been increasing with every passing year. This study will help the researchers to identify the core journals and most cited research papers in the research area.

Objectives of the Study:

1. To find out yearly growth of literature on Information Seeking Behaviour during the time span 2001 to 2021.
2. To identify highly cited articles and prolific authors in the research area.
3. To identify the top countries, universities, and institutes publishing literature in the research area.
4. To visualize the co-occurrence map of terms extracted from the literature titles with the help of VOSviewer software.

Research Methodology

Bibliometric analysis is an attempt to evaluate the academic excellence of journals or authors by applying various statistical methods such as citation rates. Therefore, present study applies a bibliometric analysis of globally published literature indexed in Web of Science database over 2001 to 2021 in the area of Information Seeking Behaviour. A total of 585 documents were extracted on 12th November, 2021 through the Web of Science database, which includes Articles (510); Proceedings Paper (30) and Book Reviews (45).

The required datasets for the present study was retrieved by applying the following search queries in the main searching box of WoS database.

TS= ({Information-Seeking-Behaviour} OR {Information Seeking Behavior}

ISBN : 978-93-5598-308-4

There was no other filters applied while data retrieving. Bibliographic information of these 585 documents was downloaded in a .text file. There is one limitation in WoS, anyone can download only 500 bibliographic information at once. Hence, we have downloaded this information in two different files. After that, Text maker software was used to merge both the files. The data included types of documents, languages, countries, authors, institutions, journals, citations, funding agencies and keywords. Finally, the .text file was exported in to VOSviewer software to create network visualization maps. Through this software, a technique was applied that includes the analysis of author citations, co-authorship, and co-occurrence of the keywords of the authors.

Findings and Discussions:

Form of literature published

Out of 585 documents published in the research area, it reveals that the majority of the writers are willing to publish their intellectual creation in the form of articles (510), while 30 documents were published in Proceeding papers, followed by Book reviews (45).

Table & Graph– 1. Types of Document published in the research area

Document Types	No. of Documents
Article	510
Article; Proceedings Paper	30
Book Review	45
Total	**585**

Growth of published literature – Year wise

Since last 21 years, a total of 585 documents were published in the different subject areas ranging from medical science to Humanities on Information Seeking Behaviour with an average of 28 documents per year. Table – 2 shows that in the year 2001 only 8 documents were published, after that in all successive years rising and downhill slopping has found. It also reveals that 2021 was the most productive year with the highest published (43) documents.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Table – 2. Year-wise growth of published literature in the research area

Year	Published Paper	Cumulative Growth of Papers	Contribution in Percentile
2001	8	8	1.37
2002	11	19	1.88
2003	16	35	2.74
2004	10	45	1.71
2005	25	70	4.27
2006	19	89	3.25
2007	24	113	4.10
2008	22	135	3.76
2009	16	151	2.74
2010	27	178	4.62
2011	29	207	4.96
2012	31	238	5.30
2013	37	275	6.32
2014	33	308	5.64
2015	38	346	6.50
2016	35	381	5.98
2017	41	422	7.01
2018	41	463	7.01
2019	39	502	6.67
2020	40	542	6.84
2021	43	585	7.35

ISBN : 978-93-5598-308-4

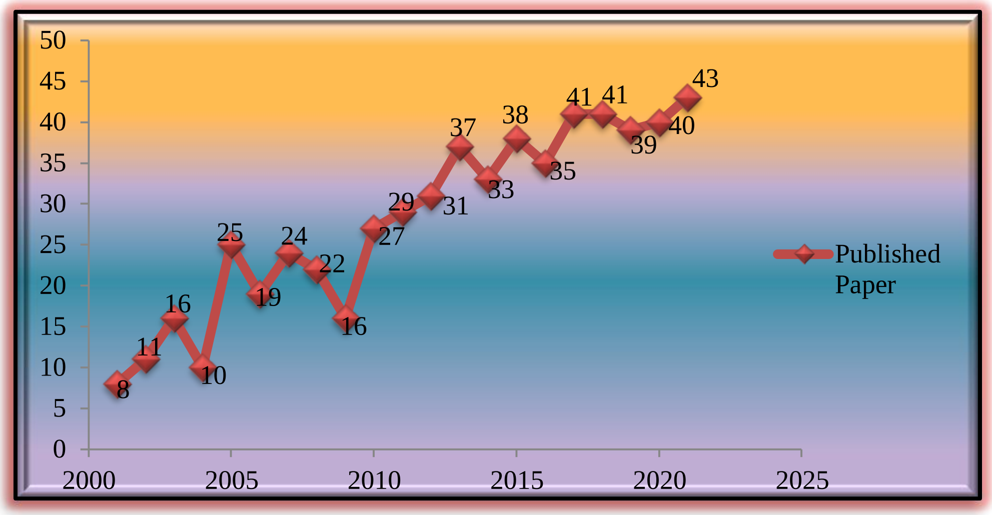

Graph: 2 ~ Year wise growth of literature

Top Productive Authors

Table – 3 shows that Nicholas, David is the most prolific author with 26 document and has received 653 citations with an average of 25.12 citations per document, followed by Huntington, P. (18) and Jamli, Hamid R (16) documents with 432 and 385 citations respectively. It also seems that Rowlands, Ian has written only 6 documents but, he has got 32 average citations per document and it is the highest amongst all authors.

Table – 3. Prolific authors

Sr. No.	Author	Documents	Citations	Average Citation Per Document	Total Link Strength
1	Nicholas, David	26	653	25.12	172
2	Huntington, P	18	432	24.00	158
3	Jamali, Hamid R.	16	385	24.06	85
4	Williams, P	7	146	20.86	38
5	Rowlands, Ian	6	192	32.00	39
6	Mcguire, Treasure M.	5	27	5.40	0
7	Wu, Dan	4	31	7.75	4
8	Van Driel, Mieke L.	4	27	6.75	0
9	Van Driel, Mieke	4	30	7.50	0
10	Urquhart, Christine	4	30	7.50	2

ISBN : 978-93-5598-308-4

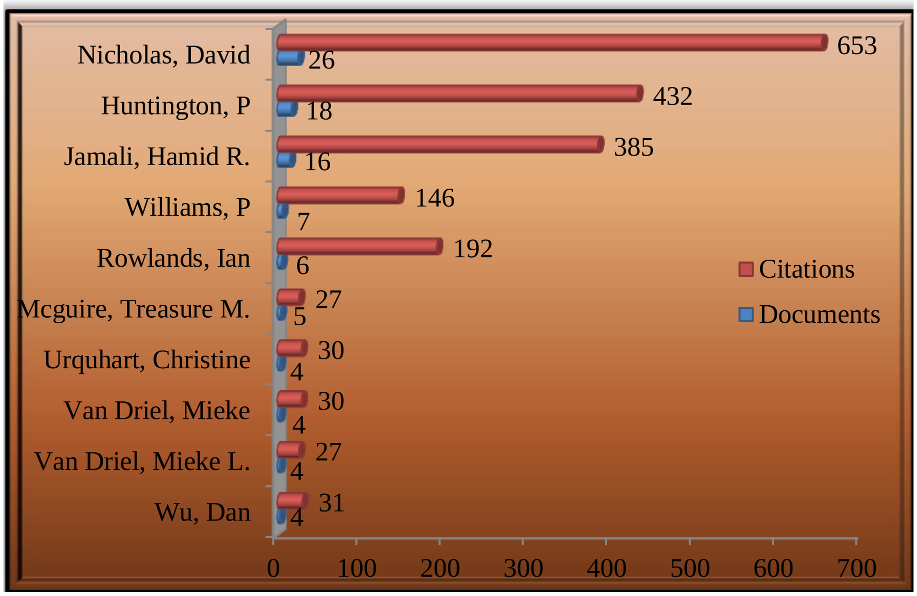

Graph ~ 3. Prolific authors

Highly cited documents:

The study reveals that the Nicholas, David is the most prolific author according to the publications, but in terms of citation received by the document, Gray, Nicola J. et.al has received the highest citations (448) for their one article on "Health information-seeking behaviour in adolescence: The Place of the Internet", which can be interpreted that this document is highly qualitative document.

Table ~ 4: Top cited documents

Sr. No.	Author	Citations	Total Link Strength	Reference
1	Gray (2005)	448	7	4
2	Lambert (2008)	432	0	8
3	Mckenzie (2003)	242	7	9
4	Foster (2003)	238	11	3
5	Powell (2011)	232	10	12
6	Davies (2007)	186	15	2
7	Solomons (2011)	132	0	13
8	Ter Huurne (2008)	103	1	5

ISBN : 978-93-5598-308-4

Sr. No.	Author	Citations	Total Link Strength	Reference
9	Steginga (2002)	103	0	14
10	Younger (2010)	102	13	15

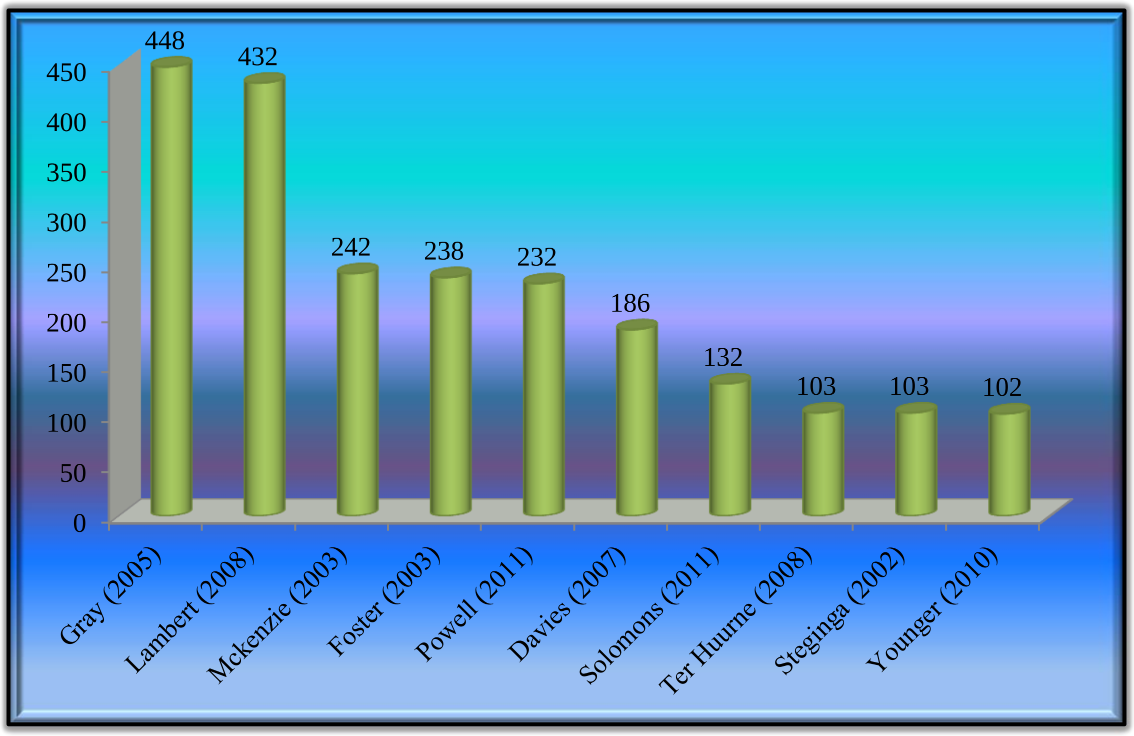

Graph ~ 4. Top cited documents

Top ten productive journals

The current table -7 shows the most productive source based on the number of documents published in the research area during the prescribed time span. It revealed that the journal named “Health Information and Libraries Journal” published the maximum (64) number of publications, followed by “Information Research - An International Electronic Journal” (56). While “Journal of Documentation” has published 33 documents with 1020 total citation, which is the second highest citation received by the journal.

Table ~ 5: Journals according to publications

Sr. No.	Source	Docs.	Citations	Average Citation Per	Total Link Strength

ISBN : 978-93-5598-308-4

				Document	
1	Health Information and Libraries Journal	64	1086	16.97	32
2	Information Research-An International Electronic Journal	56	579	10.34	29
3	Journal of Documentation	33	1020	30.91	55
4	Journal of Information Science	18	350	19.44	25
5	Journal of Librarianship And Information Science	18	103	5.72	15
6	ASLIB Journal of Information Management	16	100	6.25	22
7	ASLIB Proceedings	16	262	16.38	33
8	Electronic Library	14	89	6.36	13
9	Online Information Review	13	147	11.31	15
10	Malaysian Journal of Library & Information Science	11	84	7.64	15

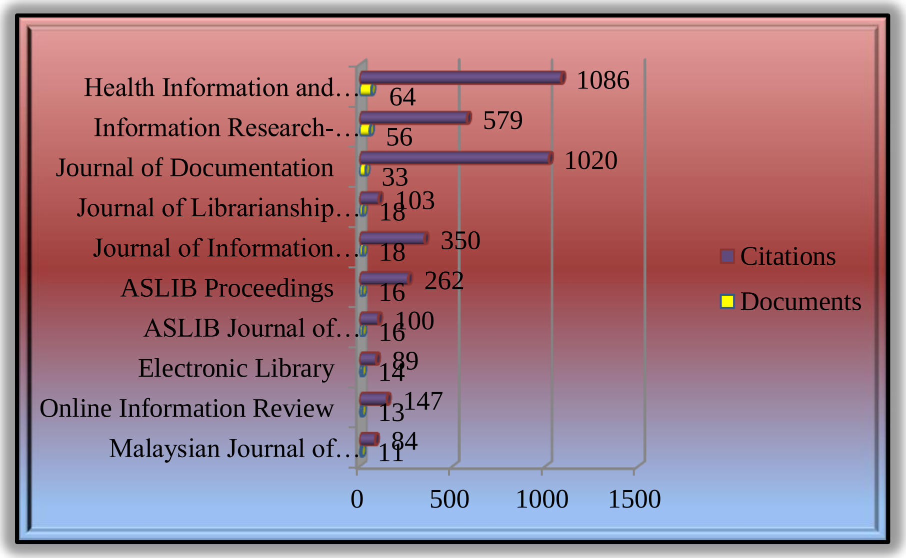

Graph ~ 5. Journals according to publications

Top ten productive countries

ISBN : 978-93-5598-308-4

Table – 6 reveals that total 1640 authors of 60 different countries have published 585 documents in the research area. Out of these England has arisen as a major contributor with 129 documents and 3211 citations with 24.89 average citations per document. While Australia has published 72 documents with 874 citation with 12.14 average citations per document, but in terms of average citations received per document, Canada has received highest 29.09 citations per document.

Table ~ 6: Geographic distribution of literature published

Sr. No.	Country	Documents	Citations	Average Citation Per Document	Total Link Strength
1	England	129	3211	24.89	177
2	Australia	72	874	12.14	37
3	USA	71	1562	22.00	74
4	Canada	32	931	29.09	28
5	China	30	287	9.57	43
6	Iran	29	351	12.10	56
7	Scotland	25	418	16.72	19
8	Netherlands	24	466	19.42	19
9	Germany	20	280	14.00	24
10	Malaysia	18	90	5.00	33

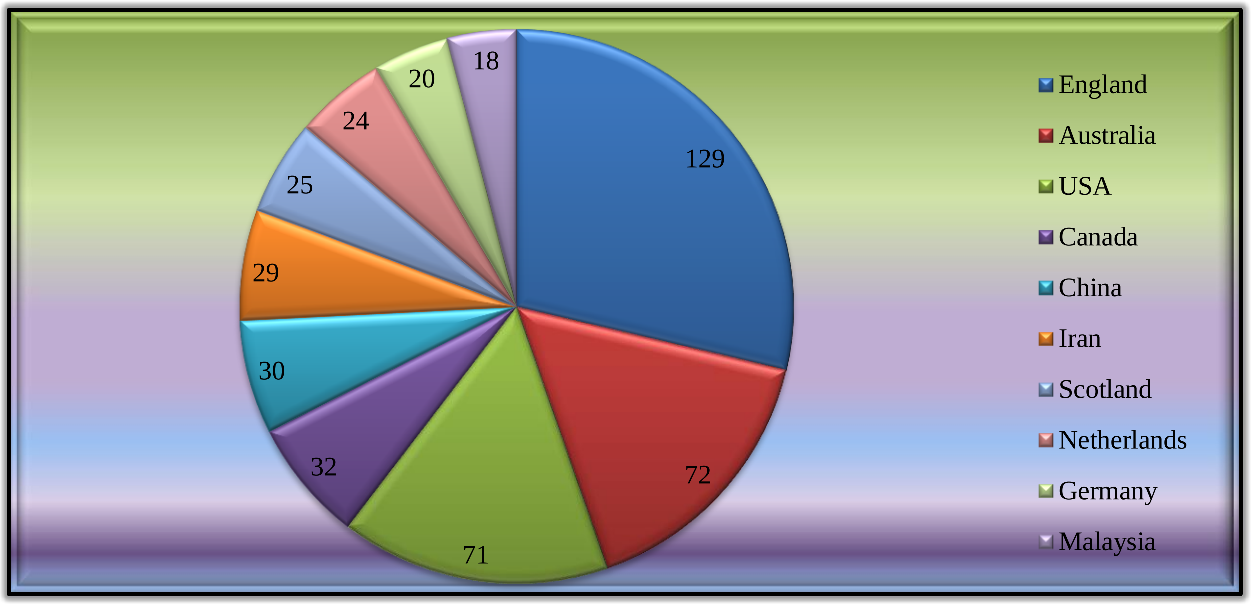

ISBN : 978-93-5598-308-4

Graph ~ 6. Geographic distribution of literature published

Most relevant affiliations

After analysing the extracted data, author has found that a total number of 689 organisations contributing research studies. Out of 689 organizations author has selected only those organizations which published a minimum 5 number of documents. Thus, out of 689 organizations, 28 organizations meet the threshold and top 10 are selected for the analysis. It reveals that University College of London has contributed 22 documents with 662 citations and 30.09 average citation per document, followed by University of Sheffield with 17 documents, 485 citations and 28.53 average citations per document.

Table ~ 7: Relevant affiliations

Sr. No.	Organization	Docs.	Citations	Average Citation Per Document	Total Link Strength
1	University College of London (UCL)	22	662	30.09	32
2	University of Sheffield	17	485	28.53	11
3	City, University of London	14	233	16.64	21
4	University of Malaya	13	86	6.62	8
5	University of Queensland	13	235	18.08	2
6	Robert Gordon University	12	176	14.67	6
7	University of Sydney	11	161	14.64	3
8	Charles Sturt University	10	71	7.10	1
9	TarbiatMoallem University	10	210	21.00	21
10	University of Melbourne	10	108	10.80	5

ISBN : 978-93-5598-308-4

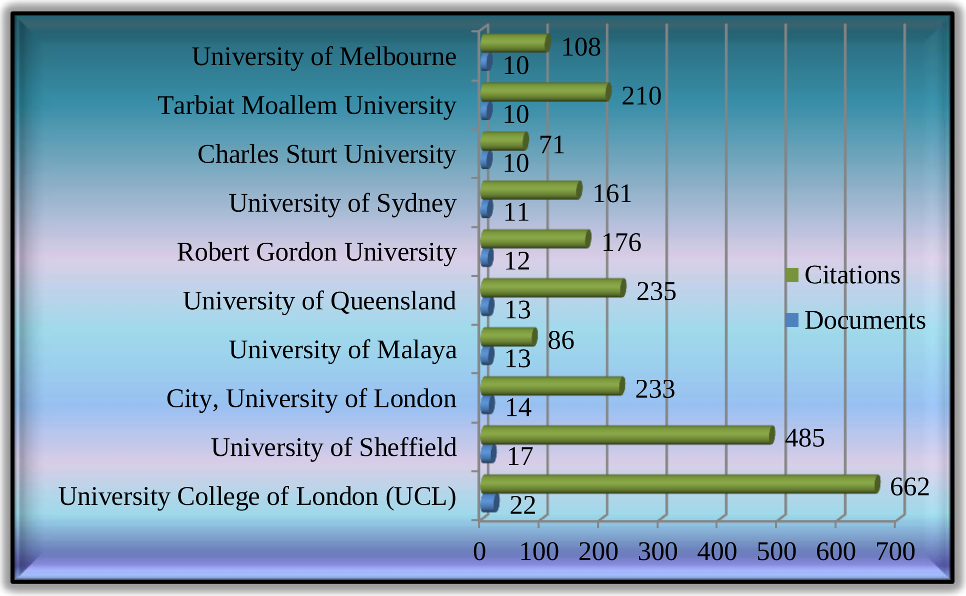

Graph ~ 7. Relevant affiliations

5.8. Most relevant keywords and keyword Co-occurrence network

In this study author has formed a network visualization map using VOSviewer software of the most frequently stirring keywords for all 585 documents. Table – 5.12 shows the analysis for the most relevant keywords based on their occurrence and clustering. There were total 2253 keywords retrieved from WoS database, amongst them 1371 were of Authors keywords, while 882 were Index keywords. The analysis for this study is done using Author's Keyword only, out of total keywords. Index keywords were excluded from the analysis. The top trending keyword is "Information Seeking Behaviour".

Table ~ 8: Keyword Co-occurrence

Sr. No.	Keyword	Occurrences	Total Link Strength
1	Information Seeking Behaviour	208	321
2	Internet	36	58
3	Information Needs	35	56
4	Information Retrieval	30	47
5	Information Seeking	30	33
6	Information Sources	27	70
7	Information	24	40

ISBN : 978-93-5598-308-4

Sr. No.	Keyword	Occurrences	Total Link Strength
8	Information Literacy	21	59
9	Consumer Health Information	20	53
10	Information Behaviour	19	28

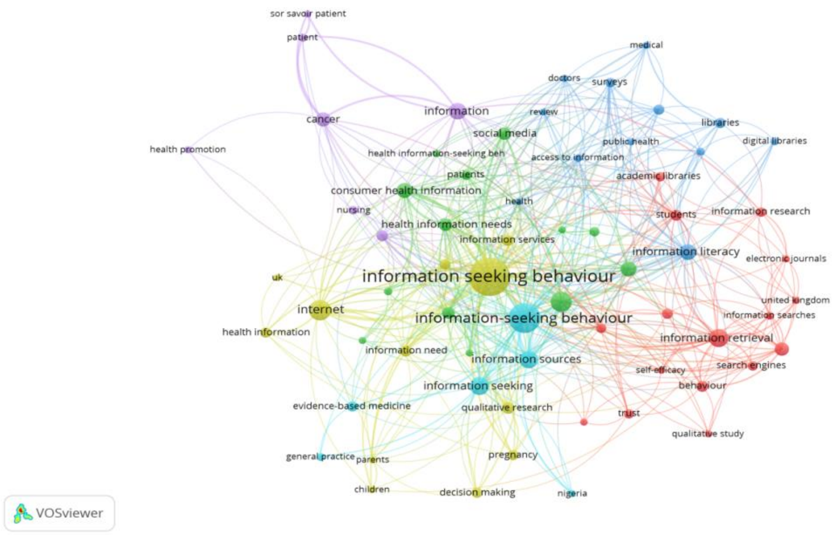

Keyword Co-occurrence

Conclusion:

Considering the detailed results of this study, a holistic qualitative assessment could be made regarding the recent trends of Information Seeking Behaviour Research.Since last 21 years, a total of 585 documents were published on Information Seeking Behaviour in the different subject areas ranging from medical science to Humanities with an average of 28 documents per year. It reveals that 2021 was the most productive year with the highest published (43) documents. Journals are most popular source of publication. Majority of the authors are interested to publish their intellectual creation in the form of articles (510). Nicholas, David is the most prolific author with 26 documents and has received 653 citations with an average of 25.12 citations per document. While “Health information-seeking behaviour in adolescence: The Place of the

ISBN : 978-93-5598-308-4

Internet" has received the highest citations (448) written by Gray, Nicola J. et.al. Health Information and Libraries Journal published the maximum (64) number of publications. England has arisen as a major contributor with 129 documents and 3211 citations with 24.89 average citations per document. Moreover, University College of London has contributed 22 documents with 662 citations and 30.09 average citations per document and the top trending keyword is "Information Seeking Behaviour".

References

1. Akakandelwa, (2016). A Glimpse of the Information Seeking Behaviour Literature on the Web: A Bibliometric Approach. DOI: 10.4018/978-1-5225-0296-8.ch007. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/316427762
2. Davies, Karen (2007). The Information Seeking Behaviour of Doctors: A review of the evidence. Health Information and Libraries Journal. 24(2), 78-94. DOI https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2007.00713.x
3. Foster, A. and Ford, N. (2003), Serendipity and information seeking: an empirical study. Journal of Documentation, 59(3), 321 340. https://doi.org/10.1108/00220410310472518
4. Gray, Nicola J., et.al. (2005). Health information-seeking behaviour in adolescence: The Place of the Internet, Social Science & Medicine, 60(7), 1467-1478, ISSN 0277-9536, https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.08.010.
5. Huurne, Ellen Ter, Gutteling, Jan (2008). Information needs and risk perception as predictors of risk information seeking, Journal of Risk Research, 11(7), 847-862, DOI: 10.1080/13669870701875750
6. IGI Global: Publisher of timely knowledge. Available at: https://www.igiglobal.com/dictionary/education-literature-development-responsibility/240
7. Kingrey, K.P. (2005). Concepts of Information seeking and their presence in the practical library literature. Library Philosophy and Practice, 4(2). [Online]: http://libr.unl.edu:2000/LPP/kingrey.html. Accessed 16 August 2021
8. Lambert, Sylvie D., Loiselle, Carmen G. (2008). Combining individual interviews and focus groups to enhance data richness. Journal of Advance Nursing, 62(2), 228-237. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04559.

ISBN : 978-93-5598-308-4

9. Mc Kenzie, P.J. (2003), "A model of information practices in accounts of everyday-life information seeking", Journal of Documentation, 59(1), 1940. https://doi.org/10.1108/00220410310457993
10. Parmar, Arvind & Kumar, Sanghmitra & Prakash, Thushara. (2004). Bibliometric analysis of information seeking behaviour related literature. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/28802625
11. Patel, Rajiv M. and Zala, Lavji N. (2021) Bibliometric Analysis of Literature Published on Information Seeking Behaviour Using Scopus Database. Library Philosophy and Practice (e-journal). 5632. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5632.
12. Powell J, et.al. (2011). The Characteristics and Motivations of Online Health Information Seekers: Cross-Sectional Survey and Qualitative Interview Study. Journal of Medicinal Internet Research. 2011; 13(1): e20 doi: 10.2196/jmir.1600
13. Solomons N.M., Spross J.A. (2011). Evidence-based practice barriers and facilitators from a continuous quality improvement perspective: An integrative review. Journal of Nursing Management 19, 109–120. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2010.01144.x
14. Steginga, S.K. et.al. (2002). Making decisions about treatment for localized prostate cancer. BJU International, 89(3). 255-260. DOI: https://doi.org/10.1046/j.1464-4096.2001.01741.x
15. Younger, Paula (2010). Internet-based information-seeking behaviour amongst doctors and nurses: A short review of the literature. Health Information and Libraries Journal. 27(1). 2-10. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2010.00883.x

ISBN : 978-93-5598-308-4

Role of Librarian in IT Environment

Dr. Priyanki R. Vyas, Guide
Reshma S. Panchal, Research Scholar, Department of library and Information Science,
Dr. Babasaheb Ambedkar Open University, Ahmedabad.

Abstract

Digital libraries are here to stay and the conversion of traditional to digital is inevitable. The digital librarian will become the guardian of digital information and will be the vehicle to preserve democratic access to information. The digital librarian's role will be increasingly towards offering consultancy to the users in their efforts in providing digital reference services, electronic information services, navigating, searching and retrieval of digitized information through web documents that span the Universal digital library or the Global Digital Library. The article highlights the role of a librarian in the development of digital library, design and development of web pages and also provides a brief overview of the main issues in digital preservation.

Keywords:

Digital Library ; Human Resource Planning ; Virtual Library; Web-page Design

Introduction

Library Professionals today are experiencing a transition from impartial libraries to library and information networks, from printed publications to digital documents; from ownership of graphic records to access to information. They are required to take cognizance of this transition and redefine their roles. They must learn to adopt to change. Presently we are living in digital world. It is connected with creating, sharing and using information in digital form. The changing role of the librarian since the past few eras with the developments in information technology has brought many changes to library service and infrastructure. As the library is constantly changing, a different kind of manager is needed; one who is able to both create and implement change. The role of the librarian is absolutely crucial in the new digital environment, where there are great quantities of information, but finding the quality in the huge haystack is a difficult task. The information manager has to gather, enhance, structure and distribute the timely information to the users. To manage the digital library excellently the information managers should have the knowledge in the fields of computer, networking, content management and information analysis, internet surfing techniques, digital sources, websites and organization of data etc. The librarian has to play a vital role in the design and development of digital library and development of web pages of the library and should have the knowledge of preservation and conservation of resources and planning of human resources required for digital library.

Digital Library

According to A.N. Yerkey, Digital libraries are electronic libraries in which large number of geographically distributed users can access the contents of large and diverse repositories of electronic objects-networked text, images, maps, sounds, videos, catalogues of merchandise, scientific, business and government data sets-they also include hypertext, hypermedia and multimedia compositions. It is a library which has all the information in electronic form. The aim of a digital library may be to expedite the systematic development of digital resources collection, the means to collect, store and organize information and knowledge in digital form.

Practical Design and Development of Digital or Virtual Library

The term digitization states to creating a digital object from a physical object. Translating a piece of information such as a book, sound recording, picture or video into bits is the process of digitization. Turning information into these binary digits is called digitization. The ideas, method and technologies connected with digitization are complex. Digital conversion process includes the following steps :

- To select the document to be digitalized

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Scan the documents with scanner. The scanner looks at a page and divides it into a very large number of extremely small elements called picture elements, pixels or sometimes dots.
- Images of the documents are analyzed, enhanced and reconstructed by using image processing
- To save the image file (uncompressed) in an appropriate file format
- Format the image file
- Compress the images in order to economise a storage space
- To OCR (Optical Character Recognition) is used for converting the content data on the images for ACSII data.
- To index the document by indexing software packages that indexes every word in the imaged document for locating archived information
- Text and the images have to be stored on the storage media like Optical Disk, CD-ROM, Magnetic tapes etc
- To retrieve the document stored on high capacity storage medium
- To publicize the digitized document, it can be converted into HTML and publish it on the web.

Preservation and Conservation of Digital Resources

"Preservation is a process to be managed, not a problem to be solved" (Peterson, 1997) There is a serious problem in the preservation of digital materials caused by the fact that digital information is very dynamic. The danger of digital volatility both in terms of storage media permanence and of uncontrolled obsolescence of technology reflected in changes in operating systems, file formats, input and output devices, programming languages and software applications have been recognised as serious threats (Bennet, 1997) to the future of exponentially growing digital assets. The digital media are fragile with a limited shelf life. The digital information on the storage devices with time will be rendered unreadable by obsolescence of technology. Digital information preservation is a complex process. The normal way of doing such a work involves the microfilming the physical content of the document and keep in the controlled environment free from moisture, dust, temperature, humidity etc. If proper storage and controlled conditions are maintained, the life of the microfilmed documents would be in centuries. The stored digital information may deteriorate sharply owing to known reasons and prone to corruption of data. The digital information existence is possible only when the hardware and software is compatible with digital storage. The longer existence of digital information is determined by the operating system, computational environment etc. The major step towards the digital preservation initiative could lie on the effective use of metadata to support preservation process. The technical aspects of digital information include the consideration of resource type, file format, and file size and encoding process. In the application of metadata to preservation includes the description of

ISBN : 978-93-5598-308-4

digital information using data structure, definition and record formats. The access features include name, version and configuration of required applications hardware, software and operating systems. The access environment should be specified so that the metadata can mention pointers to the location of preserved digital information.

If preservation of digital resources will not be in place, then future generations will look back at this time as a digital dark age a time when, somehow, the records of human knowledge went missing.

Planning of Human Resource Requirement for Digital Library with Adoption of IoT

Digital libraries are organizations that provide resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of and ensure the persistence over time of collection digital world, so they are readily and economically available for use by a different community or set of communities (Greenstein 2000) Deegan and Tanner, suggest some of the additional roles that the library and information staff is likely to pursue :

Knowledge Mediator: This involves the task of providing insight to users about the information sources held within the library, and it can be summarized as resource discovery, resource provision and resource delivery.

Information architect: This task involves structuring digital content so as to present it and organize it in a way appropriate for users.

Hybrid librarian: As a hybrid librarian he would provide integration of services and systems within the existing organizational framework.

Knowledge Preserver: it will be necessary for and information staff to have skills to ensure that digital data are appropriately preserved andmaintained. In planning the human resources requirement for digital library, the librarian has to perform the following tasks.

- Recruit a diverse work force
- Provide training and development opportunities for library staff to acquire the skills and competencies needed to build and manage a digital library effectively.
- Plan the work, workflow and organizational culture of librarystaff to build and manage a digital library effectively.
- At Oxford University the Oxford Digital library (ODL) group established in 2001, to create and develop digital library and to provide online access to the vast scholarly library collections of the University. The staff at the ODI, group composed of Head, Administrator, Metadata strategy Co-ordinator. Metadata service co-coordinator, Digital Imaging Advisor, Database designer, Digital Image Production Manager.

Design and Development of Web Based Resources Using IoT

Advances in technologies facilitated libraries to provide services via World Wide Web (www) by creating serviceable web pages. Librarians can play a vital role in disseminating information

ISBN : 978-93-5598-308-4

by creating their own website. The web page should be developed considering primary audience. The entire information about the library activities, services offered, latest findings, ongoing projects, various databases available etc should be included in the web page with proper linking facility. To provide easy access to the library's website the librarian need to note on some of the basic rules. The Unifor Resource Locator (URL) of the website should be related to the subject content and must be easy to remember. The files should be short to ensure fast loading. The information in the webpage should be categorised for clarity using heading, breaks, paragraphs etc, which can be done by using Hypertext Makeup Language (HTML) codes. The information provided should be original. To house materials in the library's server, it has to be typed, scanned or copied, then converted into hypertext format. Librarians should provide mechanism to interact with the librarian as and when required by the users. Finally the library professionals should publicise their website through newsletter and electronic discussion group and can register their websites URL with major search engines like, Yahoo, Lycos etc, and provide brief description of their contents.

Conclusion

Library is a bridge between knowledge generator and knowledge user. The role of the librarian is absolutely crucial in the new digital environment. Librarians know that "a good library is defined by the Principles of librarianship, the mission of the specific library and the persons and services that make that mission a reality". Technology will continue to change and libraries and librarians will use the changing technology to provide the best access and service to their patrons. The digital librarian will be an embodiment of a digital information professional or digital knowledge worker, who will ensure that the digital libraries are used effectively and with ease. Digital librarians with newly acquired skills can play a meaningful and leading role in the networked information society of the millennium. Digital librarians add value and can make digital libraries truly useful and user friendly.

References

1. Aaltonen, M. International association of technological university libraries (IATUL) 2007 meeting. Library Hi Tech News, 24(7), 17-20. doi:10.1108/07419050710824688. 2007.
2. BENNET, N., Wood, L., & Rogers, S. Teaching through Play: Teachers' Thinking and Classroom Practice. Bristol, PA: Open University Press. 1997.
3. Corrall, S., & Keates, J.. The subject librarian and the virtual learning environment: A study of UK universities. Program, 45(1), 29-49. doi:10.1108/00330331111107385. 2011
4. GREENSTEIN, D. DLF Draft Strategy and Business Plan, digital Library Federation in www.diglib.org/about/strategi.htm.

ISBN : 978-93-5598-308-4

5. GUPTA, R.C. Library Webpage: Concepts and content classification. SRELS Journal of Information Management.39 (4)2002:383-386.
6. Hess, A. N.. A case study of job-embedded learning. Portal, 16(2), 327-347. doi:10.1353/pla.2016.0021. 2016
7. JEEVAN, V.K.J. Digital Libraries. New Delhi, ESS ESS Publications, 2003. 26-43p.
8. LUCY, A. TEDD and ANDREW, Large Digital LibrariesPrinciples and Practice in a Global Environment. Munchen,K. G Saur , 2005.
9. Nielsen, U., & Eriksson, P..The integration of digital library services in an academic environment. Paper presented at the IATUL Proceedings, 197-200. Retrieved from www.scopus.com. 2002
10. Nitecki, D.. Document delivery and the rise of the automated midwife. Resource Sharing and Information Networks, 1(3-4), 83-101. doi:10.1300/J121v01n03_06. 1984
11. Nyhan, J., & Flinn, A.. The influence of algorithmic thinking: Judy malloy and julianne nyhan doi:10.1007/978-3-319-20170-2_7 Retrieved from www.scopus.com. 2016
12. PETERSON, T. Putting Records First to make them last In Lusenet, Y. de (ed.), choosing to preserve: towards a co operative strategy for long-term access to the intellectual heritage. European Commission for preservation and access (ECPA). 1997.
13. Reich, M.. Establishing an in-house documentation system and the role of the library as exemplified by the gsf research centre. The Electronic Library, 10(6), 367-369. doi:10.1108/eb045195. (1992)
14. SHARMA, R.K. AND VISHWANATHAN, K.R., Digital Libraries: Development and challenges, Library Review. 50 (1) 2001: 10-16.
15. SINGH, MAHENDRA PRATAP, Use of Information Technology in library and Information science, Delhi, Abhijeet Publications, 2004.428-512p.
16. Singh, S. P.. Collection management in the electronic environment. The Bottom Line, 17(2), 55-60. doi:10.1108/08880450410536071. (2004)
17. SINGH, U. N. Information Technology in Libraries NewDelhi, Shree Publishers and Distributors, 2004.
18. Spring, H.. Online learning: The brave new world of massive open online courses and the role of the health librarian. Health Information and Libraries Journal, 33(1), 84-88. doi:10.1111/hir.12134. (2016)
19. SRINIVASULU, V. The role of a digital librarian in the management of digital information systems (DIS). The electronic library, 18(1) 2000:12-20.
20. Vassilakaki, E., & Moniarou-Papaconstantinou, V.. A systematic literature review informing library and information professionals' emerging roles. New Library World, 116, 37-66. doi:10.1108/NLW-05-2014-0060. (2015)
21. Xu, H., & Chen, H. -.. What do employers expect? the educating systems librarian research project. Electronic Library, 17(3), 171-178. doi:10.1108/eum0000000005332 (1999)

ISBN : 978-93-5598-308-4

22. YERKEY, A.V. and JORGENSEN, C. A course in digital libraries, DESIDOC Bulletin of Information Technology. If 1996:31-39.

Policy in Capacity Building for Library and Library Professional: An Overview

Sanjay Parmar, Librarian, Government Arts College, Dediapada, Dist. Narmada
Dr. Ajitkumar Prajapati, Librarian, Gov. Arts & Commerce College, Netrang, Bharuch
Pradipkumar Rathod, Librarian, Government Science College, Valod, Tapi

---

Abstract: -

Capacity building in individuals and organisations is done by obtaining, improving and retaining skills and knowledge with the use of skills, ability technique or expertise. Capacity buildings in libraries is clearly seen in digital environment. The challenge is met by providing and formulating programme and policies aided by Government like National Policy on Library and Information System, National Mission on Libraries and National Education Policy.

Key Words: - Capacity Building, Education Policy, Library Professional, National Mission on Libraries, National Policy on Library and Information System

Introduction

In this present scenario, one has to acquire some ability and skill to survive in a continuously changing world. We may say now everyone must have to learn or develop skill or ability to

ISBN : 978-93-5598-308-4

achieve an established goal or purpose. New or unexpected conditions may happen and people should always try to confront this situation. To meet this situation, one has to develop or acquire skill, ability, technique or expertise which is called Capacity building. In this century, a lot of changes have been made in libraries also which is not limited to only automation but also extend to digitization of libraries. This leads to libraries and their personnel to become techno savvy and need to upgrade their knowledge. To provide effective service to the community, Libraries and Library personnel should have deep knowledge and expertise in use of advanced technology. The role of libraries in this digital era becomes very important and therefore to fulfil its objectives libraries should become more advanced and modern to facilitate their task.

Concept of Capacity Building

As per the definition given by UNDP "It is the process through which individuals, organizations and societies obtain, strengthen and maintain the capabilities to set and achieve their own development objectives over time." This definition is focus on capacity building at individual level, organizational level and societal level that means it gives emphasis on development of such condition which allow individual to be involved in learning process to acquire change and at organizational level is focused on to strengthening existing infrastructure with advanced technology, effective and efficient management as well as policy and at societal level develop such system which is capable of learning from their public administrative system.

Capacity Building is a process which deals with Personnel, organisation and Society inspire and develop ability and skill to achieve desired result or organisational goal. This concept is not only limited to Human resource development it is more than training. It is one kind of process to develop individual skill, understanding, knowledge, ability which is used to perform effectively. It is also used from an organisation point of view and in the context of society also.

Capacity development is as much about creating the ability to build capacity as it is about creating capacity itself in the form of formal structures and procedures. (World Bank, Perspectives on technical assistance, OCS 1998)

Capacity building /Capacity development is the process by which individuals and organizations obtain, improve, and retain the skills and knowledge needed to do their jobs competently. Capacity building and capacity development are often used interchangeably (Wikipedia)

According to basic fundamentals of capacity building, Library professionals have to come up with new ideas of reformation of their information infrastructure, systems, services and all their library activities to satisfy user needs therefore it is important to understand Capacity building for Library and Library professionals. To develop such capacity building, library professionals should be aware of the latest technology and attend such programmes like refresher courses, workshops, on the job training, Off the Training, Seminar, IT skill attainment Programme, webinar, Self-Learning Programmes etc. Capacity Building in terms of Institutional level, Library should be capable of handling current and future changes of technology as well as user

ISBN : 978-93-5598-308-4

needs therefore it is necessary to expand management structure, infrastructure and resources to optimal level with desired result.

The importance of capacity building in libraries becomes more evident in this digital environment. This environment has changed the role and skills requirement for the Library Professionals therefore it is necessary to develop additional skills which is one of the challenges for LIS education. Challenge of developing Capability Building will be overcome by providing such programmes and formulating Policies which support this type of programme and learning.

Government Policies and Programmes

There are some policies and programmes which directly and indirectly support capacity building requirements of Library and Library Professional. There are as follows:

1) National Mission on Libraries: -

National Mission on Libraries (NML) was launched by our former President late Shri Pranab Mukherjee in 2014. NML is an initiative of the Ministry of Culture under Government of India on recommendation from National Knowledge Commission for careful attention for development of Libraries and Information centres. To build world class Library structure, promoting reading habits, encourage and help research work and provide information easily and timely to the users which is also universal and equitable. NML build four working groups and on the recommendation of the same formulated this programme which consists of four core areas:

1) Creation of a National Virtual Library of India
2) Setting up of National Mission on Libraries Model Libraries
3)Quantitative & Qualitative Survey of Libraries
4) Capacity Building for revamping the Public Library System & Services.

NML also gives emphasis on capacity building for Library systems and services. Library is a service-based institute and services are provided by Professionals with their due knowledge and capabilities but with the advent of ICT and change in environmental structure in the country, expectations from the library professionals are increasing and ability to respond more efficiently and effectively to the needs of the users. NML has already started an initiative to fulfil a need-based training program for library professionals for capacity building and aid in promoting upgradation of Library service standard in this digital age.

NML considered nine elements which are more important for the development of the Library system viz upgradation of infrastructure, digitization and modernization, census of libraries and their development as knowledge centres and transformation of libraries into empowering and inclusive institutions.

NML also desired to create a national virtual Library of India to provide a comprehensive database on e-resources, carry out a survey on resources available in the libraries and also study the reading habits of users in different parts of the country.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Raja Rammohan Roy Library Foundation was appointed as the nodal agency of NML for the purpose of administrative, financial planning and conducting training programmes for the library personnel throughout the country.

2) New education policy 2020 on Library: -

After 34 years of implementing Education Policy from 1986, New Education Policy 2020 has replaced the old one. According to the NEP 2020 Policy – “Education is fundamental for achieving full human potential, developing an equitable and just society, and promoting national development. Providing universal access to quality education is the key to India’s continued ascent and leadership on the global stage in terms of economic growth, social justice and equality, scientific advancement, national integration, and cultural preservation”.

NEP is based on foundational pillars of access, equity, quality, affordability and accountability. The National Education Policy also gives importance to the development of

each individual’s innovative potentiality, in all its richness and complexity. This policy works on the principles that education must develop cognitive skills as well as Social and emotional skill which is called soft skill.

The concept of Capacity building also lies in the principles of National education policy. It pays attention to the individual skill development which leads to national goals. All activities or practices is being performed in the library must be comprehensive and equitable. It means that all the individual without considering any discrimination should provide services of library.

Some points of the overview of National Education Policy in relation to Library are as follow:

- The NEP give more focus on the teachers and faculty, including the Librarian who is service oriented. To Keeping in mind- the Library becomes the education service hub of resources in print, digital, and personnel.
- To establish library as a learning hub where students can engage in variety of learning experience which develop individual ‘s character and personality.
- Formal as well as informal teaching of Librarian should include variety of dispositions to help the library user to develop the characteristics which are laid down by NEP which are as follow Social and emotional values, Life skills, Logical and Evidence based thinking, Oral and written communication, problem-solving and logical reasoning, Digital literacy and encouraging multilingualism.
- NEP also give importance to Library for developing reading culture across the country with developing collection of inspirational books for students at all levels with high quality translation facility.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- More focus gives on developing for digital libraries to serve the citizens anytime and anywhere and support extensive reading by building Reader/Book Club
- A National Book Promotion Policy will take extensive initiatives to ensure the availability, accessibility, quality, and readership of books across geographies, languages, levels, and genres.
- As per recommendation of NEP, Collection of Library should include all types of digital as well as print and model collection development to fulfil all level user requirements. Collection is not limited to course and syllabus but of modern and classical literature in all languages, Folklore and stories from different states and on global awareness.
- National education policy is very comprehensive which cover all aspects of education from pre-school level to Higher education and professional level which aim to provide quality need-based education help students to raise their standard of learning and create healthy environment to stimulate for overall growth and development of individual, Society and country. This policy also focuses on capability building of students of all level from the very beginning so that they can develop their skills and ability to serve the society at large.

3) National policy on Library and Information System: -

National policy on library and information system was formulated by a committee set up under the chairmanship of Prof. D.P. Chattopadhyay who was appointed by the Department of culture, Ministry of Human resource Development, Government of India in 1986. This policy has ten chapters comprises of Preamble objectives, public library system and the bibliographical services. Manpower Development and Professional status, Modernization of Library and information System, Central Professional issues and implementing agencies and financial support. The main aim of this policy is to promote library services with the use of latest information technology; to train library personnel with related programme to recognise their service as an important part of quality services; Inspire to acquire and disseminate knowledge of one's initiative in this intellectual environment and also secure benefits arise from this knowledge.

Capacity building is also one of the elements in this policy for individual as well as organisational level. This policy encourages to build individual skills and use it to the benefit of the people. In context of Library system, policy stress on upgrading present Library and information system and services to meet the demand of present as well as future needs.

Conclusion

ISBN : 978-93-5598-308-4

Holistic Professional development is one of the key elements in the capacity building. This concept is not limited to just individual level. Capacity building is beyond the training programme, it includes self-learning, acquiring new knowledge through different methods of learning which imparts capability to handle present and future demand. Government should also play a vital role in developing capacity building for library system therefore policy and programme has been implemented to work on it. Directly and indirectly these policies and programme lead to develop capacity building for library and information system.

References

1. Bhakte, A. (2019). The Study of Development in Library and Information Policy in India. *International Journal of Research and Analytical Reviews* , 62-66.
2. Bhattacharjee, S., & Bhattacharjee, S. (2014). Capacity Building throughTraining Program in LIS Professionals: ASurvey on Various Libraries in Barak Valley. *9th Convention Planner-2014* (pp. 13-22). Gandhinagar: NFLIBNET Centre.
3. Bhojwani, H. (2020, August 16). *Impact of NEP 2020 on Teacher Librarian (India)*. Retrieved from Heeru Bhojwani: https://heerubhojwani.com/impact-of-nep-2020-on-teacher-librarian-india/
4. COMMITTEE ON NATIONAL POLICY ON LIBRARY AND INFORMATION SYSTEM. (1986). *National Policy on Library and Information System.* N EW DELHI: Department of Culture, Ministry of Human Resource Development, Govt. of India.
5. Imam, M., Muntaka , M., Mabruka Abubakar Abba, & Patrick Osaze Ijiekhuamhen. (2020). Assessment of Capacity Building Efforts of Library and Information Professionals in University Libraries in Nigeria. *Information Impact: Journal of Information and Knowledge Management,*, 25-36. doi:https://dx.doi.org/10.4314/iijikm.v11i4.3
6. Ministry of Human Resource Development. (2020). *National Education Policy 2020.* Delhi: Government of India.
7. Ogunsola, L. A. (2011). Libraries as Tools for Capacity Building in Developing Countries. *Library Philosophy and Practice* , 605.
8. Rath, P. (2013, January 07). National Mission on Libraries: A Step Towards Strengthening the Library System in India. *University News*, pp. 16-22.

ISBN : 978-93-5598-308-4

9. United Nations Development Programme. (2009). *CAPACITY DEVELOPMENT: A UNDP PRIMER*. New York: Capacity Development Group.
10. Wikipedia, the free encyclopedia. (2022, January 4). *Capacity building*. Retrieved from Wikipedia, the free encyclopedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Capacity_building

Moral Right in India: An Overview

Dr. Jignesh Makwana, Assistant Professor, PG Department of Library & Information Science
Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar
Trushna A. Gohil, Research Scholar, PG Department of Library & Information Science
Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar

Abstract
The aim of moral rights law is to protect the non-commercial interests of creative authors. Long enshrined in copyright statutes around the world, the scope of moral rights provisions transcends the general legal objective of protecting the professional livelihood of authors. In contrast, the premise of moral rights is that creative work is in essence personal, and gives rise to a privileged relationship between an author and his work. Moral rights are generally characterized as the 'non-economic', 'non-proprietary', or 'personal' rights of the author. Moral rights are representative of social values concerning authorship, creativity and artistic work. In moral rights, artistic creation exceeds the attempt to earn a livelihood. They are based on the personality of the creator akin to economic rights that signify the need to merge the body and soul. The artist, through creative impulse and work, serves society. Moral rights, by way of artistic life, bring culture focus to copyright law.

Keywords: Berne Convention, Copyright Act, Moral Right

ISBN : 978-93-5598-308-4

Introduction

Moral rights or 'droit moral' originated in French law. The Rome Act of 1928 added the droit moral to the Bern convention of 1886.The essential idea underlying these rights is to protect the author beyond his and the society's mere economic interests in the intellectual property; and help secure his artistic and similar non-economic interests. The technological changes of the late twentieth and early twenty first centuries have already had important consequences for moral rights. New technologies affect artistic works at every stage of their existence, altering the conditions for creating, publishing, using and enjoying art. Perhaps the most interesting implications of technology for artistic creation arise specially from the 'digital' revolution. 'Digital' form of knowledge combined with access to computers has made intervention and changes in artwork easy. The drawback is that authors are not able to monitor the use of their works meaningfully. At best, they can only be aware of the most highly publicized treatments of their work, potentially representing an inconsequential proportion of the interaction between an artistic work and its public. In the current legal environment, two kinds of basic difficulties confront authors' moral rights. First, there is the practical problem of enforcing these rights when the author's capacity to control the use of his work is severely limited. Second, at a deeper level. The combination of conceptual integrity of moral rights doctrine and transformation of culture in the Information Age is plaguing copyright scholars. copyright scholars - often unexpressed but implicit in the research - and a sense that moral rights have somehow become irrelevant.

Importance

Authors Moral Rights: The author, when he creates a painting, a photograph, a motion picture or in any written form, expresses his opinion. This opinion and its ownership with regard to financing entity should be protected.

Moral Rights are copyrighted under civil law and sometimes under common law and includes the right to attribution, the right to publish a work anonymously and pseudonymously and the right to integrity which bars alteration, distortion or mutilation. It also includes things which degrade the work of the author after it leaves his possession. Moral rights, distinct from economic rights, remain with the author even if the work is assigned to a third party.

Two major moral rights are rights of

Paternity or attribution

- The right of the author to be made known to the public as the creator of the work.
- The right, even after the transfer of copyright, to claim authorship of a work
- Author's right to be identified in relation to the work for reproducing in material form, publish, public performance, transmission, adaptation
- Identification of author should be made reasonably prominent on the work
- Identification is dispensable if reasonable not to identify the author.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Integrity – which prevents distortion of the work

The right to object to any derogatory treatment, e.g.

- Defacement of, or alteration to, an original painting, drawing, or work of artistic craftsmanship;
- Destruction of an original artistic work without offering the work to the artist first; or
- Distortion, mutilation or other modification of the work which would be prejudicial to the author's honour or reputation.
- Rationale: the artist's personality in the work should be protected from distortion or mutilation.

Other moral rights

- Conferred in various jurisdictions
- Right of an author to choose whether his/her work should be published or not
- The right to modify or withdraw a work (subject to compensation)
- The right to prevent excessive criticism
- The right to privacy in respect of photographs commissioned for private or domestic purposes ("the privacy right").

Moral rights apply to:

- Literary works like most written material and including computer programs.
- Artistic works like maps, photographs, paintings, plans, sketches, three dimensional Works from pottery to statuary and buildings, craft work and musical Works
- Dramatic works such as plays and screenplays
- Cinematograph films both feature films and documentaries, as well as television programs, commercials, and music videos.

Moral rights and copyright protection last for lifetime of the author + 60 years.

Indian Position on moral Rights

The Indian Copyright Act, 1957 provides moral rights to the author as a special case. Article 6 of the Berne Convention makes the rights independent of economic rights.

Indian Copyright Act 1957 Chapter XII Civil Remedies section 57 Author's special right:

(1) Independently of the author's copyright and even after the assignment either wholly or partially of the said copyright, the author of a work shall have the right -

(a) To claim authorship of the work; and

(b) To restrain or claim damages in respect of any distortion, mutilation, modification or other act in relation to the said work which is done before the expiration of the term of copyright if such distortion, mutilation, modification or other act would be prejudicial to his honor or reputation:

ISBN : 978-93-5598-308-4

Provided that the author shall not have any right to restrain or claim damages in respect of any adaptation of a computer program to which clause (aa) of sub-section (1) of section 52 applies.

Explanation - Failure to display a work or to display it to the satisfaction of the author shall not be deemed to be an infringement of the rights conferred by this section.

(2) The right conferred upon an author of a work by sub-section (1), other than the right to claim authorship of the work, may be exercised by the legal representatives of the author.

The language of section 57 is of wide aptitude and includes not just literary works but also visual and audio manifestations. The moral rights are as follows: -

1. Paternity right (right to claim authorship of the work)
2. The integrity right (the right to protect his honour and reputation)
3. A general right (not to have a work falsely attributed to him)

The commissioner's right of privacy in respect of photograph or film made for private and domestic purpose.

Under section 57 of Indian copyright, on author has the right to claim the authorship of the work. He has also right to for restraining the infringement or to claim damages under section55. The special protection of the copyright can be claimed even after the assignment of the copyright.

The court has taken view in the case of Mannu Bhandari vs. Kala Vikas Pictures Ltd. and in Willey Eastern Ltd vs. Indian Institutes of Management. In Manu Bhandari case, the dispute related to author's moral right came before the court. In this case the plaintiff, Mannu Bhandari is author of Hindi novel 'Aap ka Bunty' she assigned her some rights in raised objection about the title of the film which was resolved by the parties and the end of the film. In the end of the novel the child was admitted in hostel by his natural father while in the film it was showed that the child died of starvation, the author said that it was against her integrity and honor. It was held that the contract of assignment has to be read subject to the provisions of section 5. It held that the remedy of a restraint order or damages can be claimed even after the assignment either wholly or partially of the said damages further it was held that the section57. Clearly overrides the terms of the contract of assignment of the copyright.

On May 22, 2012, the Copyright (Amendment) Bill 2012, seen as a pro-artist legislation was passed. This Bill granted royalty payments for composers, lyricists, and musicians working in movies, by giving authors a copyright in their original work vis-à-vis works for hire. This change has been popularly received in all circles. The plight of authors and artists has struck a strong chord in India, with Indian Minister of Human Resources Development, Kabil Sibal noting that the amendments should benefit the aged and poverty stricken.

Moral rights have been treated subtly and agrees with a pro-artist approach. The Bill grants moral rights for performers and for authors partially retracts the previous amendments of 1994 which are about integrity violations during the copyright term and this restores perpetual

ISBN : 978-93-5598-308-4

protection in India. India is unique in this and is obsessed with the status of individuals and the livelihood and reputations of creators has been criticized as old fashioned.
Author's rights, economic or moral have a huge resonance in India. This is rooted in its culture – worship for arts and intellectual life has been existent since ages. India's relationship with time is unique and different from the West and where the age of the universe is traditionally measured in millions of years, events of the digital era are only a speck.

Berne Convention: Article 6bis for Moral Rights

The Indian Copyright Act currently provides protection for authors' moral rights in conformity with the international standard established in the Berne Convention.
Berne Convention is a treaty that is able to represent majority of moral rights and all such rights are directed for the purpose to protect favor of original owner towards their Literary and Artistic Works 1886 at minimum standard with those nations who have signed an agreement under Convection Article 6bis. On behalf of all such directed rights in this Article, author is able to get protection in terms of their economic rights and transfer to second person. In a case if anyone found that who has done some modification, any distortion or any extra added work in previous work then original author has right to claim against all such damages. As per Berne Convention Article 6bis includes three author's moral right mention below.

1. To claim authorship; to object to certain modifications and other derogatory actions:

Independently of the author's economic rights, and even after the transfer of the said rights, the author shall have the right to claim authorship of the work and to object to any distortion, mutilation or other modification of, or other derogatory action in relation to, the said work, which would be prejudicial to his honor or reputation.

2. After the author's death:

The rights granted to the author in accordance with the preceding paragraph shall, after his death, be maintained, at least until the expiry of the economic rights, and shall be exercisable by the persons or institutions authorized by the legislation of the country where protection is claimed. However, those countries whose legislation, at the moment of their ratification of or accession to this Act, does not provide for the protection after the death of the author of all the rights set out in the preceding paragraph may provide that some of these rights may, after his death, cease to be maintained.

3. Means of redress:

The means of redress for safeguarding the rights granted by this Article shall be governed by the legislation of the country where protection is claimed.

Conclusion

ISBN : 978-93-5598-308-4

Moral rights are linked to the original owners and can only be attributed to copyrights. They protect the creator's efforts and resources used in the material. Subjects that protect the original work co-exist. Copyright is governed by Common Law or Angle American Law. Moral Rights use within the countries are those obtained by orders of international obligations and are deemed weak. There are two aspects emphasis on the differences and reflects the protection of economic rights by Common Law and Civil Law. Moral rights signify respect, favor and identity of the author. However, laws need to be effective and related to copyright and moral right so as to benefit the author economically. There are lacunae too associated with copy rights and moral rights. So international law needs to be implemented in terms of national laws. This will resolve several chinks related to these rights.

References

1. Brandt, R. B. (1984). Utilitarianism and Moral Rights. *Canadian Journal of Philosophy*, *14*(1), 1–19.
2. Masiyakurima, P. (2005). The Trouble with Moral Rights. *The Modern Law Review*, *68*(3), 411–434.
3. Rigamonti, C. P. (2007). The Conceptual Transformation of Moral Rights. *The American Journal of Comparative Law*, *55*(1), 67–122.
4. Sundara Rajan, M. T. (2002). Moral Rights in the Digital Age: New Possibilities for the Democratization of Culture. *International Review of Law, Computers & Technology*, *16*(2), 187–197 https://doi.org/10.1080/1360086022000003991
5. Vézina, B. (2020). *Moral Rights: Copyright's Poor Relation* (Ensuring Respect for Indigenous Cultures, pp. 3–7). Centre for International Governance Innovation. https://www.jstor.org/stable/resrep25328.7
6. Vézina, B. (2020). *Moral Rights: Proposal for an International Protection Regime* (Ensuring Respect for Indigenous Cultures, pp. 16–20). Centre for International Governance Innovation. https://www.jstor.org/stable/resrep25328.11
7. Vézina, B. (2020c). *Moral Rights: Shortcomings and Drawbacks Addressing Misuse* (Ensuring Respect for Indigenous Cultures, pp. 11–13). Centre for International Governance Innovation. https://www.jstor.org/stable/resrep25328.9
8. Rigamonti, C. P. (2007). The Conceptual Transformation of Moral Rights. *The American Journal of Comparative Law*, *55*(1), 67–122. http://www.jstor.org/stable/20454566
9. Brandt, R. B. (1983). The Concept of a Moral Right and its Function. *The Journal of Philosophy*, *80*(1), 29–45. https://doi.org/10.2307/2026285
10. Erdur, M. (2016). A Moral Argument Against Moral Realism. *Ethical Theory and Moral Practice*, *19*(3), 591–602. http://www.jstor.org/stable/24762488
11. Harman, E. (2016). Morally Permissible Moral Mistakes. *Ethics*, *126*(2), 366–393. https://www.jstor.org/stable/26540843

ISBN : 978-93-5598-308-4

Mapping of Information Service Using Dimensions Database : A Scientometrics Analysis

Dr. Jignesh Makwana, Assistant Professor, PG Department of Library & Information Science
Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar
Trushna A. Gohil, Research Scholar, PG Department of Library & Information Science
Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar

Abstract
As the subject of information service is widely used in every sector, information service has seen rapid development in the computer science and artificial intelligence subject fields recently. A large number of publications have been produced presenting the results of this research. Without analytical approaches, it becomes increasingly difficult or even impossible to fully understand the overall structure and development of information service due to its highly interdisciplinary nature and high relevance. Although science evaluation has a long history in many fields, Scientometrics has yet to be applied comprehensively to the field of information services. This study uses a comprehensive bibliographic database to empirically investigate information service research evolution and subject as observed from above with a scientometrics analysis approach. By studying these metrics, valuable insights into publishing patterns, citations, productive sources, organizations, collaborations of countries, and research productivity can be gained. Our analysis of authors' collaboration and keyword clusters reveals the interrelationships of related subtopics. Research in the field of information science can be directed more effectively, knowledge can be shared, and collaborative initiatives can be developed.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Keywords: Information Service, R Studio, Scientometrics Analysis, VoS Software

Introduction

Information service team works in a wide range of industries, like IT, banking, education, health, business, management, libraries, etc. Currently, information services are being utilized by every sector to improve service quality. During the period 2012 to 2021, a total of 1281 documented data are available in information services. This indicates that the fields of IT and AI are on the rise. However, several recent studies have examined the impact of computerization on organizational structures. (Cai, 2003) Despite the fact that few studies examine how organizational structure impacts information system functions, several studies examined the circumstances under which a move to centralization might be appropriate in the 1960s. Several studies are currently being conducted that address the monopolization/regionalization issue. (Margrethe, 1980) Created a framework of organizational factors that influence how information services are organized. The purpose of this paper is to describe the trends, scalability, and performance of three monitoring and information services based on research on information service in computer science and artificial intelligence.

Literature review

Scientometrics analysis is the science of science, and as an academic field, it has established lines of inquiry, procedures, and identity. Scientometrics originated from the work of prominent researchers. (Garfield, 1972) (Garfield E., 1979) (Price, 1963). The information service discipline, although relatively new, has already been the subject of a number of scientometrics studies aimed at better understanding to its identity. Numerous implications emerged from the findings that contribute to improving our understanding of the identity of subjects. (Alexander, Nick, & etc., 2010) The scientometrics analysis investigates the development and current state of cloud computing related publications based on a huge bibliographic information premise said in Scopus. (Chaudhary and Mandalia, 2022) The outcomes Showed (Leonard and Stefan, 2014). The focal point of examination exercises is overwhelmingly impacted by basic and exceptionally perceived researchers and distributions.

Research objectives

1. To study the year-wise growth of research
2. To study country-wise research trends, with most cited counties, in the area of Information Service.
3. To identify research productivity of Information Service.
4. To identify productive institutions and most cited journals in Information Service.
5.

Research Methdology

ISBN : 978-93-5598-308-4

In the current review, data set related to information service on is traced from 2012 to 2021 from the Dimention application which is open access broadly involved by numerous analysts for scientometrics and bibliometrics research (Chhtrapati, Chaudhari, Mevada, Bhat, & Trivedi, 2021). The data are collected from different types of parameter set by researcher. Publications like articles, only closed access article, subject filter in dimension database, information and computing science, and Artificial Intelligence and Image Processing, and only Pub Med index journals available in the dimension.

The data are collected on the information service by using the related keywords. The search was (TIT-ABS-KEY(“Information service”) and selected subfield “Research Categories” (“information and computing science”) and (“Artificial Intelligence and Image Processing”) Study has taken due care during the time spent recovering information from Dimention as far as search models like choice of watchwords of "data information service” followed by the sorting process of articles, lastly recovered complete 1281 archives on subject data of information service. (Dimensions, 2022) in the final study for basic scientometrics analysis and network visualization. The current review utilized R cloud (Studio, 2022) and VOSviewer© for investigation of relationship and organization perception, as the apparatuses are generally utilized in the representation assessment in scientometric study ((VOSviewer, 2022) (Aria, 2017).

Table 1 Total Publication and Average Citations Per Paper (ACPP)

Year	TP	TC	ACPP
2012	93	2000	22.30
2013	91	2000	23.97
2014	124	3000	21.95
2015	110	2000	22.47
2016	98	5000	47.95
2017	109	5000	48.71
2018	128	2000	17.23
2019	153	2000	11.72
2020	148	1000	7.45
2021	227	399	1.68

The year 2017 has the highest number of citations with 5000 (14.8%), while 2021 has the lowest number (399 citations, 1.68%). In general, the number of publications and citations has increased, however, the citations per publications have declined from 2012 to 2015. The result additionally shows that barring the year 2016, the rate share in the all outnumber of distributions is practically diminishing from the year 2016 to 2021. Overall, from all the published literature in the field of information services, the average citation rate per publication was 22.54 %.

Table 2 Bradford’s Law of distribution in research

ISBN : 978-93-5598-308-4

ZONE	RCS	CSRC	Rate (%)	RP	CRP	Rate (%)
Zone 1	3	3	1.27	453	453	35.36
Zone 2	19	22	8.02	414	867	32.32
Zone 3	218	237	91.98	414	1281	32.32

RCS: “Research Communication Source”. CRCS: “Cumulative of Research Communication sources”. RP: “Research Publications”. CRP: “Cumulative of Research Publications”.

A Bradford's Law analysis of scattering is shown in Table 2, with 1281 articles categorized by zone. The RCS is the first zone, contributing 3 (1.27%) communication sources, and the RP is the second zone, contributing 453 (35.36%) research publications. Second zone, RCS 19 (8.02%) contribution sources of CS, and RP is 414 (32.32%) research publication, third zone, RCS 218 (91.98%) contribution sources of communication sources published, RP is 414 (32.32%) total research productivity. According to the results of this analysis, the number of journals in each zone increased and citation productivity decreased simultaneously.

Table 3: The top 20 most productive Journals on Information Service

Sr. No	**Sources**	**Publications**	**Citations**	**ACPP**
1	Sensors	297	4257	14.33
2	Studies in Health Technology and Informatics	85	180	2.12
3	Journal of Medical Systems	71	2106	29.66
4	PLOS One	62	979	15.79
5	Bioinformatics	53	1142	21.55
6	Computer Methods and Programs in Biomedicine	39	459	11.77
7	Journal of Biomedical Informatics	29	568	19.59
8	Journal of Medical Internet Research	29	533	18.38
9	BMC Medical Informatics and Decision Making	24	356	14.83
10	Journal of The American Medical Informatics Association	24	678	28.25
11	BMC Bioinformatics	21	325	15.48
12	IEEE Journal of Biomedical and Health Informatic	21	736	35.05
13	International Journal of Medical Informatics	21	441	21.00

ISBN : 978-93-5598-308-4

14	International Journal of Environmental Research and Public Health	18	110	6.11
15	Methods of Information in Medicine	18	291	16.17
16	The Scientific World Journal	16	119	7.44
17	JMIR Medical Informatics	14	148	10.57
18	Journal of Biomedical Semantics	13	193	14.85
19	Healthcare Informatics Research	12	159	13.25
20	Nucleic Acids Research	12	3152	262.67

Table 3 shows according to 237 journal publications - research papers on the subject, the 20 top titles with the most citations were identified. There are details for each highly productive journal title in Table 3 including the total number of publications, total citations, and average citations per publication. The maximum number of publications in the substance of information services is Sensors (297 Publications, 4257 Citations) followed by Studies in Health Technology and Informatics (85 total publications, 180 total citations), and Journal of Medical Systems (71 total publications, 2106 total citations), receiving top three situations as far as absolute distributions.

Table 4: Top 15 most prominent Authors in Information Service area

Sr. No	**Author**	**Total Publication**	**Total Citation**	**H-Index**	**G-Index**	**M-Index**	**Average Citations**
1	Wang J	13	154	7	12	0.64	11.85
2	Zhang Y	13	71	6	8	0.67	5.46
3	Lee J	12	149	7	12	0.64	12.42
4	Wang H	11	610	4	11	0.50	55.45
6	Li J	10	113	3	10	0.33	11.30
7	Li Y	10	108	4	10	0.40	10.80
5	Lee S	9	92	4	9	0.40	10.22
8	Blobel B	9	16	3	3	0.27	1.78
10	Oliveira Jl	9	143	6	9	0.55	15.89
12	Wang Z	9	77	6	8	0.60	8.56
9	Liu Y	8	46	3	6	0.43	5.75
11	Wang Y	8	79	5	8	0.50	9.88
13	Kim J	8	106	6	8	0.86	13.25
14	Lee C	8	212	7	8	0.70	26.50
15	Li H	8	135	5	8	0.56	16.88

ISBN : 978-93-5598-308-4

The list of the 15 most prolific authors in the subject of information service is summarized in Table 4 along with their relationship to different elements, such as total publications, total citations, and (ACPP) average citations per publications, h index, g index, and m index, for each prolific author. In summary, results revealed that the top 15 most prolific authors had a minimum of 8 papers published within their subject area. In this study, the highest number of papers (13 papers) are published by Wang, J. 154 citations are attributed to Wang, J. with an average citation rate of 11.85%. followed by Zhang Y (13 papers and 71 total citations) with an average citation of 5.46%. Among the top three researchers, Lee J (12 papers and 149 citations) secured the third position. Moreover, Table 4 shows that 15 authors ranked in the top 15. Wu H is in fourth place with the most citations (610 citations) and a citation average of 55.48% on 11 papers. Lee, C received 26.50% citations for his 8 papers, placing second highest among all authors (212 citations).

Table 5: Most top 15 Productive Institution Affiliations is Information Service Researches

Sr. No	Organization	Total Publications	Total Citations	ACPP
1	Harvard University	22	795	36.14
2	Technical University of Madrid	14	292	20.86
3	University of Aveiro	12	166	13.83
4	Imperial College London	11	243	22.09
5	Seoul National University	11	93	8.45
6	University College London	11	290	26.36
7	Harbin Institute of Technology	10	96	9.60
8	Mayo Clinic	9	335	37.22
9	Northeastern University	9	200	22.22
10	Wuhan University	9	135	15.00
11	Xidian University	9	138	15.33
12	Zhejiang University	9	183	20.33
13	Nanyang Technological University	8	289	36.13
14	Technical University of Denmark	8	685	85.63
15	University of California, San Diego	8	83	10.38

Table 5 data show the order to identify the top 15 most productive institutions, a minimum of 8 papers authored in the subject area had to be generated. This table displays the institutions with the highest productivity based on entire publications, entire citations, and average citations per publication. The Harvard University of the United States took the lead in the subject, followed by The Technical of Madrid of Spain at the top second positions followed by The University of Aveiro with third position. There is a similar number of publications among three universities

ISBN : 978-93-5598-308-4

from 4th to 6th position. Two universities received the same number of publications for fourth place. Based on total citations, the university that received the highest number of citations was Technological University of Denmark (685 total citations, 85.63 average citations), followed by Mayo Clinic (335 total citations, 37.22% average citations) and Harvard University (795 total citations, 36.14 average citations) in the best three situations, with a critical normal reference for every distribution too.

Table 6. List of the 15 most cited articles in Dimensions Database , from the sample of 1281

Sr. No	Auther	Title	Sources	TC	TC per Year	Persantage
1	Ramírez, F.	deepTools2: a next generation web server for….	Nucleic Acids Research (2016)	2588	369.71	53.97
2	Katoh, K.	MAFFT online service: multiple sequence alignment, interactive….	Briefings In Bioinformatics (2017)	2468	411.33	50.67
3	Yue, X.	Healthcare Data Gateways: Found Healthcare Intelligence…..	Journal of Medical Systems (2016)	573	81.86	11.95
4	Armenteros, J.	DeepLoc: prediction of protein subcellular localization using deep learning	Bioinformatics (2017)	477	79.50	9.79
5	Hirschberg, J.	Advances in natural language processing	Science (2016)	441	55.13	19.62
6	Majumder. S.	Smart Homes for Elderly Healthcare..	Sensors (2017)	233	38.83	4.78
7	Elmaghraby, A.	Cyber security challenges in Smart Cities..	Journal Of Advanced Research	230	25.56	10.48

ISBN : 978-93-5598-308-4

			(2014)			
8	Rosnell, T.	Point Cloud Generation from Aerial Image Data Acquired…	Sensors (2012)	196	17.82	8.79
9	Greaves, F.	Use of Sentiment Analysis for Capturing Patient Experience …	Journal of Medical Internet Research (2013)	175	17.5	7.30
10	Ni, Q.	The Elderly's Independent Living in Smart Homes…	Sensors (2015)	168	21.00	7.48
11	Chang, S.E.	Toward Disaster-Resilient Cities…	Risk Analysis (2013)	156	15.60	6.51
12	Rea, S.	Building a robust, scalable and standards..	Journal of Biomedical Informatics (2012)	148	13.45	6.64
13	Bennett, C.	Artificial intelligence framework for simulating clinical decision-making..	Artificial Intelligence In Medicine (2012)	147	13.36	6.59
14	Horng, S.	Creating an automated trigger for sepsis clinical decision ….	Plos One (2017)	143	23.83	2.94
15	Jalal. A.	A Depth Video Sensor-Based Life-Logging Human Activity…	Sensors (2014)	142	15.78	6.47

ISBN : 978-93-5598-308-4

Table 6 shows List of the 15 most cited articles in Dimantion, from the sample size of 1281 these authors to the research field. The most cited studies of Ramírez F and Katoh K generally address relevant subject of the construct of Information Service and its relationship with presentation.

Table 7. List of Top 15 Publication and Citation of Country

Sr. No	Country	Publications	Citations	Total Link Strength
1	United States	254	8102	80
2	China	189	3125	43
3	Spain	114	1681	31
4	United Kingdom	112	1906	46
5	South Korea	98	1088	16
6	Germany	80	3433	19
7	Taiwan	50	830	24
8	Australia	48	736	20
9	Italy	48	580	8
10	India	47	842	30
11	Canada	40	1322	23
12	France	33	227	11
13	Portugal	29	346	18
14	Greece	28	382	18
15	Netherlands	27	475	6

Table 7 shows country-by-country publications, citations, and link strength for the top 15 publications. It is observed that The United States has maximum of publication 254, (8102 citations total link strength 80). followed by China (3125), Spain (1681), The United Kingdom (1906), and Germany (3433) are in top five country citations. Here, India is also reciveing good number of citation 842.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Figure 1 Network visualization of country citation

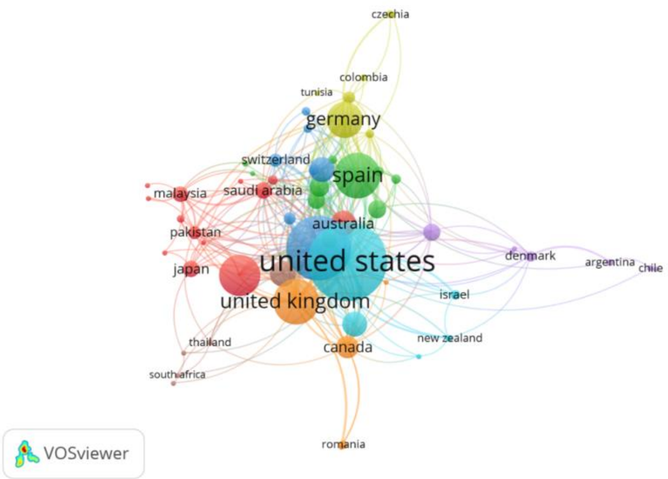

Figure 2 Network visualization of Author's keywords

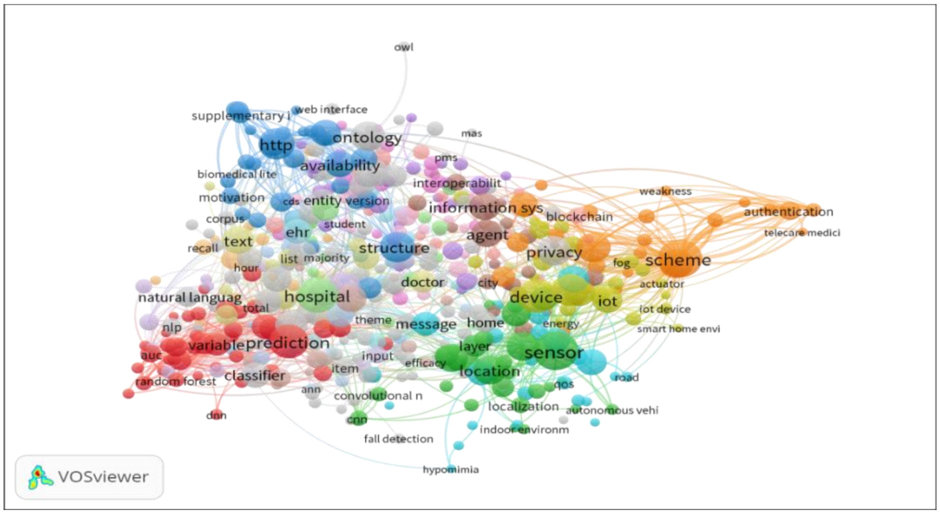

Conclusions

In the last ten years, the exploration in the field of Information Service chosen in software industries and counterfeit intelligent subject has been growing persistently, which has totally undermined the conventional and drawn in an ever increasing number of specialists' consideration simultaneously. A generally speaking, precise and complete subjective and quantitative audit of the current data administration research status of IT and AI given through the use of logical metrology innovation. In this paper, through the scientometrics concentrate on quantitative and subjective examination of Information administration research, the commitments and impact of principle scientists were recognized. In the field of Information Service research, Wang J, Zhang Y, and Lee J are the Top 3 productive authors, while Wang H, Lee C, and Li H, are the Top 3 creators with high recurrence of references. As far as the

ISBN : 978-93-5598-308-4

dissemination of diary articles, most this subject articles are obtained from the United States, China and the Spain. Moreover, Harvard University, Technical University of Madrid, and The University of Aveiro were perceived as the most useful examination college in the field of subject. These nations and research organizations play had a significant impact in connecting research exercises between various nations and foundations. With respect to the arrangement of exploration trains, the quantity of distributed records of Information Service was the most in the accompanying two subjects selected just IT and AI.

This paper gives significant data to scientists and scholastic by applying perception data of Information Service to shown the momentum circumstance in the exploration field of subject. Key researchers, organizations, districts/nations and center articles were related to the elaboration of the momentum circumstance of the exploration field.

References

1. Alexander, S., Nick, B., & etc. (2010). A scientometric analysis of knowledge management and intellectual capital academic literature (1994-2008). *ournal of Knowledge Management*, *XIV*(1), 3-23. doi:10.1108/13673271011015534
2. Aria, M. C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics, XI*(4), 959-975.
3. Cai, M. F. (2003). MAAN: a multi-attribute addressable network for grid information services. *Proceedings of the Fourth International Workshop on Grid Computing (GRID=03)*. Phoenix, USA: IEEE. doi:10.1109/GRID.2003.1261714
4. Chaudhary, A. S., & Mandalia, S. H. (2022, February 8). Bibliometric study of SAARC Countries Research Trends in Public Health using Scopus database. *Library Philosophy and Practice (e-journal).*, 5700. Retrieved from https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5700/
5. Chhtrapati, D., Chaudhari, S. P., Mevada, D., Bhat, A., & Trivedi, D. (2021, July 13). Research Productivity and Network Visualization on Digital Evidence: A Bibliometric Study. *Science & Technology Libraries, XL*(4), 1-16. doi:10.1080/0194262X.2021.1948486
6. Dimensions. (2022, February 1). *Dimensions*. Retrieved from Dimensions: app.dimensions.a
7. Garfield, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation. *Science, 178*(4060), 471-490.
8. Garfield, E. (1979). *Citation Indexing: Its Theory and Application in Science, Technology, and Humanities,*. New York, NY: Wiley, .
9. Leonard, H., & Stefan. (2014, Jul-Sept 29). A Scientometric Analysis of Cloud Computing Literature. *IEEE Transactions on Cloud Computing, II*(3), 266-28.
10. Margrethe, H. O. (1980). The Relationship between Organizational Characteristics and the Structure of the Information Services Function. *IV*(2).

ISBN : 978-93-5598-308-4

11. Price, D. (1963). *Little Science, Big Science,*. New York, NY: Columbia University Press.
12. Studio, R. C. (2022, February 8). *R Cloud Studio* . Retrieved from R Cloud Studio : https://rstudio.cloud/
13. VOSviewer. (2022, February 10). *VOSviewer*. Retrieved from VOSviewer: https://www.vosviewer.com/

ISBN : 978-93-5598-308-4

Amreen Taj, Research Scholar

In this digital era, libraries are transforming from traditional libraries to digital and virtual modes. For instance, Ashurbanipal, Pergamum, Alexandria libraries with the National Digital Library of India, The digital public library of America, Cambridge digital library, and many more. The purpose of the present study is to describe the Hazrat Pir Mohammed Shah Dargah Sharif Library (Hereafter referred to as HPMSDSL) transformation from a traditional library into a digital step. The study also discussed traditional and digital collection and growth, special and unique collections, issues, and challenges posed by the library. The researchers used qualitative research methods. This is the first attempt at capturing the library collection and providing significant guidelines for similar future attempts at collection development. The study concludes that enabling global access and discovery of cultural heritage materials is needed. To move towards digital mode, there is a need to learn new emerging technologies, skills, and techniques.
Keywords: *Collection Development; Hazrat Pir Mohammed Shah Dargah Library; Manuscripts and Rare Books.*

[1] Research Scholar, Central University of Gujarat, Gandhinagar -382030, India.Email:czkamreentaj@gmail.com

Introduction

Ahmedabad has a rich cultural that is significant for the city's unique identity and continuity. The Indo-Islamic monuments of the 15th to 17th centuries are considered important cultural assets[4]. According to ODLIS[6] (Online Dictionary for Library and Information Science), cultural heritage is "The physical artifacts and intangible attributes maintained and transmitted by a specific human society throughout its history, including its art, architecture, landscapes, language, literature, folklore, music, and knowledge". Public libraries are regarded as the hub of all-around development, their primary goal is to meet the information demands of all types of users, which can only be accomplished with a proper collection. According to IFLA[9] (International Federation of Library Associations), it defines collection development as the "ongoing assessment of the information needs of library clientele, using statistics, analysis, and demographic projections." Traditional libraries have a physical presence, with library collections kept in printed format, stable and one-way interactions, even limited access points, whereas digital libraries perform in a virtual mode, with no physical presence of books and library collections available in electronic form that can be accessed via computer[8].

ISBN : 978-93-5598-308-4

Figure No. 1 Reading room of HPMSDSL

Cultural legacy items contain a wealth of information on a community's culture, habits, customs, traditions, and way of life. Hazrat Pir Mohammed Shah Dargah Sharif Library is one of the oldest libraries in India[7], also a cultural heritage material hub, which was established 117 years back in Ahmedabad. Currently, it’s performing as a public library. Hazrat Pir Mohammed Shah was the founder of the library. He was born in 1688 at Bijapur, he was a bilingual poet, writer, and followed Sufism. After his death, his followers started taking care of his rare books, and manuscripts which was carried from mecca and medina, Iran, Iraq, Pakistan, Egypt, and Turkey. Construction of the first library building began in 1905. He was a contemporary of Aurangzeb (Mughal Emperor), therefore we can find Aurangzeb's handwritten Quan, with beautiful calligraphy, In addition, the Mughal Emperor library belonging to rare books and manuscripts found over here, and several collections found here which throw light on Ahmedabad city evolution, cultural, custom, tradition, political, social and economic life. The library contains 500-year-old books and 350-year manuscripts. General books, reference books, journals, CDs, Microfilms, and other publication, [10, 11.]

Scope, Limitations And Need For The Study

The study identifies traditional and digital collections, their relevance, special and unique collections, issues and challenges faced by the library. The study excludes numismatics and other artifact materials present in the library. There are three reasons why the researcher chose the study primarily a library holding five-hundred-year rare books and manuscripts, secondary the library has been on the edge of closing twice in its history, putting all of the manuscripts at risk, which is equivalent to losing cultural treasures. Thirdly a major significance of this paper is the fact that this is a first attempt to highlight the library's traditional and digital collections.

Objectives of The Study

1. To know the growth of the traditional and digital collections at the HPMSDSL.

ISBN : 978-93-5598-308-4

2. To identify the significant cultural heritage collections at the HPMSDSL.
3. To know the issues and challenges faced by the HPMSDSL related to their cultural heritage collection development.

Review of Related Literature

The literature review aims to review the critical points of available knowledge on a topic in various information sources. A considerable number of research have recently been conducted on collection development, but the present study focused on collection development, traditional to digital collection move, literature has been thoroughly evaluated.

Arya, L. et al. (2017)[1]. Author’s opinion that users nowadays choose to use the internet for their information requirements in preference to going to the library, so the public library should develop digital resources in addition to traditional books to allure students and give improving services to its users. Bamgbade, B. J. et al. (2015)[8]. His article emphasized that the performance of a digital or electronic library is more advanced than that of a traditional library, especially at this fortuitous time when physical collections are steadily deteriorating. Bamgbade, B. J. (2015)[8]. Author described the difference between the traditional and digital library, traditional libraries which holds physical collections such as (Books, Journals, Manuscripts, rare books, etc.) available in the physical form or printed, digital library which holds digital materials which are stored in digital formats and accessible by computers, these can contain a variety of formats, such as “images, text, audio or video, and can either be "born digital" or digitized”. Walia, P. K., & Momeni, E. (2011)[2] . In his article discussed that need of the hour is to enhance library holdings with e-resources to satisfy the information needs of public library patrons. Horava, T. (2010)[3] the present study highlights the key difficulties that lie in academic library collection management, in a continuously changing digital atmosphere and identified collection management's core values which are “equity of access, intellectual freedom, open access, stewardship, and trustworthiness”. Ahmad A. & Sharma S. (2020)[5]. According to the author, cultural heritage resources should be documented and protected for future generations through digitizing and digitally preserving them, as well as allowing global access. Arya, L. et al. (2017)[1]. Collection development policy is a useful tool as well as a set of guidelines for identifying, selecting, obtaining, and evaluating reading materials in the library.

Methodology

In order to discover the traditional and digital collection, growth, and significance, the issues and challenges faced by the HPMSDSL, the study uses the qualitative research method. The sample of the study is collection of Hazrat Pir Mohammed Shah Dargah Sharif Library. The primary

ISBN : 978-93-5598-308-4

method of data collection was an interview and observation. The researcher used open-ended questions in the interview. The secondary data collection method is examining published manuscript descriptive catalog volumes, published papers, and online website content. The information gathered was imported into Microsoft Excel and further evaluated.

Findings and Discussion

Cultural Heritage and Rare Collection In The Traditional Form

Collection development is a process of developing library collections in order to meet the educational, and research needs of its intended users. It involves resource procurement, selection, evaluation, conservation and preservation of resources according to user requirement[1]. In order to do collection development, library have policies, its formal written dialogue. The library has 3000 general books, 5000 reference books, which are not issued to users, based on students requirement reference books can be referred within the library premises, It has rich and old reference collections, such as The Encyclopedia of Islam (Urdu) by collier 20-24 Volumes. Nukush (Syrat Number Urdu), Tarikh-e-Adbiyate Musalmanan-e-Pakistan-o-Hind, Commonwealth University yearbook, and many more. The library contains 100-year-old journals, such as Indo- Iranica Calcutta, Muslim India, Studies in Islamic, Studies in Epigraphy, and many more. Library collections are on the following subjects Quran, Hadith, General biography, Islamic Law, Scholasticism, Medicine, Astrology, and many more, it receives monthly and quarterly and bi-annual journals, in Urdu, Arabic, Gujarati, Hindi, and Persian Language.

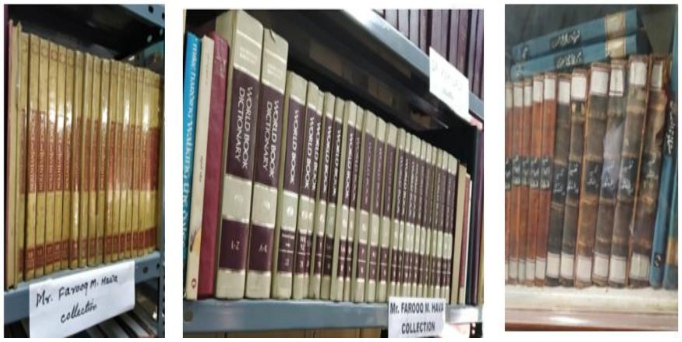

Figure No. 2 Reference books, and Journals

It also receives donate and gifted books from various organizations and persons such as Iran culture house, organization donated a number of books, which is about Indian and Iran culture. It also holds a personal collection of Dr. Ziauddin Abdul Hayy Desai, articles of Prof. M.M. Shaikh and Prof. Wyne Begley's Translation of Mughal History, etc. The library also holds 500 Xerox copies of printed manuscripts descriptive catalog which is imported from Aligarh Muslim

ISBN : 978-93-5598-308-4

University, Khuda Bakhsh Oriental Library, Jamia Millia Islamia (JMI), University, Salar Jung museum library, and from other libraries as well. The library received daily five newspapers such Gujarat Today, Gujarat Samachar, Times of India, Nav Gujarat and Divya Bhaskar in Hindi, Gujarati, and English language. HPMSDSL has its publication of books and journals, selling with minimum price, namely catalogues of manuscripts volume 1 to 12, Rise and development of Arabic language and Journals of Gujarat’s heritage in learning literature and culture, and many more[10].

Cultural Heritage Collection In The Digital Form

HPMSDSL holds the majority of manuscripts in the form of paper, it has 2824 digitized manuscripts in Arabic, Urdu, and Persian languages and rare books which are 500-years- old. (Hundred Rare books were digitalized). The library has 1500 microfilms including a microfilms reader and approximately 200 CDs, which contain 2824 digitized manuscripts information. HPMSDSL digitalized manuscripts and rare books, after digitized manuscripts stored in the CDs and Microfilms.

Conservation, Preservation and Digital Preservation

In HPMSDSL there is a wooden inscription that states “books are property or assert of a future generation, so conserver and preserve” To conservation, preservation, and digital preservation library has done binding for all manuscripts and rare books, along with digitalization.

Figure No. 3 Individual parts of Quran, conditions is deteriorated

Figure No. 4 Digitized manuscripts storied in CDs and Microfilms

ISBN : 978-93-5598-308-4

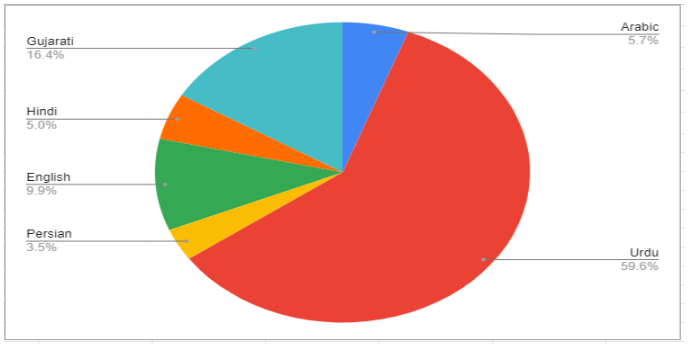

Figure No. 5 Library collections language-wise

Figure No. 5 shows that out of 23,113 General collections, the highest number of collections are available in the Urdu collection (13765), followed by Gujarati collection (3792), English collection (2280), Arabic collection (1317), Hindi collection (1156), least number of collections are available in the Persian collection (803).

Significant Manuscripts

There are several editions of the Quran, which span the 13th to 17th centuries. Late 19th and early 20th century stone inscriptions, wooden inscriptions, handwritten Quran, and the translation of the 15th-century Mahabharata into the Persian language, and some of the significance manuscripts are followed, such as **Farhang-i-Ibrahimi, Risala-i-Bahaud-Diniyya, Nasikha-i-Masnaviyyat-i-Saqima, Amir Khusraw, and Mutahhar-i-Kara**. (Famous works), **Nawadir-ul-Maani,** and many more[10].

Figure No.6 13th to 17th centuries Quran in Arabic language

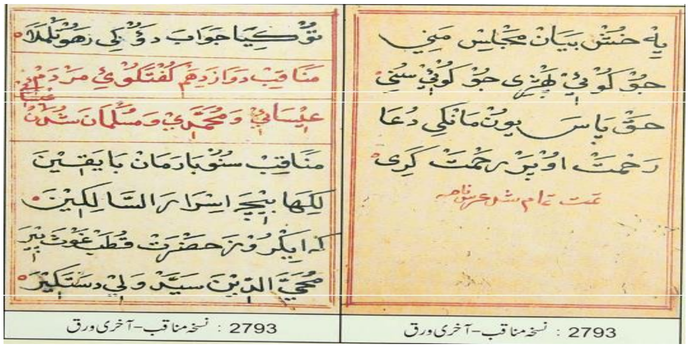

ISBN : 978-93-5598-308-4

Figure No.7 Rare manuscripts in Arabic language

Issues and Challenges Faced By The Library

The library is belong to trust, its financial resources are limited, and it receives no funds or grants from the government yearly. As a result, the library is unable to do automation and digitization of 500-year-old rare books, although the library has a large building where Reading room, Director or Librarian office, and other library staff can seat over there, moreover, it has a computer, printer, microfilm reader (not working), CCTV cameras are installed outside of the library, but due to expansion of library collection gradually, there is a need for a proper Infrastructure facility. Since their inception, there has been no librarian, Dr. Ziauddin A. Desai, scholar, and Persian teacher, died in 2002, later on, the full responsibility on the shoulder of Professor Mohyiuddin Bombaywala, Prominent writer and scholar(from 1970s to present). As a result, there is no proper classification, stack verification, stock rectification, and management of CDs and Microfilms. We are living in a digital era, where computer penetration is increasing rapidly, as a result, we must learn emerging technologies and change from time to time. Due to a lack of technical expertise, library staff is still using traditional methods, due to lack of human resource library functions are collection Acquiring, Register, Duplicate Checking, Classification and catalog, library orientation, Book display, etc. moving gradually.

Findings & Conclusion

The present study found that HPMSDSL was established during Mughal Emperor Aurangzeb, therefore several library collections put light on Mughal society, social, economic, and political condition, and it also contains reference books, General Books, Periodicals, News Papers, Rare books, (date back to 500-year-old), 2824 digitized manuscripts, 1500 Microfilms, 200 CDs are found and To do long-term digital Preservation 2824 manuscripts and 100 rare books were digitized and stored in the CDs and Microfilms. HPMSDSL has original handwritten Quran written by Aurangzeb and Bhagavad Gita translation into Persian language, Amir Khusraw (Famous work), and many more. Library catering offline services, but with the aid of **Bharatiya Kriti Sampada** and **indianislamicmanuscript.com** database, users can access HPMSDSL Manuscripts in the online mode. The study concludes by enabling globally access and discovery for significant cultural heritage materials is needed, technical competence, personnel training, and suitable infrastructure are all required to switch to digital mode and there is a need to upgrade skills and techniques for that need to take a part in the training, conference and workshops. Institutional cooperation is necessary for working collaboratively.

Reference

1. Arya, L., Mahavidyalya, K., Markanda, S., Kurukshetra, & Gaur, R. collection development in academic libraries with special reference to digital era Rajinder Kaur. In International Journal of Digital Library Services IJODLS | Geetanjali Research Publication (Vol. 107). Online. www.ijodls.in
2. Walia, P. K., & Momeni, E. (2011). Collection development in public libraries of Tehran. Collection Building, 30(4), 160–166. https://doi.org/10.1108/01604951111181128

ISBN : 978-93-5598-308-4

3. Horava, T. Challenges and Possibilities for Collection Management in a Digital Age. www.bl.uk/onlinegallery
4. Culture & Heritage | Ahmedabad District, Government of Gujarat | India. (2021, December 10). In Culture & Heritage. https://ahmedabad.nic.in/culture-heritage/#:%7E:text=Ahmedabad%20enjoys%20rich%20cultural%20traditions,Ganesh%20Chaturthi%2C%20Navaratri%20and%20Diwali.
5. Ahmad A. & Sharma S. (2020). Sustainable digital preservation and access of heritage knowledge in India: A review. DESIDOC Journal of Library and Information Technology, 40(5), 321–325. https://doi.org/10.14429/djlit.40.5.15822
6. Browsed on 22th March 2022. https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx
7. Wikipedia. (2021, December 1). *Hazrat Pir Mohammad Shah Library*. https://en.wikipedia.org/wiki/Hazrat_Pir_Mohammad_Shah_Library
8. Bamgbade, B. J., Akintola, B. A., Agbenu, D. O., Ayeni, C. O., Fagbami, O. O., & Abubakar, H. O. (2015). Comparative analysis and benefits of digital library over traditional library. *WSN*, *24*, 1–7. www.worldscientificnews.com
9. IFLA (International Federation of Library Associations). (n.d.). LibGuides: Collection Development and Maintenance: Collection Development. North Dakota State Library. Retrieved March 22, 2022, from https://library-nd.libguides.com/cd/overview
10. Desai, Z.A, Rahim, Saiyed Abdul, Alikhan, Hamid, Husain, Shaikh Mahmud, Bombaywala, Mohyiuddin.(1994). Descriptive catalogue of Arabic, Persian and Urdu manuscripts Vol.4 (Vol. 4th). Hazrat phir Mohammed shah Dargah Sharif library
11. BOMBAYWALA (2019) Arabic-Persian Scholarship: Medieval Manuscripts at the Hazrat Pir Muhammad Shah Dargah Sharif Library. In S. Balasubrahmanyan (Ed.), Ahmedabad six hundred (p. 156p.). Marg Pub. (Mumbai).

ISBN : 978-93-5598-308-4

ROLE OF LIBRARIES IN TRANSFORMING SOCIETIES (ROLE OF LIBRARY IN COVID-19)

Vishal A. Barad, Research Scholar of Library & Information Sciences
Shree Govind Guru University, Godhara
Dr. Pravin. M. Shelak , Research Guide of Library & Information Sciences
Shree Govind Guru University, Godhara

Abstract *– This paper is prepared as part of the services provided by libraries and educational institutions during lockdown and coronavirus time. As the information provider was on duty as well as other online information providers as well as services were provided by the library as well as the librarian. The library is built on a remote service provided by the library during the lockdown in the world during the time of coronavirus. Other information is also shown in the resource for it. This paper introduces introduction lavery, its definition, its types and details of coronavirus. The role of the library which played a role during the coronavirus situation and during the lockdown situation is shown in detail here. The library is a boon for those who have not been able to complete their academic work as they can satisfy their needs through the information contained in the library. The right information can be obtained by scientists or researchers and the right cure for coronavirus can be found.*

Keywords –COVID-19, Corona Virus, Library, Library Service, Role of Library

I. Introduction

The library is a perennial organization, with new changes and updates coming in. Traditionally, issues are returned from the book register in the first library, gradually improving, and software updates are also made online. After the development of computers, all libraries The service has moved towards digitalization, automation has come in all the traditional reading materials like books, magazines, newspapers which were available only in the library have also taken e-form now. Libraries are used today as well as e-resources are widely used. Today, when information is exploding in the world, library users and other readers can get the information and accurate information they need from the library. Everything is available online but it's certain. Libraries are needed to know the truth, as well as librarians, so the use of e-resources as well as libraries is increasing. New techniques are emerging, and the fourth motto of the library is to save time for readers and library staff.

Libraries such as Babylon, Alexander, Mishra, Nalanda, and Takshashila, for example, have been in use for years. The library is also being used to obtain accurate information. The physical library was closed during the lockdown, so the library launched its own online services to provide services to its users, including e-books, e-magazines, and newspapers or other e-books. -Resource was used. When the whole world was in lockdown, when the online service was provided by the library or the librarian, the services were provided through social media like

ISBN : 978-93-5598-308-4

WhatsApp Groups, Facebook Page, Instagram Post, or Telegram channel as well as other social media, to save the reader's time. And its work does not stop, and its work can be completed on time.

The emphasis here is on the role of the library during the COVID-19 situation. How did he fulfill his role? How did he do his job? And how the reader rendered his services. It is shown here.

During epidemics and during COVID-19 epidemic situations, when information outbreaks have spread, it is time to remind society of the importance of libraries and the role of librarians in planning and disseminating information. Accurate information is the key to controlling a chaotic situation. The exchange of misinformation seems to be on the rise. According to the Director General of the World Health Organization (WHO), it has created an 'infodemic' status. This has seriously affected the research work but has also created chaos among the general public.

II. Review of Literature

Dadhe, P. And Dubey, M. (2020), The study found that during the coronavirus situation, libraries and educational institutions were suddenly shut down, to find out how the library prepared for it and how the educational institutions provided information to its students. No, the study found that services such as remote access, open access, free access, etc., were being used extensively by the library during the lockdown.

Leo, F.(2020), A study of Hong Kong libraries by said that when the library was closed they were given remote access, open access and automatic book renewal system which did not require them to use and access the library, overdue by Hong Kong Library during lockdown. The system was temporarily shut down as well as many other extension services provided by the library.

Medawar, K. And Tabet, M.(2020), A study conducted by the National Library of Qatar found that various services were provided by the library and extension services were provided when the library was closed in lockdown. Library users were provided services as required using the website as well as other online resources.

II. Library

A library is a place where information, data, and knowledge are stored. Where books are sorted by classification method. The book is also nicely arranged in the shop; But it cannot be called a library, because the arrangement of books is for sale; While the books in the library are arranged in the library using the authoritative classification method prepared by the scientific method so that its user can easily find it and so that time can be saved. Library functions are performed following the library system. Like other social organizations in society, the library is a social organization that functions like any other organization. The library manages, collects, communicates, and distributes information and knowledge. The library makes an unprecedented contribution to the education, research development, and cultural activities of individuals. The library directs the reading class of the society. Just as education works to make people socially good citizens, the library works to make people good citizens. The library has been used for years before it was only possible for the upper class, but nowadays it has become useful for everyone and is available to everyone.

ISBN : 978-93-5598-308-4

II.I Meaning Of Library

The term library is made up of two words - Granth + Alaya. Which means the place or house where a large number of books are kept. The library is not just a house of books but a temple of knowledge as a home. In which the expressions of the author are stored, In the present times, the library is not only a treasure house of accumulated books, but it has also become a multi-level institution establishing every possible relationship with social life, which is equipped with the tools and materials to fulfill new requirements by its means. The task of modern libraries is not only to make available books to the readers through various programs but also to inculcate the desire for knowledge in every person in society.

The word "Granthalaya" is a Hindi translation of the English word “Library”. And the English word "Library" is derived from the Latin word "Liber". Which means the history of a book. The library is associated with the writing system, methods, and systems for maintaining the nature of books and documents.

II.II Definition Of Library

“The public library is a storehouse of knowledge for the public, for the public.” - UNESCO
“Libraries are as the shrines where all the relics of the ancient saints, full of true virtue and that without delusion or imposture are preserved and reposed.” - Francis Bacon.

“A building or room containing a collection of books, periodicals and sometimes films and recorded music for using or borrowing by the public or the members of an Institution.” - The Oxford Dictionary.

“A library is a collection of systematic materials to provide physical, bibliographic and intellectual knowledge to a specific group of trained and educated staff, providing services and programs related to the need for specific information”. - ALA.

“A collection of books kept in a building is not called a library but where information and ideas are available is called a library”. - National Knowledge Commission

II.III Types Of Library

Getting the right reading material to the right reader at the right time. ‘That is the primary and fundamental duty of the library. While the dissemination and propagation of knowledge are its ideal, through which libraries contribute to the upliftment of society and the nation.

II.III.I Public Library

National Library, Departmental Library, State Intermediate Library, District and City Library, Taluka and Town Library,

ISBN : 978-93-5598-308-4

Village Library, Service Centers, Rotating Libraries

II.III.II Academic Library/Educational Library

University Library, School Library, Secondary School Library

Basic School Library And Laboratories, Private Libraries Of Research Institutions, Research Institutions,

II.III.III Special Library

Libraries of scientific and technical research institution, Medical research libraries, Agricultural research libraries, Libraries of social science research organization, Libraries of institutions for research in humanities. These may again be subdivided into specific subject fields.

II.III.IV Virtual Library

II.III.V Digital Library

IV. Covid-19

On 31 December 2019, WHO was informed of cases of pneumonia of unknown cause in Wuhan City, China. A novel coronavirus was identified as the cause by Chinese authorities on 7 January 2020 and was temporarily named “2019-nCoV. Coronaviruses (CoV) are a large family of viruses that cause illness ranging from the common cold to more severe diseases. A novel coronavirus (nCoV) is a new strain that has not been previously identified in humans. The new virus was subsequently named the “COVID-19 virus”.

A highly contagious respiratory disease caused by the SARS-CoV-2 virus. SARS-CoV-2 is thought to spread from person to person through droplets released when an infected person coughs, sneezes, or talks. It may also be spread by touching a surface with the virus on it and then touching one’s mouth, nose, or eyes, but this is less common. The most common signs and symptoms of COVID-19 are fever, cough, and trouble breathing. Fatigue, muscle pain, chills, headache, sore throat, runny nose, nausea or vomiting, diarrhea, and a loss of taste or smell may also occur. The signs and symptoms may be mild or severe and usually appear 2 to 14 days after exposure to the SARS-CoV-2 virus. Some people may not have any symptoms but are still able to spread the virus. Most people with COVID-19 recover without needing special treatment. But other people are at higher risk of serious illness. Those at higher risk include older adults and people with serious medical problems, such as heart, lung, or kidney disease, diabetes, cancer, or a weak immune system. Serious illness may include life-threatening pneumonia and organ failure. Research is being done to treat COVID-19 and to prevent infection with SARS-CoV-2. Also called coronavirus disease 19.

Coronavirus disease (covid-19) is an infectious disease caused by the sars-cov-2 virus. Most people infected with the virus will experience mild to moderate respiratory illness and recover without requiring special treatment. However, some will become seriously ill and require medical attention. Older people and those with underlying medical conditions like cardiovascular disease, diabetes, chronic respiratory disease, or cancer are more likely to develop serious illness. Anyone can get sick with covid-19 and become seriously ill or die at any age.

The best way to prevent and slow down transmission is to be well informed about the disease and how the virus spreads. Protect yourself and others from infection by staying at least 1 metre apart from others, wearing a properly fitted mask, and washing your hands or using an alcohol-based rub frequently. Get vaccinated when it’s your turn and follow local guidance.

ISBN : 978-93-5598-308-4

The virus can spread from an infected person's mouth or nose in small liquid particles when they cough, sneeze, speak, sing or breathe. These particles range from larger respiratory droplets to smaller aerosols. It is important to practice respiratory etiquette, for example by coughing into a flexed elbow, and to stay home and self-isolate until you recover if you feel unwell.

V. Role of Libraries

V.I As A Library Information Center: -

Libraries are information centers because they store a lot of information, from where users get the information they need to use it. Its information services were provided online so that users could use it properly. When information was most needed, librarians used their role as an information center to provide information to users. The library also stores information other than books, magazines, newspapers and references, so that the library can be considered as an information center during lockdown. Provided e-books, e-magazines, e-newspapers and reference services so that they could be used properly in times of need.

V.II Library As A Knowledge Hub.

The library is also called the hub of knowledge, because when a person cannot complete his education from school or college or university he satisfies his reading need through public library and increases his knowledge, as the library has all kinds of knowledge storage so that the user It can be used, whether the knowledge is practical, exam-oriented, social knowledge or knowledge related to one's own studies. All the knowledge is stored in the library. Was, and the study directions for it were open using the knowledge contained in the library. Further studies were conducted.

V.III Library Information Provider

When the world was locked in a need for scientists, researchers and various knowledge, that information or any corresponding details could be found in the text and in it Available only from the library, as the library has the right information stored, from which you can find any kind of information that is accurate and factual. Therefore, the library is also seen as a source of information.

V.IV Library As An Online Services Provider

The whole world was in lockdown when a coronavirus-like situation arose, while information was provided by various educational institutions and various libraries updating their websites, in which the contribution of the library is invaluable. Because the library provided information to coronavirus users at home even in the event of a coronavirus, online information services were introduced by the library as it was physically impossible to provide information. These include services such as e-books, e-magazines, e-newspapers and e-references. Was provided so that users could save time and get information properly. The library also provided online service by purchasing e-resources and giving its ID passwords to its users.

The questionnaire was used here for research, questionnaire was sent by Google Form to College and University Library User.

VI. Online services by Libraries.

Web Based Library Services

ISBN : 978-93-5598-308-4

Library Webpage
Web OPAC
E-mail
Bulletin Board
Ask-A-Librarian
Web Forms
Web Based User Education
Electronic Resources
Remote Access to E-resources
Free and Expanded Access
Open Access Resources

VII Online Resource For Use Of Library

NDLI (National Digital Library of India) : https://ndl.iitkgp.ac.in/
Shodhganga: https://shodhganaa.inflibnet.ac.in/ https://shodhganaa.inflibnet.ac.in/
NPTEL Video Lecture: http://www.nptelvideos.in/
Cambridge University Press: https://www.cambridge.org/
CBS: https://www.eduport-global.com/
De Gruyter EBooks: https://www.degruyter.com/
EBSCOhost - Communicati on & Mass Media Complete :
https://search.ebscohost.com/login.aspx?au
Elsevier: https://www.elsevier.com/
Harvard Business Publishing: https://search.ebscohost.com/login.aspx
Himalaya Publishing House: https://himalaya.ipublishcentral.com/
JoVE education video: https://www.jove.com/coronavirusresource
Oxford University Press: https://academic.oup.com/journals/pages/c
ProQuest EBook Central: https://www.proquest.com/
Sage: https://evidya.sagepub.in/
Springer Nature: https://www.springernature.com/
World Scientific: https://www.worldscientific.com/
ZLibrary: https://z-lib.org/

VIII. Conclusion

This paper is based on information about the library, its definitions, its types and the meaning of coronavirus, its history and the role of the library which was played during coronavirus or lockdown. The provided remote access services are designed to be accessed by free access services as well as other services that have been properly informed.

References

[1] Dadhe, P. and Dubey, M. (2020), Library Service Provided During COVID-19 Pandemic: Content Analysis of Websites of Premier Technological Institutions of India: Library Philosophy and Practice (e-journal). 1(11). 01 –18p.

ISBN : 978-93-5598-308-4

[2] Leo, F. (2020), Academic Library Service During COVID-19: The Experience of CUHK Library: International Information and Library Review 52(4). 321–324p.

[3] Medawar, K. and Tabet, M.(2020), Library Collection and Service During COVID-19 Qatar National Library Experience: Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues, 30(2-3). 178 –190p.

WEBIOGRAPHY

https://core.ac.uk/download/pdf/4816719.pdf
https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00987913.2020.1806658
https://www.amarujala.com/uttar-pradesh/aligarh/new-library-for-reading-books-online-started-during-covid-19-crisis86?pageId=1
https://hindideep.com/essay-on-library-in-hindi/
https://hindi1.in/essay-on-library-in-hindi/
https://www.goodreads.com/quotes/359084-libraries-are-as-the-shrine-where-all-the-relics-of
https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov
https://www.cancer.gov/publications/dictionaries/cancer-terms/def/covid-19
https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1
https://www.thebridgechronicle.com/opinion/covid-19-role-library-during-pandemic-49537
http://library.ddn.upes.ac.in:8081/upeslib/covid19_initiative.pdf
https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8403&context=libphilprac
https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10572317.2020.1834251
https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0955749020986377
https://www.ifla.org/g/public-libraries/ifla-unesco-public-library-manifesto/
https://lisbdnet.com/what-is-a-collection-of-stories-called/
https://en.wikipedia.org/wiki/Library_science
https://www.google.co.in/search?q=coronavirus&sxsrf=AOaemvKMbZX2uc6MMk2MOOGmSmGReca4XA%3A1640778458825&source=hp&ei=2krMYa_lL8PEmAWDz4CoCg&iflsig=ALs-wAMAAAAAYcxY6jq-HBkoS1mDg4skJXmvLbO6zalx&oq=corona&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAMYADIKCAAQsQMQgwEQQzIECAAQQzIKCAAQsQMQgwEQQzIECAAQQzILCAAQgAQQsQMQgwEyBAgAEEMyCwgAEIAEELEDEIMBMgQIABBDMgQIABBDMggIABCxAxCDAToHCCMQ6gIQJzoICAAQgAQQsQM6CwguEIAEEMcBEKMCOgYIABAKEENQxKcgWOy0IGDgwCBoBHAAeACAAcUCiAGPEZIBBzAuMy40LjKYAQCgAQGwAQA&sclient=gws-wiz
https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019
https://www.worldometers.info/coronavirus/
https://www.cambridge.org/
https://hbsp.harvard.edu/home/
https://www.degruyter.com/
http://www.nptelvideos.in/2012/11/essentials-in-immunolgy.html

Content Analysis of Library Website in North Gujarat Education Society Campus, Patan: A Study

Dr. Mahammadhafiz I. Chauhan, Librarian, Government Arts College, Bhanvad, Dist. Devbhumi Dwarka-360510.Gujarat, India.

Mr. Saurabhkumar S. Patel, Librarian, Smt. T.S.R. Commerce College, Patan-384265, Gujarat, India. Email Id-Saurabhptl89@Gmail.com

ISBN : 978-93-5598-308-4

Abstract

This Study is fully web-based of college run by North Gujarat Education Society campus, patan. Library information resources are great work to play academic and research activities. Present study shows a survey of different disciplines 6(six) Colleges. This study aims to analysis the service, resources and information available on the library webpage's of the respective north Gujarat education society campus, patan. It found that Information about the library has been posted on the website by LNK, TSR, PKK and MNS. MSN has all the social networking sites like Pinterest, Linked In, Facebook, Twitter, Youtube, and Instagram.
Keyword: Library Website, North Gujarat Education Society, Patan, Website Analysis.

Introduction

Today, there is an age of ICT and most of the information is seen web-based. Libraries are not far from it. Due to ICT, libraries have also changed their working style and services. Due to this change, library services are being provided in e-form. That is mostly web-based. As well as some services are also placed on the website for the information of the users so, that the consumers get acquainted and make maximum use of the library. Libraries provide various services, information sources, databases, e-resources (e-books, e-magazines, e-journals), e-libraries, virtual libraries, digital repositories, etc. on their websites. That is useful to its users from time to time and the user can get or request single click their information from the website.

Review of Literature

Mani, Thirumagal and Vinodh(2017).The study was carried out Content Analysis of engineering college library website tirunelveli district, Tamilnadu: A study. This study aims to calculate and consider the service facilities and information available on the library webpage's of the respective Tirunelveli district engineering colleges. Found that 17 colleges were not provided the information about the back volume of journals, electronic Thesis, and Dissertations information on their websites. Hugar, Jayprakash G.(2019). Conducted the study on Content analysis of engineering college library website in goa. Analysis reveals that AITD ranks the topmost among all engineering colleges in goa followed by PCCE, GCE, DBCE and SRIEIT. Rahman and Batcha(2020). this study discusses services and facilities being offered by the websites. The study shows that a maximum number of college libraries have mentioned information related to introduction 9(90%), library staff 8(80%), library hours 6(60%) and membership 6(60%) on their websites. However, the study also shows that none of the library websites have features of social networking tools, feedbacks, regular updates and they also lack in providing question papers, news-clippings, user manual and single-window search.

Objective

5. To know the Library website of North Gujarat Education Society campus, Patan
6. To analysis the general information available on Institute and library website.
7. To know the Library collection, resources and services provided by the library.

ISBN : 978-93-5598-308-4

8. To know the college social network sites provided by North Gujarat Education Society campus, Patan.

Scope of the study

There are only 6 colleges selected for this study, which is run by North Gujarat Education Society campus, Patan.

Methodology

Present study data was taken from library websites of North Gujarat Education Society campus, Patan through the observation system. In this study, the library web site was evaluated by checklist design for data collection. The collection of data by researcher has been taken from December 2021 by browsing the Library website. Represented the code as 1=Present, 0=not present, Simple statistical techniques, tables and figures have been used for the clarity and simplicity.

Analysis and Interpretation

Table-1 List of Colleges

Sr. No	College Name	Este. Year	URL	Library URL
1	L.N.K. College of Education, Patan(LNK)	1968	https://sites.google.com/site/lnkpatan/home/	http://lnkcollegelibrarypatan.blogspot.com/
2	Smt T.S.R. Commerce College, Patan(TSR)	1971	https://tsrcc.org/	https://tsrcc.org/about-library/
3	Sheth M. N. Law College, Patan(MNL)	1973	https://www.mnlawpatan.org/	https://www.mnlawpatan.org/school-activity/
4	Shri and Smt. P. K. Kotawala Arts College, Patan(PKK)	1991	http://patanarts.org/	http://patanarts.org/library/
5	Sheth M. N. Science College, Patan(MNS)	1991	https://mnscpatan.org/	http://mnsclib.blogspot.com/
6	Dr. Indu Dayal Meshri College of Science & Technology(DIDM)	2003	https://idmcscitech.in/	No Website

2	Vision &Mission	1	0	0	0	0	0	1	16.67
3	Map/ Location	0	0	0	1	0	1	2	33.33
4	Library Hours	1	1	0	0	0	0	2	33.33
5	Library Rules	1	1	0	0	1	0	3	50.00
6	Library Committee	0	0	0	1	0	0	1	16.67
7	News and Events	1	1	1	0	1	1	5	83.33
8	Photo Gallery	1	1	1	1	1	1	6	100.00
9	Contact Us	1	1	0	0	1	0	3	50.00

ISBN : 978-93-5598-308-4

10	Website Copyright	0	1	1	1	1	1	5	83.33
11	Library Staff	0	0	0	1	0	0	1	16.67
12	Services	1	1	0	0	1	0	3	50.00
13	Visitors Count	1	1	0	0	0	0	2	33.33
14	E-Resources	1	1	0	1	1	0	4	66.67
15	OPAC/Web OPAC	1	0	0	1	0	0	2	33.33
16	Reading Room	1	0	0	1	1	0	3	50.00
17	Useful Link	1	0	0	1	1	1	4	66.67
18	New Arrivals	1	1	0	1	1	0	4	66.67
19	Old Question Paper	1	1	0	1	1	0	4	66.67

Figure-1 Basic Information about colleges

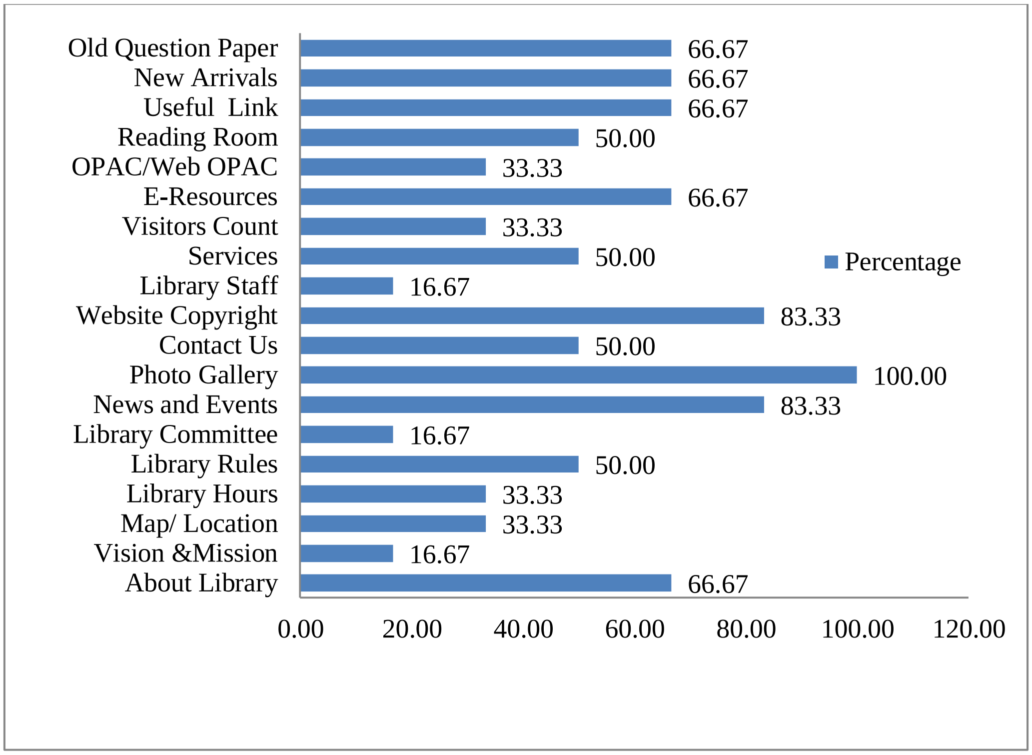

Ta ... y(100%) is ... common fe ... ws basic information such as vision &mission, library committee, and library staff.

Tabel-3 Library Collection

Library Collection	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
Book	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Periodical/ Journal	1	1	0	0	1	0	3	50
News Paper	0	1	0	0	1	0	2	33.33
CD/DVD	0	1	0	1	1	0	3	50
Thesis/ Dissertation	0	0	0	1	0	0	1	16.67

Figure-2 Library Collection

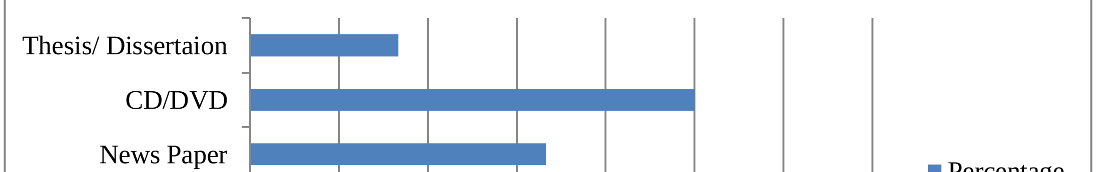

Table -3 and Figure-2 Show that information about the library collection of all colleges of NGES campus have highest only 66.67 percentage and the books collection is shown on 4 colleges only such as LNK, TSR, PKK and MNS on website.

Table -4 Information about library services

Library Services	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
Issue Return Book	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Reference Services	1	0	0	1	1	0	3	50.00
CAS	1	1	0	0	1	0	3	50.00
Scanning and Printing Documents	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Inter Library Loan	0	1	0	0	1	0	2	33.33
Book Bank	0	1	0	0	1	0	2	33.33
Career guidance reading facility	1	1	0	0	1	0	3	50.00
Reprography	1	1	0	0	0	0	2	33.33
Library Orientation Program	0	0	0	1	0	0	1	16.67
Digital Repository/ E-Library	1	0	0	1	0	0	2	33.33
Reading Facility	1	1	0	1	1	0	4	66.67
Internet Facility	1	1	0	1	0	0	3	50.00

Figure-3 About Libray Services

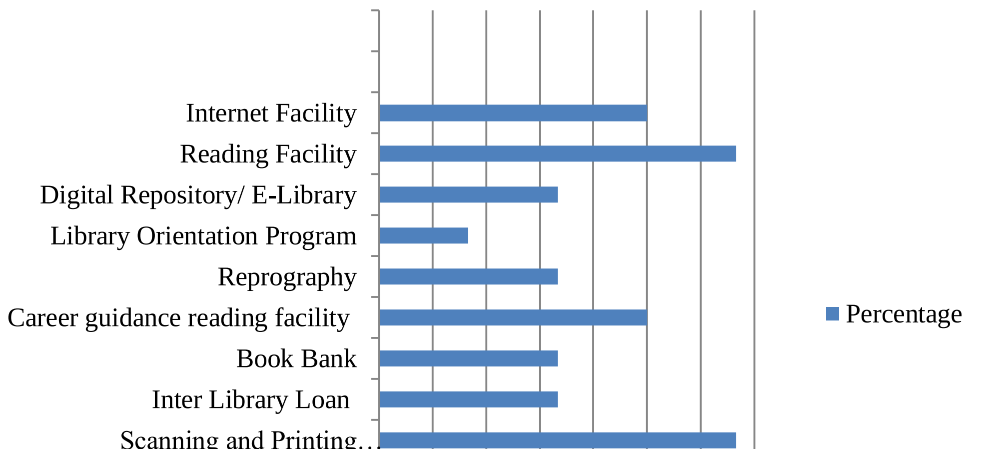

Table- 4 and figurer-3 show that information about library services, 6 out of 4 colleges have (66.67%) issue return book, scanning and printing documents and reading facility. When the lowest 16.67 percentage college has organized library orientation program.

Table-5 Information about social networking site

Web 2.0 Tools	LNK	TSR	MNL	PKK	MNS	DIDM	Total	%
Pintrest	0	0	0	0	1	0	1	16.67
Linkd in	0	0	0	0	1	0	1	16.67
Facebook	0	0	1	0	1	0	2	33.33
Twitter	0	0	1	0	1	0	2	33.33
You Tube	0	0	0	1	1	0	2	33.33
Instagram	0	0	1	0	1	0	2	33.33

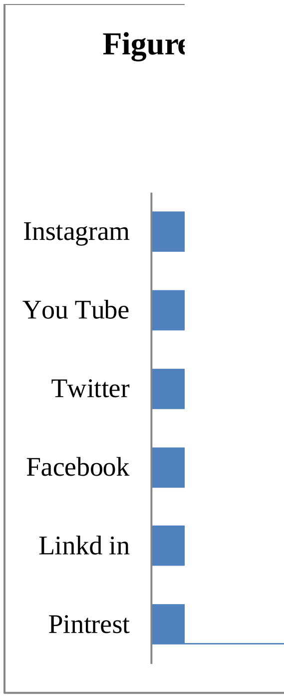

Table-5 and Figure-4 represent that information about social networking site, As MNL and MNS Shows facebook(33.33%), MNL and MNS Shows Twitter(33.33%),PKK and MNS shows

ISBN : 978-93-5598-308-4

Youtube(33.33%), last MNL and MNS Shows Instagram(33.33%). whereas LNK, TSR and DIDM have no any Social networking site.

Findings

1. Most college libraries seem to be blog-based.
2. All college photo galleries (100%) are available on the website. While the proportion of remaining features is very low.
3. It found that Information about the library has been posted on the website by LNK, TSR, PKK and MNS.
4. It found that the highest 66.67 percent of libraries offer issue return service, scanning and printing document and rendering facility. As well as library orientation program is organized through only one college.
5. It found that MSN has all the social networking sites like Pinterest, Linked In, Facebook, Twitter, Youtube, and Instagram. While, LNK, TSR and DIDM did not join with social website.

Conclusion

The World Wide Web is the best way to put information today. That has become an integral part of our lives. But research presented through website analysis reveals a lack of services provided by the library. It does not show uniformity. Most library websites are displayed by the blog. That does not seem attractive. So, you don't see the library page on some colleges' websites. In addition, despite the fact that colleges are located on the same campus, there are many disparities in information services and resources on the college library website. That should be largely eliminated. Thus the best library can be built if all the campus college librarians come together.

Reference

4. Mani, M., Thirumagal, A., and Vinodh, V.(2017). Content Analysis of Engineering College Library Website Tirunelveli District, Tami Nadu: A Study. Journal of Advance in Library and Information Science, Vol.6, No. 2, pp. 132-138. Retrieved from: www.jalis.in Date: 20/12/2021
5. Hugar, Jayprakash G.(2019). Content Analysis of Engineering College Library Website in Goa. Library Philosophy and Practice (E-journal).2320. Retrieved from: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2320 Date:- 20/12/2021
6. Rahman, Azizur and Batcha, M. Sadik(2020). Content Analysis of Library Website of Selected Colleges of Delhi University: A Study. DESIDOC Journal of Library & Information Technology. Vol. 40, No.4. pp. 247-252. Retrieved From: https://www.researchgate.net/publication/343790213_Content_Analysis_of_Library_Websites_of_Select_Colleges_of_Delhi_University Date: 20/12/2021

ISBN : 978-93-5598-308-4

Emerging Technological Trends in Academic Libraries

Hardik Vanik, Research Scholar, Department of Library and Information Science, Gujarat University, Ahmedabad.

Dr. Rajeshkumar M. Gamit, Assistant Professor, Department of Library and Information Science, Gujarat University, Ahmedabad.

Abstract

This article provides an overview of emerging technological implementing of these for academic libraries of today and tomorrow. This study presents scenario emerging technologies such as all types of information commons, internet of things (I0T), artificial intelligence (AI), web technology, mobile technology are discussed. The rapid growth of technology has led to multiple changes to library and information services, as well as societal expectations of librarians/information experts. Implementing web technologies in the libraries has bridged the gap between the services offered by the libraries and the rapidly changing and competing needs of users. To maintain a firm position in a modern society where knowledge is highly valued, the library must reconsider its strategic vision and innovate its service patterns. Emerging innovations

ISBN : 978-93-5598-308-4

and changing needs force the library to constantly strive for self-improvement. The study tries to highlight the current technologies in the library set-ups for the efficient working of library set-ups.

Keywords: Information commons, Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), Augmented Reality (AR), Semantic Web, Emerging Technology

Introduction

With the rapid advances in cutting-edge and emerging technologies, it is recognized that the trends in information technology have had a great impact on ways of learning and teaching in academic library settings. ICT has changed the search terms for users and the services provided to librarians. The application of the World Wide Web (Web) to electronic libraries, particularly Web 2.0, which uses interactive technology to allow user participation in content creation and service creation, as well as the coexistence of traditional and multimedia materials, provides consumers with various ways to interact with technology and with one another. (Gul& Bano 2019)

Objectives of the Study

The main objectives of this study are to analyze emerging technological trends in academic libraries. Some of the major objectives are to:

3. To find out the latest technology trend for academic libraries.
4. To ascertain if these emerging technologies have been adopted for service delivery in the academic libraries.

Literature Review

According to Omosor (2014), the influx of technology-based support services has improved service delivery in a faster and more accurate way in academic libraries, which gives credence to the usefulness of proposed emerging technologies for libraries. library bookmark application, big data, and Internet of Things (IoT) (Nag & Nikam, 2016; Gupta & Singh, 2018; Kaladhar & Rao, 2018) have been introduced into libraries recently.

Emerging Technological Trends in Academic Libraries:

Information commons

ISBN : 978-93-5598-308-4

Information commons is an innovative and evolving collaborative academic library service model based on a range of networked interactive academic learning platforms. The major goal of an academic library's information commons is to integrate the library's existing information resources, services, instructions, and other public service programs into a consistent, dynamic, interactive, and scalable student-centered academic learning environment. (Wang 2016)

The original purpose of ICs is to provide users with a new type of dynamic service model. Integrating all library resources and services into a new service model saves users time and energy and significantly improves the efficiency and quality of library information services. Information Commons is a learning environment consisting of physical space and virtual space. Provides services and cooperation from a single source. It integrates a wide range of content from electronic databases, the Internet, and digital equipment.

Internet of Things (IoT)

The Internet of Things concept is to connect any device (as long as it has an on/off switch) to the Internet and other connected devices. The Internet of Things (IoT) is a massive network of interconnected things and people, all of which collect and share data about how they are used and the environment around them. (Clark, 2020)The Internet of Things (IoT) is a recent technological shift that libraries and library staff should be aware of because it has the potential to improve the services, resources, and experiences that libraries can offer. These applications are likely, but with IoT-related supporting technologies, they can be implemented. Some examples of potential library applications are as follows: Inventory control, Mobile technology, and location-based services, Virtual library and book tracking, Cloud computing, Mobile application. IoT will greatly benefit libraries and their users. Even though some issues must be addressed, solutions will eventually emerge as technology advances. Library professionals must plan ahead of time, which they undoubtedly do. (Bansal, 2018)

Artificial Intelligence (AI)

According to Technopedia (Techopedia, 2021) Artificial intelligence (AI), also known as machine intelligence, is a branch of computer science that focuses on

ISBN : 978-93-5598-308-4

developing and managing technology that can learn to make decisions and carry out actions autonomously on behalf of humans. AI is not a single technology. It is a comprehensive term that includes all kinds of software or hardware components that support machine learning, computer vision, natural language understanding (NLU), and natural language processing (NLP).

Applications of artificial intelligence in library systems include descriptive inventory, subject indexes, information services, technical services, shelf reading, inventory development, information retrieval systems, robotics in the library services, intelligent interface to online databases, machine learning in library services, and more. This goes beyond natural language processing (NLP) and knowledge-based services. Many artificial intelligence applications are implemented and have a positive impact on the library. AI saves time and money in almost every industry society. The use of AI in university libraries Increased at a very fast rate. (Vijayakumar and Sheshadri, 2019)

Augmented Reality (AR)

Augmented Reality is the use of technology that allows us to improve or change the perception of the physical world through computer-generated stimuli that are perceived with the help of special devices. The library can develop AR applications for library services: bookshelf reading and browsing, library instruction/orientation, library tours, library navigation. AR can be implemented for almost less cost, at least in terms of software. It will be especially handy for libraries that give out mobile devices as an extra service. Because so many students nowadays use mobile devices, the library may benefit from it, allowing users to install the mobile app on their own devices. (Santos, 2017).

These contemporary technological advancements have resulted in changes in library service delivery, one of which is augmented reality. "Augmented Reality" (AR) has emerged as a nascent technology with potential applications in education. It aids in the enhancement of the real world using computer-generated passive components that seamlessly merge in three-dimensional (3D) format in the user's physical location. (Okunlaya, Abdullah., & Alias, 2019).

Semantic Web

ISBN : 978-93-5598-308-4

The term Semantic Web was coined by Tim Berners-Lee, The Semantic Web is powered by the World Wide Web Consortium (W3C). It is built on top of the W3C Resource Description Framework (RDF) and is typically designed with syntaxes that use a Uniform Resource Identifier (URI) to represent data. According to technopedia "The Semantic Web is a web of data that is linked so that it can be easily processed by a machine rather than a human operator. It can be designed as an enhanced version of the existing World Wide Web, is a globally networked database format, and is an effective means of representing data." The main work of the semantic web is to generate the transformation of the existing web to permit users to search, discover, share and join information with less effort. (Techopedia, 2017) Academic websites are the most essential Internet communication tools in each country (Patel et al., 2021).

The Semantic Web helps librarians provide effective library web services and library functionality. With the use of semantic web technologies, librarians should create a semantic library portal that facilitates users' search, access, and retrieval of learning resources, the users enable to access digital repositories, databases, and other resources which are available in different formats. Library functions converted into the semantic web function semantic web selection, Semantic web resource use, Semantic web representation, Semantic web reference, and community outreach activities. (Yadagiri and Ramesh 2013)

Blockchain Technology

IBM defined (IBM, 2021) "Blockchain is a shared, immutable ledger for recording transactions, tracking assets and building trust." A blockchain is a database that stores encrypted data blocks and chains them, network-connected through peer-to-peer nodes to form a chronological single source of truth for the data. Digital assets are distributed instead of copied or transferred, creating an immutable record of an asset. (Builtin, 2021)

Blockchain protects user records in a library, documents library retrieval, and improves collection maintenance. System for special collection must be allowed for authentication and exploration of unique collection. Libraries have great opportunities to leverage blockchain technology to improve user privacy, improve collaboration, and

ISBN : 978-93-5598-308-4

transform the way they interact with each other and with their association. (Eberhart, 2019)

Blockchain technology may be implemented in libraries, are Payments, Plagiarism, Scholarly publication, Digital preservation and tracking, ILL, Library verification of credentials, Community-based collections to share objects, tools, and services. (Hasan, 2021)

Virtual Reference Service

Virtual reference service is an emerging trend of traditional reference service. Advances in technology have changed the way we provide reference services. It is gradually changing in the academic library. It will now be visible to new users. Further development is the "virtual reference service," also known as "digital deference service."

The novel coronavirus (COVID-19) disease spread globally the worldwide governments have to impose lockdown. That was the biggest challenge for the library to provide their services virtually. Effective digital discovery requires fundamental knowledge for collecting and preserving digital evidence. (Chhtrapati et al., 2021) Library professionals have demonstrated their skills, empathy, and flexibility during lockdown to respond to the rapidly evolving situation and in such a situation, the VRS is an essential and dynamic platform to connect and serve the targeted users. (Dadhe, P. P. 2020) virtual reference services provided to patrons are E-mail services, instant messaging, research assistant, remote access to e-resources, a subject gateway, real-time reference.

Quick Response (QR) Codes

A QR code is a matrix barcode that can be read by smartphones and mobile phones that have cameras. 2D codes are also known as 2D barcodes or mobile codes. It can store a lot more data than a single-dimensional bar code. Unlike a bar code, which has a limit of 20 alphanumeric characters, a QR code can carry thousands of characters of data. Using a QR code, you can send multimedia information, a URL, a phone

ISBN : 978-93-5598-308-4

number, an SMS message, a V-card, or an entire e-book.. (Struyk, T. 2017)The QR code is mostly used by libraries for the aim of quick access to library services, can be used in the library for a website, e-Resources, new arrivals, library app, digital payments for library resource overdue, audio-video resources.

Library Mobile Application

Nowadays, smartphones have become an essential part of our lives, most people have smartphones. Libraries can effectively reach remote users by using mobile applications and mobile technologies in their services. At present many libraries offer the application for a library website, web OPAC, e-Resources, research assistant, and other library services. Mobile application is the best way to provide real-time access to library services.

Research Methodology

An extensive review of literature on emerging technologies in libraries, the paper is a general overview of the concepts and application of emerging technologies and innovation to library practices.

Findings

- Implementing these applications in the libraries has bridged the gap between the services offered by the libraries and the rapidly changing and competing needs of users.
- libraries must be willing to experiment and innovate with services and processes.
- Academic libraries librarians prefer to make readily available emerging technologies like an Information commons, Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), Augmented Reality (AR), Semantic web, Blockchain Technology, Virtual reference service, Quick Response (QR) Codes, and Library Mobile application for effective service delivery

Conclusion and Recommendation

This paper provided overviews of new technologies that are come in the library and its use discussed new trends coming in the library that applies ICT. Emerging technology will provide librarians with a unique opportunity to significantly improve

ISBN : 978-93-5598-308-4

user-centered services and promote and facilitate collaboration between libraries and their users in this digital age. Adapting and implementing these emerging trends are likely to improve library services. According to my opinion, every library professional should be aware of emerging technology and tech-savvy.

The study further suggests exploring all types of users' experiences with these emerging technologies, to research the effectiveness of these emerging technologies in providing information services. This study based on various technologies should be performed which prove to be the most useful ones for academic libraries. Furthermore, studies related to challenges faced in pursuit of these emerging technologies can also be made.

References

- Bansal, A. (2018, December). Internet of Things: Beginning of New Era for Libraries. DigitalCommons@University of Nebraska - Lincoln. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2081/?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F2081&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Builtin. Blockchain. builtin.com. Retrieved December 20, 2021, from https://builtin.com/blockchain
- Chhtrapati, D., Chaudhari, S. P., Mevada, D., Bhatt, A., & Trivedi, D. (2021). Research Productivity and Network Visualization on Digital Evidence: A Bibliometric Study. Science & Technology Libraries, 1–15. https://doi.org/10.1080/0194262x.2021.1948486
- Clark, J. (2020, August 28). What is the Internet of Things, and how does it work? IBM Business Operations Blog. Retrieved December 12, 2021, from https://www.ibm.com/blogs/internet-of-things/what-is-the-iot/
- Dadhe, P. P. (2020, November). Library Services Provided During COVID-19 Pandemic: Content Analysis of Websites of Premier Technological Institutions of India. DigitalCommons@University of Nebraska - Lincoln. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4445

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Eberhart, G. (2019, December 26). Understanding Blockchain. American Libraries Magazine. Retrieved December 20, 2021, from https://americanlibrariesmagazine.org/2020/01/02/understanding-blockchain-libraries/
- Ganapathi, Batthini, Chaudhary, Ashok and Chaudhari, Shanti P., Scholarly Journals in Entrepreneurship (December 11, 2015). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2702276
- Gul, S. and Bano, S. (2019), "Smart libraries: an emerging and innovative technological habitat of 21st century", The Electronic Library, Vol. 37 No. 5, pp. 764-783. https://doi.org/10.1108/EL-02-2019-0052
- Gupta, J. & Singh, R. (2018). Internet of things (IoT) and academic libraries: a user-friendly facilitator for patrons. 5th International Symposium on Emerging Trends and Technologies in Libraries and Information Services (ETTLIS), 21-23 February, 2018, IEEE, Noida. DOI: 10.1109/ETTLIS.2018.8485234
- Hasan, Nabi. Blockchain technology and its application in libraries. library.iitd.ac.in. Retrieved December 20, 2021, from https://library.iitd.ac.in/arpit_2020-2021/Week%2016%20-%20Module%2040%20-%20PPT-%20Blockchain%20Technology%20and%20Its%20Application%20in%20Libraries.pdf
- IBM. What is blockchain technology?. ibm.com. Retrieved December 20, 2021, from https://www.ibm.com/in-en/topics/what-is-blockchain
- Kaladhar, A. & Rao, K.S. (2018). Internet of things: a route to smart libraries. Journal of
- Advancements in Library Sciences, 4(1): 29 – 34.
- Nag, A. & Nikam, K. (2016). Internet of things applications in academic libraries. International Journal of Information Technology and Library Science, 5(1): 1 – 7.
- Otike, Fredrick and Barat, Agnes Hajdu (2021). Roles and emerging trends of academic
- libraries in Kenya LIBRARY HITECH NEWS, Number 7, 2021, pp. 19-23,
- Emerald Publishing Limited, 0741-9058, DOI 10.1108/LHTN-09-2021-0058
- Okunlaya, R., Abdullah, N.S., & Alias, R.A. (2019). Augmented Reality in Library Services: A Panacea to Achieving Education and Learning 4.0. IRICT.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Omosor, U.A. (2014). Effect of technology on librarians in academic libraries in Nigeria. Information Impact: Journal of Information and Knowledge Management, 5(2): 203 – 212.
- Patel, S., Trivedi, D., Bhatt, A., & Shanti, C. (2021). Web visibility and research productivity of NIRF ranked universities in India: A Webometric study. Library Philosophy and Practice (E-Journal). https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5326/
- SAIBAKUMO, Williams Torubo, "Awareness and acceptance of emerging technologies for extended information service delivery in academic libraries in Nigeria" (2021). library Philosophy and Practice (e-journal). 5266. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5266
- Santos, J. F. (2017). Advantages and Challenges of Using Augmented Reality for Library Orientations in an Academic/Research Library Setting. Purdue E-Pubs. https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2017/challenges/7/
- Struyk, T. (2017, July 27). An Introduction to QR Codes. Techopedia.Com. Retrieved December 21, 2021, from https://www.techopedia.com/2/27408/trends/an-introduction-to-qr-codes
- Techopedia. (2017). Semantic Web. Techopedia.Com. Retrieved December 17, 2021, from https://www.techopedia.com/definition/27961/semantic-web
- Trivedi, D., Majumder, N., Bhatt, A., Pandya, M. and Chaudhari, S.P. (2021), "Global research mapping on reproductive health: a bibliometric visualisation analysis", Global Knowledge, Memory and Communication, https://doi.org/10.1108/GKMC-08-2021-0131
- Techopedia. (2021, October 7). Artificial Intelligence (AI). Techopedia.Com. Retrieved December 15, 2021, from https://www.techopedia.com/definition/190/artificial-intelligence-ai
- Vijayakumar, S., & Sheshadri, K. N. (2019). Applications of artificial intelligence in academic libraries. International Journal of Computer Sciences and Engineering, 7, 2347-2693.
- Wang, X. (2016, November 9). Information Commons : Opportunity and Challenges for University Libraries. Atlantis Press. https://www.atlantis-press.com/proceedings/metss-16/25862945
- Yadagiri, N. and Ramesh, P. (2013). Semantic web and the libraries: an overview, International Journal of Library Science, Vol. 7 No. 1, pp. 80-94.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Bibliometric Study of Microbiology Ph.D. Thesis Submitted to Hemchandracharya North, Gujarat University, Patan

Prajapati Smita, Department of Library & Info. Science, HNGU, Patan
Prajapati Rajendra, Shri Sarvajanik Science College, Mehsana -384001
Jani Kanakbala, Department of Library & Info. Science, HNGU, Patan

Abstract

Bibliometric study is now becoming an interested study area within the researcher community. The present paper is the original bibliometric study of Microbiology Ph.D. thesis submitted to Hemchandracharya North Gujarat University, Patan” (HNGU). The data is collected from the 31 theses during 2007-2020. Among 31 thesis, 16 (52 percent) thesis were submitted by female & 15 (48 percent) were by male candidates. There are 9596 references extracted. The average no of citation per thesis was 309; There were only 4.50 percent Books 3.72percent In Collections & Chapters and 1.30 percent In Proceedings. The other citation including Electronic source, Tech report, Manual, Standard, Patent, Ph.D. & Master’s thesis and Miscellaneous collectively constitute only 2.21 percent. The use of high number of articles per thesis indicates good support to Research justification. Overall More preference was given to foreign journal, books & articles.

Key Words*:* Article, Bibliometric, HNGU, Microbiology, Ph.D. thesis

Introduction

Bibliometric study is now becoming an interested study area within the researcher community. The word ‘biblio’ is derived from the combination of the Latin and Greek word ‘biblion’, meaning “book” or “paper” while the word metrics indicates the science of meter, i.e., measurement and is also derived either from the Latin word metrics or the Greek word metrikons, both meaning “measurement”. Thus, Bibliometrics means the science of measurement pertaining to books or documents.

The present paper is the original bibliometric study entitled “Bibliometric Study of Microbiology Ph.D. thesis submitted to Hemchandracharya North Gujarat University, Patan” (HNGU). The data is collected from the 31 theses of Microbiology subject submitted to HNGU, Patan during 2007-2020.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Literature Review

A thesis shows proof of both an original contribution to knowledge and substantial subject knowledge in a discipline. is the culmination of a rigorous formal educational process. It also validates a graduate student's entry into the academic profession. Some research are listed below related to bibliometric analysis of Ph.D. thesis

Table:-1 List of Research work (Bibliometric Research Literature Survey)

Source (Subject)	Institute	Citations	Thesis	References
Ph.D. Thesis (Sociology)	Manipur university	5145	21	Borthakur, P. (2020)
	Periyar university ,	234	47	Mandloi,*et al.* (2016)
	University of Delhi	5766	25	Singh, K. P., (2013)
Ph.D. Thesis (Maths)	Devi Ahilya vishwavidyalaya	2007	20	Mondal, S., (2018)
Ph.D. Thesis (Lib. & Info. Sci.)	Agri. Uni. of North India	2725	27	Das, J. M. (2020)
	The university of Burdwa	6914	42	Gadhvi, *et al.* (2020)
	Bharathidasan University, Tiruchi,	791	4	Ravichandran, (2014)
		169	169	Singh, J. K. (2015)
Ph.D. Thesis (Com)			106	Haque, M (2015)
Ph.D. (Humanities)	Indian universities	5229	127	Pandita, R., (2017)
Ph.D. Thesis (Chemistry)	AMU, Aligarh		809	Garg, K. C. (2019)
Ph.D. (Agri.& Horti.)	Bangladesh Agri. Uni.	7620	42	Bala, S., (2020)

Research Methodology:

The data is collected from the 31 theses of Microbiology subject submitted to HNGU during 2007-2020. Among 31 thesis, 16 (52 percent) thesis were submitted by female & 15 (48 percent) were by male candidates. There were five researcher guide recognised for the Microbiology research.

The information of each reference was obtained in 'Bibtex' format from digital platforms like 'Google Scholar', 'Citation finder', 'Cross ref' and 'Mendeley'. All the data was arranged in JabRef software- A free tool for data management. The data are further exported in to MS-Excel spread sheets.

Observation & Result Discussion

There are 9596 references extracted from the 31 theses of Microbiology subject. The average no of citation per thesis was 309; It is quite good no of citations per thesis and higher as compared to results obtained by Singh K.P & Bedi (2013).

1. Analysis of Thesis

1.1. Year wise Distribution of Thesis

ISBN : 978-93-5598-308-4

The First Ph.D. degree was awarded in 2007 in Microbiology Department. The year wise distribution Ph.D. theses are shown in Figure: 1. The Highest no. of thesis were submitted in the year 2019 followed by 2012. The average no of the students was 2.4 per year.

1.2. Distribution of types of citations

Figure-1 : Year wise distribution of Thesis

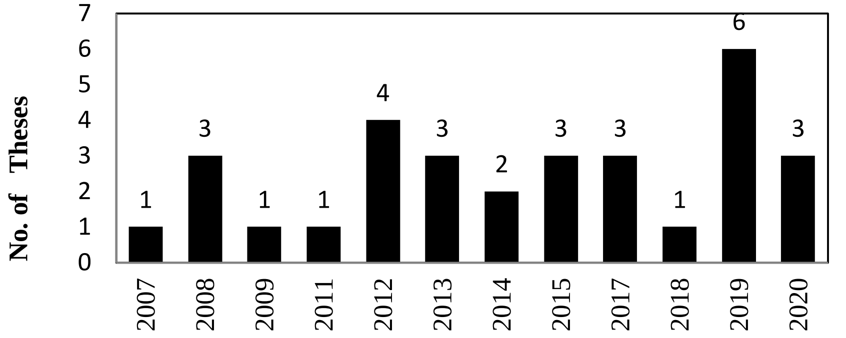

Table-2 shows distribution of different types of citations cited in the theses by the researcher. The highest no of citations were Articles from Research journals and constituted about 88.28 percent.

Apart from articles, Only Books (4.50 percent), In Collections-Chapters (3.72percent) and In Proceedings (1.30 percent) are at rank second, third and fourth respectively. The other citation collectively constitutes only 2.21 percent.

Table-2: Distribution of types of citations

Types of Citations	No. of Citations
Article	8466 (88.28 percent)
Book	431 (4.50 percent)
In Collection & Chapters	359 (3.76 percent)
In Proceedings & Conference	128 (1.35 percent)
Electronic	28 (0.30 percent)
Tech Report	48 (0.51 percent)
Manual	15 (0.16 percent)
Standard	8 (0.09 percent)
Patent	35 (0.37 percent)
Ph.D. Thesis	55 (0.58 percent)
Master’s Thesis	13 (0.14 percent)
Unpublished & Misc.	8 (0.09 percent)
Total	**9596**

2. Article

There are total 8466 articles were cited. The average of articles per thesis was 273.10.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Generally the latest research should be more focused. In present analysis, the graph of **age of articles** shows that about 66 percent articles have less than 20 years old and 25 percent articles have less than 10 years old age.

Figure 2: The age of Articles

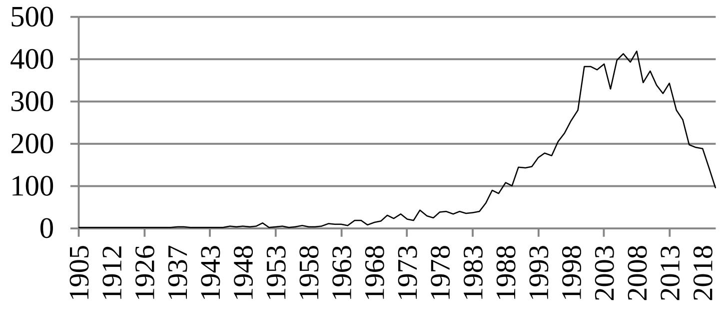

Authorship pattern in the articles is shown in the table-3. There are total 8466 research papers article and 33598 authors listed in total. The ratio author per paper is 3.96. The highest percentage (27.10percent) is observed in articles with four or five author followed by two author article (20.67percent), Three author article (20.67 percent)and Single author article (10.87 percent)

Table-3 : Authorship Pattern in Articles								
Author No.	Single	Two	three	4 or 5	6 to 8	9 to15	15+	Total
Author per paper	920	2000	1750	2294	1107	384	11	8466
Percent	10.87	23.63	20.67	27.10	13.08	4.54	0.13	100.0
Total Author	920	4000	5250	10323	8358	4483	264	33598

Rank of Journal: A total 8466 articles are scattered in 2026 plus journals of Microbiology and relevant areas. List of journal which is cited by the scholars of Microbiology is given in Table-4, which depicts the ranked list of to 35 journals in Microbiology.

Table-4 : Rank of Journal in Microbiology			
Journal Name	**Count**	**Journal Name**	**Count**
Applied and Environmental Microbiology	286	Chemosphere	45
Bio-resource technology	140	Archives of microbiology	41
International. J. of Sys. and Evol. Micro.	129	PloS one	41
Applied Microbiology and Biotechnology	119	Proceedings of the Nat. Acad sci	39
World Journal of Micro. and Biotechnology	93	Biology and fertility of soils	38
Process Biochemistry	92	Journal of Biotechnology	38
Enzyme and Microbial Technology	90	Antonie van Leeuwenhoek	36
Journal of Bacteriology	86	09 Journals Cited by 31-35 times	321
Soil Biology and Biochemistry	79	11 Journals Cited by 21-30 times	292

ISBN : 978-93-5598-308-4

Canadian Journal of Microbiology	74	55 Journals Cited by 11-20 times	816
African Journal of Biotechnology	62	80 Journals Cited by 6-10 times	611
Plant and Soil	59	113 Journals Cited by 4-5 times	492
Biotechnology letters	54	108 Journals Cited by 3 times	324
FEMS Microbiology Letters	52	244 Journals Cited twice	488
Nature	50	1381-Journals Cited once	1381
Microbiology	49	Total	2026

Geographic distributions of origin of journal cited in thesis are shown in the Table-5. It is inferred that the total no of article or journal are scattered over 59 Countries. USA is the leading with 27.23 percent followed by UK (19.29 percent), Netherland (11.80 percent), and Germany (7.58 percent) and so on

Table-5 : Geographic distributions of origin of journal (List of Top 20 country)

Country	Count	Percent	Country	Count	Percent
USA	2304	27.23	Switzerland	60	0.71
United Kingdom	1632	19.29	UAE	40	0.47
Netherland	998	11.80	New Zealand	35	0.41
Germany	641	7.58	Australia	29	0.34
India	358	4.23	China	29	0.34
Japan	183	2.16	Pakistan	28	0.33
Canada	123	1.45	Chile	21	0.25
South Africa	123	1.45	Int. organization	18	0.21
France	113	1.34	Romania	18	0.21
Brazil	71	0.84	Egypt	17	0.20

3. Books, In Collection & Chapters

Books are the most reliable medium for communication and spread of knowledge. From the table -5, it was observed that out of 9596 citations, only 431 (4.50 %) were book citations. Only top five books have been listed

1. Bergey's Manual of systematic bacteriology.
2. Brock biology of microorganisms
3. Instructor's guide for microbiology: a laboratory manual by Cappuccino
4. Biotechnology for agro-industrial residues utilization by Poonam Singh
5. Experiments in Microbiology, Plant pathology and biotechnology by Aneja, K. R.

4. In **Proceedings & Conference**

In proceeding is the published record of a conference, congress, symposium, or other meeting sponsored by a society or association. There are 128 (1.35 percent) of such articles observed in the total citations.

ISBN : 978-93-5598-308-4

5. Manual & Standards

Manual is in form of guidebook that tells how to operate something or to do something. In the citations only 15 manuals were cited.

Standards contain the procedure like manual along with criteria about the lowest level control that cannot be changed. In the theses of Microbiology only 08 (0.09 percent) standards were cited. This were coming from Bureau of Indian Standards-India, Standard methods for the examination of water and wastewater from APHA, Indian Standard Specification for Drinking Water. IS: 10500

6. Technical Report

Any technical report is the researcher's written document summarized the results and outcome of any project and submitted to the sponsor of that project. Such documents are useful in survey studies and discussing the results and writing of Review literature in the thesis. Here 48 (0.51 percent) citations were technical reports. The main and significant reports includes Census of India

7. Thesis

A thesis is a manuscript submitted in support of submission for an academic degree presenting the author's research and findings. The citation of Ph.D. theses is very less (only 0.72%). Here, 55 Ph.D. Theses and 13 Masters' Theses have been cited. Among them 23 theses are of Indian researches and other are from foreign researchers. In foreign country, the highest was from USA (n=08), United kingdom (n=4), South Africa (n=3) and also from Brazil, Egypt ,Germany, Iraq, Ireland, Malaysia and from Australia.

8. Patent

Analysis of Patent citation is a widely used in the bibliometric study. Here n=35 (0.37 percent) of total patents have been reported. Out of them 95 percent were United States patent only three patents were reported as European and Japanese Patent.

9. Electronic

Electronic resource including web link, url, blog citations etc are covered in this. Resechers are often use such digital information and cite them in the thesis. At that time they copy the url or web address in to citation list along with the time of retrieval. Here 28 (0.30 percent) such links have been cited by the researchers.

10. Miscellaneous

Miscellaneous is class for the citations which are not fall in any of the above category viz, Unpublished article, Bibliography list, Blog quotation, Editorial Note, Fact sheets, Figure, Lecture Note, Magazine, News, News Paper, Notice, Online News, Periodicals, Power point slide and Technical Brochure etc. Only eight were reported in the study.

ISBN : 978-93-5598-308-4

11. Conclusion

- The data showing that the enrolment in the Ph.D. might be increases after announcement of 3rd Amendment in the UGC Regulation 2009 for Higher education.
- The Pattern of citation style was APA (American Psychological Association) in all the theses.
- The large portion covered by single type of citation –Articles (88.28 percent). The use of high number of articles per thesis fevers qualitative and quantitative rich research.
- It shows that the researchers have found more rely on research based information and it is good sign too
- The use of technical report, patent and thesis was quite remarkable.
- *pplied and Environmental Microbiology* (USA) occupies 1st rank (n=286) among the journals cited followed by many reputed journals
- Overall preference is for foreign journal & articles. All the books are from foreign author and international editions except two books,
- Wikipedia was the most used cited digital citation.
- Most of the patents were from United States patent only

References

- ala, S., & Singh, J. (2020). Citation pattern of PhD theses submitted in horticulture science during 2010-2014: A comparative study of the five State Agricultural Universities of North India. *International j of library information network*, *5*(1), 2020.
- Borthakur, P. (2020). Citation Analysis Of Theses And Dissertations In Chemistry Submitted To The Central Library, Dibrugarh University, Assam, 2015-19. *Library Philosophy and Practice*, 1-13.
- Das, J. M. (2020). Citation Analysis of Doctoral Theses in Library and Information Science Submitted To Manipur University during 1989-2017.
- Falagas, M. E., Zarkali, A., Karageorgopoulos, D. E., Bardakas, V., &Mavros, M. N. (2013). The impact of article length on the number of future citations: a bibliometric analysis of general medicine journals. *PLoS One*, *8*(2), e49476.
- Gadhvi, G. G., Chavda, P., &Pandya, P. (2020). Citation Patterns followed in Research Papers of the DESIDOC Journal of Library & Information Technology. *Library Philosophy and Practice*, 1-16.
- Garg, K. C. (2019). PhD theses accepted by Aligarh Muslim University (AMU) in the discipline of chemistry: A Bibliometric Study (1935-2014). *Journal of Indian Library Association*, *54*(2).
- Hussain, A., & Fatima, N. (2011). A bibliometric analysis of the 'Chinese Librarianship: an International Electronic Journal,(2006-2010)'. *Chinese Librarianship: an International electronic journal*, *31*, 1-14.
- Hood, W. W., & Wilson, C. S. (2001). The literature of bibliometrics, scientometrics, and informetrics. *Scientometrics*, *52*(2), 291-314.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- KG Pillai, S., &Priyalakshmi, V. (2013). Research publication trend among the scientists of Central Tuber Crops Research Institute (CTCRI), Thiruvananthapuram: A scientometric study. *Annals of Library and Information Studies (ALIS)*, *60*(1), 7-14.
- Mandloi, R. S., Mishra, D. K., &Neelamma, G. (2016). Bibliometric study of ph. D. Thesis in sociology submitted to deviahilyavishwavidyalaya, indore (2000-2006). *International Journal of Information Sources and Services*, *3*(2), 41-53.
- Mondal, S., & Roy, B. K. (2018). Bibliometric study of PhD theses in Mathematics of The University of Burdwan, 2005-2012. *International Journal of Library and Information Studies*, *8*(1), 343-353.
- Pandita, R., & Singh, S. (2017). Doctoral dissertations in humanities in Indian universities during 2010-2014.
- Ravichandran, M., Sivaprasad, G., &Manoharan, K. (2014). Bibliometric Citations in Ph. D. Theses in Library and Information Science at Bharathidasan University, Tiruchi. *International Journal of Digital Library Services*, *5*(3), 18-23.
- Singh, J. K. (2015). Bibliometric Analysis of Ph. D theses in LIS during 1993-1997. *International Journal of Digital Library Services*, *5*(4), 44-53.
- Singh, K. P., &Bebi, M. (2013). Citation Analysis of PhD Theses in Sociology Submitted to University of Delhi during 1995-2010. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, *33*(6).
- Zeng, Y., Zhang, J., &Niu, R. (2015). Research status and development trend of remote sensing in china using Bibliometric analysis. *International Archives of the Photogrammetric, Remote Sensing & Spatial Information Sciences*, *40*.

Scholarly Communication and Author Identification Services: An Overview

ISBN : 978-93-5598-308-4

Sanjeev kumar Jain, Research Schoolar, Department of Library and Information Science, Sardar Patel University, Villach Vidyanagar, Anand (Gujarat)
Dr. Jignesh Makwana, Assistant Professor, Department of Library and Information Science, Sardar Patel University, Villach Vidyanagar, Anand (Gujarat)

Abstract

The emergence of library 2.0 platforms such as academic social networks and author identification tools helped the researchers and authors to reach a new audience beyond their boundaries. This article tried to explain the essential author identifiers systems such as ORCID, Researcher ID, Scopus ID, PubMed Author ID, Google Scholar Profile ID, and Vidwan of Indian origin. These technologies would assist writers and researchers in creating and managing their academic research profiles to increase the visibility of their academic research in a cutting-edge scholarly communication system.

Keywords: *Author identifier services, Google Scholar Profile, Researcher ID, Scopus ID, Vidwan Database.*

1. Introduction

Author identification services are globally trending initiatives nowadays. Advancements in scholarly communication have increased over the past two decades as technology has removed information access and communication barriers. Author identifiers services, social networking platforms, and reference management software are helping the researcher to improve academic and social connections. However, uncertainty in names is a serious concern as varieties of name styles used by the authors, such as duplicate or similar expressions, name changes over time because of marriage, and changes in affiliations. Hence, unique author/ researcher identification systems such as ORCID are required to eliminate naming confusion, ensure proper attribution, and help the researcher to control their research productivity in one place. To facilitate the tracking of research activities, the unique identification of researchers and authors is in high demand. This article explains the various author identifiers services like ORCID, Researcher ID, Scopus ID, PubMed Author ID, Google Scholar Profile ID, and Vidwan ID of Indian origin.

2. Need for author identifiers services

Most scholarly communication systems do not use author identifiers but benefit authors, research scholars, publishing bodies, and funding agencies. **(Fenner, 2011).** There are various standards like ISBN allotted for books, ISSN for journals, and DOI for journal articles, which are not ensuring author name ambiguity, unique identification, and evaluation process. Author identifiers systems are useful exclusively for each author with a unique number for the following reasons:

1. To prevent the ambiguity of author names in the scholarly communication system.

ISBN : 978-93-5598-308-4

2. To create a unique profile for researchers to discover, share, access, research management, evaluate productivity and impact, etc.
3. To distinguish authors from others to ensure the researchers' work is recognized.
4. A unique number sequence identifies a scholarly author by registration or assigned when they publish their work.
5. To build a scholarly profile with biographic and bibliographic information associated with the identifier.
6. To help the researchers claim and exhibit their collection of publications, other researchers can quickly locate and cite work and increase the researcher's impact and professional standing.
7. To find collaboration to researcher research interest, showcase institutional research and researcher.
8. To simplify the publication workflow, peer-review process, and research grants submission process.
9. To track & evaluate researcher achievements, contributions, and collaborations to researchers' research interests.

3. Significance of author identifiers services

The following are the significant advantages. However, they are not exhaustive:

1. Funding agencies confront difficulties in accurately identifying their researchers and tracking their progress over time.
2. Universities and postdoctoral affairs offices have similar issues gathering valuable data about their researchers.
3. Researchers can better identify themselves, collect data, and track their career outcomes with enhanced discoverability.
4. Young researchers face the problem of their work not being recognized and identified due to name ambiguity.

4. Review of related literature

There are various studies available on author/researcher identification services. Some relevant studies are being referred to and reviewed here:

Fenner outlines some of the most widely used author identification platforms and their features. The author also discussed numerous significant challenges that author identification systems must handle, including identity, credibility, and trust. **(Fenner, 2011)**. It has been explained by Shanks & Arlitsch that the categories of research services like researcher identification, expert networking, and reference and citation management. The authors tried to explain necessary author identifiers systematically **(Shanks and Arlitsch, 2016).** Das has described the critical habits that should follow by the researcher for better scholarly communication and visibility of the research. It was suggested that academic research information must be reached to regenerate the new dimensions of knowledge.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Nowadays, various online digital tools are available to get researchers working in a similar area of interest **(Das, 2014).** The study presents an overview of significant unique author identifiers and identification systems available for researchers to create and manage academic research profiles to improve their research visibility in the updated educational communication process. **(Viral Asjhola et al. 2018).** The authors described the aspects of identifier services and highlighted the requirement of identifier acceptance regarding ORCID. Having an author's unique identifier ensures that publication outputs are correctly recognized and helpful for future research, including publishing, analyzing, accessing, citing, and reviewing previous research. The agencies are responsible for implementing projects in developing countries. **(Bhatt & Patel, 2018).**

The study of Madhan & Arnuchalam explained all about implementing ORCID as a unique identifier in scholarly communication. How is ORCID essential for publishers, associations, universities, funding agencies, libraries, and repositories (Madhan &Arnuchalam, 2016). This online cross-sectional survey of faculty at a large public university examined their knowledge of author IDs, networking platforms, and social media use in their professional capacities. **(Tran&Lyon, 2017).** This study explained that 24 professors and 35 publications linked to their authority in the study. After searching social networking and identification websites directly for faculty members' profiles and publications, the researchers used the Google search engine, Bing browser, and Google scholar profiles to fix which articles and profiles were in the top 50 results. **(French & Fagan, 2019).** A university in France evaluated two author identification services (ORCID and ResearcherID). In addition, the University of Caen Normandy compares the results with two online academic networking sites i. e. Academia.edu and ResearchGate. All three metrics were evaluated, including the number of publications, citations and h-indexes. **(Boudry, 2020).**

5. Objectives

It is crucial to the reputation and career of an individual to identify and attribute their research output appropriately. Scientific discovery and research impact tracking are easier when contributors are attributed properly across the research ecosystem. The main objectives of this review study are as follows:

1. To provide a systematic overview of different author identifiers services.
2. To define the terminology and create awareness among researchers and authors.
3. To stay updated, proactive, and competitive in the research communication process.
4. To explore the online platforms to evaluate research productivity and impact.

6. Methodology

To write this paper, data was gathered from various formal and informal information sources, including documentary sources such as research papers, books, conference publications, online websites, and documentary resources such as conversation and deliberation.

ISBN : 978-93-5598-308-4

7. Brief Descriptions of Author Identifier Services

Following are the significant author identifiers systems used by the research community for scholarly communication.

7.1 ORCID

In a collaborative effort to resolve the lack of consistency in authors' names in a scholarly communication system, the ORCID platform was launched in 2009 by publishers of academic research. ORCID was created temporarily before incorporation as the 'Open Researcher Contributor Identification Initiative.' Open Researcher and Contributor ID (ORCID) describes itself as a non-profit organization whose purpose is to create and maintain a database of distinct researcher identifiers and provide an open way to link research activities and outcomes.

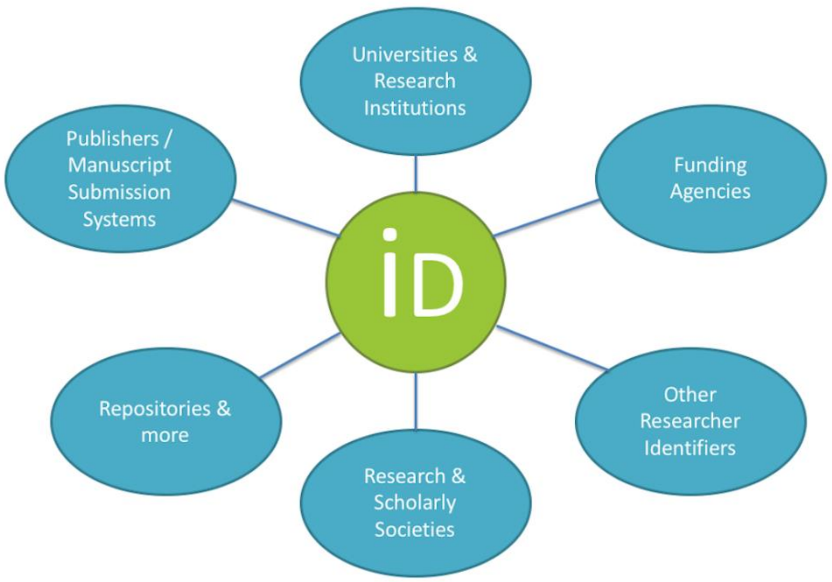

Figure 1. Benefits of ORCID

7.2 Scopus ID

Scopus Author ID is a proprietary product of Elsevier Publishing Group started in 2006. This algorithm-based abstracting and indexing service solely uses data from peer-reviewed journals. It does not collect information from blogs, institutional repositories, or other websites, unlike Google Scholar. It, like ResearcherID, generates a unique identifier for each researcher and

ISBN : 978-93-5598-308-4

connects with Elsevier's SciVal product and ORCID. However, while ResearcherID allows data to transfer in both directions with ORCID, Scopus can currently only transmit its entries to ORCID. Scopus is also working on adding the ability to receive papers from ORCID. **(Memon & Azim, 2019).**

7.3 **Researcher ID**

ResearcherID is a Thomson Reuters tool that creates identities for research scholars and permits them to generate research profiles, including their titles, affiliations, research interests, and publications listings. It integrates with EndNote, a prominent citation system, and WoS (Web of Science), among other Thomson Reuters products. It also includes the possibility to link to ORCID. When an author uploads publications via EndNote, manually, or through Web of Science searches, ResearcherID builds publication lists. (Shanks & Arlitsch, 2016a)

7.4 **PubMed Author ID**

The project began in 2010 and was abandoned in 2014 in favour of external identifiers provided by publishers. Each publication in PubMed has a PMID, a unique identity number. When an article is entered into the PubMed system, it is given a PMID. Unless it's released as an electronic pre-publication, an "in press" publication won't have one. A PubMed citation's PMID# can be seen at the bottom. PMIDs are never reused and don't alter over time or during processing.

7.5 **Google Scholar Profiles**

Google Scholar is a search tool for finding academic information such as research papers, books, preprints, abstracts, and judgments of courts from different publishers, professional associations, institutional repositories, and websites. The results appear in order of relevance. Google Scholar is free on the web. Institutions with holdings accessible through a link resolver can include their Google Scholar search links. Researchers can profit from the Google Scholar Citations profile in citation metrics and a list of publications. This researcher identification tool, built on the solid Google Scholar foundation, matches and automatically update publication information. **(Shanks & Arlitsch, 2016 b).**

7.6 VIDWAN: Expert Database

VIDWAN is India's most comprehensive database of scientists, researchers, and other faculty members who work at India's top academic institutions and other research organizations. INFLIBNET produced and maintained this database. It provides research profiles of professionals in numerous fields from top Indian and international organizations. There has been a consistent effort to give relevant, accurate, and up-to-date information regarding experts. The

ISBN : 978-93-5598-308-4

web interface was developed to make searching and browsing expert profiles easier. Name, designation, area of speciality, organization, state and other criteria can be used to search databases. Experts with profiles in the database have been given login IDs and passwords and a persistent URL to update their profiles. **(INFLIBNET, 2022).**

Table 1. The functionality of author identifier services

Name	Organizations	Persistent Digital Identifier	Networking	Reference and Citation Management
ORCID	ORCHID	Yes	No	Yes
Google Scholar ID	Google	No	No	Yes
Scopus ID	Elsevier	Yes	Yes	Yes
Researcher ID	Thoms Reuter	Yes	Yes	Yes
PubMed ID	NLM	Yes	No	No
Vidwan ID	INFLIBNET	Yes	Yes	No

8. Future of Author Identifiers Services

Unique author IDs could have far-reaching effects in the future, like linking with the publications process. Online publications indices will be able to add author identifiers for published articles, allowing researchers to locate all of their work quickly. When fully implemented, author identifiers will make it much easier to find all of an individual's works and evaluate the output of individuals, departments, organizations, and programs. ORCID records will automatically be updated with information about researchers' articles published using the auto-update feature. The peer-review feature will be available soon, allowing organizations to record review activities in a researcher's record. The main aim is to make submitting publications, applying for funds, and finding collaborators easier and faster for researchers.

9. Suggestions and Observations

Library professionals should encourage all our authors/researchers to take advantage of this new mechanism for laying claim to their research contributions. The following are suggestions and recommendations to connect the research and researchers.

1. The researcher should create author identifiers for unique identification as global scholars working on academic projects.

ISBN : 978-93-5598-308-4

2. Set up a researcher profile on a dedicated website and keep it up to date with scholarly research in the related field.
3. Create author profiles for researchers on academic and social networking sites and connect with identifiers.
4. Authors ad researchers should disseminate study findings through open access repositories and educational and social media sites.
5. Discuss your research ideas or ongoing projects in an email-based discussion forum in the area.
6. To acknowledge the author's effort, use free online citation and reference managers.

10. **Conclusion**

The Open Researcher and Contributor Identifier (ORCID) initiative is a global step to create a unique digital identity for authors by eliminating naming ambiguity. Researchers at many universities and research institutions are encouraged to have identities and networking profiles, which can be used in research papers. Author identifier services can allow for the analysis of research-related knowledge, information, and people flow by putting insight into scholars and factors that affect research productivity.

A librarian's role as a Multidisciplinary User Education Specialist can include creating educational content and conducting workshops about how to raise the discovery of academic profiles on campus. ORCID registration is highly recommended and encouraged for scholars and other collaborators who contribute to the scholarly literature. In addition, organizations, funders, and researchers are suggested to have this implementation to improve scholarly communication.

References

1. Boudry, C., & Durand-Barthez, M. (2020). Use of author identifier services (ORCID, ResearcherID) and academic social networks (Academia.edu, ResearchGate) by the researchers of the University of Caen Normandy (France): A case study. PLoS ONE, 15. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238583 (Accessed on 20 March 2022)

2. Das, Anup Kumar. The 7 Habits of Highly Effective Research Communicators. In Charaibeti: Golden Jubilee Commemorative Volume, edited by Gautam Maity. Department of Library and Information Science, Jadavpur University, Kolkata, 2014, 356-65.

3. Asjola, V., Shashikumara, A. A., & Manu, T. R. (2018). We are enhancing academic research and researcher profiles using unique author identifiers. In Chintan Pandya (Ed.), *International Conference on Internet of Things and Current Trends in Libraries.* pp. 3–8.

4. Arunachalam, S., & Madhan, M. (2016). Adopting ORCID as a unique identifier will benefit all involved in scholarly communication. The National medical journal of India,

ISBN : 978-93-5598-308-4

29(4), 227–234. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28051004 (Accessed on 20 March 2022).

5. Shanks, J., & Arlitsch, K. (2016a). Making Sense of Researcher Services. *Journal of Library Administration*, *56*(3), 295–316. https://doi.org/10.1080/01930826.2016.1146534 (Accessed on 23 March 2022)

6. Shanks, J., & Arlitsch, K. (2016b). Making Sense of Researcher Services. *Journal of Library Administration*, *56*(3), 295–316. https://doi.org/10.1080/01930826.2016.1146534 (Accessed on 23 March 2022)

7. Fenner, Martin (2011) 'Author Identifier Overview', *Libreas library ideas*, 18: 24-9. Berlin: Libreas. Retrieved from https://libreas.eu/ausgabe18/texte/03fenner.htm (Accessed on 25 March 2022)

8. Patel, P. & Bhatt, A. (2018). Indispensable Necessity-Researchers' Digital Identity: Special Reference to ORCID ID. *International Journal of Library and Information Studies*, Vol.8(1) Jan-Mar, 2018 ISSN: 2231-4911.

9. Tran, C., & Lyon, J. (2017). Faculty Use of Author Identifiers and Researcher Networking Tools. *College & Research Libraries, 78*(2), 171. DOI:https://doi.org/10.5860/crl.78.2.171(Accessed on 25 March 2022)

10. INFLIBNET. About the Vidwan Database. https://vidwan.inflibnet.ac.in (Accessed on 25 March 2022)

11. Rebecca B. French & Jody Condit Fagan (2019). The Visibility of Authority Records, Researcher Identifiers, Academic Social Networking Profiles, and Related Faculty Publications in Search Engine Results, Journal of Web Librarianship, 13:2, 156-197, DOI: 10.1080/19322909.2019.1591324

12. Memon, A. R., & Azim, M. E. (2019). Open Researcher and Contributor Identifier and other author identifiers: Perspective from Pakistan. JPMA. The Journal of the Pakistan Medical Association, 69(6), 888–891. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31201398 (Accessed on 25 March 2022).

ISBN : 978-93-5598-308-4

પ્રલેખમાપનના એક ભાગ તરીકે ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ

ભાવના મકવાણા

પ્રસ્તાવના

અર્વાચીન માહિતીવિસ્ફોટના યુગમાં પુસ્તકો, સામયિકો, લેખો, પ્રલેખોની સંખ્યા વધતી જ જાય છે અને તેને અનુરૂપ ગ્રંથાલય ભંડોળના પ્રમાણમાં વાચકોની સંખ્યામાં થતો વધારો, ગ્રંથાલય સામગ્રીની આપ-લે, સૂચિપત્રકોની સંખ્યા તેમજ નિર્દેશીકરણમાં વધતી જતી વિશિષ્ટતા, શોધયુક્તિઓમાં આવતા પરિવર્તનો વગેરે ઘટનાઓનું અવલોકન ગ્રંથપાલ દ્વારા સતત કરવામાં આવે છે. જયારે અસંખ્ય માત્રામાં આવા અવલોકનો ઉપલબ્ધ થાય ત્યારે તેના પરથી સામાન્યીકરણ કરવાના પ્રયત્નો થાય છે. એના આધારે કેટલાક નિયમોની રચના કરવામાં આવે છે. તમામ વિજ્ઞાનોમાં આમ થતું જોવા મળે છે. તેથી ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન પણ એનાથી અલિપ્ત રહી શકે નહિ.

નિરીક્ષણોની સંભાળ એ સંચાલનની મહત્વની પ્રવૃત્તિ બની ગઈ છે. સફળ સંચાલન માટે આંકડાકીય કલનવિદ્યાના નિયમો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા. સમય જતા આવા અધ્યયનોને કોઈ નામ આપવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ. ડૉ.એસ.આર. રંગનાથન પોતે ગણિતશાસ્ત્રી અને આવા અધ્યયનોના અગ્રણી હતા. તેમણે આ ક્ષેત્રને ‘ગ્રંથાલયમાપન’ (Librametry) નામ આપ્યું. આ નામ વર્ષ ૧૯૪૮ માં એસ્લીબ સભામાં ઘોષિત કરવામાં આવ્યું. ભારતમાં ૧૯૬૯માં ડી.આર.ટી.સી. સેમિનારમાં રજૂ કરેલ લેખમાં ડૉ. રંગનાથનએ ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે આંકડાકીય પદ્ધતિનો પ્રથમ ઉપયોગ કર્યો. આ રીતે ‘લિબ્રામેટ્રી’ શબ્દ પરથી ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનની પરિભાષામાં ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ એટલે કે ‘પ્રલેખમાપન’ અને ‘ઇન્ફોરમેટ્રી’ એટલે કે ‘માહિતીમાપન’ જેવી નવી પરિભાષાઓ અસ્તિત્વમાં આવી.

વિજ્ઞાનમાપન :

વિજ્ઞાનના અભ્યાસ માટે જથ્થાત્મક પધ્ધતિઓનો ઉપયોગ વિજ્ઞાનમાપન (Scientometrics) કહેવાય છે. તે વૈજ્ઞાનિક પ્રત્યાયનો અને વૈજ્ઞાનિક નીતિઓનો અભ્યાસ કરે છે.

માહિતીમાપન :

માહિતીમાપન એ પરિમાણો, ગાણિતિક સિદ્ધાંતો અને માહિતીના બધા જ પાસાની પ્રતિકૃતિ કરવાની પ્રક્રિયા તેમજ માહિતીના સંગ્રહ અને પુન:પ્રાપ્તિ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. માહિતીમાપન એ ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાનની પરીમાણાત્મક પદ્ધતિઓમાંની એક લોકપ્રિય પદ્ધતિ છે.

પ્રલેખમાપન :

પ્રલેખમાપન આધુનિક સમયમાં અસ્તિત્વમાં આવેલો વિષય છે. તે માહિતી વિજ્ઞાનની શાખા છે. જેનો ઉપયોગ પ્રકાશનનો ઢાંચો, કર્તૃત્વભાત, ઉલ્લેખો વગેરેની ઓળખ માટે કરી શકાય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ એ અભ્યાસના મોટા ભાગનો એક ઘટક છે. જેને વિવિધ સમયે પ્રલેખમાપન (Bibliometrics), માહિતીમાપન (Informetrics) અને વિજ્ઞાનમાપન (Scientometrics) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

જેમ બાયોમેટ્રિક્સ શબ્દ જીવવિજ્ઞાનમાં આંકડાકીય પધ્ધતિઓના ઉપયોગને સંદર્ભિત કરે છે, તે જ રીતે પ્રલેખમાપન એ દ્વિપક્ષીય તકનીકનો ઉપયોગ છે. ગ્રંથસૂચિના એકમો માટે જેમકે પુસ્તકો અથવા ક્રમિક લેખો (serial articles) છે.

પ્રલેખમાપનનો વિકાસ

પ્રલેખમાપન શબ્દપદ સૌ પ્રથમવાર ૧૯૬૯ માં એલન પ્રીચાર્ડ (Alan Pritchard) એ તેમના લેખ ‘સ્ટેટીસ્ટીકલ બિબ્લિઓગ્રાફી’ તેમજ ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ (Statistical Bibliography or Bibliometrics) માં કર્યો હતો. (Kumar, 2002)

નિકોલાસ અને રીટઝે ૧૯૭૮માં ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ વિષે અભિપ્રાય આપતા જણાવ્યું છે કે

“જ્ઞાનની રચના વિષે ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. તેનું પ્રત્યાયન કેવી રીતે થાય છે તે જણાવવામાં આવે છે. (શુક્લ, ૧૯૯૭)

તદઉપરાંત તેમણે જણાવ્યું છે કે ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ નો અભ્યાસ બે જૂથમાં વહેંચાયેલો છે.

૧. સાહિત્યના લક્ષણ દર્શાવતું જૂથ જેને આપણે વર્ણનાત્મક અભ્યાસ તરીકે ઓળખીએ છીએ.
૨. સાહિત્યના જુદાજુદા અંગો વચ્ચેના સંબંધોનું પરીક્ષણ કરે છે જેને આપણે ‘બિહેવીયરલ વર્તણૂંક’ અભ્યાસ તરીકે ઓળખાવીએ છીએ.

૧૯૭૮માં બેક (Beck) એ બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ માટે નવું વિષયપદ આપ્યું છે. જે સાયન્ટોમેટ્રિક્સ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રલેખમાપનનો અર્થ

‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ (Bibliometrics) શબ્દની ઉત્પતિ બે શબ્દો ‘બિબ્લિઓ’ (Biblio) અને ‘મેટ્રિક્સ’ (metrics) પરથી થઇ છે. ‘બિબ્લિઓ’ શબ્દ એ લેટીન અને જર્મન શબ્દ “બિબ્લિઓન’ (Biblion) પરથી ઉતરી આવેલો છે. જેનો અર્થ ‘ગ્રંથ’ અથવા ‘લેખ’ થાય છે. જયારે ‘મેટ્રિક્સ’ (metrics) એટલે પરિમાણનું વિજ્ઞાન. આ શબ્દ પણ લેટીન અથવા ગ્રીક શબ્દ ‘મેટ્રિક્સ’ (metrics) અથવા ‘મેટ્રિકોસ’ (metrikos) પરથી ઉતરી આવેલો છે. જેનો અર્થ પરિમાણ છે. આમ, અહી ‘બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ’ માટે ગ્રંથ, લેખ, સામયિક, વગેરે સંયુક્ત રીતે દર્શાવવા માટે ‘પ્રલેખ’ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ પ્રલેખોના પરિમાણનું વિજ્ઞાન એટલે ‘પ્રલેખમાપન’. (રાવલ, ૧૯૯૭)

ISBN : 978-93-5598-308-4

પ્રલેખમાપનની વ્યાખ્યા

૧૯૮૧ માં પોર્ટરે પ્રલેખમાપનની વ્યાખ્યા આપતા જણાવ્યું છે કે ...

“દરેક પ્રકારના લેખિત પ્રત્યાયન અને તેનાં કર્તૃત્વના માપન અને અભ્યાસને પ્રલેખ માપન કહેવામાં આવે છે. (શુક્લ, ૧૯૯૭)

પ્રલેખમાપનના મૂળભૂત કાયદાઓ :

પ્રલેખમાપનના મૂળભૂત કાયદાઓ ત્રણ છે.

૧. લોટકાનો કાયદો

૨. બ્રેડફોર્ડનો કાયદો

૩. ઝીપ્ફનો કાયદો

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ સાચી દિશામાં થાય એ માટે પ્રલેખમાપનના અભ્યાસોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેના માટે ઉપરોક્ત ત્રણેય કાયદાઓની મદદ લેવામાં આવે છે. આ અભ્યાસ દ્વારા આપણે લેખકોનો ઢાંચો, પ્રકાશનનો ઢાંચો અને મહત્વના સંગ્રહની જાણકારી મેળવી શકીએ છીએ. સંશોધન યોજનાની અસરકારકતા ચકાસવા માટે તેમજ તેના મૂલ્યાંકન માટે આ પ્રવિધિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ :

ઉપયોગકર્તા અભ્યાસ માટે આ ઘણી સારી પધ્ધતિ છે. લેખકો તેમના લેખનકાર્યમાં પુસ્તકો, લેખો, શોધનિબંધો વગેરે સંદર્ભસામગ્રીનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. લેખકે પોતાના લેખનકાર્ય માટે જે પ્રલેખનો ઉપયોગ કર્યો હોય તેવી સામગ્રીનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ સામગ્રીને ઉધ્ધૃત સામગ્રી પણ કહેવાય છે.

ઉધ્ધરણ એટલે પ્રકાશિત થયેલ સંશોધન લેખના અંતમાં આપવામાં આવતા સંદર્ભો.

ઉધ્ધરણ :

આપણે પુસ્તક કે લેખમાં અન્ય પુસ્તક કે લેખનો સંદર્ભ કે આધાર લેવાની પ્રથાથી પરિચિત છીએ. કોઈ કથનનો આધાર ટાંકી ઋણ અદા કરવું એક શિષ્ટાચાર ગણાય છે. અથવા તો બીજી રીતે જોઈએ તો એક ફરજ રહે છે. શરૂઆતમાં આ સંદર્ભસાહિત્યનુ માળખું વગેરેને પરિણામે સંદર્ભ સાહિત્યનો આંકડો સારો એવો વૃદ્ધિ પામ્યો છે. આ સંદર્ભને ‘ઉધ્ધરણ’ (citation) કહેવાય છે.

ઉધ્ધરણનો અર્થ :

અંગ્રેજી શબ્દ (Citation) માટે ગુજરાતીમાં ‘ઉધ્ધરણ’, ‘ઉલ્લેખ’, ‘નિર્દેશ’ વગરે શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

ઉધ્ધરણની વ્યાખ્યા :

ISBN : 978-93-5598-308-4

“એવો વાડમય સંદર્ભ જે સંદર્ભો અથવા પાદટીપના સમુહમાં જોવા મળે છે. (IGNOU, ૧૯૯૪)

ઉધ્ધરણના પ્રકારો :

ઉધ્ધરણના બે પ્રકારો છે.

૧. પ્રત્યક્ષ ઉધ્ધરણ

૨. પરોક્ષ ઉધ્ધરણ

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ :

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ એક સશક્ત માધ્યમ છે. જેના દ્વારા સંશોધન લેખ/સામયિકના મૂલ્યાંકન, પુસ્તકાલયમાં પ્રલેખોનો ઉપયોગ હેતુ, વિવિધ સાહિત્યની સક્રિયતાને જાણવા માટે તેમજ જ્ઞાનના વિવિધ ક્ષેત્રોની મુખ્ય સામયિકોની ચકાસણી કરવાના કાર્યમાં થાય છે. આ પ્રક્રિયા દ્વારા ગ્રંથાલયમાં બિલકુલ ઉપયોગમાં ના લેવાયેલ હોય તેવા પ્રલેખો અથવા તો નહીવત પ્રમાણમાં ઉપયોગ થયેલ હોય તેવા પ્રલેખોને અલગ કરી મહત્વપૂર્ણ સામગ્રીને વ્યવસ્થિત સંગ્રહ કરવામાં સહાયરૂપ નીવડે છે.

ઉધ્ધરણ પર આધારિત અભ્યાસને ‘ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ’ કહેવાય છે. ઉધ્ધરણ અનુક્રમણીકા જેમકે ‘સાયન્સ સાયટેશન ઈન્ડેક્ષ’, ‘સોશ્યલ સાયન્સ સાયટેશન ઈન્ડેક્ષ’ તેમજ ‘આર્ટસ એન્ડ હ્યુમેનિટીઝ સાયટેશન ઈન્ડેક્ષ’ વગેરે ઉધ્ધરણ આધારિત અભ્યાસો દ્વારા અનેક ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ ઉત્પાદન પ્રાપ્ત થયેલ છે.

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણની વ્યાખ્યા :

૧. નરીન અને મોઈલના મત મુજબ

સૌથી વધારે સક્રિય આધુનિક પ્રલેખમાપન સાથે સંબંધિત ઉધ્ધરણો છે. (Kumar, 2002)

૨. બ્રોક્સના મત મુજબ

કોઈપણ એક વ્યક્તિ દ્વારા ઉધ્ધરણ કાર્યની વહેંચણી ખરેખર ઉપયોગની તૈયારી અથવા લેખના સોતને સહાય માટે થાય છે. (અહમદ, ૨૦૦૪)

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણના અભ્યાસો

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણના અભ્યાસો નીચે મુજબના પ્રકારોમાં જોવા મળે છે.

૧. સામયિકો આધારિત ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ

૨. મહાશોધનિબંધો આધારિત ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ

વિવિધ દેશોમાં વ્યાપક સ્કેલ ઉપર ઉધ્ધરણ અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવે છે. સંદર્ભો એ Foot-Note તરીકે આપવામાં આવેલ અથવા લેખના અંતે સૂચિબદ્ધ સંદર્ભો છે. જે મુખ્યત્વે લેખકોને શ્રેય આપવા માટે

ISBN : 978-93-5598-308-4

આપવામાં આવે છે. જેમના મંતવ્યો અથવા વિચારો વર્ણન દરમ્યાન વ્યક્ત થાય છે. અથવા સંબધિત કાર્યોને શ્રેય આપવા માટે કેટલાક ઉધ્ધરણ વાંચનની પૃષ્ઠભૂમિ પ્રદાન કરે છે. ઉધ્ધરણ અભ્યાસો સામાન્ય રીતે નીચેના પાસાઓ ઉજાગર કરે છે.

૧. ગ્રંથસૂચિનું જોડાણ (સંદર્ભ વચ્ચેનો સંબંધ)

૨. જર્નલ ક્લસ્ટરીંગ (મુખ્ય જર્નલ્સની ઓળખ)

૩. સ્કોલરલાઈન (કોઈ સંદર્ભો વિનાના કાગળો)

૪. અપ્રચલિતતા (સાહિત્યનુ)

૫. સંદર્ભ નિર્દેશીનું ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ

૬. સંદર્ભચક્ર (ઉધ્ધરણ પ્રક્રિયાનું)

૭. પ્રશસ્તિ શિષ્ટાચાર (ઉધ્ધરણ કરેલ કાર્યોને ક્રેડીટ આપવી)

૮. ઉધ્ધરણ નેટવર્ક અથવા નકશા (લેખકો, પ્રકાશકો, સીટીસી વચ્ચે જોડાણ સ્થાપિત કરવું.)

૯. ટાંકવામાં આવેલ હાફ-લાઈફ (એ સમય કે જેમાં વ્યક્તિગત વસ્તુનો અડધો કે સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય અથવા તો થવાની અપેક્ષા હોય.)

૧૦. સહઉધ્ધરણ (સામાન્ય રીતે દસ્તાવેજોની જોડી કેટલી વખત ટાંકવામાં આવી છે.)

૧૧. સહયોગની ડીગ્રી (એક વર્ષ દરમ્યાન પ્રકાશિત થયેલા બહુલિખિત પેપર્સનો ગુણોત્તર) (Kumar, 2002)

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ ઉત્પાદન અને તેના ઉપયોગ :

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણના અભ્યાસો અનેક રીતે ઉપયોગી નીવડે છે. તેના દ્વારા નીચે મુજબની માહિતી મેળવી શકાય છે.

અલગ-અલગ દ્રષ્ટિકોણનો ઉપયોગ કરીને ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણના નવીન તથ્યો શોધવામાં આવે છે. ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણના પરિણામોનું સારણી અને આલેખ સાથે પ્રલેખના રૂપમાં પ્રસ્તુતીકરણ ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણનું ઉત્પાદન કહેવાય છે. વિવિધ ઉત્પાદનો દ્વારા વિભિન્ન ઉદ્દેશ્યોની પૂર્તિ કરવામાં આવે છે.

૧. ઉપયોગકર્તાને સંદેશો આપવા માટે ઉપયોગી છે.

૨. વાડમયસૂચિ તરીકે ખુબ જ ઉપયોગી છે.

૩. ઉપયોગમાં લેવાતા માહિતીસ્રોતના પ્રકારોનો ખ્યાલ મેળવી શકાય છે.

૪. જૂના માહિતીસ્રોત કમી કરવા કે નહિ? તેનો ખ્યાલ આવે છે.

૫. એક વિષયનો બીજા વિષય પરના અવલંબનનો ખ્યાલ આવે છે.

૬. આંતરવિષયી વિષયો કયા છે. તેનો ખ્યાલ આવે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

૭. ભવિષ્યના ઉપયોગ/પ્રવાહ અંગે ઉપયોગી સૂચનો મળી શકે છે.
૮. વૈજ્ઞાનિકો, સંશોધકો, લેખકોના પ્રદાન અંગે ઉપયોગી આંકડાઓ મેળવવામાં સહાયક બને છે.
૯. વિવિધ દેશો તથા સંસ્થાઓના પ્રદાન અંગે ઉપયોગી આંકડાઓ મળી શકે છે.
૧૦. સંશોધનની ફાળવણી માટે અગત્યની આધારસામગ્રી પૂરી પાડે છે.
૧૧. સામયિકોની યાદીને અગ્રતાક્રમ આપવા.
૧૨. સામયિકોની પસંદગીમાં મદદરૂપ બને છે.

ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણની મર્યાદાઓ

સામાન્ય રીતે ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ અભ્યાસોમાં જોવા મળે છે કે સંશોધન લેખોની અપેક્ષાએ સમીક્ષા લેખોને તેમજ સમીક્ષા લેખ લખનાર વૈજ્ઞાનિકોને વધારે ઉધ્ધૃત કરવામાં આવે છે. તેના આધારે વૈજ્ઞાનિકોનું મૂલ્યાંકન વ્યવસ્થિત રીતે થતું
નથી.

વિવાદાસ્પદ પરિસ્થિતિ દર્શાવતા સામયિકોને વધારે ઉધ્ધૃત કરવામાં આવે છે. જેને કારણે ખોટો નિર્દેશ પ્રાપ્ત થાય છે, સ્વઉધ્ધરણ દ્વારા પણ ભ્રામક નિર્દેશ પ્રાપ્ત થતા જોવા મળે છે.

તેથી અંતે નવા પ્રકાશિત થયેલા સાહિત્યોનું વ્યવસ્થિત મૂલ્યાંકન થઇ શકતું નથી.

સમાપન :

અંતમાં પ્રલેખમાપનનાં એક અતિમહત્વપૂર્ણ ઘટક/ભાગ તરીકે ઉધ્ધરણ પૃથક્કરણ સંશોધન ક્ષેત્રે આગવું મહત્વ ધરાવે છે. તેના દ્વારા ગ્રંથાલયને ઘણી ઉપયોગી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે.

સંદર્ભસૂચી :

ગુજરાતી પુસ્તકો:

રાવલ,ચંદ્રકાંત એન.(૧૯૯૭) પ્રલેખમાપન. વાઘેલા નવલસિંહ અને અન્ય (સંપા), ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન વિમર્શ :શ્રી કનુભાઈ લ.શાહ અભિનંદન ગ્રંથ. પૃ ૧૮૫,અમદાવાદ :કનુભાઈ શાહ સન્માન સમિતિ

ISBN : 978-93-5598-308-4

શુક્લ, ડી.એન.(૧૯૯૭). સંખ્યાત્મક માહિતી પદ્ધતિ. વાઘેલા નવલસિંહ અને અન્ય (સંપા), ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન વિમર્શ :શ્રી કનુભાઈ લ.શાહ અભિનંદન ગ્રંથ. પૃ ૧૮૫,અમદાવાદ :કનુભાઈ શાહ સન્માન સમિતિ

અંગ્રેજી પુસ્તકો :

Ahmad,Fahad.(2004).Citation Analysis of the Journal of Documentation from 2000-02.In Vashishth,C.P.and Satija M.P. (ed.) Library and Information Profession in India, vol.I.part II.Reflection and Redemetion. Delhi. B.R.Pub. Corporation.p.537

GUPTA,B.M., NAGPAL, N.P.K.(1997). Citation Analysis and its Application: a review. In Herald of Library Science vol.182 Jan – April. P.56

IGNOU. (1994). Information Sources for Users (MLIS.0213). P.39, India, New Delhi

Kumar, P.S.G. (2002). Students manual of library and information science: on the lines of the NET syllabus of UGC Vol-2. Delhi: B.R.Publishing Corporation. (pp.927-936)

સામાજિક માધ્યમો અને ગ્રંથાલયની સેવાઓ

ચૌહાણ ધનશ્યામસિંહ રઘુનાથસિંહ, રિસર્ચ સ્કોલર
ડૉ. રાજેશકુમાર આર. પટેલ, માર્ગદર્શક, શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી, ગોધરા.

ISBN : 978-93-5598-308-4

સારાંસ

ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન ડિજિટલ વાતાવરણ નિર્માણ માટે પુસ્તકાલયો અને સોશિયલ મીડિયા વચ્ચેના સહજીવન સંબંધને રજૂ કરે છે. ૨૧મી સદીના ગ્રંથપાલ, ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં મોટા ફેરફારો જોવા મળે છે. જેના પરિણામે ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનમાં ઘણા ફેરફારોથી માહિતીના સ્વરૂપો અને સેવાઓની પ્રકૃતિ બદલાઈ ગઈ છે, પરંતુ પુસ્તકાલયોની મૂળભૂત ભૂમિકા – વપરાશકર્તાઓની જરૂરિયાત અને માંગ અનુસાર માહિતી પૂરી પાડવાની હોય છે. ઇન્ટરનેટની સાથે ડિજિટલ લાઈબ્રેરીના વપરાશકર્તાઓને પુસ્તકાલયોની શારીરિક મુલાકાત લીધા વિના તેમના જરૂરી સંસાધનોને ઍક્સેસ કરવામાં મદદ કરે છે. સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકાલયો તેમના વપરાશકર્તાઓને આકર્ષિત કરી શકે છે અને તેમને પુસ્તકાલય ઉત્પાદનો અને સેવાઓના ઉત્પાદનમાં ભાગ લેવા સક્ષમ બનાવી શકે છે. લાઈબ્રેરી વેબપેજ પર સોશિયલ મીડિયા દ્વારા લાઈબ્રેરી સામગ્રી, લાઈબ્રેરી સમાચાર વગેરે પોસ્ટ કરીને તેમના વપરાશકર્તાઓને જાણ કરવામાં મદદ કરે છે.

પ્રસ્તાવના : -

૨૧મી સદીમાં આપણે ત્વરિત વૈશ્વિક સંચારની દુનિયામાં જીવીએ છીએ. દરેક જણ ટેકનોલોજિના વિકાસને સારી રીતે ઓળખે છે. ગ્રંથો, ધ્વનિ અથવા વિઝયુઅલ ઈમેજીસને રેકોર્ડ કરવા અને પ્રસારિત કરવા માટેની નવી તકનીકો વિસ્તરી છે. ડિજિટલ ટેકનોલોજીએ જ્ઞાનને સંગ્રહિત કરવા, પ્રસારિત કરવા અને પુન: પ્રાપ્ત કરવા માટે અદભૂત ક્ષમતાઓ બનાવી છે. આ ટેકનોલોજી લોકો વચ્ચે સંચાર તેમજ સાંસ્કૃતિક ઉદ્યોગોના વિકાસ અને સમગ્ર વિશ્વમાં કામોના શોષણ માટે અભૂતપૂર્વ શકયતાઓ પૂરી પડે છે. ઈલેક્ટ્રોનિક સંસાધનોનો સંગ્રહ ખરેખર દરેક પુસ્તકાલયોના સંગ્રહનો આવશ્યક મુખ્ય આધાર બનવા જઈ રહ્યો છે. માહિતી સંબંધિત ક્ષેત્રમાં આ ફેરફાર ખાસ કરીને માહિતીના સંગ્રહ, સંગ્રહ પ્રક્રિયા અને પ્રસારણમાં જે ડિજિટલ લાઈબ્રેરી સેવાઓના વિકાસમાં પરિણમ્યું છે. હવે મોટા ભાગના પુસ્તકો, સંદર્ભ પુસ્તકો જેમ કે જ્ઞાનકોશ, શબ્દકોશ, નિર્દેશિકાઓ, હેન્ડ બુક્સ વગેરે ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપમાં પ્રકાશિત થાય છે.

સાહિત્યની સમીક્ષા : -

(૧) સમીર (૨૦૧૯) આ લેખમાં ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવામાં આઈ.સી.ટી.નો પ્રભાવ વિશેની માહિતી અપવા માટેનો પ્રયત્ન કરેલ છે. આ લેખ માં ઝડપી માહિતી કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય તે વિશે સમજાવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનમાં સેવાઓમાં આઈ.સી.ટી.નો પ્રભાવ વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ લેખ માં આઈ.સી.ટી. એટલે શું?, આઈ.સી.ટી.માં કયા પ્રકારના સાધનો ઉપયોગ, વિવિધ તકનીકો, ગ્રંથાલયની સુરક્ષા, ઇ-રિસોર્સિસ અને ઓનલાઇન ઇ-રિસોર્સિસ, આઈ.સી.ટી.ના ફાયદા, ગેરફાયદા, વેબટેક્નોલોજી ગ્રંથાલયો અને ગ્રંથપાલોની બદલાતી ભૂમિકા વિશે સમજાવનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

(૨) ઇસ્લામ, એમડી મેદુલ અને હબીબા (૨૦૧૫) આ લેખમાં બાંગ્લાદેશમાં આવેલ પુસ્તકાલયો અને માહિતી વ્યાવસાયિકોને સામાજિક માધ્યમો દ્વારા પ્રસારમાં નડતી સમસ્યાઓ શોધવાનું હતું. જે માટે જાહેર યુનિવર્સિટીઓ, ખાનગી યુનિવર્સિટીઓ અને વિશેષ પુસ્તકાલયોને સંશોધન નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. આ લેખ પરથી જાણવા મળે છે કે મોટાભાગના પુસ્તકાલયો અને માહિતી વ્યાવસાયિકો સેવાઓના પ્રસાર માટે ફેસબુક અને લિંક્ડઇનનો ઉપયોગ કરતા હતા. તેઓ પુસ્તકાલયોના સમાચારો, કાર્યક્રમો, વીડિયો કોન્ફરન્સિંગ વગેરે માહિતીનું આદાન-પ્રદાન કરવા માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરતા હતા. પુસ્તકાલયો અને માહિતી વ્યાવસાયિકો પાસેથી ઓનલાઇન પ્રશ્નાવલી દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરી હતી. પુસ્તકાલયો અને માહિતી વ્યાવસાયિકોએ સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકાલય સેવાઓ વધારવાની રીતો વિશે જરૂરી સૂચનો અને અભિપ્રાયો આપ્યા હતા. જેથી વિદ્યાર્થીઓ, ફેકલ્ટીઓ અને સંશોધકો પુસ્તકાલયોમાં સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગથી વધુ માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકે.

(૩) સચિન (૨૦૧૪) એ તેમના લેખમાં પુસ્તકાલયો પર સામાજિક નેટવર્કિંગ સાઇટ્સના ઉપયોગની અસર વિશે માહિતી આપેલ છે. આ અભ્યાસનો મુખ્ય હેતુ પુસ્તકાલયોમાં સામાજિક નેટવર્કિંગ સાઇટ્સના મહત્વની તપાસ કરવાનો તેમજ લાઈબ્રેરી માર્કેટિંગ, માહિતી ઉત્પાદનો અને સેવાઓનો સંદર્ભમાં સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરતા સમયે કઈ કઈ સમસ્યાઓ અવરોધક બને તેની તપાસ કરવાનો છે. આ લેખમાં વિવિધ સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ પુસ્તકાલયોમાં કેવી રીતે કરી શકાય તેની માહિતી આપેલ છે.

(૪) અકબરી (૨૦૧૬) એ તેમના મહશોધનિબંધ ગુજરાત રાજ્યના અનુદાનિત વિશ્વવિદ્યાલય પુસ્તકાલયોમાં આઈ.સી.ટી. આધારિત સેવાઓના અભ્યાસ અંગેની માહિતી આપેલ છે. જેના હેતુઓ હાલમાં આપવામાં વિવિધ સેવાઓના અભ્યાસ કરી તેની પરિસ્થિતિ, નેટવર્કના પ્રકાર, કર્મચારીઓની લાયકાત, આપવામાં આપવામાં આવતી સેવાઓ, આઈ.સી.ટી. આધારિત સેવાઓ આપવા માટેના સાધનો, ઉપયોગકર્તાઓ દ્વારા આઈ.સી.ટી.ના સાધનોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવામાં આવે, તેમજ આઈ.સી.ટી. આધારિત સેવાઓનું વિશ્લેષણ કરી નવી ગાઈડલાઇન તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

અભ્યાસના હેતુઓ :

૧. વિવિધ સામાજિક માધ્યમો વિશે જાણવાનો હેતુ.

૨.પુસ્તકાલયમાં કયા ફાયદા અને કયા હેતુ માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરે છે તે જાણવાનો હેતુ.

૩. પુસ્તકાલયમાં કયા પ્રકારના સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરે તે જાણવાનો હેતુ.

૪. પુસ્તકાલયમાં કયા સામાજિક માધ્યમો દ્વારા સેવાઓ આપવામાં આવે છે તે જાણવાનો હેતુ.

૫. સામાજિક માધ્યમોની લાક્ષણિક્તાઓ જાણવાનો હેતુ.

ISBN : 978-93-5598-308-4

સામાજિક માધ્યમ:

ઈન્ટરનેટ ટેકનોલોજી અસ્તિત્વમાં આવી ત્યાર બાદ સામાજિક નેટવર્કિંગ અને સામાજિક માધ્યમો શબ્દ વધુ પ્રચલિત બન્યો છે. સામાજિક માધ્યમો સૌ પ્રથમ વ્યાખ્યા એન્ડ્રેન કેલ્પેન અને મિશેલ હેઇન્લેન નામનાં બે નિષ્ણાતો એ આપી હતી. ઈન્ટરનેટ આધારિત સામાજિક માધ્યમો જેવ કે ફેસબૂક, ટ્વિતર, યુ ટ્યુબ, ડેલિસિયસ, ટમ્લર, ઇન્સ્ટાગ્રામ, વોટ્સએપ, ગૂગલ પલ્સ વગેરે ડિજિટલ સ્વરૂપે માહિતીનો સંગ્રહ કરી માહિતીનું આદાન-પ્રદાન કરે છે. સામાજિક માધ્યમો એ વપરાશકર્તાઓ વચ્ચેના આંતર જોડાણોની સુવિધા પૂરી પાડે છે. તે માત્ર માહિતી વહેંચણી, સંચાર અને સહયોગને સમર્થન આપવા માટે પુરતુ નથી, પરંતુ એ વપરાશકર્તાઓ વચ્ચેના સબંધોના સામાજિક વેબ દ્વારા જોડવાનું કામ કરે છે.

સામાજિક માધ્યમની વ્યાખ્યા: -

“સામાજિક માધ્યમ એટલે ટેકનોલોજીનાં પાયા પર મજબુત રીતે ઊભી રહેલી વૈચારિક ઈમારત કે જે સમાજના લોકો વચ્ચેનું અંતર ઘટાડીને દુનિયાને વૈચારિક રીતે નજીક લાવવાનું કામ કરે છે.”

એન્ડ્રેન કેલ્પેન અને મિશેલ હેઇન્લેન

“સામાજિક માધ્યમ એ ઈંટરેક્ટિવ તકનીકો છે જે વર્ચ્યુઅલ સમુદાયો અને નેટવકર્સ દ્વારા માહિતી, વિચારો, રુચિઓ અને અભિવ્યક્તિના અન્ય સ્વરૂપની રચના અને વહેંચણીની સુવિધા આપે છે.”

વિકિપીડિયા

“સામાજિક માધ્યમ એ વેબસાઇટ્સ અને એપ્લિકેશન્સ માટે એક સામૂહિક શબ્દ છે જે સંચાર, સમુદાય-આધારિત ઈનપુટ, ક્રિયાપ્રતિક્રિયા, સામગ્રી-શેરિંગ અને સહયોગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.”

બેન લુટકેવીચ

સામાજિક માધ્યમના કર્યો : -

સામાજિક માધ્યમના મુખ્યત્વે સાત કર્યો જેવા કે ઓળખ (સામાજિક માધ્યમની પ્રોફાઇલ), વાતચીત (જેમ કે ટિપ્પણોઓ કોલિંગની સુવિધા), શેરિંગ (જેમ કે ચિત્રો, વીડિયો, માહિતી વગેરે), હાજરી (જેમ કે સામાજિક પ્રભાવ), સંબંધો (સંબંધો શોધવા અને જાળવવા), પ્રતિષ્ઠા (સામાજિક સ્થિતિ), અને જૂથો (સમુદાયો અને પેટા સમુદાયો).

સામાજિક માધ્યમની વિશેષતાઓ : -

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિવિધ પ્રકારના સામાજિક માધ્યમોમાં અલગ-અલગ સુવિધાઓ હોય છે જેમ કે ફોટો, વીડિયો, ઓડિયો શેરિંગથી લઈ ને સમાચાર પ્રકાશન, સમીક્ષાઓ શેર કરવા અથવા રુચિઓ અને શોખને પ્રોત્સાહન આપવા સુધીની હોય શકે છે.

સામાજિક માધ્યમના ફાયદા : -

સામાજિક માધ્યમ આપણે જાગૃતિ મેળવવા, સબંધો બાંધવા, આપણી કુશળતા શેર કરવા, આપણા અનુયાયીઓ અથવા સાથીદારો સાથે જોડાવા, માહિતી મેળવવા, બજાર સંશોધન, વિશ્વાસ કેળવવામાં તેમજ આપણી જાતને ઉદ્યોગ નેતા તરીકે સ્થાપિત કરવામાં મદદ કરી શકે છે. વિવિધ પ્રકારના સામાજિક માધ્યમો વિવિધ હેતુઓ પૂરા પાડવા અને જરૂયાતને પૂર્ણ કરવા માટે લક્ષ્યોને લક્ષ્ય બનાવવામાં મદદ કરે છે.

વિવિધ પ્રકારની સામાજિક માધ્યમો : -

(૧) ઈન્સ્ટાગ્રામ : -

ઈન્સ્ટાગ્રામ એ ઇન્ટરનેટ આધારિત એક જાણીતી સામાજિક માધ્યમ છે. જેની સ્થાપના કેવિન સિસ્ટરો અને માઇક ક્રેગર દ્વારા ૨૦૧૦માં કરવામાં આવી છે. ઈન્સ્ટાગ્રામને મોબાઈલ એપ્લિકેશન સ્વરૂપમાં લોંચ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ સ્માર્ટ ફોન માટે લોંચ કરી હતી. ઈન્સ્ટાગ્રામ એક મોબાઈલ, ડેસ્કટોપ અને ઇન્ટરનેટ આધારિત ફોટો શેરિંગ એપ્લિકેશન છે જે ઉપયોગકર્તાઓ ફોટો કે વિડીયો ને સાર્વજનિક રૂપ થી શેર કરી શકાય છે.

(૨) બ્લોગ્સ : -

૧૯૯૦ના દાયકાના અંતમાં બ્લોગ્સનો ઉદભવ અને વિકાસ વેબ પબ્લિશિંગ ટુલ્સના આગમન સાથે થયો. આ એક પ્રકારની વ્યક્તિગત વેબ પેજ છે. તેને ડાયારીની જેમ પણ વાપરી શકાય છે. જેની શરૂઆત ૧૯૯૨માં થઈ છે. બ્લોગ્સ ખાસ કરીને ટેક્સ્ટ સ્વરૂપમાં હોય છે. બ્લોગ લખનારને બ્લોગર અને તેના કાર્યને બ્લોગિંગ કહેવામાં આવે છે. બ્લોગ શબ્દને ૨૦૦૪માં મેરિયમ વેબસ્ટરમાં સત્તાવાર રીતે સામેલ કરવામાં આવ્યો હતો. ધણી સંસ્થાઓમાં બ્લોગ્સ સેવાઓને સરળ બનાવવા માટે ઘણી સુવિધા આપવામાં આવે છે. પુસ્તકાલયોમાં ગ્રંથાલય દ્વારા સંદેશાઓ, વિષય વસતું અને જરૂરી માહિતી વપરાશકર્તાઓને મોકલવામાં આવે છે તેમજ તેમના દ્વારા અભિપ્રાયો પણ મેળવી શકાય છે. ખરેખર, બ્લોગ્સ તેમના બ્લોગ્સ પર પોસ્ટ કરવા માટે માત્ર સામગ્રી જ બનાવતા નથી પણ ઘણીવાર તેમના વાચકો અને અન્ય બ્લોગ્સ સાથે સામાજિક સંબધો પણ બનાવે છે.

(3) લિંક્ડ ઇન : -

લિંક્ડ ઇનની શરૂઆત ૨૮ ડિસેમ્બર ૨૦૦૨માં હોફમેન કરી છે. આ સામાજિક વ્યવસાયિક નેટવર્ક સેવા છે. જે ૨003માં લોંન્ચ કરી હતી. આ સાઇટ પર બાયોડેટા ઓપલોડ કરીને નોકરી શોધી શકાય છે તથા જરૂરીયાત અનુસાર કોઈ સારી સંસ્થા શોધીને નોકરી માટે અરજી કરી શકાય છે. ગ્રંથપાલો આ સાઇટ

ISBN : 978-93-5598-308-4

દ્વારા વ્યાવસાયિક માહિતી પ્રાત કરી શકે છે અને આનો ઉપયોગ કરીને ખાસ પ્રકારની સેવાઓ આપી શકે છે.

(૪) ફેસબૂક : -

ફેસબુક એ ઇન્ટરનેટ પરની વિના મૂલ્યની સામાજિક માધ્યમ સેવા છે. જેની શરૂઆત ૪ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૪માં માર્ક ઝુકરબર્ગ દ્વારા કરવામાં આવી છે. ફેસબુક દ્વારા તેના સભ્યો, તેમના મિત્રો, પરિવારો, ઉપયોગકર્તાઓનો મોટા સમુહો એકબીજાને સરળતથી સંપર્ક કરી શકે છે. ગ્રંથાલયમાં મૈત્રીપૂર્ણ તરીકે કાર્ય કારે છે. જેમ કે 'જેસટોર સચ અને વોર્ડ કેટ' જેવી સેવાઓ દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓનો એક બીજાને જોડી રાખે છે અને જરૂરી માહિતીનું આપ-લે કરી શકે છે.

(૫) વોટસેપ મેસેન્જર : -

આ સ્માર્ટ ફોનમાં પર ચાલતી પ્રચલિત મેસેજિંગ સેવા છે. જેની શરૂઆત ૨૦૦૯માં જેન કુમ અને બ્રાયન એકટન દ્વારા કરવામાં આવી છે. જેના દ્વારા વપરાશકર્તાઓ વચ્ચે ટેક્સ મેસેજ, ઑડિયો, વિડીયો, ઇમેજ, કોલિંગ વગેરેની માહિતી આપ-લે કરી શકે છે. આ એપલીકેશન દ્વારા સામાયકો, નવા પુસ્તકો, અધ્યતન માહિતી વાચોકોને અલગ-અલગ જુથ બનાવીને મોકલી શકાય છે.

(૬) યુ ટ્યુબ : -

યુ ટ્યુબ એ અમેરિકન ઓનલાઈન વિડીયો-શેરીગ પ્લેટફોર્મ છે. જેનું મુખ્ય મથક સાન બ્રુનો કેલિફોર્નિયામાં છે. જેની શરૂઆત પેપાલના ત્રણ ભૂતપૂર્વ કર્મચારિઓ ચાડ હર્લી, સ્ટીવ ચેન અને જાવેદ કરીમ દ્વારા ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૫માં કરવામાં આવી હતી. જેમાં નોધાયેલા સભ્યો વિડીયો અપલોડ કરી શકે છે. ગૂગલે નવેમ્બર ૨૦૦૬માં ૧.૬૫ અજબ ડોલરમાં આ સાઇટ ખરીદી હતી. યુ ટ્યુબના વપરાશકર્તાઓને વિડીયો અપલોડ કરવા, તેમને પસંદ-નાપસંદ સાથે રેટ આપવા, તેમણે શેર કરવા, પ્લેલીસ્ટસમાં વિડીયો ઉમેરવા, જાણ કરવા, વિડીયો પર ટિપ્પણી કરવા અને અન્ય વપરાશકર્તાઓને સબ્સ્ક્રઈબ કરવાની મંજૂરી આપે છે. આમાં બીન-નોંધાયેલા સભ્યો જુદા-જુદા પ્રકારના વિડીયો જેમ કે ટીવી શૉઝ, સંગીત વિડીયો, મૂવી, શૈક્ષણિક વિડિયો વગેરે વિના મુલ્યે જોઈ શકાય છે. યુ ટ્યુબ પર આપણે પુસ્તકાલયને લગતા વિવિધ વિડિયો અપલોડ કરી વપરાશકર્તાઓને મોકલી પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે તેમજ લાઈવ વિડિયો પણ જોય શકાય છે.

(૭) ટ્વિટર : -

ટ્વિટર, વ્યક્તિગત કમ્પ્યુટર અથવા મોબાઈલ ટેલિફોન દ્વારા વપરાશકર્તાઓના જૂથો વચ્ચે ટૂંકા સંદેશાઓનું વિતરણ કરવા માટે ઓનલાઈન માઈક્રોબ્લોગિંગ સેવા છે. સોશિયલ નેટવર્કિંગ વેબ સાઇટ જેવી કે, માયસ્પેસ, ફેસબુક, ઇન્સ્ટન્ટ મેસેજિંગ ટેકનોલોજી સાથે એવા વપરાશકર્તાઓના નેટવર્કસ બનાવવા માટે

ISBN : 978-93-5598-308-4

કે જેઓ સંક્ષિપ્ત સંદેશાઓ અથવા ટ્વિટરસાથે દીવસભરની વાતચીત કરી શકે છે. આ સેવા ૨૦૦૬માં ઇવાન વિલિયમ્સ અને બિઝ સ્ટોન ને ડિઝાઈન કરવામાં આવી હતી. આ એક ટૂંકી સંદેસ સેવા છે. જેના દ્વારા વપરાશકર્તાઓને અધ્યતન માહિતી પૂરી પાડે છે. તેમજ એક બીજાને વાંચવા અને માહિતી મોકલવાની સુવિધા પણ આપે છે. જેમાં ૧૪૦ અક્ષરો સુધીની ટેક્સ્ટ આધારિત માહિતી પોસ્ટ કરી શકાય છે. ગ્રંથાલયોમાં ગ્રથપાલો રોજબરોજના કાર્યક્રમ, પ્રવૃતિઓ, નવા સામાયકો અને પુસ્તકોની માહિતી અપડેટે કરી વપરાશકર્તાઓ સુધી મોકલી શકાય છે.

(૮) પિન્ટેરેસ્ટ : -

પિન્ટેરેસ્ટનો ઉદ્દભવ ડિસેમ્બર ૨૦૦૯માં થયો હતો અને સાઇટનું લોન્ચ માર્ચ ૨૦૧૦માં બંધ બિટા તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું. જેની શોધ બેન સિલ્બર, પૌલ સ્કીઅરી અને ઈવાન શાર્પ હતા. પિન્ટેરેસ્ટમાં વપરાશકર્તાઓ ઈમેજને અપલોડ, સાચવા અને વિવિધ બોર્ડ પર વર્ગીકૃત કરી શકાય છે. ગ્રંથાલયોમાં સામાયકો અને પુસ્તકો વગેરેના ફોટા પાડી તેને પિન્ટેરેસ્ટમાં અપલોડ કરી શકાય છે.

(૯) લાઇબ્રેરી થિંગ : -

એક સાધન જે લાઇબ્રેરી ઓપેકને (OPAC) સમૃદ્ધ બનાવે છે. એકવાર રજીસ્ટર થયા પછી આઇ.એસ.બી.એન. (ISBN) સાથેના પુસ્તકોની સૂચિ લાઇબ્રેરી થિંગમાં મોકલવામાં આવે છે. ગ્રંથપાલો વપરાશકર્તાઓને વર્તમાન પ્રકાશનોની સૂચિ મોકલવા માટે આનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

ગ્રંથાલય સેવાઓ : -

સોશિયલ નેટવર્કિંગ સાઇટ (એસ.એન.એસ.) કે સામાજિક માધ્યમો દ્વારા ગ્રંથાલયોમાં વપરાશકર્તાઓ માટે ગ્રથાલયની સારી સેવાઓ આપવામાં ઉપયોગ કરી શકાય છે. એસ.એન.એસ. દ્વારા ગ્રંથાલયોમાં નીચે દર્શાવેલ સેવાઓ આપી શકાય છે.

- એસ.એન.એસ. દ્વારા ગ્રંથાલયના વપરાશકર્તાઓને ગ્રંથાલયમાં ગયા વિના ગ્રંથાલયનો વર્ચ્યુઅલ ઉપયોગ કરવામાં મદદ કરે છે. (ફેસબૂક, ટ્વિટર, યુ ટ્યુબ)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા ગ્રંથપાલો વપરાશકર્તાઓને વીડિયો, ઓનલાઈન ટ્યુટોરિયલ શિક્ષણના પ્રોગ્રામ વગેરે સાથે લીંક કરવામાં સક્ષમ કરે છે. (ફેસબૂક, ટ્વિટર, યુ ટ્યુબ)
- એ એક એવું જાહેર મંચ પુરુ પાડે છે, જેમાં માહિતી, ઉપયોગ, રિવિઝન વગેરે વિદ્યાર્થીઓ, સંશોધનકર્તા અને શિક્ષકોને પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)
- એસ.એન.એસ.નો ઉપયોગ ગ્રંથાલયનાં અલગ-અલગ પ્રોગ્રામો કે પ્રવૃતિઓને ન્યૂઝ રૂપે ફ્લેશ કરી શકે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર, યુ ટ્યુબ)
- ગ્રંથાલયના ઇવેન્ટસની જાહેરાત કરવામાં કે વિદ્યાર્થીઓના ઓનલાઈન અભ્યાસ ગ્રુપ બનાવામાં મદદ કરે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર, યુ ટ્યુબ)

ISBN : 978-93-5598-308-4

- એસ.એન.એસ.નો ઉપયોગ કરીને “ASK Librarian” દ્વારા ગ્રંથાલયોના વપરાશકર્તાઓને સંદર્ભ સેવાની જરૂયાત પૂરી પાડે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)
- ગ્રંથાપલ એસ.એન.એસ.નો ઉપયોગ વપરાશકર્તાઓના શિક્ષણ અથવા ગ્રંથાલય ઓરિએન્ટેશન પ્રોગ્રામ માટે મંચ ઊભુ કરવામાં મદદ કરે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર, યુ ટ્યુબ)
- ગ્રંથાપલ એસ.એન.એસ.ના ઉપયોગથી નવી જર્નલ, પુસ્તકો અને બીજી વાંચન સામગ્રી વપરાશકર્તાઓને જાણ કરી શકાય છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા વર્તમાનપત્રોની કિલપીંગ સેવાઓ પણ પુરી પાડી શકાય છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા વપરાશકર્તાઓને રેફરન્સ સેવાઓ પુરી પાડી શકાય છે.
- (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા વપરાશકર્તાઓ પોતાને જોઈતા પુસ્તકો રીઝવ, કેન્સલ કે રિન્યુ કરી શકે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા વપરાશકર્તાઓને પોતાના ફિડબેક આપવામાં પણ મદદ કરી શકે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)
- એસ.એન.એસ. દ્વારા વપરાશકર્તાઓને પ્રશ્નપત્ર બેંકનો વપરાશ પણ પુરો પાડી શકે છે. (ગુગલ પ્લસ, ફેસબૂક, ટ્વિટર)

ઉપસંહાર : -

ગ્રંથપાલ અને વપરાશકર્તાઓમાં જાગૃતિ અને શિક્ષિત થવા માટે સોશિયલ નેટવર્કિંગ સેવાઓ દ્વારા ગ્રંથાલયોમાં ઓરિએન્ટેશન, કોન્ફરન્સ, વર્કશોપ જેવા જન જાગૃતિ મંચનું આયોજન કરવું જોઈએ. નવા આઇસીટી સંચાલિત વાતાવરણને અનુકૂળ થવા માટે વર્તમાન પરિવર્તનને અપનાવવું જોઈએ. ગ્રંથાલયો **અને વપરાશકર્તાઓ વચ્ચે સક્રિય સંદેશાવ્યવહાર** ગ્રંથાલય **સેવાઓ પ્રદાન કરવામાં વધારાનું મૂલ્ય બનાવે છે, જ્યારે નવી સંભાવનાઓ અને સોશિયલ નેટવર્કનો ઉપયોગ કરવાનું મૂલ્ય સીધું ડિજિટલ વાતાવરણમાં** ગ્રંથાલય**ની વધુ સારી બનવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. વર્તમાન સદીમાં સોશિયલ મીડિયા એ પુસ્તકાલયો માટે તેમની માહિતીને અત્યાધુનિક રીતે પૂરી કરવા માટેના વિશાળ સાધનો સાથે એક મોટો ભાગ છે. ઇન્ટરનેટની લોકપ્રિયતાને કારણે વપરાશકર્તાઓ અને** ગ્રંથપાલો**ની જરૂરિયાત સંતોષવા માટે સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.**

સંદર્ભ સૂચિ

- અકબરી, અતુલ કે. (૨૦૧૬). ગુજરાત રાજ્યના અનુદાનિત વિશ્વદ્યાલય ગ્રંથાલયોમાં ICT આધારિત સેવાઓ : એક અધ્યયન (મહા શોધનિબંધ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ,(૨૦૧૬)).

ISBN : 978-93-5598-308-4

- ચોધરી, સમીર એમ (2019). ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવાઓમાં આઇસીટીનો પ્રભાવ. ધ રોલ ઓફ લાઇબ્રેરિ એન્ડ ઇન્ફોરમેશન સર્વિશ ઇન ધ ન્યુ મિલેનિયમ. ૩૧૦-૩૧૫
- Islam, Md Maidul & Habiba, Umme. (2015). Use of Social Media in Marketing of Library and Information Services in Bagladesh. DESIDOC Journal of Library & Information Technology, 35(4), 299-303 DOI:10.14429/djlit.35.4.8455.
- Sachin, Kadam V (2014). Impact of Use of Social Networking Site on Libraries. "Knowledge Librarian"- An International peer Reviewed Bilingual E-Journal of Library and Information science. Vol. 01(No.01), 116-124.
- Chakrabarti, Abhijit (2016) Social Media and Libraries: A Symbiotic Relationship for 21st Century Librarianship. International Journal of Digital Library Services, Vol. 06(2), 32-43
- Chauhan, Mehul (2013) Use of Social Media in Libraries, http://alibnet.org/public/bookofpaper/ ppts/85.pdf>, 1-46
- Khan, M. A. (2013). IPR in India and USA: Its impact on library services. Retrieved from: http://hdl.handle.net/10603/40586
- Anand, K. (2018). Use of Social Networking Sites and Web 3.0 Tools by the Research Scholars of State Universities in Karnataka A Study. Retrieved from: http://hdl.handle.net/10603/225416
- https://gu.wikipedia.org/wiki/Instagram
- https://en.wikipedia.org/wiki/blog
- https://en.wikipedia.org/wiki/linkedin
- https://en.wikipedia.org/wiki/facebook
- https://en.wikipedia.org/wiki/whatsuApp
- https://en.wikipedia.org/wiki/YouTube
- https://en.wikipedia.org/wiki/Twitter
- https://en.wikipedia.org/wiki/Pinterest
- https://www.researchgate.net/publication/337673976_Use_of_Social_Media_to_Promote_Library_Services_in_the_Digital_Age?enrichId=rgreq-384d96c57 bd0ffc0085286b889116044-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMzNzY

ISBN : 978-93-5598-308-4

3Mzk3NjtBUzo4MzE2MTA4MjgxMjQxNjNAMTU3NTI4Mjg4MDI3OA%3D%3D&el=1_x_3&_esc=publicationCoverPdf

- https://invideo-io.translate.goog/blog/types-of-social-media/?_x_tr_sl=en& _x_tr _tl=gu&_x_tr_hl=gu&_x_tr_pto=sc

શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયોના સંદર્ભમાં ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવાઓના પ્રચાર માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ

દિનેશ એસ. ઠાકોર, સંશોધનકર્તા, ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન વિભાગ,
વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, સુરત
ડો. દિગ્વિજયસિંહ ચૌહાણ, પીએચ. ડી. માર્ગદર્શક, વી. એસ. પટેલ કોલેજ ઓફ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ

સારાંશ:

ISBN : 978-93-5598-308-4

આજે ઇન્ટરનેટ ટેક્નોલોજીને કારણે ફેસબુક, વોટ્સએપ, ઇન્સ્ટાગ્રામ, યુટ્યુબ, બ્લોગ વગેરે જેવા અનેક સામાજિક માધ્યમો અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે. સમાજનો દરેક માનવી તથા વિવિધ ખાનગી અને સરકારી, શૈક્ષણિક અને બિન શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ પણ પ્રત્યાયનના આ બધા સાધનો પર નિર્ભર થઈ ગયા છે. જેમાં પુસ્તકાલયો પણ પોતાના વિકાસ તેમજ માહિતી અને સેવાઓના પ્રચાર અને પ્રસાર માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરે છે. આધુનિક ટેક્નોલોજી અને શોધો જેમકે સ્માર્ટ ફોન, મોબાઈલ ઈન્ટરનેટ સુવિધાઓ અને સામાજિક માધ્યમોએ આ ડિજિટલ યુગના ઉપયોગકર્તાઓની માહિતી જરૂરિયાતો અને અપેક્ષાઓને પહોંચી વળવા માટે ગ્રંથપાલો માટે નવા પડકારો ઉભા કર્યા છે. તેમજ વધુમાં વધુ ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલય તરફ કેવી રીતે આકર્ષિત કરવા અને તેમને કેવી રીતે માહિતી અને સેવાઓ આપવી એ પણ એક મોટો પડકાર છે. તેથી ટેક્નોલોજીના આ યુગમાં શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયોએ ટકી રહેવા માટે, ઉપયોગકર્તાઓના હિતને આકર્ષવા અને તેમને ઉત્તેજીત કરવા માટે નવીન પુસ્તકાલય સેવાઓ પ્રદાન કરવી અતિ આવશ્યક બને છે. તેથી આ લેખમાં શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયો દ્વારા પોતાના સંસાધનો, માહિતી અને સેવાઓના પ્રચાર માટે કયા-કયા સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, કઈ- કઈ સેવાઓ આપી શકાય છે તેની માહિતી આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે.

***કીવર્ડ:** ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવા, પ્રચાર, સામાજિક માધ્યમો, શૈક્ષણિક પુસ્તકાલય,*

પ્રસ્તાવના:

વર્તમાન સમય એ અતિ આધુનિક કહી શકાય છે. આ આધુનિક સમયમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના સતત વિકાસને કારણે પ્રત્યાયનના માધ્યમોમાં ખૂબ જ બદલાવ આવ્યો છે. આજે ઇન્ટરનેટ ટેક્નોલોજીના કારણે ફેસબુક, વોટ્સએપ, ઇન્સ્ટાગ્રામ, યુટ્યુબ, બ્લોગ વગેરે જેવા અનેક સામાજિક માધ્યમો અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે. જે વ્યક્તિના જીવનના મુખ્ય ભાગ બની ગયા છે અને લોકો વચ્ચે સંપર્ક સાધવાના મહત્વપૂર્ણ સેતુ બની ગયા છે. સમાજનો દરેક માનવી તથા વિવિધ ખાનગી અને સરકારી, શૈક્ષણિક અને બિન શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ પણ પ્રત્યાયનના આ બધા સાધનો પર નિર્ભર થઈ ગયા છે. જેનાથી પુસ્તકાલયો પણ બાકાત રહ્યા નથી. પુસ્તકાલયો પણ પોતાના વિકાસ માટે, માહિતી અને સેવાઓના પ્રચાર અને પ્રસાર માટે, પુસ્તકાલયોની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના પ્રસાર માટે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરે છે. પુસ્તકાલય એ કોઈ પણ શૈક્ષણિક સંસ્થાનું હૃદય છે. પ્રાચીન સમયમાં પુસ્તકાલયો એ મૂલ્યવાન સંપત્તિ ગણાતી હતી. અને અમિર-ઉમરાઓ જ તેનો ઉપયોગ કરી શકતા હતા. જ્યારે આજે પુસ્તકાલયો જ્ઞાનના ભંડાર તરીકે ન રહેતાં માહિતી કેન્દ્રો બની ગયા છે. પરંપરાગત પુસ્તકાલયોમાં સતત પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે. આધુનિક ટેક્નોલોજી અને શોધો જેમ કે સ્માર્ટ ફોન, મોબાઈલ ઈન્ટરનેટ સુવિધાઓ અને સામાજિક માધ્યમોએ આ ડિજિટલ યુગના ઉપયોગકર્તાઓની માહિતીની જરૂરિયાતો અને અપેક્ષાઓને પહોંચી વળવા ગ્રંથપાલો માટે નવા પડકારો ઉભા કર્યા છે. તેમજ ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલય તરફ કેવી રીતે આકર્ષિત કરવા અને તેમને કેવી

ISBN : 978-93-5598-308-4

રીતે માહિતી અને સેવાઓ આપવી એ પણ એક મોટો પડકાર છે. તેથી ટેક્નોલોજીના આ યુગમાં શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયોએ ટકી રહેવા માટે, ઉપયોગકર્તાઓના હિતને આકર્ષવા અને ઉત્તેજીત કરવા માટે નવીન પુસ્તકાલય સેવાઓ પ્રદાન કરવી અતિ આવશ્યક બને છે. તેથી આ લેખમાં શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયો દ્વારા પોતાના સંસાધનો, માહિતી અને સેવાઓના પ્રચાર માટે કયા-કયા સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, કઈ- કઈ સેવાઓ આપી શકાય છે તેની માહિતી આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે.

સબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા:

ખાન અને ભટ્ટી (૨૦૧૨) એ પુસ્તકાલય અને માહિતી સેવાઓના પ્રચાર માટે સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગ પર ઉપયોગકર્તાઓના વલણ, સામાજિક માધ્યમોની અસર અને સમસ્યાઓની તપાસ કરવાના હેતુથી લેખ લખ્યો હતો. જે માટે પાકિસ્તાનમાં આવેલ મુલતાનની બહાઉદ્દીન ઝકરીયા યુનિવર્સિટી અને બહાવલપુરની ઈસ્લામીયા યુનિવર્સિટીમાં કાર્ય કરતા ગ્રંથપાલો અને પુસ્તકાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના શિક્ષણવિદો પાસેથી પ્રતિભાવો મેળવવામાં આવ્યા હતા. તેમજ વિવિધ સર્ચ એન્જિન, વેબસાઇટ અને બ્લોગ્સનો ઉપયોગ કરીને સાહિત્યની વિસ્તૃત સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી. જેના પરથી જાણવા મળે છે કે પુસ્તકાલય અને માહિતી સેવાઓના પ્રચાર માટે સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગ પ્રત્યે ઉત્તરદાતાઓનું વર્તન સકારાત્મક હતું. પુસ્તકાલયો સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગ દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓ, સેવાઓ, સંસાધનો, કાર્યક્રમો અને પ્રત્યાયનને પ્રોત્સાહન આપી શકતા હતા. પરંતુ અપૂરતી તાલીમની તકો, જ્ઞાનનો અભાવ, ગોપનીયતા, ઈન્ટરનેટની ધીમી ગતિ અને વીજળીને લગતી સમસ્યાઓ હતી. તેથી સંશોધકે પુસ્તકાલયોને સમસ્યાઓના સમાધાન માટે ભલામણ કરી હતી.

ચૌહાણ (૨૦૧૩) એ ભારતની આર્થિક સમસ્યાઓને ધ્યાનમાં રાખી ગતિશીલ પુસ્તકાલય સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે સામાજિક નેટવર્કિંગ અને સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ પુસ્તકાલયો કેવી રીતે કરે છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને લેખ લખ્યો હતો. જેના હેતુઓ પુસ્તકાલયના સંસાધનો અને સેવાઓના પ્રચારમાં સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગ પ્રત્યે ઉપયોગકર્તાઓનું વલણ, સામાજિક માધ્યમોની અસરો અને સમસ્યાઓની તપાસ કરવાનો હતો. સંશોધકે આ લેખમાં ફેસબુક, માયસ્પેસ, બ્લોગ્સ, વીકિસ, લિંક્ડઈન, ટ્વીટર, યુટ્યુબ, ફ્લિકર, લાઈબ્રેરી થિંગ જેવા સામાજિક માધ્યમો પુસ્તકાલયમાં કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તેના વિશે માહિતી આપેલ હતી. તેમજ પુસ્તકાલયના પ્રચાર માટે સામાજિક માધ્યમોના મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને તેનો ઉપયોગ કરવા તમામ પ્રકારના પુસ્તકાલયોમાં ઈન્ટરનેટ સેવા પ્રદાન કરવા, વેબસાઇટ વિકસાવવા, તેમજ પુસ્તકાલય મંડળ, એલ્યુમની અને પુસ્તકાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનની શાળાઓએ વ્યાવસાયિકો વચ્ચે સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગને લોકપ્રિય બનાવવા માટે તેમનો ફાળો આપવા, ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ અને સામાન્ય લોકો વચ્ચે વિવિધ સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગની તપાસ કરવા માટે ભવિષ્યમાં સંશોધન હાથ ધરવાની ભલામણ કરેલ હતી.

ISBN : 978-93-5598-308-4

બકારે (૨૦૧૮) એ પુસ્તકાલય સેવાઓ અને નફાકારક પુસ્તકાલય વ્યવસાયને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સામાજિક માધ્યમોના વિવિધ પ્રકારના પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ કરવા, ઉપયોગની રીતો શોધવા અને પડકારોને ઓળખવાના હેતુથી લેખ લખ્યો હતો. જે માટે વર્ણનાત્મક સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ માહિતી એકત્ર કરવા પ્રશ્નાવલીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જેના પરથી જાણવા મળે છે કે પુસ્તકાલયની સેવાઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે બ્લોગ્સ અને વોટસએપનો ઉપયોગ વ્યાપકપણે કરવામાં આવતો હતો. જે દ્વિ-માર્ગીય પ્રત્યાયન સરળ બનાવવા, ઉપયોગકર્તાઓ સાથે વાતચીતમાં સરળતા અને પ્રતિસાદ માટે એક મંચ આપતા હતા. તેમજ ઉપયોગકર્તાઓમાં વધારો અને ઉપયોગકર્તાઓ દ્વારા તેમના બ્લોગ પૃષ્ઠોની મુલાકાત લેતાં ગ્રંથપાલને આર્થિક નફામાં વધારો થતો હતો. તેમજ કેટલાક પડકારો હતા. જેથી સંશોધકે પુસ્તકાલયોમાં પર્યાપ્ત કમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટ સેવાઓ, કેન્દ્રોની અંદર મફત ઇન્ટરનેટ વાઈ-ફાઈ અને વ્યવહારુ માહિતી પ્રત્યાયન તકનિકી નીતિની જોગવાઈ માટેની ભલામણો કરી હતી.

હાડાગાલી, કેન્યાક્કનવર અને તડસાદ (૨૦૧૯) એ યુનિવર્સિટી કક્ષાએ આધુનિક પુસ્તકાલય સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે અસરકારક સાધનો તરીકે સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કેવી રીતે થઈ શકે તેના પર લેખ લખ્યો હતો. જે માટે કેન્દ્ર અને રાજ્યની બંને યુનિવર્સિટીની વેબસાઇટ પરથી માહિતી એકત્રિત કરવામાં આવી હતી. તેમજ સૌથી વધુ લોકપ્રિય સામાજિક માધ્યમોના પ્લેટફોર્મની પસંદગી માટે ગ્લોબલ એલેક્સા રેન્કિંગને ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલ હતી. તેમજ પુસ્તકાલય સેવાઓની ગુણવત્તા વધારવા અને સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે થઈ શકે તે જાણવા માટે દરેક પ્લેટફોર્મનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. જેના પરથી જાણવા મળે છે કે ભારતમાં યુનિવર્સિટી પુસ્તકાલયોમાં સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ હજુ પણ રચનાત્મક તબક્કામાં છે અને ઉપયોગકર્તાઓની વધતી જતી અપેક્ષાઓને પૂર્ણ કરવા માટે તેને તૈયાર કરવાની જરૂર છે.

સામાજિક માધ્યમ એટલે શું?

સામાજિક માધ્યમ એ બે વ્યાપક શબ્દોનો બનેલ છે. પ્રથમ સામાજિક અને બીજો માધ્યમ. પ્રથમ શબ્દ “સામાજિક” એક એવી સ્થિતિને વ્યાખ્યાયિત કરે છે કે જેમાં મનુષ્ય પોતાને કોઈ સમૂહની સાથે સક્રિય રીતે જોડાવા માટે પ્રયાસ કરે છે. જેથી તે પોતાના વિચારો અને અનુભવોને એક બીજા સાથે આદાન-પ્રદાન કરી શકે. મનુષ્ય સ્વભાવથી સામાજિક છે. તેને લોકોની સાથે વાતચીત કરવા, સહાયતા કરવા, હળવા-મળવા, વહેંચણી કરવા, સહકાર આપવો, સલાહ લેવી પસંદ છે. તેથી તે જુદી જુદી રીતે અને વિવિધ ઉદેશ્યથી સમાજમાં પ્રત્યાયન કરે છે. તથા પોતાને અભિવ્યક્ત કરે છે. બીજા શબ્દોમાં, એક એવી સ્થિતિ જેમાં એક વ્યક્તિ પોતાને કોઈ સમૂહની સાથે સક્રિય રીતે જોડાયેલ અનુભવ કરે છે તથા સમૂહના હિતો માટે

ISBN : 978-93-5598-308-4

જાગૃતતા અનુભવે છે. એટલે વ્યક્તિઓ અથવા સમૂહોના સ્વરૂપમાં માનવીઓની આંતરક્રિયાઓ પર નિર્મિત પારસ્પરિક સબંધ સામાજિક કહેવાય છે. (સ્વર્ણ,૨૦૧૪).

બીજો શબ્દ "મીડિયા" જે એક વચન "માધ્યમ" નું બહુવચન છે અને એનો પ્રયોગ સામૂહિક અર્થોમાં કરવામાં આવે છે. ટીવી, રેડિયો, સમાચાર પત્ર, ઇન્ટરનેટ વગેરે માધ્યમ છે અને આ બધાનું સંમિલિત રૂપ મીડિયા કહેવાય છે. આમ, મીડિયા ઘણા માધ્યમોને સંદર્ભિત કરે છે. એવું માધ્યમ જેનો ઉપયોગ સમાજમાં અન્ય લોકોની સાથે સંપર્ક બનાવવા માટે કરવામાં આવે છે. આ સંપર્ક મૌખિક, લેખિત કે ઇલેક્ટ્રોનિક કોઇ પણ રીતે થઈ શકે છે. (સ્વર્ણ, ૨૦૧૪).

આમ, સામાજિક માધ્યમ સામાજિક અને મીડિયા આ બંનેનું મળેલું સ્વરૂપ છે. જેનો ઉપયોગ સમાજમાં લોકોને આપસમાં જોડાવા માટે કરવામાં આવે છે. તેને સામાજિક માધ્યમ કહેવામાં આવે છે. ટેકનોલોજીના અર્થમાં જે મીડિયાનો ઉપયોગ ઇન્ટરનેટ આધારિત વિભિન્ન પ્રોદ્યોગિકીઓ કમ્પ્યુટર, મોબાઇલ, ટેબલેટ વગેરેના માધ્યમથી ઉપયોગકર્તા નિર્મિત સામગ્રીને વહેંચવા અને સહયોગને વધારવા માટે કરવામાં આવે તેને સામાજિક માધ્યમ કહેવામાં આવે છે. જે વેબ, મોબાઇલ અને અન્ય ઉપકરણ આધારિત એવી તકનીક છે જેના માધ્યમથી લોકો સામગ્રીનું ઉત્પાદન, ઉપભોગ અને વહેંચણી કરે છે. તથા આમાં એક ઉપયોગકર્તા નિર્માતા, વિતરક, સંપાદક અને ઉપભોક્તા બધાની ભૂમિકાનું નિર્વાહ કરી શકે છે. (સ્વર્ણ,૨૦૧૪).

સામાજિક માધ્યમની વ્યાખ્યાઓ:

"સામાજિક માધ્યમ એ કમ્પ્યુટર આધારિત તકનીકનો સંદર્ભ આપે છે જે વર્ચ્યુઅલ નેટવર્ક્સ અને સમુદાયો દ્વારા મંતવ્યો, વિચારો અને માહિતીની વહેંચણીની સુવિધા આપે છે. સામાજિક માધ્યમો ઇન્ટરનેટ આધારિત છે અને વપરાશકર્તાઓને વ્યક્તિગત માહિતી, દસ્તાવેજો, વિડિયો અને ફોટા જેવી સામગ્રીનો ઝડપી ઇલેક્ટ્રોનિક સંચાર આપે છે. વપરાશકર્તાઓ વેબ-આધારિત સોફ્ટવેર અથવા એપ્લિકેશન દ્વારા કમ્પ્યુટર, ટેબલેટ અથવા સ્માર્ટ ફોન દ્વારા સામાજિક માધ્યમો સાથે જોડાય છે."

- https://www.investopedia.com/terms/s/social-media.asp

સામાજિક માધ્યમો એટલે "ઈલેક્ટ્રોનિક કોમ્યુનિકેશનના સ્વરૂપો જેમ કે, સોશિયલ નેટવર્કિંગ અને માઇક્રો બ્લોગિંગ માટેની વેબસાઇટ્સ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જેના દ્વારા વપરાશકર્તાઓ માહિતી, વિચારો, વ્યક્તિગત સંદેશાઓ અને અન્ય સામગ્રીને વહેંચણી કરવા માટે ઓનલાઇન સમુદાયો બનાવે છે."

- મેરિયમ-વેબસ્ટર ડિક્શનરી

❖ **પુસ્તકાલયોમાં સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગના હેતુઓ:**

ISBN : 978-93-5598-308-4

પુસ્તકાલયોમાં સામાજિક માધ્યમોના ઉપયોગનો મુખ્ય હેતુ માહિતી અને સેવાઓના પ્રચાર અને પ્રસારનો છે. આ ઉપરાંત અન્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે:

- સંદર્ભ સેવાઓ વધારવા
- ઉપયોગકર્તાઓ વચ્ચે જ્ઞાનની વહેંચણી કરવા
- પુસ્તકાલયોના વિવિધ કાર્યક્રમોના પ્રચાર માટે
- પુસ્તકાલયની છબી અને ઈ-પ્રતિષ્ઠાને આધુનિક બનાવવા
- સંભવિત ઉપયોગકર્તાઓ દ્વારા નવા પ્રેક્ષકો સુધી પહોંચવા
- પુસ્તકાલયના સમાચાર અને અખબારી યાદીને આગળ વધારવા
- ઉપયોગકર્તાઓને ઝડપથી અદ્યતન માહિતી આપવા
- ચર્ચા જૂથો અને સહયોગી કાર્ય બનાવવા માટે

વિવિધ પ્રકારના સામાજિક માધ્યમો અને પુસ્તકાલયની સેવાઓ:-

સામાજિક માધ્યમો એ સ્વતંત્ર ચલો છે જ્યારે પુસ્તકાલયની સેવાઓ ગ્રંથપાલ તેમના ઉપયોગકર્તાઓને પ્રદાન કરે છે તેથી તે આશ્રિત ચલ છે. આશ્રિત ચલોને પુસ્તકાલય સામગ્રી અને પુસ્તકાલયના કાર્યો જેવા કે પુસ્તકો, જર્નલ્સ, અખબારો, નકશા, ઇન્ટરનેટ આધારિત સંસાધનો, સીડી/ડીવીડી અને લેન્ડીંગ સેવાઓ, સંદર્ભ સેવાઓ, ઈન્ડેક્સીંગ અને એબ્સ્ટ્રેક્ટીંગ સેવાઓ, ઉપયોગકર્તા શિક્ષણ વગેરેમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે. જ્યારે સ્વતંત્ર ચલો વોટ્સએપ, ફેસબુક, બ્લોગ, ટ્વિટર વગેરે જેવા સામાજિક માધ્યમો છે (સુમાદેવી અને કુંબાર,૨૦૧૯). ગ્રંથપાલ આ સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકાલયોની સેવાઓ અને કાર્યક્રમોને પ્રોત્સાહન આપવાના હેતુથી તેનો પ્રચાર કરી શકે છે. તેમજ પુસ્તકાલયોને તેમના ઉપયોગકર્તાઓ સાથે સંપર્કમાં રહેવા માટે નવીન અને અસરકારક રીત પ્રદાન કરે છે. ઉપયોગકર્તાઓની માહિતીની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા તેમજ પુસ્તકાલયની સેવાઓના પ્રચાર માટે ગ્રંથપાલો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા લોકપ્રિય સામાજિક માધ્યમો નીચે મુજબ છે:

વોટ્સએપ મેસેન્જર:-

વોટ્સએપ એ સ્માર્ટ ફોન અથવા એન્ડ્રોઇડ આધારિત સેલફોન પર ચાલતી પ્રખ્યાત ઇન્સ્ટન્ટ ફ્રી મેસેજિંગ અને વૉઇસ ઓવર ટેલિફોનિંગ સેવાઓ સાથેનું સામાજિક માધ્યમ છે. જેની શરૂઆત જેન કુમ અને બ્રાયન એક્ટન દ્વારા જાન્યુઆરી ૨૦૦૯ માં કરવામાં આવી હતી. જે ઉપયોગકર્તાઓ વચ્ચે લેખિત સંદેશાઓ, ઑડિઓ, વિડિયો, છબીઓ, પોતાના વિચારો, મૌખિક સંદેશાઓ વગેરેની આપ- લે કરવાની મંજૂરી આપે છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/WhatsApp).

પુસ્તકાલયોમાં વોટ્સએપ દ્વારા નીચે મુજબની સેવાઓ આપી શકાય છે:

ISBN : 978-93-5598-308-4

- પુસ્તકાલયમાં નવા આવેલ પુસ્તકો યાદી, સામાયિકો, અદ્યતન માહિતી વાચકો સાથે જૂથ બનાવીને મોકલી શકાય છે.
- નવા આવેલ પુસ્તકોના મુખપૃષ્ઠના ફોટા પાડી વાચકોના જૂથમાં મૂકી શકાય છે.
- ગ્રંથપાલ ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલયની સૂચનાઓ અને ત્વરિત સંદેશા મોકલી શકે છે તેમજ તરત જ પ્રતિસાદ પણ મેળવી શકે છે.
- અદ્યતન માહિતી કે જે પુસ્તકાલયોના ઉપયોગકર્તાઓને જરૂર હોય તે તાત્કલિક મોકલી શકાય છે.
- દસ્તાવેજો અને સામગ્રીઓ પણ ઉપયોગકર્તાઓને ગમે તે સમયે અને પુસ્તકાલયના કામકાજના સમય પછી પણ મોકલી શકાય છે.
- ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલયની સ્પર્ધાઓ, સમાચારો, લાઈબ્રેરી ઓરિએન્ટેશન પ્રોગ્રામ અને સ્પર્ધાની છબીઓ અને વિડીયો પોસ્ટ કરી શકે છે.
- પુસ્તકાલય સેવાઓને વધુ સારી બનાવવા માટે ગ્રંથપાલોને ચર્ચા જૂથો, ઇમેજ ટેગિંગ, ટિપ્પણીઓ અને પ્રતિસાદ, સૂચનો પ્રાપ્ત કરીને ઉપયોગકર્તાઓ સાથે વાર્તાલાપ કરવાની પણ મંજૂરી આપે છે.

યુટ્યુબ:-

યુટ્યુબ એ વર્તમાન સમયમાં ખૂબ જ ઉપયોગમાં લેવાતું વિડિયો શેરિંગનું મહત્વનું સામજિક માધ્યમ છે. જેની સ્થાપના ૧૪ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૫ માં સ્ટિવ ચૈન, ચાડ હર્લે, જાવેદ કરીમે કરી હતી. જેમાં રજિસ્ટર થયેલા સભ્યો વીડિયોને અપલોડ કરી શકે છે. તેને નવેમ્બર ૨૦૦૬ માં ગૂગલ દ્વારા ૧.૬૫ અબજ ડોલરમાં ખરીદવામાં આવ્યું હતું. આમાં બિન-નોંધાયેલા સભ્યો જુદા-જુદા પ્રકારના વિડિયો જેમ કે ટીવી શૉઝ, સંગીત વિડિયો, મૂવી ટ્રેઇલર્સ, શૈક્ષણિક વિડિયો વગેરે મફતમાં જોઈ શકે છે. પરંતુ કેટલાક વિડિયો જોવા માટે ફીની ચુકવણી કરવી પડે છે. કેટલાક લોકો તેને વિડિયો બ્લોગિંગ તરીકે પણ ઉપયોગ કરે છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/YouTube).

યુટ્યુબ દ્વારા પુસ્તકાલયોમાં નીચે મુજબની સેવાઓ આપી શકાય છે:

- યુટ્યુબ પર પુસ્તકાલયને લગતા વિવિધ વિડિયો અપલોડ કરી વાચકોને પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે.
- મોટા ભાગના પુસ્તકાલયો પુસ્તકાલયની ઈવેન્ટ્સ, લેક્ચર્સ, સ્પેશિયલ ટોક, લાઈબ્રેરી વિઝિટ, ગ્રંથસૂચિ વગેરે પર વિડિયો બનાવી ઉપયોગકર્તાઓને શેર કરવા માટે યુટ્યુબનો ઉપયોગ કરે છે.
- યુટ્યુબ ગ્રંથપાલોને મનપસંદ વિષય સંબંધિત વિડિયો સાચવવા દે છે અને તેમને પ્લેલિસ્ટ બનાવવા અને ઉપયોગકર્તાઓ વચ્ચે શેર કરવા માટે પણ સક્ષમ કરે છે. (બકલી, ૨૦૦૮).

ફેસબુક:-

ફેસબુક એ વ્યાપકપણે ઉપયોગમાં લેવાતા સામાજિક માધ્યમો પૈકીનું એક છે જેનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા અને માહિતીના આદાન-પ્રદાન માટે થાય છે. ફેસબુક એ સૌથી વધુ લોકપ્રિય છે અને

ISBN : 978-93-5598-308-4

પુસ્તકાલય-મૈત્રીપૂર્ણ છે. તેની શરૂઆત ઈ.સ. ૨૦૦૪ માં હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થી માર્ક ઝુકરબર્ગે કરી હતી. ત્યારે એનું નામ દ ફેસબુક હતું. ત્યારબાદ ઓગસ્ટ ૨૦૦૫ માં એનું નામ ફેસબુક કરવામાં આવ્યું. ફેસબુક એ ઇન્ટરનેટ પરની મફત સામાજિક માધ્યમ સેવા છે. જેના દ્વારા તેના સભ્યો તેમના મિત્રો, પરિવારો અને પરિચિતોના સંપર્કમાં આવી શકે છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook).

ફેસબુકનો ઉપયોગ કરીને શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયો તેમના ઉપયોગકર્તાઓને નીચે મુજબની સેવાઓ આપી શકે છે:

- ફેસબુક દ્વારા JSTOR Search અને World Cat જેવી સેવાઓના ઉપયોગ દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓ સાથે સંપર્કમાં રહી તેમની માહિતીની જરૂરિયાત જાણી શકાય છે અને માહિતીનું પ્રત્યાયન કરી શકાય છે. (બારેવડિયા, ૨૦૧૪).
- પુસ્તકાલયો તેમના ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલયની અદ્યતન માહિતી, કાર્યક્રમો અને સેવાઓ પોસ્ટ કરીને જાણ કરી શકે છે.
- નવા અને હાલના પ્રિન્ટ અને ઓનલાઈન સંસાધનોને લિંક આપવા અને માહિતી આપવા ફેસબુકનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- ઉપયોગકર્તાઓને પુસ્તકાલય તેમજ પુસ્તકાલય વેબસાઈટની મુલાકાત લીધા વગર લાઈબ્રેરી કેટેલોગની સામગ્રીઓ પાપ્ત કરવામાં સક્ષમ બનાવે છે. (ફારકાસ, ૨૦૦૭).
- ઉપયોગકર્તાઓ માટે ઓનલાઈન લાઈબ્રેરી અભ્યાસ જૂથો બનાવવામાં મદદ કરે છે.
- પ્રશ્નપત્ર બેંકની એક્સેસની સુવિધા આપે છે. જેમાં ઉપયોગકર્તાઓ ભૌગોલિક મર્યાદાઓ વિના પ્રશ્નપત્રોનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
- પુસ્તકાલયના સમય વિશેની વ્યવહારિક માહિતી તેમજ વેબસાઇટની માહિતી પોસ્ટ કરી શકાય છે.
- ફેસબુક પેજ પુસ્તકાલયના ઉપયોગકર્તાઓ માટે કનેક્ટ સેન્ટર તરીકે સેવા આપી શકે છે અને પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોના અપ-ટૂ-ડેટ સંદેશાઓ અને ચિત્રો પોસ્ટ કરીને ગ્રંથપાલ પણ ઉપયોગકર્તાઓને યાદ અપાવી શકે છે.

પિન્ટેરેસ્ટ:-

પિન્ટેરેસ્ટની શોધ પૌલ સ્કિઅર્રા, ઈવાન શાર્પ અને બેન સિલ્બરમેને કરી હતી. જેનો વિકાસ ડિસેમ્બર ૨૦૦૯ માં શરૂ થયો હતો અને સાઈટનું ઉદ્ઘાટન માર્ચ ૨૦૧૦ માં બંધ બિટા તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું. આ સાઇટ માત્ર ઓપન બીટામાં આમંત્રણ આપીને કાર્યરત થઈ હતી. પિન્ટેરેસ્ટમાં ઉપયોગકર્તાઓ ઈમેજીસને અપલોડ, સાચવી અને વિવિધ બોર્ડ પર વર્ગીકૃત કરી શકે છે. પિન્ટેરેસ્ટની ઉત્ક્રાંતિ તેના ઉપયોગકર્તાઓની રુચિ પર આધારિત છે અને સામગ્રીના ઉત્પાદન માટે તેના સભ્યો પર આધારિત છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/Pinterest).

પુસ્તકાલયમાં પિન્ટેરેસ્ટનો ઉપયોગ નીચે મુજબ કરી શકાય છે:

ISBN : 978-93-5598-308-4

- પુસ્તકાલયમાં આવેલ નવા પુસ્તકો, સામાયિકો વગેરેના ફોટા પાડી પિન્ટેરેસ્ટમાં અપલોડ કરી શકાય છે.
- શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયો વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને કર્મચારીઓ સાથે જોડાવા માટે એક નવી રીત તરીકે પિન્ટેરેસ્ટનો પ્રયોગ કરી રહી છે.
- પિન્ટેરેસ્ટમાં દ્રશ્ય છબીઓનો સંગ્રહ થતો હોવાથી ઉપયોગકર્તાઓ ઇન્ટરનેટ પરથી છબીઓ એકત્રિત કરે છે અને તેમની પસંદગીના શીર્ષક હેઠળ જૂથ બનાવવામાં મદદરૂપ બને છે. આમ સંશોધન પોર્ટલ તરીકે કાર્ય કરે છે.

ઇન્સ્ટાગ્રામ:-

ઇન્સ્ટાગ્રામની સ્થાપના કેવિન સિસ્ટરોમ અને માઈક ક્રેગર દ્વારા ૨૦૧૦ માં કરવામાં આવી હતી. ઓક્ટોબર ૨૦૧૦ માં આઈઓએસ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ માટે મફત મોબાઈલ એપ્લિકેશન સ્વરૂપમાં લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ બે વર્ષ પછી એન્ડ્રોઈડ ફોન માટે લોન્ચ કરવામાં આવી. આ એપ ૩૩ ભાષાઓમાં ઉપલબ્ધ છે. જેનો સ્માર્ટ ફોનની સાથે- સાથે કમ્પ્યુટર પર પણ ઉપયોગ કરી શકાય છે. તમે જ્યારે ઈચ્છો ત્યારે આના પરથી ફોટો અને વિડિયો એક-બીજાને મોકલી શકો છો. તેમજ લખીને પોસ્ટ પણ કરી શકાય છે. આ ફેસબુકની જેમ જ છે, પરંતુ Live video chatting કરી શકાતુ નથી. આમાં ફક્ત ઇમેજ અપલોડ કરી શકાય છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/Instagram).

- પુસ્તકાલયમાં સંગ્રહ સંબંધિત ચિત્રો પોસ્ટ કરવા માટે ઇન્સ્ટાગ્રામનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, એક યુએસ યુનિવર્સિટીએ મનોચિકિત્સા ઇતિહાસ પર તેમના સંગ્રહ સાથે સંબંધિત જૂના ફ્રેનોલોજી નકશાનું ચિત્ર પોસ્ટ કર્યું છે.
- પુસ્તકાલયો ઉપયોગર્તાઓને તેમના મનપસંદ લેખકો વિશે પૂછવા માટે ઇન્સ્ટાગ્રામનો ઉપયોગ કરે છે.
- પુસ્તકાલયના કાર્યક્રમો, સ્પર્ધાઓને જાહેર કરી શકાય છે. સ્પર્ધાના પોસ્ટરના ફોટા, સ્પર્ધાની તૈયારી કરી રહેલા કર્મચારીઓ અને અન્ય સંબંધિત ફોટાઓનો ઉપયોગ કરી લોકોને જાણ કરી તેના વિશે ઉત્તેજના વધારવા માટે થઈ શકે છે.
- પુસ્તકાલયો તેમનો ઈતિહાસ બતાવવા માટે ઈન્સ્ટાગ્રામનો ઉપયોગ કરી રહી છે. ઇન્સ્ટાગ્રામ પુસ્તકાલયો અને અન્ય સંસ્થાઓ માટે આર્કાઇવ કરેલી છબીઓ અને વિડિયો પોસ્ટ કરવા માટે એક નવીન રીત તરીકે સાબિત થઈ રહ્યું છે.
- પુસ્તકાલયની જગ્યા બતાવી શકાય છે. જો પુસ્તકાલયની જગ્યા ઉપયોગકર્તાઓને અનુકૂળ હશે તો તેઓ પુસ્તકાલય તરફ વધુ આકર્ષિત થશે અને પુસ્તકાલય અને માહિતી સેવાઓનો વધુ લાભ લેશે.

લિંક્ડઇન-:

ISBN : 978-93-5598-308-4

લિંક્ડઇન એક વ્યવસાયિક સામાજિક નેટવર્ક સેવા છે .જેની સ્થાપના ૨૮ ડિસેમ્બર ૨૦૦૨ માં રિડ હોફમેન દ્વારા કરવામાં આવી હતી .અને મે ૨૦૦૩ માં લોન્ચ કરવામાં આવી . (https://en.wikipedia.org/wiki/LinkedIn).

- આ સાઈટ પર Resume Upload કરીને નોકરીની શોધ કરી શકાય છે .Resume Upload થયા બાદ કંપનીની જરૂરિયાત અનુસાર કોઈ કંપનીમાં નોકરી માટે એપ્લીકેશન કરી શકાય છે.
- ગ્રંથપાલો આ પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર જેવી વિશેષ સેવાઓ આપવા માટે કરી શકે છે.
- ગ્રંથપાલો લિંક્ડઇન દ્વારા તેમના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રના વિશેષજ્ઞો સાથે જોડાઈને વ્યવસાયિક માહિતી મેળવી શકે છે. (ચૌહાણ, ૨૦૧૩).

બ્લોગ્સ:-

બ્લોગ્સ એ એક પ્રકારના વ્યક્તિગત વેબ પેજ છે. જેને ડાયરીની જેમ લખી શકાય છે. તેની શરૂઆત ૧૯૯૨ માં થઈ હતી. બ્લોગ્સ લખનારને બ્લોગર અને આ કાર્યને બ્લોગિંગ કહેવામાં આવે છે. તેમના વિષયો સામાન્ય કે વિશિષ્ટ હોઈ શકે છે. તે વિષય સાથે સંબંધિત સમાચાર, માહિતી અથવા વિચારો પ્રદાન કરે છે. મોટા ભાગના બ્લોગ્સ મુખ્યત્વે ટેક્સ્ટ સ્વરૂપમાં હોય છે. પરંતુ કેટલાક બ્લોગ્સ કલાઓ (આર્ટ બ્લોગ્સ), ફોટોગ્રાફ્સ (ફોટોગ્રાફી બ્લોગ્સ) વિડિયો, સંગીત સ્વરૂપના પણ હોય છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/Blog).

બ્લોગ્સનો ઉપયોગ કરીને ઉપયોગકર્તાઓને નીચે મુજબની પુસ્તકાલય સેવાઓ પ્રદાન કરી શકાય છે:

- પુસ્તકાલયોમાં ગ્રંથપાલ દ્વારા સમયાંતરે સંદેશાઓ, વિશિષ્ટ વિષય અથવા મુદ્દા પરની માહિતી ઉપયોગકર્તાઓને મોકલી શકાય છે અને તેમના અભિપ્રાયો મેળવી શકાય છે.
- ઉપયોગકર્તાઓને સામગ્રીમાં યોગદાન આપવા માટે પરવાનગી આપી શકાય છે. તેઓ સ્થાનિક મુદ્દાઓ પર લેખ, સમાચાર લખી શકે છે અને ઉપયોગકર્તાઓ તરફથી ત્વરિત પ્રતિક્રિયાની અપેક્ષા રાખી શકે છે.
- બ્લોગ્સ ઉપયોગકર્તાઓની ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાને સક્ષમ કરતા હોવાથી ગ્રંથપાલો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી સેવાઓ પર વિદ્યાર્થીઓને પ્રતિસાદ આપવા માટે પરવાનગી આપે છે.
- પુસ્તકાલયનો સમય, પુસ્તકાલયમાં થનારા કાર્યક્રમો, સ્પર્ધાઓ, પ્રવૃત્તિઓ વિશેના સમાચારોને ફ્લેશ કરી શકાય છે.
- બ્લોગ્સ ગ્રંથપાલોને વિદ્યાર્થીઓની માંગને પૂર્ણ કરવા માટે વિવિધ વિષયોની માર્ગદર્શિકા બનાવવાની મંજૂરી આપે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- ગ્રંથપાલ પુસ્તકાલયમાં થઈ રહેલા નવીનીકરણ પર હાથ ધરાયેલા પ્રોજેક્ટના કાર્યક્રમોની વિગતો આપતો બ્લોગ બનાવી શકે છે.
- ગ્રંથપાલ અને ઉપયોગકર્તાઓ વિવિધ વિષયો વિશેની વર્તમાન માહિતી સામાન્ય રીતે વેબલોગ અથવા બ્લોગ્સ દ્વારા મેળવી શકે છે.
- સંદર્ભ બ્લોગ્સ અદ્યતન સંદર્ભ સેવાઓ પ્રદાન કરીને યોગ્ય સમયે યોગ્ય માહિતી આપી શકે છે.
- બ્લોગ્સનો ઉપયોગ લાઈબ્રેરી આઉટરીચિંગ, માહિતીના પ્રસાર, લાઈબ્રેરીની ઈમેજ બનાવવા, આંતરિક અને બાહ્ય ઉપયોગકર્તાઓ સાથે વાતચીત કરવા અને પુસ્તકાલયના સંગ્રહમાં નવી સામગ્રીના આગમન અને પ્રચાર માટે કરી શકાય છે.

ટ્વીટર:-

આ એક મફત સોશિયલ નેટવર્કિંગ અને માઇક્રો બ્લૉગિંગ સેવા છે. ટ્વીટરની સ્થાપના ૨૧ માર્ચ ૨૦૦૬ માં જેક ડોર્સી, નોહ ગ્લાસ, બિઝ સ્ટોન અને ઇવાન વિલિયમ્સ દ્વારા સૈન ફ્રાંસિસ્કો, કેલિફોર્નિયામાં કરવામાં આવી હતી. જ્યાં ઉપયોગકર્તા એક્સ્ટેંશન વિના તેમના વિચારો વ્યક્ત કરી શકે છે. ટ્વીટરને લોન્ચ કર્યા પછી યુવાનોમાં ખૂબ લોકપ્રિય બની ગઈ છે. જે તેના ઉપયોગકર્તાઓને અદ્યતન માહિતી પૂરી પાડે છે. તેમજ એક બીજાને માહિતી મોકલવા અને વાંચવાની સુવિધા પણ આપે છે. ટ્વીટ્સ ૧૪૦ અક્ષરો સુધીની ટેક્સ્ટ-આધારિત પોસ્ટ્સ હોય છે અને લેખકની પ્રોફાઇલ પેજ પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે અને અન્ય ઉપયોગકર્તાઓને મોકલવામાં આવે છે. ઉપયોગકર્તા ટ્વીટર વેબસાઇટ અથવા શોર્ટ મેસેજ સર્વિસ (એસ.એમ.એસ.) મારફતે અથવા બાહ્ય એપ્લિકેશન દ્વારા ટ્વીટ્સ મોકલી અને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ સેવા ઇન્ટરનેટ પર મફત છે પરંતુ એસ.એમ.એસ.ના ઉપયોગ માટે ફોન સેવા પ્રદાતાને ફી ચૂકવવી પડે છે. અત્યાર સુધી આ સેવા અંગ્રેજીમાં ઉપલબ્ધ હતી પરંતુ હવે ઘણી બધી ભાષાઓ પણ ઉપલબ્ધ છે, જેમ કે સ્પેનિશ, જાપાનીઝ, જર્મન, ફ્રેન્ચ અને ઇટાલિયન ભાષાઓ હવે અહીં ઉપલબ્ધ છે. (https://en.wikipedia.org/wiki/Twitter).

પુસ્તકાલયમાં માહિતી સેવાઓના પ્રચાર માટે ટ્વીટરનો ઉપયોગ નીચે મુજબ કરી શકાય છે:

- પુસ્તકાલયમાં ગ્રંથપાલ રોજ-બરોજની પ્રવૃત્તિઓ, નવા પુસ્તકો, સમાયિકોની માહિતી અપડેટ કરીને ઉપયોગકર્તાઓ સુધી પહોંચાડી શકે છે.
- માઇક્રો બ્લોગિંગ એપ્લિકેશન દ્વારા રોજિંદા પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે વારંવાર અપડેટ કરાયેલ સંગ્રહ પર સ્ટાફ અને પ્રેક્ષકોને અપડેટ રાખી શકે છે.
- ગ્રંથપાલો ટૂંકા સંદેશાઓ અથવા સ્ટેટસ અપડેટ કરવા માટે આ પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
- ઉપયોગકર્તાઓ ટ્વિટરનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકાલયને લગતા કોઈ ચોક્કસ મુદ્દા પર ઇન્સ્ટન્ટ મેસેજ પર ફરિયાદ મોકલી શકે છે અથવા પ્રશ્નો પૂછી શકે છે અને સ્થળ પર જ પ્રતિસાદ મેળવી શકે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

માયસ્પેસ:

માયસ્પેસ એ એક ઉપયોગી સાધન છે જે પુસ્તકાલયોને વધુમાં વધુ સમુદાય સુધી પહોંચવાની તક આપે છે. જેથી નવી પેઢી સુધી પહોંચી શકાય છે અને તેઓ પુસ્તકાલય દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી સેવાઓનો સંપર્ક કરી શકે છે. જે માટે પુસ્તકાલયોએ ઉપયોગકર્તાઓ જેમાં ખાસ કરીને યુવા વર્ગ સુધી પહોંચવા માટે માયસ્પેસ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી તકોને સમજવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ અને પોતાનું માયસ્પેસ પેજ બનાવવું જોઈએ.

- માયસ્પેસ પર ઘણો સમય વિતાવે તેવા યુવાનો અને કોલેજ જૂથો સાથે તેમનો સંચાર વધારી શકાય છે અને તેઓ પુસ્તકાલયો સુધી સરળતાથી સંપર્કમાં આવી શકે.
- માયસ્પેસ ગ્રંથપાલો કોને મદદ કરી રહ્યા છે તે વિશે વધુ માહિતી આપે છે. જેથી તેઓ ઉપયોગકર્તાઓની ઈચ્છા મુજબની માહિતી ઉત્પન્ન કરી શકે છે.
- માયસ્પેસ દ્વારા જેમણે અગાઉ પુસ્તકાલયોના સંસાધનોનો લાભ લીધો ન હોય તેવા ઘણા ઉપયોગકર્તાઓ સુધી પહોંચી શકાય અને પુસ્તકાલયની સેવાઓ આપી શકાય છે.

ફ્લિકર:

ફ્લિકર એ ફોટો મેનેજમેન્ટ સેવા છે જે ઉપયોગકર્તાઓને ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા ફોટા અપલોડ અને શેર કરવા, મિત્રો સાથે જોડાવા અને સંપર્કમાં રહેવાની મંજૂરી આપે છે. તેમજ શ્રેષ્ઠ છબીઓ શોધવા અને સમર્થકોની શોધને સંચાલિત કરવા માટે સામાજિક ટેગિંગનો ઉપયોગ કરવાની સરળ રીતો પણ પ્રદાન કરે છે.

- પુસ્તકાલયમાં આવેલ નવા સંગ્રહની છબીઓ શેર કરવા અને વિતરિત કરવા ગ્રંથપાલ આ સાધનનો ઉપયોગ કરી શકે છે. પુસ્તકો અને સામાયિકો તથા અન્ય વાંચન સામગ્રીના મુખપૃષ્ઠને ફ્લિકર દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓ સુધી પ્રસારિત કરી શકાય છે.
- ફ્લિકર ગ્રંથપાલોને પુસ્તકાલયની ઘટનાઓ, કાર્યક્રમો, પ્રવૃત્તિઓની છબીઓ અપલોડ અને શેર કરવાની મંજૂરી આપે છે. વધુમાં, તે કીવર્ડ સાથે છબીઓને ટેગ કરવામાં સક્ષમ કરે છે. આ ટેગ સંબંધિત છબીઓને શોધવા માટે વધુ ઉપયોગી થશે. (એંગસ, ૨૦૦૮).
- ગ્રંથપાલ ઉપભોક્તા સાથે ચર્ચા જૂથો બનાવી શકે છે અને શૈક્ષણિક તથા વિષય સંબંધિત ફોટોગ્રાફ્સ પોસ્ટ કરી શકે છે.
- તે પુસ્તકાલયની વર્ચ્યુઅલ મુલકાત માટે ગ્રંથપાલોને વીડિયો પોસ્ટ કરવા સક્ષમ બનાવે છે.

લાઇબ્રેરી થિંગ:

ISBN : 978-93-5598-308-4

લાઇબ્રેરી થિંગ એ પુસ્તક કેટલોગ અને વિવિધ પ્રકારના પુસ્તક મેટા ડેટાને સ્ટોર કરવા અને શેર કરવા માટેની એક સામાજિક સૂચિબદ્ધ વેબ એપ્લિકેશન છે. તેનો ઉપયોગ લેખકો, વ્યક્તિઓ, પુસ્તકાલયો અને પ્રકાશકો દ્વારા થાય છે. લાઈબ્રેરી થિંગ ટિમ સ્પાલ્ડિંગ દ્વારા વિકસાવવામાં આવી હતી અને ૨૯ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૫ ના રોજ લાઈવ થઈ હતી. ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ સુધીમાં તેના ૨૬,૦૦,૦૦૦ વપરાશકર્તાઓ અને ૧૫૫ મિલિયન પુસ્તકોની સૂચિ હતી.

- ગ્રંથપાલ આનો ઉપયોગ ઉપયોગકર્તાઓને વર્તમાન પ્રકાશનોની યાદી મોકલવા માટે કરી શકે છે.
- ઉપયોગકર્તાઓ ગમે ત્યાંથી કેટલોગને એક્સેસ કરી શકે છે.
- લાઇબ્રેરી થિંગ લોકોને સમાન પુસ્તકો સાથે પણ જોડવાનું કાર્ય કરે છે.

❖ **સામાજિક માધ્યમોનો ઉપયોગ કરતા પુસ્તકાલયોના કેટલાક ઉદાહરણો નીચે મુજબ છે:**

- અઝરબૈજાનની એડીએ યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરીએ ઓક્ટોબર ૨૦૧૪ માં ફેસબુક પૃષ્ઠ લોન્ચ કર્યું હતું અને તેને લગભગ ૩,૩૦૦ લાઈક્સ મળ્યા હતા. ફેસબુક પૃષ્ઠના ઉપયોગથી પુસ્તકાલયમાં સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવા માટે આવતા લોકોની સંખ્યામાં અને નવા પુસ્તકોના પરિભ્રમણમાં વધારો થયો હતો.
- યુનાઇટેડ કિંગડમ (યુકે) માં ગ્લાસગો યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરી પ્રથમ ફેસબુકનો ઉપયોગ કરતી હતી. હવે આ લાઇબ્રેરી વેબ, બ્લોગ્સ, ફેસબુક, ટ્વિટર અને ઇન્સ્ટાગ્રામનો ઉપયોગ કરીને મિશ્રિત અભિગમનો ઉપયોગ કરે છે.
- ઓટિસ લાઇબ્રેરી વિવિધ રીતે પિન્ટેરેસ્ટનો ઉપયોગ કરે છે. જેની પાસે લાઇબ્રેરીનું એક બોર્ડ છે જેમાં લાઇબ્રેરીના ફોટા અને તેમની સેવાઓ મૂકેલ છે.
- પ્રિન્ચ લાઇબ્રેરી ઇન્સ્ટાગ્રામ દ્વારા લાઇબ્રેરીની વાર્તાઓ અને વિશ્વભરની આંતરદૃષ્ટિ પ્રદાન કરે છે.

આ ઉપરાંત અન્ય યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરીઓ પણ ફેસબુકનો ઉપયોગ કરે છે. જેમાંની કેટલીક લાઇબ્રેરીના ફેસબુક પૃષ્ઠની લિંક નીચે મુજબ છે:

https://www.facebook.com/OULibrary
https://www.facebook.com/BristolUniLib
https://www.facebook.com/uofglibrary
https://www.facebook.com/ADAUniversityLibrary
https://www.facebook.com/MuhasLibraryServices
https://www.facebook.com/pages/University-of-NairobiLibrary/265755873442721

ઉપસંહાર:

આમ, આજની ૨૧ મી સદીના યુગમાં ઇન્ટરનેટના કારણે અનેક સામાજિક માધ્યમો અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે. જેનો ઉપયોગ માહિતીના સંચાર માટે ખૂબ જ વ્યાપક પ્રમાણમાં થતો જાય છે. પુસ્તકાલયમાં ઉપયોગકર્તાઓને સામાજિક માધ્યમો દ્વારા માહિતી અને સેવાઓ પૂરી પાડવા ગ્રંથપાલોએ આ નવા અભિગમને અપનાવવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું પડશે તેમજ પોતાને સતત અપડેટ કરતા રહેવું પડશે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

તો જ પોતાના ઉપયોગકર્તાઓને સારી રીતે, ઝડપથી, અદ્યતન માહિતી અને સેવાઓ આપી શકાશે. ઉપરાંત નવા પ્રેક્ષકોને પણ આકર્ષિત કરી શકાશે. સાથે-સાથે પુસ્તકાલયની માહિતી અને સેવાઓનો પણ ઝડપથી પ્રચાર થઈ શકશે અને પુસ્તકાલય વેગવંતુ બનશે.

સંદર્ભસુચિ:

- Akullo, W. N., Akello, C., & Mulumba, O. (n.d.). The Role of Social Media in Promoting Library Services in Secondary Schools in Uganda. 9.
- Amuda, H. O., & Adeyinka, T. (2017). Application of Social Media for Innovative Library Services in South-Western Nigerian University Libraries. Journal of Balkan Libraries Union, 5(2), 10-16.
- Anuradha, P. (2016). Social Networking and its Application to Academic Libraries in this Digital Era. International Journal of Innovative Research in Advanced Engineering, 3(12), 19-23.
- Anwar, M., & Zhiwei, T. (2020). Social Media and Libraries: The Perfect Combination of the Next Generation. International Journal of Library and Information Studies, 10(3), 108–116.
- Bakare, O. A., Yacob, H., & Umar, M. Y. (2018). Use of Social Media Platforms to Promote Library Services and Profitable Librarianship. International Journal of Scientific & Engineering Research, 9(7), 332-334.
- Barevadiya, J. (2014). Use of Social Media for Library and Information Services, Libraries Towards Value Added Services.4th National Library Conference and 30th Library Conference of Gujarat Granthalaya Seva Sangh. Ahmedabad, Gujarat.158-162.
- Chakrabarti, A. (2016). Social Media and Libraries: A Symbiotic Relationship for 21st Century Librarianship. International Journal of Digital Library Services, 6(2), 32-43.
- Chauhan, M. (2013). Use of Social Media in Libraries. 46.
- Chewe, P., Zulu, Z., Chitumbo, E. M., & Musonda, Y. (2020). Enhanced Library Services Through Social Media in the Age of Covid-19 Pandemic: An Anecdote of Academic Libraries in Zambia. Library Philosophy and Practice (e-Journal), 4762, 14.
- Hadagali, G. S., Kenchakkanavar, A. Y., & Tadasad, P. G. (2019). Social Media Platforms: Effective Tools to Provide Innovative Library Services in a University Environment. Library Philosophy and Practice (e-journal), 2770, 19. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2770
- Islam, M. M., & Habiba, U. (2015). Use of Social Media in Marketing of Library and Information Services in Bagladesh. DESIDOC Journal of Library & Information Technology, 35(4), 299-303.
- Jain, P. (2013). Application of Social Media in Marketing Library and Information Services: A Global Perspective. International Journal of Academic Research and Reflection. European Journal of Business, Economics and Accountancy, 1(1), 1-13.
- Kenchakkanavar, A. Y. (2015). Facebook and Twitter for Academic Libraries in the Twenty First Century. International Research: Journal of Library & Information Science, 5(1), 162-173.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Khan, S. A., & Bhatti, R. (2012). Application of Social Media in Marketing of Library and Information Services: A Case Study from Pakistan. Webology, 9(1), 21.
- Mon, L. (2015). Social Media and Library Services. Morgan and Claypool Publishers.
- Nduka, S. C., Adekanye, E. A., & Adedokun, T. O. (2021). Usage of Social Media Tools by Library and Information Professionals (LIPs) in Selected Academic Libraries in South-West, Nigeria. International Journal of Knowledge Content Development & Technology, 11(3), 7-27.
- Neog, S. (2020). Library Services through Social Media during Lockdown due to COVID-19 with Special Reference to University Libraries of Assam. Library Philosophy and Practice (e-journal), 4262,13. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4262
- Oche, N. A. (N.A). Social Media as a Driver of Innovative Service Delivery in Academic Libraries.
- Sumadevi, S., & Kumbar, M. (2019). Use of Social Media to Promote Library Services in the Digital Age. 225-238. https://www.researchgate.net/publication/337673976
- Swarn, S. (2014). Social Media: Sampark Kranti ka Kal, Aaj or Kal. Harper Collis Publishers India. https://www.scribd.com/book/427477597/Social-Media
- Waral, N., & Saravanan, P. (2020). The Importance of Social Media for Promoting the Products and Services in Academic Libraries. Journal of Research in Humanities and Social Science, 8(2), 31-36.
- Yalung, H. A., Tuliao, D. L., Gabriel, P. R. M., Oluyinka, S. A., Superio, M. G., & Daenos, R. (2020). Use of Social Media Platforms in Promoting the Academic Library Services of City College of Angeles among Students. International Journal of Information and Education Technology, 10(6), 482–487.
- https://doi.org/10.18178/ijiet.2020.10.6.1411
- https://www.investopedia.com/terms/s/social-media.asp
- https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20media
- https://en.wikipedia.org/wiki/WhatsApp
- https://en.wikipedia.org/wiki/YouTube
- https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook
- https://en.wikipedia.org/wiki/Pinterest
- https://en.wikipedia.org/wiki/Instagram
- https://en.wikipedia.org/wiki/LinkedIn
- https://en.wikipedia.org/wiki/Blog
- https://en.wikipedia.org/wiki/Twitter
- https://networksocial.wordpress.com/2008/11/19/myspace/
- https://guides.library.upenn.edu/socialmedia/flickr
- https://www.librarything.com/about
- https://en.wikipedia.org/wiki/LibraryThing
- https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2014/04/16/five-ways-libraries-are-using-instagram/
- https://princh.com/blog-instagram-tips-and-tricks-for-your-library/#.YnDz7dpBxPY
- https://www.eifl.net/blogs/facebook-libraries

ISBN : 978-93-5598-308-4

- https://www.eifl.net/system/files/resources/201508/facebook_tips_for_libraries_27.8._v2.pdf
- http://voyamagazine.com/2012/05/25/how-to-use-pinterest-for-your-library/
- https://princh.com/blog-pinterest-for-your-library/#.Ym-DyuhBzIU

ચી. મ. ગ્રંથાલયનું ગુજરાતી સાહિત્યના જતન-સંવર્ધનમાં પ્રદાન

ડૉ. હેતલ ગાંધી, આસિ. પ્રોફેસર (ગુજરાતી)
ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના (Abstract)

સદીઓથી સાહિત્યને સાચવવાનું અને જાળવવાનું કાર્ય ગ્રંથાલયોએ કર્યું છે, તેથી જ તો પ્રાચીનથી મધ્યકાલીન સાહિત્યનો વારસો આપણા સુધી પહોંચી શક્યો છે અને તે સમૃદ્ધ ગ્રંથાલયોએ જ પરંપરાથી પરિચિત કરવાનું અને ભાવિ પેઢીને ઘડવાનું કાર્ય કર્યું છે. તક્ષશીલા, વલભી જેવી પ્રાચીન વિદ્યાપીઠોના વિશાળ અને સમૃદ્ધ ગ્રંથાલયો વિશેના ઇતિહાસથી આપણે પરિચિત છીએ. ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન જેવાં રાજ્યોમાં મોટેભાગે જૈન ટ્રસ્ટો દ્વારા સંચાલિત ગ્રંથાલયો આ બાબતના ઉત્તમ પુરાવારૂપ છે, જેમણે હસ્તપ્રતો, પોથીઓ, તાડપત્રો, શિલાલેખોમાં ઇતિહાસના સંવર્ધનનું કાર્ય કર્યું છે. ગુજરાતનાં સમૃદ્ધ ગ્રંથાલયોમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, એમ. જે. લાઈબ્રેરી, ડાહીબેન ગ્રંથાલય અને વિવિધ યુનિવર્સિટીનાં ગ્રંથાલયો તથા ચી. મ. ગ્રંથાલયનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યની સમૃદ્ધિના જતનમાં મોખરાનું છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ દ્વારા સંચાલિત ચીમનલાલ મંગળદાસ ગ્રંથાલય ગુજરાતી સાહિત્યની સમૃદ્ધિને અથથી ઇતિ સુધી જાળવી રાખવાનું અનેરું કાર્ય કરી રહ્યું છે. જે ગ્રંથાલયની સ્થાપના ઈ.સ. ૧૯૮૦માં કરવામાં આવી હતી. જેમાં આજે ૮૦ હજારથી વધુ પુસ્તકો, ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યને લગતા ૩૧ જેટલાં સામયિકો, ૧૨ જેટલાં દૈનિકપત્રો, પત્રિકાઓ સ્વરૂપે ૧૫૮ જેટલાં સામયિકની આખી શ્રેણી અને તેના જૂના અંકોનો સંગ્રહ પણ અહીં ઉપલબ્ધ છે. ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના જ્ઞાનપિપાસુ,

ISBN : 978-93-5598-308-4

સંશોધકો, વાંચકો, વિદ્યાર્થીઓ, રસિકો અને સાહિત્યના અધ્યયન સાથે સંકળાયેલા તેમજ સર્જકો પણ આ ગ્રંથાલયના ચાહકો છે. કુલ ૩૪૫૦ ચો.મીટરમાં ઉપલબ્ધ આ ગ્રંથાલય પુસ્તકોના ખજાનાને ખૂબ જ ઓછી વહીવટી ફી સાથે જ્ઞાનની વિશાળ દુનિયાના દરવાજા ખોલી રહ્યું છે. પુસ્તકો વાંચવા લઈ જતા જ્ઞાનાર્થીઓની સાથે દરરોજ આવનારા વાચકોની સંખ્યા પણ ખૂબ મોટી છે. આ સંશોધનપત્રનો ઉદ્દેશ ચી. મ. ગ્રંથાલયમાં થતી સાહિત્યની પ્રવૃત્તિઓ, પ્રદર્શનો, કાર્યક્રમો થકી ગુજરાતી સાહિત્યની ધરોહરનું સંવર્ધન કરવાનું અને જતન કરવાનું જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે, તથા ગ્રંથાલયમાં પુસ્તકો/સામયિકોની જાળવણી અને દુર્લભ પુસ્તકોનું જતન થઈ રહ્યું છે, તે દર્શાવીને ગુજરાતી સાહિત્યની આ અમૂલ્ય સેવાના કાર્યને જનહિતમાં મૂકવાનો છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words) : ગ્રંથાલય, ચીમનલાલ મંગલદાસ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, સાચવણી, જતન

ગુજરાતી સાહિત્યને ધબકતું રાખવાનું તથા નવસો વર્ષ ઉપરાંત જૂની ગુજરાતી ભાષાનું જતન કરવાનું કાર્ય ૨૦મી-૨૧મી સદીમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' એક સાહિત્યિક સંસ્થા તરીકે કરી રહ્યું છે. સ્વ. રણજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાના અથાગ પ્રયાસોથી આ સંસ્થાની સ્થાપના ઈ.સ.૧૯૦૫માં થઈ. પરિષદ એક સદીથી વધારે સમયથી ગુજરાતી સાહિત્યની જાળવણી કરી, ઐતિહાસિક વળાંકો અને સર્જનની દિશા-દશા જોઈ-અનુભવીને પીઢ બની ચૂકી છે. દર વર્ષે વિવિધ અગિયાર જેટલી પ્રકાશનશ્રેણીઓ હેઠળ પુસ્તક પ્રકાશન તથા વિવિધ પારિતોષિકો દ્વારા સર્જક અને સર્જનને પ્રોત્સાહન આપતી આ સંસ્થામાં બાર વ્યાખ્યાનમાળાઓ તથા છ જેટલી સ્વાધ્યાયપીઠો ચાલે છે. ૧૯૬૦થી શરૂ થયેલું 'પરબ' મુખપત્ર ૧૯૭૬-૭૭થી સામયિકરૂપે પ્રગટ થઈ રહ્યું છે. આ સાહિત્યના આચમનમાંથી ગ્રંથાલયની શરૂઆત ખરેખર તો ઘણી મોડી ૧૭, માર્ચ, ૧૯૮૦માં રૂ.૧.૧૭.૧૧૧/-ના પ્રારંભિક દાનથી થઈ.

ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદ ટ્રસ્ટ દ્વારા સંચાલિત ભુવનોમાં 'ચી. મં. ગ્રંથાલય' પરિષદના પરિસરમાં આવેલું છે. સાબરમતીના નદીકિનારે સ્થાપિત આ સંસ્થામાં આવેલા આ વિશાળ ગ્રંથાલયના નામકરણ પાછળનો ઇતિહાસ રસપ્રદ છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રાંગણમાં ત્યાં સ્થાપિત ભુવનોના નામકરણ માટે ગ્રંથાલયની સ્થાપનાના ત્રણ વર્ષ પછી એક-પાંચ દિવસીય મહોત્સવ ૧૯૮૩માં ૨૫થી ૨૯ નવેમ્બર દરમિયાન યોજાયો હતો. તે મહોત્સવના છેલ્લા, પાંચમા દિવસે, ૨૯મી નવેમ્બરની સવારે ઉમાશંકર જોશીએ પરિષદના આ ગ્રંથાલયનું નામ શ્રી ચીમનલાલ મંગળદાસ ગ્રંથાલય કરતાં કહ્યું હતું કે, ‘આજે મંગળવાર છે એટલે સર્વ રીતે મંગળ-પ્રભાત જ છે.’ તે સમયના પરિષદના મંત્રી રઘુવીર ચૌધરીએ સ્વાગત વેળાએ પરિષદના ગ્રંથાલયને મળેલાં દાન અને તેના દાતા શ્રી અનુભાઈ ચીમનલાલને પરિષદના પ્રથમ અને શુકનવંત દાતા તરીકે ઓળખાવ્યા હતા. તે સમયે કાર્યરત ગ્રંથપાલ પ્રકાશ વેગડે ત્રણ વર્ષથી શરૂ થયેલા ગ્રંથાલયની વિકાસયાત્રા સૌ સમક્ષ રજૂ કરી. ગ્રંથાલયની શરૂઆત ભેટ આપવામાં આવેલા પુસ્તકોથી થઈ. ગ્રંથપાલ પ્રકાશ વેગડ દ્વારા પુસ્તકો ભેટ લેવા માટે એક જબરજસ્ત ટહેલ નાંખવામાં આવી હતી, જેના ભાગરૂપે ગુજરાતના અનેક પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકારોએ તેમના અંગત ગ્રંથાલયના ગ્રંથો તેમજ તેને ગોઠવવા માટેના કબાટો ભેટ રૂપે આપ્યા હતા. પંદર હજારથી પણ વધુ

ISBN : 978-93-5598-308-4

પુસ્તકો, લગભગ તમામ પ્રકારના ગુજરાતી દુર્લભ-અપ્રાપ્ય સામયિકો (જેમાં ઉહાપોહ, રે, રેખા, રુચિ) તથા કેટલીક હસ્તપ્રતોનો સમાવેશ થાય છે. પ્રાથમિક તબક્કે ગ્રંથાલયને હસ્તપ્રતોથી સમૃદ્ધ કરવાનું કાર્ય થયું છે. જૈનોની ગુજરાતી સાહિત્યની સેવાનો અને જૈન મુનિઓની હસ્તપ્રતોની સાચવણી અંગેના ઉલ્લેખ સાથે કામગીરી પ્રત્યેની શુભેચ્છા અને આશાવાદ વ્યક્ત કર્યો. આ કાર્યક્રમના અધ્યક્ષ શ્રી વાડીલાલ ડગલી એ જૈનોને સારસ્વત ઉપાસનાને સરળ બનાવવાની પ્રવૃત્તિ તરફ વાળવા માટે બિરદાવ્યા અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને મહત્ત્વ આપવાની વાત તેમણે ઉચ્ચારી અને આ નામકરણ સાથે હવે આ ગ્રંથાલય ‘ ચી. મં. ગ્રંથાલય’ નામે ૪૨ વર્ષથી ગુજરાતી સાહિત્ય સાધકો, તજ્જ્ઞો, વિદ્યાર્થીઓ, સંશોધકો, વિદ્યાવાંછુંઓ માટે પોતાની જ્ઞાનની ગંગા અવિરતપણે વહેવડાવી રહ્યું છે.

ગ્રંથાલયમાં અનેક ખ્યાતિ પ્રાપ્ત સાહિત્યકારોએ પોતાના જ્ઞાનનો ખજાનો ખોલી દીધો. અંગત પુસ્તકાલય અને પુસ્તકો તેમણે ગ્રંથાલયને ભેટ ધર્યા. એમાં રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક, બાલુભાઈ પારેખ, નગીનદાસ પારેખ, ધીરુ પારેખ, અનંતરાય રાવળ, રમણલાલ જોશી, ચિમનલાલ ત્રિવેદી, નિરંજન ભગત, રમણલાલ સોની, જયંતિભાઈ નાઈ, ર. વ. દેસાઈ, સંતોષ કરાડે, અનિલા દલાલ જેવા અનેક સાહિત્યકારોએ અંગત પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો સહિત પુસ્તકોને જાળવણી માટે કબાટો પણ ભેટ ધર્યાં. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયાની રોજનીશીની હસ્તપ્રત પણ ગ્રંથાલય પાસે ઉપલબ્ધ છે, તો બીજી તરફ વિખ્યાત તસ્વીરકાર જગન મહેતા દ્વારા લેવાયેલી ૧૦૬ સાહિત્યકારોની તસ્વીરોનો દુર્લભ સંગ્રહ પણ ગ્રંથાલય પાસે સુરક્ષિત છે. ગ્રંથાલયમાં સવાસો વર્ષ જૂના સંદર્ભપુસ્તકો અને દુર્લભ અપ્રપ્ય સામયિકોનો ખજાનો મૌજુદ છે જેના આધારે ગુજરાતી સાહિત્યના જિજ્ઞાસુ-અભ્યાસુ સંશોધકો આજેય પોતાના જ્ઞાનોદય કરી રહ્યાં છે.

આજે ગ્રંથાલયો પાસે ૮૪,૦૦૦ ઉપરાંત પુસ્તકો છે, જેમાં ૪૦,૦૦૦ જેટલા ગ્રંથો સમગ્ર સાહિત્યના છે, જેમાં અંગ્રેજી, જર્મન, ફ્રેંચ, રૂમાનિયન, સ્પેનિશ, લેટિન સાહિત્યના ગ્રંથો પણ છે. આ ઉપરાંત ભારતની સ્થાનિક ભાષા અને પ્રાચીન વિશ્વના ઇતિહાસના ગ્રંથોનો પણ તેમાં સમાવેશ થયો છે. આ ગ્રંથોમાં સાડા ચાર હજાર

ISBN : 978-93-5598-308-4

જેટલાં ગુજરાતી ભાષા-વિવેચનનાં પુસ્તકો તો બાર હજારથી વધારે કવિતાના, પચ્ચીસો જેટલાં નાટકનાં, તેર હજારથી વધારે નવલકથાનાં, સાડા ચાર હજારથી વધારે નવલિકાનાં, લગભગ ત્રણ હજાર નિબંધનાં તથા બીજા અન્ય વ્યાખ્યાનો, પત્રો, હાસ્ય, સાહિત્યકારોની જીવનચરિત્રો, આત્મકથાના પુસ્તકો હાલ આ સંગ્રહાલયમાં સંગ્રહિત છે. આ પુસ્તકોમાં ૨૪૩ જેટલી જૂની હસ્તપતો તથા ૧૪૮૯ ઉપરાંત દુર્લભ પુસ્તકો પણ ઉપલબ્ધ છે. આ ગ્રંથાલયમાં વિવિધ ભાષા વિષયના ૧૫૦ જેટલાં સામયિકો અને દરરોજ વિવિધ ભાષાના દશ જેટલાં સમાચાર પત્રો અહીં આવે છે. અહીં ૭૮ જેટલાં સાહિત્યિક સામયિકોની ફાઈલો વગેરે પણ જોવા મળે છે.

નવા આવતાં પુસ્તકો તથા જયંતિ કે જન્મદિન આવતાં સાહિત્યકારોની કૃતિઓને અહીં પ્રદર્શની માટે મૂકવામાં આવે છે, જેથી ભાષાના જિજ્ઞાસુ- વાચકો-પાઠકોની સાહિત્ય પ્રત્યેની રસરુચિ વધે ઉપરાંત આ

ISBN : 978-93-5598-308-4

અમૂલ્ય ખજાનાનું જ્ઞાનદર્શન થાય. આજે ગ્રંથાલયના ૩૫૦૦ જેટલાં આજીવન સભ્યો છે તથા ૨૦૦થી વધુ વાર્ષિક સભ્યપદ છે. આ ગ્રંથાલયની લગભગ ૪૫થી ૫૦ વ્યકિતઓ સરેરાશ દરરોજ મુલાકાતે-સંશોધનાર્થે આવે છે.

આ ગ્રંથાલયમાં બાળપુસ્તકાલયનો બાળકોનો નિઃશુલ્ક સેવાઓને અલાયદો વિભાગ છે, જેમાં બાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમ્મતના સાધનો ઉપરાંત ૫૦ જેટલી સી.ડી., ડીવીડી વગેરે ઉપલબ્ધ છે. આ વિવિધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી બાળકો માટે વિવિધ પ્રકારના ફિલ્મ-શોનું પણ આયોજન કરવામાં આવે છે. આ ઉપક્રમે કોરોનાકાળ પહેલાં તા. ૨૬-૨-૨૦૧૮ના અમદાવાદ સ્થાપન દિવસે ડૉ. માણેક પટેલ ‘સેતુ’ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલી ડોક્યુમેન્ટરી ‘વેલકમ ટુ અમદાવાદ’નો એક શો રાખવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપરાંત મહિલાઓ માટે પણ આ પ્રકારના કાર્યક્રમોની પ્રક્રિયા અહીં થઈ રહી છે, સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા આપતા વિદ્યાર્થીઓ ગ્રંથાલયમાં બેસી શાંતિથી વાંચી શકે એ માટે અલાયદો વાચનખંડ પણ અહીં છે. કુલ ૩૪૫૦ ચો. મીટરમાં વિસ્તૃત આ ગ્રંથાલયમાં વાચનની સુવિધા રવિવારે પણ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે છે.

ડિસ્પ્લે રેક્સમાં સાહિત્યના નવા-પોંખાયેલા-ચર્ચિત પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોનું પ્રદર્શન તથા નવા પ્રકાશિત પુસ્તકોનું પ્રદર્શન યોજવામાં આવે છે. એ સિવાય સાંપ્રત ઘટનાને અનુસરીને જે-તે સર્જકના જન્મદિન કે સંસ્મરણ નિમિતે હંગામી પ્રદર્શની પણ યોજવામાં આવે છે. આ બધાં જ પુસ્તકો વાચકો માટે તત્ક્ષણ ઇશ્યૂ કરવા શક્ય બને તે માટેનો ભગિરથ પ્રયાસ સતત થઈ રહ્યો છે. ગ્રંથાલયમાં ઇશ્યૂ થયેલાં પુસ્તકોને ઈ-મેલ સેવા દ્વારા તત્કાલ રિન્યુઅલની પણ સેવા ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત આજીવન સભ્યો વ્યક્તિગત પાસવર્ડ દ્વારા પણ ઘરે બેઠાં ઇન્ટરનેટના માધ્યમે પુસ્તકાલયના પુસ્તકોની સંપૂર્ણ યાદી જોઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવી છે. સભ્યોના સંશોધન અને અભ્યાસને મદદરૂપ થવા ઝેરોક્ષ મશીનની સેવાનો પણ લાભ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. બાળવિભાગની અંદર જ પુસ્તક પ્રકાશનનોના એક કાયમી પ્રદર્શન વિભાગ સહસંદર્ભ-કોપીરાઇટ-અદેય વિભાગ ઊભો કરવામાં આવ્યો છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

ગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ સામયિક રેક્સમાં પણ મહિલા, બાળ, સાહિત્યિક, કાવ્ય, વાર્તા, સાંપ્રત, રોજગાર, કારકીર્દિને લગતા સામયિકોની સુંદર રીતે ગોઠવણી કરી ગુજરાતી સાહિત્યના ઉમદા પ્રસારની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત ‘ચી. મ. ગ્રંથાલય’ના સ્થાપના દિવસે ૧૭ મી માર્ચે દર વર્ષે ઉજવણીના ભાગરૂપે ગ્રંથાલય દ્વારા પુસ્તક પ્રદર્શની કરવામાં આવે છે. આ સાથે વિશ્વ ગ્રંથાલય દિવસને પણ ગ્રંથો સાથે હોંશ ભેર ઉજવવામાં આવે છે. આજે આ ગ્રંથાલયને ગુજરાત સરકાર દ્વારા જાહેર ગ્રંથાલય અને વિશિષ્ટ ગ્રંથાલય તરીકે માન્યતા પ્રાપ્ત થયેલી હોય, સરકારી ગ્રાન્ટની મદદથી સાહિત્ય પરિષદ ટ્રસ્ટ આ ગ્રંથાલયનું સંવર્ધન કરી રહ્યું છે.

આ ગ્રંથાલયને રાજ્યનાં ૧૦ વિશિષ્ટ ગ્રંથાલયોનું એક હોવાનું બહુમૂલ્ય સન્માન સરકાર દ્વારા આપવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથાલયમાં યાંત્રિકીકરણની પણ શરૂઆત કરવામાં આવી છે, તેના ભાગરૂપે ડિઝિટલાઈઝેશન, કમ્પ્યૂટરાઈઝેશન અને આધુનિકીકરણ કરવાના પ્રકલ્પ પર કામ ચાલી રહ્યું છે. તેમાં ત્યાં સંગ્રહિત ગુજરાતી સાહિત્યના ધરોહર સમા અલભ્ય પુસ્તકોની સાચવણી માટે ‘ Fumigation chamber’નું પણ નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. સાથે ‘બાઈન્ડિંગ’ તથા ‘સ્કેન’ કરી ડિઝિટલાઈઝેશનની પ્રક્રિયાને વેગવંતી કરવામાં આવી છે. જેના કારણે ફક્ત ત્યાં આવનાર જ નહીં પણ વિશ્વના કોઈ પણ ખૂણે બેઠેલા ગુજરાતી સાહિત્યના જિજ્ઞાસુ અભ્યાસુને પોતાની તૃષાને પોષિત કરવાની તક મળી રહે. તદઉપરાંત સાહિત્યના જતન માટે વિશેષમાં વાચન-પઠન વાર્તાગોષ્ઠી, ચિત્રસ્પર્ધા, નાટ્યપ્રયોગો, પુસ્તકમેળા જેવા કાર્યક્રમોનું અવારનવાર આયોજન કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથાલયના ઉપક્રમે વિવિધ વિષયના નૂતન-ચર્ચિત-વિશિષ્ટ પુસ્તકો વિશે દર મહિને એક પુસ્તકચર્ચા- વાર્તાલાપ- વ્યાખ્યાનશ્રેણીના આયોજનની પણ પહેલ કરવામાં આવી છે.

આમ, ગુજરાતમાં ગુજરાતી સાહિત્યના એક અધિકૃત ગ્રંથાલય તથા ગુજરાતી સાહિત્યના ગ્રંથોની જાળવણી અને સંગ્રહ સાથે આ ખજાનો અમદાવાદ જ નહીં ગુજરાતના તથા વિશ્વ આખાને માટે ખોલી નાખવાના આ ગ્રંથાલય દ્વારા હરસંભવ જે પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે તે માટે ગુજરાતી પ્રત્યે પ્રીતિ રાખનાર સામાન્ય માનવી પણ આ ગ્રંથાલયનો લાભ ચોક્કસ ઉઠાવી શકે છે અને આપણી સૌની માતૃભાષાના આ વારસાને નવી પેઢી સુધી પહોંચાડવાનો આ પ્રયાસ સરાહનીય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિશેષ સાભાર નોંધ :

ચી. મં. ગ્રંથાલયમાં કાર્યરત સભ્યોનાં સૌજન્યથી છબી મેળવવામાં આવેલ છે.

સંદર્ભસાહિત્ય :

1. ઊર્મિલા ઠાકર. 'ગ્રંથાલયની ગૌરવગાથા-૯૦', (પુસ્તક : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ)
2. પરીક્ષિત જોશી, 'શ્રી. ચી. મં. ગ્રંથાલયના ૩૯માં સ્થાપના દિવસ નિમિતે' (પરબ, માર્ચ ૨૦૧૮)
3. ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદ, ચી. મં. ગ્રંથાલય, અમદાવાદ http://www.gujaratisahityaparishad.com/library/index.html

પુસ્તકાલય : સમાજ પરિવર્તન માટેના સાધન તરીકે

Mrs.Padma T.Gohel, Asst.Librarian, Sheth P.T.Mahila college of Arts and Home Science & Science Unit
Vanita Vishram, Athvagate, Surat 395001

Abstract

આ લેખ સમાજના પરિવર્તનમાં પુસ્તકાલયોની ભૂમિકાનું વર્ણન કરે છે. માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજીના વિકાસે વિશ્વની દરરોજની લાઇબ્રેરી પ્રવૃત્તિઓની ભૂમિકા ભજવે છે.પુસ્તકાલય અને સમાજના વપરાશકર્તાઓની ભૂમિકાને બદલે છે. સમાજે અનેક રીતે અનુસરણ કર્યું છે અને પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ કર્યો છે. ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ સમાજના વિકાસ તરીકે કાર્યરત છે.પુસ્તકાલયના વ્યાવસાયિકો તાલીમ લઈ રહ્યા છે અને વિવિધ કૌશલ્યોનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે જે તાજેતરનુ આ વલણ ડિજિટલ વાતાવરણમાં અદ્યતન અને ખુબજ ઉપયોગી છે.

કીવર્ડ્સ (Keywords)

લાયબ્રેરી, સોસાયટી, ઈન્ટરનેટ અને ઈન્ફોર્મેશન એન્ડ કોમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી

પરિચય (Introduction)

સમાજ અથવા માનવ સમાજના વિવિધ અર્થો છે. તે સમુદાયમાં સાથે રહેતા, સામાન્ય રુચિઓ વહેંચતા અને વિશિષ્ટ રિવાજો અને સંસ્થાઓ ધરાવતા લોકોનો ઉલ્લેખ કરે છે. 'સમાજ' શબ્દનો ઉપયોગ લોકોના વિવિધ વિશિષ્ટ સાંસ્કૃતિક જૂથો માટે પણ થઈ શકે છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, આપણે સમાજને ઉચ્ચ સંરચિત પ્રણાલીમાં પરસ્પર નિર્ભર સભ્યો તરીકે સાથે રહેતા વ્યક્તિઓના એકંદર તરીકે જોઈ શકીએ છીએ. (Intt4)

મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે, લોકો પોતાની જાતને એકતા અને શક્તિ માટે સંગઠિત જૂથનો ભાગ હોવાના વિચારથી ઓળખે છે. તેથી લોકોને સમાજમાં બનાવવાનો હેતુ રક્ષણ, સાતત્ય, સુરક્ષા અને ઓળખ પ્રદાન કરવાનો છે

પુસ્તકાલયો આપણા સમાજમાં મૂળભૂત ભૂમિકા ભજવે છે. તેઓ આપણા વારસાના કલેક્ટર્સ અને કારભારીઓ છે; તેઓ જે પુસ્તકો એકત્રિત કરે છે તેમાંના જ્ઞાનના તેઓ આયોજકો છે - સૂચિબદ્ધ કરીને, વર્ગીકરણ કરીને અને તેનું વર્ણન કરીને મૂલ્ય ઉમેરે છે; અને, જાહેર સંસ્થાઓ તરીકે, તેઓ તમામ નાગરિકો માટે ઍક્સેસની સમાનતાની ખાતરી આપે છે. તેઓ ભૂતકાળ અને વર્તમાનનું જ્ઞાન લે છે અને ભવિષ્ય માટે તેને મૂકે છે.(Intt5)

પુસ્તકાલય વ્યાખ્યા (Library Definition)

'લાઇબ્રેરી' શબ્દ લેટિન શબ્દ "લાઇબ્રેરી" પરથી આવ્યો છે જેનો અર્થ થાય છે 'પુસ્તકનું સ્થળ'. તે 'લિબર' શબ્દ પરથી ઉદ્દભવે છે જેનો અર્થ થાય છે 'પુસ્તક'. ઓક્સફોર્ડ કમ્પેનિયન ટુ ધ ઇંગ્લિશ લેંગ્વેજ અનુસાર - "લાઇબ્રેરી એ પુસ્તકો, સામયિકો અને/અથવા અન્ય સામગ્રીઓનો સંગ્રહ છે, જે મુખ્યત્વે લખાયેલ અને મુદ્રિત છે."(Intt6)

હેરોડના ગ્રંથપાલની શબ્દાવલિ અને સંદર્ભ પુસ્તક 'લાયબ્રેરી'ને આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

(1) વાંચન, અભ્યાસ અને પરામર્શ માટે રાખવામાં આવેલ પુસ્તકો અને અન્ય સાહિત્યિક સામગ્રીનો સંગ્રહ.

(2) પુસ્તકોના સંગ્રહ વગેરેને રાખવા અને ઉપયોગ કરવા માટે અલગ રાખવામાં આવેલ જગ્યા, મકાન, ઓરડો અથવા રૂમ. (Prytherch, 2005)

(3) 'લોએબ ક્લાસિકલ લાઇબ્રેરી' તરીકે વ્યાપક શીર્ષક હેઠળ એક પ્રકાશક દ્વારા જારી કરાયેલા અસંખ્ય પુસ્તકો, અને સામાન્ય રીતે કેટલીક સામાન્ય લાક્ષણિકતાઓ ધરાવે છે, જેમ કે, વિષય, બંધનકર્તા અથવા ટાઇપોગ્રાફી. (Henderson, 1911)

(4) ફિલ્મો, ફોટોગ્રાફ્સ અને અન્ય બિન-પુસ્તક સામગ્રી, પ્લાસ્ટિક અથવા મેટલ ટેપ, ડિસ્ક અને પ્રોગ્રામ્સનો સંગ્રહ. (Network)

પુસ્તકાલય સામગ્રીનો સંગ્રહ (Collections of the Library materials)

ISBN : 978-93-5598-308-4

આજે લાઇબ્રેરી સામગ્રીનો સંગ્રહ ડિજિટલ લાઇબ્રેરી, વર્ચ્યુઅલ લાઇબ્રેરી અને હાઇબ્રિડ લાઇબ્રેરીનું ડિજિટાઇઝેશન છે. ઈલેક્ટ્રોનિક પુસ્તકો, ઈ-જર્નલ્સ, અને ઈ-પેપર્સ વગેરેના લાઈબ્રેરી કલેક્શનમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. આ ટ્રેન્ડ પરંપરાગત લાઈબ્રેરીમાં બદલાઈ ગયો છે અને ડિજિટલ લાઈબ્રેરી બની ગઈ છે. ઈલેક્ટ્રોનિક પબ્લિશિંગ વિકસિત છે અને લાઈબ્રેરી સામગ્રીના વિવિધ ફોર્મેટ છે.(Krishnan)

સોસાયટીના પુસ્તકાલયોની ભૂમિકાઓ (The roles that libraries of the Society)

આધુનિક સમાજોને ટેકો આપવા માટે પુસ્તકાલયો જે ભૂમિકા ભજવે છે તેને નીચેની પાંચ મુખ્ય શ્રેણીઓમાં જૂથબદ્ધ કરી શકાય છે:

(i) ઉચ્ચ શિક્ષણ

(ii) વપરાશકર્તા શિક્ષણ

(iii) મનોરંજન

(iv) એક સ્થળ તરીકે પુસ્તકાલય

(v) સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક.

પુસ્તકાલયો દ્વારા જે સામાજિક ભૂમિકાઓ ભજવવામાં આવી છે તેમાં માહિતી અને જ્ઞાનનું લોકશાહીકરણ, લોકોને જ્ઞાન અને માહિતી સ્ત્રોતો સાથે જોડવા, સશક્તિકરણ માટે સમુદાયોને માહિતી અને જાગૃતિ સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે. એક સ્થળ તરીકે પુસ્તકાલય એક આકર્ષણ ધરાવે છે કારણ કે પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ શૈક્ષણિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવા અને આયોજન કરવા માટે થાય છે. પુસ્તકાલયો સામાજિક સંવાદિતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવા જેવી સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓ માટે યોગ્ય રચનાત્મક જગ્યાઓ સાથે સમુદાય કેન્દ્રો તરીકે સેવા આપે છે. પુસ્તકાલયો ભવિષ્યની પેઢીઓ માટે સમાજના સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પાસાઓને લગતા દસ્તાવેજો એકત્રિત કરે છે, સાચવે છે અને તેનું સંરક્ષણ કરે છે. નીચેનું કોષ્ટક સમાજમાં પુસ્તકાલયની સંક્ષિપ્ત કાર્યાત્મક ભૂમિકાઓ આપે છે (case)

(i) ઉચ્ચ શિક્ષણની ભૂમિકા (The role of the Higher education)

નીચેની ભૂમિકાઓ નીચે મુજબ છે.

- સહાયક શિક્ષણ,
- જ્ઞાન સંસાધનો, સામગ્રી અને રેફરલ્સ પ્રદાન કરીને સમાજમાં સંશોધન અને તાલીમનું શિક્ષણ
- માહિતીનો પ્રસાર અને વિતરણ
- શિક્ષણમાં હિસ્સેદારોને આવા દસ્તાવેજોમાં સંગ્રહિત જ્ઞાન
- વૈશ્વિક પુસ્તકાલયોના સંગ્રહના પ્રવેશદ્વાર તરીકે સેવા આપે છે
- અનૌપચારિક સ્વ-શિક્ષણ અને શિક્ષણને ટેકો આપવો

ISBN : 978-93-5598-308-4

(ii) વપરાશકર્તા શિક્ષણની ભૂમિકા(Roles of User education)

- વાંચનની સારી ટેવ બનાવો
- માહિતી સાક્ષરતા, કોમ્પ્યુટર સાક્ષરતા
- પુસ્તકાલયના સંગ્રહો અને સેવાઓના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવું

(iii) મનોરંજનની ભૂમિકાઓ (The roles of the Recreation)

- શૈક્ષણિક, નાગરિક અને સાંસ્કૃતિકને ટેકો આપવો
- જૂથો અને સંગઠનોની પ્રવૃત્તિઓ

(iv) એક સ્થળ તરીકે પુસ્તકાલયની ભૂમિકા (The role of the Library as a place)

- ઇન્ફર્મેશન કોમન્સ - શીખવા માટે લાઇબ્રેરી મોડલ
- આર્કિટેક્ચરલી ડિઝાઈન કરેલી ઈમારતને એવી જગ્યા તરીકે ઑફર કરવી કે જે શૈક્ષણિક કાર્યો માટે દરેકમાં રુચિને પ્રેરિત કરે

(v) સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા **(The role of the Societal and cultural)**

- સમાજમાં માહિતી અને જ્ઞાનનું લોકશાહીકરણ
- લોકોને જ્ઞાન અને માહિતી સ્ત્રોતો સાથે જોડવા
- સમાજના વંચિત વર્ગને તેમના સામાજિક અને આર્થિક વિકાસ માટે સમાજમાં ઉપલબ્ધ તકો વિશે જાગૃતિ આપવી
- સમુદાય માહિતી સંસાધનો
- સામૂહિક સાક્ષરતા જેવા રાજ્યના કાર્યક્રમો વિશે સામુદાયિક જાગૃતિ
- સામાજિક સમરસતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું જેમ કે પુસ્તક ચર્ચાઓ, મહત્વપૂર્ણ વિષયો પર પ્રવચનો
- જૂથો અને સંગઠનોની નાગરિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને ટેકો આપવો
- વંશજો માટે જ્ઞાનની જાળવણી
- પરંપરાગત જ્ઞાન મેળવવું અને સાચવવું અને
- સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય સરકારના પ્રવેશદ્વાર તરીકે સેવા આપવી (Chakrabarti, 2008)

ટેકનિકલ સપોર્ટ (Technical supports)

અમારે પાઠોના ડિજિટાઇઝેશન અને અનુક્રમણિકા માટેના સાધનોમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે, ખાસ કરીને બિન-અંગ્રેજી ભાષા અને જૂની સામગ્રી અને ફોન્ટ્સ માટે. તકનીકી સાધનો સાથેની પ્રગતિ ખર્ચ ઘટાડવા અને ડિજિટાઇઝેશનની કાર્યક્ષમતા વધારવામાં યોગદાન આપી શકે છે. આ કરવા માટે, અમારે વિવિધ હિસ્સેદાર સમુદાયો - સાહસો, પુસ્તકાલયો અને આર્કાઇવ્સ, યુનિવર્સિટીઓ અને સંશોધન સંસ્થાઓ સાથે સભ્ય રાજ્યોમાં નિષ્ણાત જ્ઞાનને જોડવાની જરૂર છે. યોગ્યતાના વાસ્તવિક કેન્દ્રોમાં આંતરશાખાકીય

ISBN : 978-93-5598-308-4

સહકાર આપણને વિશ્વમાં ડિજિટાઇઝેશન માટેની તકનીકોને આગળ વધારવામાં મદદ કરી શકે છે.(Krishnan)

વપરાશકર્તાઓ ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓમાંથી જે ઇચ્છે છે તે શોધવામાં સરળ સામગ્રી છે જે તેમના પ્રશ્નોના સૌથી સચોટ અને સંપૂર્ણ જવાબો છે, પરિણામોના પૃષ્ઠો અથવા સ્ક્રીન પરની માહિતી પર નેવિગેટ કર્યા વિના. આના માટે સંસાધનોના વધુ સુસંસ્કૃત અને સ્વચાલિત અનુક્રમણિકાની જરૂર છે જે આપણા ભવિષ્યમાં ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓના ઇન્ફોર્મેશન અને કોમ્યુનિકેશન ટેક્નોલોજી ટૂલની જરૂરિયાત હશે - ઑડિઓ, વિઝ્યુઅલ, મલ્ટીમીડિયા, રેડિયો ફ્રીક્વન્સી ટેક્નોલોજી અને સ્માર્ટ કાર્ડ વગેરે. (Ari, 2017)

સમાજનું પરિવર્તન (The Transforming Society)

પુસ્તકાલયના વપરાશકર્તાઓ વિવિધ પ્રકારનાં બાળકો, પુખ્ત વયના, કિશોરો, વરિષ્ઠ નાગરિકો વગેરે છે. ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ ઈલેક્ટ્રોનિક પુસ્તકો, ઈ-જર્નલ્સ, ઈ-થીસીસ, ઈ-પેપર્સ વગેરેના ઓનલાઈન સ્રોતોનો ઉપયોગ કરે છે. સંદેશાવ્યવહાર ઈલેક્ટ્રોનિક મેઈલ, સામાજિક ફેસ બુક, ટ્વિટર, લિંક્ડ ઈન વગેરેનું નેટવર્ક. વિચારોની આપ-લે, યુ ટ્યુબ ડાઉનલોડ અને અપલોડ વગેરે. લાઈબ્રેરીમાં વાચકનો સમય બચાવે છે અને તેને માહિતી મળે છે. સોસાયટીના પુસ્તકાલય પરિવર્તનમાં સાંસ્કૃતિક, રીડર્સ સર્કલ, રીડર્સ ફોરમ વગેરે છે.ટૂંકમાં આપણે કહી શકીએ કે, સમાજમાં પરિવર્તનો નક્કી કરવામાં આવી રહ્યા છે,જે તકનીકી, આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક,દરેક ક્ષેત્રે ખુબજ મહત્વના અને ઉપયોગી છે. (Juchnevič, 2014)

નિષ્કર્ષ (Conclusion)

પુસ્તકાલયના વ્યાવસાયિકો આજે પુસ્તકાલયોની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે. લાયબ્રેરી એ એક સેવા લક્ષી સંસ્થા છે જે શીખવાના સંસાધનોની સુલભતા, મૂળભૂત જ્ઞાનના પ્રચાર-પ્રસાર, માહિતીની જાળવણી અને પ્રસાર, માનવ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાની સુવિધા માટે બનાવવામાં આવી છે. પુસ્તકાલયની ભૂમિકાઓનો ઉપયોગ કરીને વિવિધ કૌશલ્યોનો વિકાસ થાય છે. ઈન્ટરનેટ ઘણા કમ્પ્યુટર્સ સાથે જોડાયેલું છે અને નેટવર્ક ટેક્નોલોજીનો વિકાસ એ વાચકની યોગ્ય માહિતીનો ઉપયોગ કરવાનો યોગ્ય સમય છે.

References

ALA. (n.d.). *Social Role of the Library*. Retrieved May 2, 2022, from www.ala.org: https://www.ala.org/tools/research/librariesmatter/category/social-role-library

Ari, R. (2017). IMPORTANCE AND ROLE OF LIBRARIES IN OUR SOCIETY. *Tamralipta Mahavidyalaya Research Review , 2*, 59-65.

Baker, W. E. (2011). *Libraries and Society: Role, Responsibility and Future in an age of Change.* Oxford: Chandos Publishing.

case, L. (n.d.). *Case law : T.Arivarasu Pandian vs Government Of Tamil Nadu*. Retrieved May 1, 2022, from indiankanoon.org: https://indiankanoon.org/doc/63903809/

Chakrabarti, B. &. (2008). *Library and Information Science. an introduction”.* Kolkata: The World Press Pvt. Ltd.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Evas, W. a. (2011). *Libraries and Society: Role, Responsibility and Future in an Age of Change.* Oxford :Chandos Publishing.
Godin, S. (2011, May 11). *Seth's Blog*. Retrieved March 05, 2022, from Seth's Blog.
Harrington, R. (n.d.). *The changing face of an information vendor*. Retrieved March 05, 2022, from http://www.thompson.com/Investors/PPT/: http://www.thompson.com/Investors/PPT/
Henderson, J. (1911). *Loeb Classical LIbrary*. Retrieved May 5, 2022, from https://www.loebclassics.com/: https://www.loebclassics.com/
https://urbanlibrariansunite.org/, I. (2015, June 8). *why-libraries-are-effective-instruments-for-social-change*. Retrieved May 5, 2022, from urbanlibrariansunite.org: https://urbanlibrariansunite.org/2015/06/08/why-libraries-are-effective-instruments-for-social-change/
ignou. *UNIT 1 ROLE OF LIBRARIES IN SOCIETY.* New Delhi: indira Gandhi National Open University.
Intt4. (n.d.). Retrieved May 2, 2022, from slideplayer.com: https://slideplayer.com/slide/18103300/
Intt5. (n.d.). Retrieved May 2, 2022, from digitalcommons.unl.edu: https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?httpsredir=1&article=3473&context=libphilprac/
Intt6. (n.d.). *NIOS-Library-Science-Unit-1-Library-and-Information-Centers-Part-1*. Retrieved May 2, 2022, from www.flexiprep.com: https://www.flexiprep.com/NIOS-Notes/Senior-Secondary/Library-Science/NIOS-Library-Science-Unit-1-Library-and-Information-Centers-Part-1.html
Juchnevič, L. (2014, February). LIBRARY ROLES IN CHANGING SOCIETY. *STICS* , 120-130.
Kaul, H. K. (2013). *Librarian of the future: MAstering the road ahead.* New Delhi: DELNET.
Khanna, J. K. (1987). *Library and Society.* New Delhi: EssEss Publication.
Krishnan, M. (n.d.). *ROLE_OF_LIBRARY_IN_CHANGING_SOCIETY.* Retrieved April 29, 2022, from https://www.researchgate.net: https://www.researchgate.net/publication/323935597_ROLE_OF_LIBRARY_IN_CHANGING_SOCIETY
Kumar, K. (2001). *Library Organization.* New Delhi: Vikash Publishing House.
LISBDNETWORK. (2022, February 14). *role-library-society*. Retrieved May 2, 2022, from www.lisedunetwork.com: https://www.lisedunetwork.com/role-library-society/
Mahapatra, B. C. (2008). *Libarary and Information Science : An Introduction.* Kolkata: The World Press Pvt. Ltd.
Network, I. L. (n.d.). *library-definition-and-meaning*. Retrieved May 5, 2022, from lisedunetwork.com: https://www.lisedunetwork.com/library-definition-and-meaning/
NIOS. (n.d.). *http://nios.ac.in/media/documents/SrSecLibrary/LCh-001.pdf*. Retrieved March 11, 2022, from http://nios.ac.in: http://nios.ac.in/media/documents/SrSecLibrary/LCh-001.pdf
Nuut, A. (2004). The role of Libraries in a Knowledge Based Society: Estonian and European Experience. *Proceedings of 7th Congress of Baltic Librarians.* Jumurda Latvia: Congress of Baltic Librarians.
Pandey, S. K. (1992). *Library and Society.* New Delhi: EssEss Publication.
Prytherch, R. (2005). *Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book.* Routledge Taylor and Francis Group.
Sridhar, M. S. (n.d.). *www.slideshare.net/mssridhar/library-and-society*. Retrieved March 10, 2022, from www.slideshare.net: www.slideshare.net/mssridhar/library-and-society
White, B. (2012). *Guaranteed Access to knowledge: The role of Libraries*. Retrieved March 05, 2022, from http://www.wipo.int: http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2012/04/article_0004.html
Wiki. (n.d.). *https://en.wikipedia.org/wiki/Library*. Retrieved March 12, 2022, from https://en.wikipedia.org: https://en.wikipedia.org/wiki/Library
चोधरी, न. स. (२०१०). *सम्पूर्ण पुस्तकालय विज्ञान कार्ड से कम्पुटर तक.* नई दिल्ही: डिस्कवरी पब्लिशिंग हाउस प्राइवेट लिमिटेड.

ISBN : 978-93-5598-308-4

नैम, प. क. (२००८). *पुस्तकालय एवं समाज.* नई दिल्ही: Rajat Publishers.
शर्मा, अ. (२०१२). *सुचनास्त्रोतएवंसेवाए.* New Delh.
કાથડ, સ. આ. (૨૦૧૨). *શ્રી જી.એન્ડ સી.કે.બોસમીયા તર્સ એન્ડ કોમેર્સ કોલેજ ગ્રંથાલય , જેતપુર સંચાલન,કાર્યો અને સેવાઓ: એક અભ્યાસ.(અપ્રકાશિત લઘુ શોધ નિબંધ.).* ભાવનગર: ભાવનગર યુનિવર્સીટી.
ડી.એ.ઉચાટ. (૨૦૧૨). *શિક્ષણમાં અને સામાજિક વિજ્ઞાનમાં સંશોધનનું પદ્ધતિ શાસ્ત્ર.* રાજકોટ: પારસ પ્રકાશન.
ભૈયા, છ. (૧૯૯૩). *ગ્રથાલય અને સમાજ.* અમદાવાદ: ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય.
ભૈયા, છ. (૨૦૦૯). *પુસ્તકાલય વ્યવસ્થાપન.* .. અમદાવાદ: પાર્થ પબ્લિકેશન.

પ્રલેખ માપન, *વિજ્ઞાનમાપન* અને વેબમાપન : એક અભ્યાસ

Rana Twinkal A. Central Library Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.

સારાંશ:
એકવીસમી સદી માં જ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી ની સ્થાન એ મહત્વ નું બની રહ્યું છે. પુસ્તકો, જર્નલ, લેખો ને માપન માટે તથા લેખકો ધ્વારા થતાં સંશોધનોનું માપન કરવા માટે પ્રલેખમાપન, વૈજ્ઞાનિક માપન અને વેબ માપન ના ઉપયોગ ના માધ્યમ થી કયા લેખકો નું કેટલું પ્રકાશન થયું છે તથા કઈ વિશ્વવિદ્યાલય નું કેટલું યોગદાન છે. તથા એક જ લેખક ના કેટલા લેખો છે, બે લેખકો નું સાથે પ્રકાશન કેટલું છે વગેરેના માપન માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે. પ્રલેખમાપન એ મૂલ્યાંકન કરવા માટે ગણતરીની એક આંકડાકીય પદ્ધતિ છે. પ્રલેખમાપન માટેના મૂળભૂત કાયદાઓ છે જેમાં બ્રેડફોર્ડ નો કાયદો, જીપ્ફનો કાયદો, લોટકા નો કાયદો નો સમાવેશ થાય છે. વિજ્ઞાનમાપન નો મુખ્ય ધ્યેય કોઈ પણ વિષય નો કેટલો વિકાસ થઈ શકે તેમ છે, તેની શક્યતા તપાસવાનો છે. વેબસાઇટના તુલનાત્મક અભ્યાસ ને વેબમાપન તરીકે ઓળખવા માં આવે છે. વેબમાપન માં વેબસાઇટના માળખા, પ્રમાણ અને ટેક્નોલૉજીનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત સંશોધન પેપરમાં પ્રલેખમાપન, વેબમાપન અને વિજ્ઞાનમાપનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરવામાં આવી છે.
ચાવીરૂપ શબ્દો: ટેક્નોલોજી, પ્રલેખમાપન, લેખો, વિજ્ઞાનમાપન, વેબમાપન.

પ્રસ્તાવના:-

ISBN : 978-93-5598-308-4

એકવીસમી સદી માં જ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી ની સ્થાન એ મહત્વ નું બની રહ્યું છે. ગ્રંથો, ઈ-લર્નિંગ અને ઇ રિસોર્સિસ નો ઉપયોગ એ મહત્વ નો બનતો જાય છે. અને આ સમયગાળા માં પ્રકાશિત થતાં પુસ્તકો, જર્નલ, લેખો ને માપન માટે તથા લેખકો ધ્વારા થતાં સંશોધનો નું માપન કરવા માટે પ્રલેખમાપન, વૈજ્ઞાનિક માપન અને વેબ માપન ના ઉપયોગ ના માધ્યમ થી કયા લેખકો નું કેટલું પ્રકાશન થયું છે તથા કઈ વિશ્વવિદ્યાલય નું કેટલું યોગદાન છે. તથા એક જ લેખક ના કેટલા લેખો છે, બે લેખકો નું સાથે પ્રકાશન કેટલું છે વગેરેના માપન માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે.

સાહિત્ય સમીક્ષા:-

(Shukla, Akhandanand and Tripathi, Aditya,2015) તેમના ગ્રંથમાં પ્રલેખમાપન , વૈજ્ઞાનિક માપન તથા વેબમાપન અને માહિતીમાપન વિશે આપેલ છે. જેમાં ગ્રંથાલયો ની વેબસાઇટ માં આપેલ માહિતી ની માપન માટે જાગૃતિ માટે ની માહિતી આપેલ છે. શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો અને સંશોધન ગ્રંથાલયો ની વેબસાઇટનો ઉપયોગ વિશે જણાવેલ છે. આ ઉપરાંત ગ્રંથાલયની વેબસાઇટ પર રહેલી માહિતીનું એનાલિસિસ કેવી રીતે થાય તેની માહિતી આપેલ છે. **(Jalal, Samirkumar, Biswas, Subal Chandra and Mukhopadhyay, Parthsarahi, 2009)** Bibliometric to Webometrics પ્રલેખ માં પ્રલેખમાપન અને વેબમાપન ની માહિતી આપેલ છે. પ્રલેખમાપન એ લેખો, ગ્રંથો સાથે સંકડાયેલ છે, જ્યારે વેબમાપન એ વેબ આધારિત દસ્તાવેજો (document) ના માપન કરવા માટે થાય છે. પ્રલેખમાપન અને વેબમાપન એ ઘણા બધા ડેટાબેઝ ના માધ્યમ થી એનાલિસિસ કરી શકાય છે. **(Pachuau, Vanlafeli & Shukla, Akhandanand, 2015)** તેમના મત મુજબ, વેબમાપન એ વેબસાઇટ નું માપન છે તથા વેબ પર આવેલ link (જોડાણ) અને URL (યુનિફોર્મ રીસોર્સ લોકેટર) નું એનાલિસિસ કરવામાં આવે છે. તથા માહિતી સ્ત્રોતો નું મૂલ્યાંકન કરવા માં આવે છે.

સંશોધન પદ્ધતિ:

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મુખ્ય હેતુ પ્રલેખમાપન, વેબમાપન તથા વૈજ્ઞાનિકમાપન ની જાણકારી માટે, પ્રલેખમાપન માં ઉપયોગી થતાં કાયદાની જાણકારી માટે અને માપન નું ક્ષેત્ર જાણવાનો છે. આ સંશોધનમાં ગુણવતાયુક્ત લેખો, પુસ્તકો ના માધ્યમ થી માહિતી પ્રાપ્ત કરેલ છે.

Bibliometric (પ્રલેખમાપન)

પ્રલેખમાપન એ આધુનિક સમયમાં અસ્તિત્વમાં આવેલો વિષય છે. તે માહિતી વિજ્ઞાનની શાખા છે. જે સામાજિક અને ભૌતિક વિજ્ઞાનની વચ્ચે આવે છે. તેમાં સાહિત્યના એક મુદ્દાના વિવિધ પાસા નો પરિમાણાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. જેનો ઉપયોગ પ્રકાશનનો ઢાંચો (pattern) કર્તુત્વ, ઉલ્લેખો, દ્વિતીય કક્ષાના સમાયિકોની વ્યાપ્તિ વગેરે ની ઓળખ માટે કરી શકાય છે. Bibliometric (પ્રલેખમાપન)

ISBN : 978-93-5598-308-4

અભ્યાસ એ મૂલ્યાંકન કરવા માટે ગણતરીની એક સરળ આંકડાકીય પદ્ધતિ હતી. અને વિષયવૃદ્ધિ નું પ્રમાણ કેટલું છે તે નક્કી કરવા થાય છે. (Bibliometric) પ્રલેખમાપન તકનિકોનો ઉપયોગ હવે વૈજ્ઞાનીક સૂચકાંકો ના નિર્ધારણ, વૈજ્ઞાનિક આઉટપુટનું મૂલ્યાંકન જેવા હેતોઓ માટે તથા ગ્રંથાલયો માટે જર્નલ્સની પસંદગી, ચોક્કસ ક્ષેત્રની સંશોધન માટે ઉપયોગી છે.

બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ (Bibliometrics) શબ્દની ઉત્પતિ બે શબ્દો બિબ્લિઓ (biblio) અને મેટ્રિક્સ (metrics) પરથી થઈ છે. બિબ્લિઓ (biblio) શબ્દ એ લેટિન અને જર્મન શબ્દ એ બિબ્લિઓન (biblion) પર થી ઊતરી આવ્યો છે. જેનો અર્થ ‘ગ્રંથ’ અથવા લેખ થાય છે. જ્યારે મેટ્રિક્સ metrics એટલે પરિમાણનું વિજ્ઞાન. આ શબ્દ પણ લેટિન અથવા ગ્રીક શબ્દ મેટ્રિક્સ (metrics) અથવા મેટ્રિકોસ (Metrikos) પર થી ઊતરી આવેલો છે. જેનો અર્થ પરિમાણ છે. આમ અહીં “બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ” માટે ગ્રંથ, લેખ, સામાયિક વગેરે ને સંયુક્ત રીતે દર્શાવવા માટે *“પ્રલેખ” શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ પ્રલેખો ના પરિમાણનું વિજ્ઞાન એટલે “પ્રલેખ માપન”*

સૌ પ્રથમ 1969 માં એલેન પ્રીચાર્ડ (Alan Prichard) બિબ્લિઓમેટ્રિક્સ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો. તે સમયે તેમણે તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે આપી.

“The application of mathematics and statistical method of the books and other media of communication.”

“ગ્રંથો અને પ્રત્યાયનના અન્ય માધ્યમોને માટે ગણિત અને આકડાકીય પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ.”

ત્યારબાદ પ્રીચાર્ડ (Prichard) તેનું વિસ્તૃત અર્થઘટન કરીને તેની પુનઃ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે આપી.

“To shed light on the process of written communication and of the nature and course of development of analysing the various facts of written communication.”

પ્રલેખમાપન એ “લેખિત પ્રત્યાયનની પ્રક્રિયા અને લેખિત પ્રત્યાયનના જુદાં જુદાં પાસાઓની ગણતરી અને પૃથ્થકરણ કરતાં સાધનો કોઈ એક વિધાશાખાના વિકાસના અભ્યાસ અને પ્રકારને સ્પષ્ટ કરે છે.”

વ્યાખ્યા:-

અત્યંત આધુનિક રીતે પોટરે (poter) પ્રલેખમાપનની વ્યાખ્યા આ રીતે આપી છે.

“The story and measurement of the publication patterns of all forms of written communication and their authorship.”

“લેખિત પ્રત્યાયનના બધા જ સ્વરૂપો અને તેના લેખકોના પ્રકાશનના ઢાચાનો અભ્યાસ અને માપન.”

પ્રલેખમાપનના બધા જ પાસાઓને નજર સમક્ષ રાખતા આપ લે કહીએ છીએ કે વિશાળ અને સૂક્ષ્મ પ્રલેખો તેમ જ તેના લેખકોના પ્રકાશનના ઢાચાનું ગાણિતિક અને આકડાકીય વિદ્યા ધ્વારા વ્યવસ્થાપન, વર્ગીકરણ અને પરિમાણાત્મક મૂલ્યાંકન. પ્રલેખમાપન એટલે ગ્રંથાલય પદ્ધતિ માં અથવા બે ગ્રંથાલય પદ્ધતિઓ વચ્ચે પુસ્તકો અને અન્ય માધ્યમોના ઉપયોગ અંગેનો અભ્યાસ કરવા માટે ગાણિતિક અને આકડાકીય પદ્ધતિઓનો

ISBN : 978-93-5598-308-4

ઉપયોગ. આમ, પ્રલેખ માપન એ બીજું કશું જ નથી. પરંતુ એ સાહિત્યના ભૌતિક તત્વોની વાઙ્મય સૂચિ લાક્ષણિક્તાઓના પૃથ્થકરણ માટે ગાણિતિક અને આકડાકીય પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરે છે.

પ્રલેખમાપન એ માહિતીના સંશોધન નું મહત્વનું અંગ બની ગયું છે. આજે સંશોધન અને પ્રયોગ બંનેમાં સેવાઓની ચકાસણી તેમ જ પ્રલેખોના વર્ણન માટે પરિમાણાત્મક અભિગમ મહત્વનો બનતો જાય છે. એના ધ્વારા આકડાકીય રજૂઆત કરી શકાય છે. તેમજ પરંપરાગત અભિગમોની માન્ય અભિવ્યક્તિ થઈ શકે છે.

પ્રલેખમાપનના ઉપકરણોના કેટલાક વિષયો નીચે મુજબ છે. જ્યાં કોઈપણ વિદ્યાશાખાની ઉત્પાદન ક્ષમતા અથવા ઉત્પાદન ક્ષમતાના પૃથ્થકરણ માટે આધાર સામગ્રીના માપનના વિચાર શક્ય છે.

1. આકડાશાસ્ત્ર (નમૂના - પસંદગીની પ્રવધિ, પ્રત્યાવર્તન અને પરસ્પર સબંધોનું વલણ પરિવર્તન પામતી ચલ સંખ્યાની પ્રવધિ.)
2. પ્રક્રિયાત્મક સંશોધન (રેખાકાર નિર્ધારણ પદ્ધતિ પરિવહનની સમસ્યાઓ)
3. પ્રલેખમાપનના કાયદાઓ (ઝિપ્સનો કાયદો, લોટકાનો કાયદો, બ્રેડફોર્ડનો તથા અન્ય કાયદાઓ)
4. ઉલ્લેખ પૃથ્થકરણ (ઉલ્લેખના પરિમાણો, નેટવર્કસ, વિજ્ઞાન નીતિ, કાલગ્રસ્તતા)

પ્રલેખમાપનનાં મૂળભૂત કાયદાઓ

1. જીપ્ફનો કાયદો (zipf 'law) frequency of occurrence of word in text)
2. બ્રેડફોર્ડ નાં કાયદો (Bradford law Of Scattering of Article over different journal)
3. લોટકા નો કાયદો (lotka's law of Productivity of authors in terms of scientific paper.)

આ કાયદાઓ પ્રલેખમાપન માટેની મહત્વની આધારશિલા પૂરી પાડે છે. આ ત્રણે કાયદાઓ અનુક્રમે નીચેના પર આધારિત છે.

- જ્ઞાનના નિશ્ચિત ક્ષેત્રમાં સામયિક પ્રકાશનોની વહેચણી અથવા સામાયિકોની શ્રેણીમાં લેખો ની સંખ્યા.
- કોઈ એક વિધાશાખામાં કે આની વિષયો માં પ્રદાન કરનાર લેખકો ની સંખ્યા.
- વિશિષ્ટ પ્રલેખોની શ્રેણીમાં શબ્દોના આવર્તનમાં તેની નિશ્ચિત ક્રમમાં ગોઠવણી.

બ્રેડફોર્ડ નાં કાયદો:-

સેમ્યુઅલ ક્લેમેંટ બ્રેડફોર્ડ 1934માં "વૈજ્ઞાનિક સામયિકોની કોઈ એક વિશિષ્ટ વિષયના લેખોની ઉત્પાદન ક્ષમતા નાં ઉતરતા ક્રમમા યાદી આપવામાં આવે તો સૌ પ્રથમ કેન્દ્રમાં હાર્દરૂપ સામયિકો આવે. જે સમાયિકોની સંખ્યા ઓછી હોય પણ તેના સંદર્ભો પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોય. કેન્દ્ર પછીના તેના આસપાસના

ISBN : 978-93-5598-308-4

બીજા જૂથ માં સામયિકો ની સંખ્યા વધે છે. સંદર્ભો ની સંખ્યા એટલી જ રહે છે. ત્યાર પછીના ત્રીજા જૂથમાં પણ સામયિકો ની સંખ્યા એથી પણ વધે છે. જ્યારે સંદર્ભો ની સંખ્યા એટલી જ રહે છે.

લોટકાનો કાયદો:-

અલ્ફ્રેડ જે. લોટકા 1926માં વૈજ્ઞાનિક ઉત્પાદન ક્ષમતાનું માપન કરતાં વૈજ્ઞાનિક લેખોના લેખકો અને તેમના લેખોની સંખ્યા ને ગાણિતીક પ્રમાણે દર્શાવાયે છે.

જીપ્ફનો કાયદો:-

જ્યોર્જ કિંગસ્લે જીપ્ફનો કાયદો 1935માં કુદરતી ભાષાની વત્તા ઓછા આવર્તનના સમીકરણ અને શબ્દોના આવર્તન અને ક્રમ માં આવતા શબ્દો વચ્ચેના અનોન્ય સબંધ દર્શાવે છે. આ મુજબ જો લાંબી પાઠ્ય સામગ્રીમાં જો શબ્દોને તેના આવર્તનના ઉતરતા જતાં ક્રમમા ગોઠવવા હોય તો, પાઠ્ય સામગ્રી માં આપેલા શબ્દોનો ક્રમ શબ્દોના આવર્તનના પ્રમાણ માં વિરુદ્ધ હશે.

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ સાચી દિશામાં થાય એ માટે પ્રલેખમાપનના અભ્યાસોને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એ માટે જીપ્ફ, લોટકા, બ્રેડફોર્ડના કાયદા ઓની મદદ લેવામાં આવે છે. આ અભ્યાસ થી આપણે લેખકોનો ઢાંચો, પ્રકાશન નો ઢાંચો અને મહત્વના સંગ્રહની જાણકારી મેળવી શકીએ છે.

Scientometrics (વિજ્ઞાનમાપન)

Scientometrics શબ્દનો ઉદભવ 1969માં Vasily Y. Nalimov અને M. Mulchenko ધ્વારા રશિયન વિભાવના Naukometriya ઉપર થી ઉદભવ્યો છે. આ શબ્દ મુખ્યત્વે વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી ને લગતા સાહિત્યના બધા જ પાસાઓના અભ્યાસ માટે વપરાય છે. આ શબ્દનો સૌ પ્રથમ ઉપયોગ Tibour Braun ધ્વારા 1977માં તેમના journal “Scientometrics” માં કરવામાં આવ્યો. જે સૌ પ્રથમ હંગરીમાં પ્રકાશિત થયું. Scientometrics એ સમાજશાસ્ત્ર વિજ્ઞાનનો એક ભાગ છે. અને તેનો ઉપયોગ વિજ્ઞાનનીતિ નિર્માણ માટે થાય છે.

Derek J. de Solla Price એ “Scientometrics” ના પિતા તરીકે ઓળખાય છે તથા તેમણે 1963માં વિજ્ઞાનની ઘાતાંકીય સિદ્ધાંત ઘડ્યો હતો જ્યારે યુજીન ગારફીલ્ડ Eugene Garfield એ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ફોર સાયન્ટિફિક ઇન્ફોર્મેશન (ISI) ની સ્થાપના કરી હતી.

વ્યાખ્યા:

“વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ, ઉત્પાદકતા અને પ્રવૃતિનું આંતર તફાવત અને સંખ્યાત્મક મૂલ્યાંકન એટલે વિજ્ઞાનમાપન કહેવાય.”

“Tague-sutcliffe 1992 Scientometrics is the “study of quantitative aspacts of science as a dicscipline or economic activity.”

ISBN : 978-93-5598-308-4

"વિજ્ઞાનના પરિમાણાત્મક પાસાઓનો એક શિસ્ત અથવા આર્થિક પ્રવૃતિ તરીકેનો અભ્યાસ છે."

વિજ્ઞાનમાપન નાં ક્ષેત્રો:

વિજ્ઞાનમાપનનું મુખ્ય ધ્યેય કોઈ પણ વિષયનો વિકાસ કેટલો થઈ શકે તેમ છે. તેની શક્યતા તપાસવાનો છે. વિજ્ઞાનનાં પરિમાણત્મક પાસાઓનો, વિજ્ઞાનનીતિ, વિજ્ઞાન વહીવટ અને વિજ્ઞાનના પરિમાણાત્મક અભ્યાસની આજુબાજુ ફેલાયેલ છે.

વિજ્ઞાનમાપનનાં હેતુઓ:

- માહિતી સ્રોતોની ગુણવતાનું મૂલ્યાંકન કરવામાટે
- માહિતીનું પુનઃગઠન કરવા ત્યાં વિજ્ઞાન નીતિ અંગે નિર્ણય લેવા માટે
- વિજ્ઞાનનાં વિષયનું કાર્યક્ષેત્ર વધારવામાં અને વ્યાવહારિક ભલામણો કરવા માટે
- વિજ્ઞાનના વિષયનું કાર્યક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટે અને ભવિષ્યમા તેનો વિકાસ કરવા માટે

આમ, બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વિજ્ઞાનમાપન એ વિજ્ઞાન માપવાની પ્રક્રિયા છે. આ અભ્યાસ વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલૉજી નો નિર્દેશ કરવા માટે, ગાણિતિક નિયમિતતા અને વૈજ્ઞાનિક રીતમા થતાં ફેરફારો, ટેક્નોલૉજી નો ફેલાવો, અને માનવશક્તિ વગેરે પરના આકડાકીય હેતુઓ પરના ડેટા સાથે સબંધિત છે.

Webometric (વેબમાપન)

વર્તમાન સમય એ computer technology નો યુગ છે. અને આ કમ્પ્યુટર જગતમાં ઇન્ટરનેટ થી ભાગ્યે જ કોઈ માણસ અજાણ હશે ઇન્ટરનેટ એ વિવિધ વેબસાઇટનો સમૂહ છે. જે સમગ્ર વિશ્વને આવરે છે. તે www (world wide web) તરીકે ઓળખાય છે. ઇન્ટરનેટ એ જ્ઞાન વિશ્વના તમામ ક્ષેત્ર ને સમાવે છે. વેબ એ સંશોધન સાથે સંકલિત વિધાનોને વિસ્તૃત માત્રામાં જાહેર ચર્ચાનું માધ્યમ પૂરું પાડે છે, કે જે સુસંગત ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થતાં તમામ જ્ઞાન ને સંગ્રહી રાખે છે. તેના ધ્વારા ઉપભોક્તા પોતાને જરૂરી માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અમુક વેબસાઇટ એ સર્ચ એન્જિન પણ પૂરા પાડે છે. જેની મદદથી ઉપભોક્તા પોતાને જોઈતી સાઇટ થી અજાણ હોય તો પણ માહિતી મેળવી શકે છે. આ વિવિધ વેબસાઇટના તુલનાત્મક અભ્યાસ ને વેબમાપન (webometrics) તરીકે ઓળખવા માં આવે છે.

સંશોધનના ક્ષેત્રોમાં આ પદની પરિભાષા આપવાનો સૌ પ્રથમ પ્રયત્ન 1990 માં કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારબાદ તેને સૌ પ્રથમ Netometrics તરીકે 1995 માં bossy એ રજૂ કર્યું. ઇ.સ. 1997માં ઓલમીન્ડ(Almind) અને ઇંગવેર્સેન (Ingwersen) ને સાથે મળીને વેબમાપન (Webometrics) શબ્દ આપ્યો.

વ્યાખ્યા:- તેની સર્વમાન્ય વ્યાખ્યા મુજબ, ઇન્ટરનેટ પર માહિતી સંશોધન, માળખું અને ટેકનિકલ ની રચના અને ઉપયોગિતાનો ગુણાત્મક અભ્યાસ એટલે વેબમાપન (webometrics).

ISBN : 978-93-5598-308-4

ક્ષેત્ર:-

વેબ એ વિવિધ વિષયક્ષેત્રને જકડી રાખનાર તત્વ તરીકે કાર્ય કરે છે. વેબમાપન માં નીચે દર્શાવેલા કેટલીક બાબતો નો સમાવેશ થાય છે.

- વેબમાપન માં વેબસાઇટોના માળખા, પ્રમાણ અને ટેક્નોલોજીનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.
- સર્ચ એન્જિનના ઉપયોગમાં પદ્ધતિસરના પ્રકાશન સાથેનો સબંધ તથા ડેટા સંકલનના અન્ય ઓનલાઇન સાધનોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.
- આંતર જોડાણના સર્જન માટે અપાતા પ્રોત્સાહનની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.
- વેબપેજના વિવિધ પ્રકારો અને વિષયવસ્તુનું સ્તરીકરણ કરવામાં આવે છે.
- સામાજિક, સાંસ્કૃતિક તથા ભાષાકીય ઉપયોગ માં વેબ નો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. વેબમાપન માં “શોધતા પદો” ની વહેચણીનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. વેબમાપન માં માહિતી ની પુનઃપ્રાપ્તિનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. વેબમાપનમાં વેબને વધુ કાર્યસજ્જ કરવામાં આવે છે. વેબમાપનમાં વાઙ્મયમાપન અંગે વિજ્ઞાનમાપન પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ, અમલ અને ફેલાવો કરવામાં આવે છે.

આમ ઉપર મુજબની બાબતોનો વેબમાપન માં સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

માપનના આધારો (માપદંડ):-

વેબમાપનના માપદંડ એટલે વેબના અભ્યાસી તુલના આધારને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે. તે એટલે તેને વેબમાપન ના માપદંડ પણ કહેવામા આવે છે જે નીચે છે.

1.વસ્તુવિશ્લેષણ (web page content analysis):-

આ માપદંડ પ્રમાણે વેબપેજમાં જે વિષયવસ્તુ દર્શાવાવમાં આવે છે. તેનું વિશ્લેષ્ણ કરવામાં આવે છે. એટલે કે તેમાં તેની ચોકસાઇનું પ્રમાણ માપવા આવે છે. વિષય તરીકે દર્શાવાવમાં આવેલ માહિતી કેટલી વિશ્વનીય છે તેની ચકાસણી કરવામાં આવે છે.

2.વેબજોડાણ માળખું (web link structure):-

કોઈ એક વેબસાઇટ સાથે બીજી આની વેબસાઇટનું આંતરજોડાણ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે. તેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. જોડાણના માળખાનું વિશ્લેષ્ણ કરવામાં આવે છે. તેનો વિવિધ વેબસાઇટ સાથે તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

3.વેબ વપરાશ ની પદ્ધતિનું વિશ્લેષણ (web usages analysis):-

ઉપભોક્તાઓ પોતાની જરૂરિયાત સંતોષવા વેબસાઇટનો ઉપયોગ કરતાં હોય છે. અહી વેબ વપરાશની પદ્ધતિનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે, એટલે કે ઉપભોકતાની શોધ માટે વાંચનની વર્તણૂકના અભ્યાસનું

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિશ્લેષ્ણ કરવામાં આવે છે. વર્તણૂકમાં પોતાની જરૂરિયાત સંતોષવા ઉપભોક્તા કઈ રીતોનો ઉપયોગ કરે છે તેનો સમાવેશ થાય છે.

4.તકનીકી વિશ્લેષ્ણ (web technology analysis)

અહિ ઉપભોક્તા જ્યારે શોધકાર્ય કરે છે, ત્યારે તેને માહિત કેવા પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વિશ્લેષ્ણ કરવામાં આવે છે. એટલે કે, સર્ચ એન્જિનની અભિવ્યક્તિ (performance) નો સમાવેશ થાય છે. આ માપદંડમાં સર્ચ એન્જિન ઉપભોકતાની જરૂરિયાત અસરકારકતાથી સંતોષવા માટે કેટલું સક્ષમ છે તેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. અથવા તો માપ નીકાળવામાં આવે છે.

5.ટોપોલોજી અને ઘસારો:- (topology and traffic)

અહી વેબસાઇટની ટોપોલોજી એટલે કે તેના જોડાણ ની પદ્ધતિ અથવા તો કેવી છે. એટલે કે વેબ એક વેબ પર થી બીજી વેબ પર માહિતી ટ્રાન્સફર કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. તથા અમુક વેબ પર ઉપભોક્તાઓ વ્યાપક પ્રમાણ માં શોધ કરતાં હોય છે. તેથી અમુક વેબ ખૂબ જ પ્રચલિત હોય છે. અને ત્યાં ઘસારો વિશેષ હોય છે. માટે અહી વેબના ઘસારાને ધ્યાન માં રાખી ને તેનું માપન કરવામાં આવે છે.

6.પુનઃપ્રાપ્તિ ની ઝડપ:- (Retrieval Speed)

કોઈ પણ ઉપભોક્તા જ્યારે માહિતી શોધ કરે છે ત્યારે તેને કેટલી ઝડપથી માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિ થાય છે તેનું વિશ્લેષ્ણ કરવામાં આવે છે. એટલે કે અન્ય વેબસાઇટ સાથે કોઈ ચોકકસ વેબસાઇટના એકસેબલે રેટનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

આમ, ઉપરોક્ત દર્શાવ્યા પ્રમાણેના માપદંડોને ધ્યાનમાં રાખીને અથવા તેના આધારે વેબમાપન નું કાર્ય કરવામાં આવે છે.

વેબમાપન ની ઉપયોગિતા:-

વર્તમાન સમયમાં વેબમાપનનો ઘણા ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગ થાય છે. જેમકે સંશોધન શિક્ષણ અને કમ્પ્યુટર વિજ્ઞાન માં પણ ઉપયોગી છે. તેની કેટલીક ઉપયોગિતા નીચે મુજબ છે.

- વેબસાઇટના આંતર જોડાણ ના માળખા ને વ્યવસ્થિત અથવા અસરકારક બનાવી શકાય છે.
- વેબ માપન સરળ શોધ ટેક્નિક વિકસાવવા માટે ઉપયોગી નીવડી શકે છે.
- વિવિધ વેબસાઇટ માથી ચોકકસ વેબસાઇટની વિશ્વનીયતા પ્રમાણ ભુતતા માપી શકાય છે.
- વિવિધ વેબસાઇટમાં સૌથી વધારે લોકપ્રિય વેબસાઇટ કઈ છે તે જાણી શકાય છે.
- વેબના આંતર જોડાણ ની ટોપોલોજી ના અભ્યાસ માટે વેબસાઇટ માં વિવિધ સર્ચ એન્જિન ની કાર્ય ક્ષમતાના તુલનાત્મક અભ્યાસ ધ્વારા નવી સર્ચ ટેક્નિક વિકસાવી શકાય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

ઉપસંહાર:-

માહિતીનો વિસ્ફોટ અને આધુનિક ટેક્નોલોજીમાં સતત સંશોધનને પરિણામે ઉપભોક્તા કઈ ટેક્નોલોજીના ઉપયોગ ધ્વારા ખૂબ ઝડપથી માહિતી મેળવી શકશે તે નિશ્ચિત કરવા માપન એ અત્યંત જરૂરી છે. પ્રલેખમાપન ના ડેટાબેઝમાં google scholar, Scopus (Elsevier) cite seer for computer science, cite base, web of science વગેરે નો સમાવેશ થાય છે . જેના માધ્યમથી citation (સાઈટેશન) માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે. અને તે જ કમ્પ્યુટર જગતમાં "વેબમાપન" ઘણી સફળતા મળી છે. આમ પ્રલેખમાપન, વેબમાપન અને વૈજ્ઞાનિક માપન નો ઉપયોગ ઊતરોત્તર વધી રહ્યો છે.

References

1. Donthu, N., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2020). Forty-five years of Journal of Business Research: A bibliometric analysis. Journal of BusinessResearch 109. 1–14. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.10.039
2. Durisin, B., Calabretta, G., & Parmeggiani, V. (2010). The Intellectual Structure of Product Innovation Research: A Bibliometric Study of the Journal of Product Innovation Management, 1984-2004. Journal of Product Innovation Management, 27(3), 437–451. https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2010.00726.x
3. Glänzel, W. (2003). Bibliometrics as a research field: A course on theory and application of bibliometric indicators. *Course Handouts*.
4. Ingwersen, P. (2012). *Scientometric indicators and webometrics—And the polyrepresentation principle information retrieval*. Ess Ess Publications for Sarada Ranganathan Endowment for Library Science.
5. Jalal, S., Biswas, S., & Mukhopadhyay, P. (2009). Bibliometrics to webometrics. *Information Studies*, *15*, 3–20.
6. Mahapatra, G. (2009). *Bibliometric Studies in the digital era*. Daryaganj.
7. Nove E. Variant Anna, Novita Dwi Anawati, Nurul Aida Noor Azizi. (n.d.). Analysis of Bibliometrics Research in Library Philosophy and Practice from 1998-2021.
8. Ravichandra Rao, I. K., Neelameghan, A., & Sarada Ranganathan Endowment for Library Science. (2014). *Scientometrics*. Published by Ess Ess Publications for Sarada Ranganathan Endowment for Library Science, Bangalore.
9. Sahu, R. R., & Parabhoi, L. (2020). Bibliometric Study of Library and Information Science Journal Articles during 2014-2018: LIS Research Trends in India. 40(6), 6.
10. Shukla, A., & Pachuau, V. (2015). Conceptual Approach to Webometrics: An Exploratory Study. *ABHIYANTRIKI: An International Journal of Engineering & Technology*, *2*, 8–21.
11. Shukla, A., & Tripathi, A. (2015). *Webometric studies and libraries*. Ess Ess Publications.
12. Shukla, A., Sharma, J., Kumar, S., Mahala, A., & Tripathi, M. (2020). Library and Information Science Research in India during the Last Four Decades (1980-2019): A Brief Analysis. 40(6), 9.
13. Siddique, N., Rehman, S. U., Khan, M. A., & Altaf, A. (2021). Library and information

ISBN : 978-93-5598-308-4

science research in Pakistan: A bibliometric analysis, 1957–2018. Journal of Librarianship and Information Science, 53(1), 89–102. https://doi.org/10.1177/0961000620921930
14. Thanuskodi, S. (2010). Journal of Social Sciences: A Bibliometric Study. Journal of Social Sciences, 24(2), 77–80. https://doi.org/10.1080/09718923.2010.11892847
15. Trend of Library and Information Science Research on Library and Information Science Journals in Indonesia (2013-2019). (n.d.).
16. Wang, X., Xu, Z., & Škare, M. (2020). A bibliometric analysis of Economic Research-Ekonomska Istraživanja (2007–2019). Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 33(1), 865–886. https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1737558
17. Zurita, G., Shukla, A. K., Pino, J. A., Merigó, J. M., Lobos-Ossandón, V., & Muhuri, P. K. (2020). A bibliometric overview of the Journal of Network and Computer Applications between 1997 and 2019. Journal of Network and Computer Applications, 165, 102695. https://doi.org/10.1016/j.jnca.2020.102695

ISBN : 978-93-5598-308-4

કોવિડ-19 દરમિયાન પારુલ યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયોની સેવાઓનું મૂલ્યાંકન: એક અભ્યાસ

ડૉ. વૈશાલીબેન ભાવસાર, ગ્રંથપાલ, આણંદ એજયુકેશન કોલેજ, આણંદ.
ડૉ. રવિ આર. જાની, સહાયક ગ્રંથપાલ, પારુલ યુનિવર્સિટી, વડોદરા

એબ્સ્ટ્રેક્ટ:
આ અભ્યાસનો ખાસ ઉદ્દેશ્ય પુસ્તકાલય સેવાઓ માટે યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓની ધારણાના સ્તર પર તેમજ પરંપરાગત અને અતિઆધુનિક શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયોની સેવાઓમાં અતિઆધુનિક પુસ્તકાલયોની સેવાઓનું મૂલ્યાંકન કરવાનો હતો. પારૂલ યુનિવર્સિટીમાંથી કુલ 40 ઉપયોગકર્તાઓ પાસેથી પ્રશ્નાવલી ભરાવી ડેટા સંગ્રહ માટે ગુણાત્મક અભિગમનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ અભિગમથી ડિજિટલ સામગ્રી અને સેવાઓના વિદ્યાર્થીઓની ધારણાનું સ્તર બહાર આવ્યું છે. આ અભ્યાસના પરિણામો દર્શાવે છે કે વપરાશકર્તાઓની પ્રતિક્રિયાઓ ખૂબ સારી હતી, અને ઇન્ટરનેટ દ્વારા ડેટાબેઝને ઍક્સેસ કરવું એ અતિમહત્ત્વનું માનવામાં આવેલ છે. શૈક્ષણિક ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓ માટેનો એક અર્થ એ છે કે જે ઇન્ટરનેટ પર્યાવરણ એ ડિજિટલ સામગ્રી અને સેવાઓની જોગવાઈ સાથે સંબંધિત છે. વપરાશકર્તાઓની ભલામણો ધ્વારા માહિતીની શોધ માટે ઇન્ટરનેટની સૌથી વધુ મદદ લેવામાં આવી છે.
ચાવિરૂપ શબ્દો: ડિજિટલ લાયબ્રેરી, એકેડેમિક લાયબ્રેરી, ઈન્ટરનેટ સર્વિસીસ, ડેટાબેસિસ, પારૂલ યુનિવર્સિટી

પ્રસ્તાવના:
સમગ્ર માનવજાત ધ્વારા વિવિધ પ્રકારના રોગચાળાનો સામનો કરેલ છે અને એમાંથી કેટલીક ખુબ જ જોખમી હતી. આ વખતે ફરીથી એક ભયંકર કોવિડ-૧૯ નામનો વાયરસ કે જેના થકી માનવજાતનું સમગ્ર કાર્ય થંભી ગયું. કોઈ ક્ષેત્ર એવું ન હતું કે જે કાર્યાન્વિત હોય એમાં આપણું ગ્રંથાલય ક્ષેત્ર પણ બાકાત ન હતું. માનવી માનવી પાસે ઊભો રહી શકતો ન હતો. પરંતુ માનવીમાં રહેલી જીજીષાવૃત્તિ તેને શાંતિથી બેસવા દેતી ન હતી. અને તેના પરિણામસ્વરૂપે લોકો એકબીજાથી ઓનલાઇન જોડાયા. દરેક કાર્ય ઇન્ટરનેટનાં માધ્યમથી થવા લાગ્યું. આ સમયે પુસ્તકાલયોને પણ લોકો સાથે કદમ થી કદમ મિલાવવું જરૂરી બન્યું. અને પુસ્તકાલયો ધ્વારા ઓનલાઈન લાયબ્રેરી સેવાઓ આપવાની શરૂઆત કરી. આપડા ગ્રંથપાલ ધ્વારા "વર્ક ફ્રોમ હોમ" નો અભિગમ આવ્યો. અને આ સમગ્ર સેવાઓથી વાકેફ કરવા ઉપયોગકર્તાઓ માટે ગ્રંથાલયો ધ્વારા વેબિનાર નું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું.
વડોદરા શહેરની પારુલ યુનિવર્સિટી ના ગ્રંથાલય ધ્વારા વિવિધ પ્રકારની ઓનલાઇન ને લાયબ્રેરી સર્વિસીસ પૂરી પાડવામાં આવી. અને આ સેવાઓ ધ્વારા ઉપયોગકર્તાઓને જરૂરી એવી માહિતી ઓનલાઇનને માધ્યમથી પુરી પાડી. પારૂલ યુનિવર્સિટી ધ્વારા "જ્ઞાનોદય ભવન ઓનલાઈન કનોલેજ પોર્ટલ" તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. આ

ISBN : 978-93-5598-308-4

પોર્ટલના માધ્યમથી ઉપયોગકર્તાઓને વિવિધ પ્રકારના સ્રોતો પૂરા પાડી તેમને માહિતીસભર બનાવવામાં આવે છે.

સંશોધનના ઉદ્દેશ્યો:

આ અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય કોવિડ-19ને કારણે લોકડાઉન દરમિયાન લાઇબ્રેરી સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે પારુલ યુનિવર્સિટી દ્વારા ઑનલાઇન લાઇબ્રેરી સેવાઓ વિશે તપાસ કરવાનો છે. મુખ્ય ઉદ્દેશ્યને પૂર્ણ કરવા માટેના વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ્યો નીચે મુજબ છે:

- લોકડાઉન સમયગાળા દરમિયાન વિવિધ પ્રકારની લાઇબ્રેરીઓ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવતા સાધનો અને સેવાઓના પ્રકારો જાણવા માટે.
- સમુદાયના જુદા જુદા જૂથને સેવા આપવા માટે લાઇબ્રેરી પ્રોફેશનલ્સની જવાબદારી વ્યાખ્યાયિત કરવી.
- લાયબ્રેરી પ્રોફેશનલ્સ દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓની સમસ્યાઓ ઓળખવા અને તેનું નિરાકરણ કરવું.
- લોકડાઉન સમયગાળા દરમિયાન ઉપયોગકર્તાઓ માટે આપવામાં આવતી સુવિધાઓ અને સેવાઓ વિશે જાણવું.
- લોકડાઉનના સમયમાં પુસ્તકાલય પ્રણાલીની ભાવિ કાર્યકારી સ્થિતિ જાણવા માટે.
- લોકડાઉનના સમયગાળા દરમિયાન પારુલ યુનિવર્સિટીમાં વિવિધ ઓનલાઈન લાઈબ્રેરી સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે ઉપયોગકર્તાઓ ના સંતોષનું સ્તર જાણવું.

સંશોધની મર્યાદાઓ:

પારૂલ યુનિવર્સિટીમાંથી કુલ 40 ઉપયોગકર્તાઓ પાસેથી પ્રશ્નાવલી ભરાવી ડેટા સંગ્રહ માટે ગુણાત્મક અભિગમનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

સંશોધનુ મહત્વ:

COVID-19 રોગચાળા દરમિયાન મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રકાશિત અભ્યાસો છે જે શિક્ષણ પ્રક્રિયા અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનને ટકાઉ રાખવા માટે સંગ્રહ અને ડિજિટલ લાઇબ્રેરી સેવાઓની ક્ષમતા સાથે વ્યવહાર કરે છે. તેથી, આ અભ્યાસના પરિણામો પારૂલ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસમાં અનુભવેલા લોકો દ્વારા ડિજિટલ માહિતીના સ્રોતો વિશે મૂળભૂત મહત્વપૂર્ણ માહિતી સ્થાપિત કરશે અને ગ્રંથપાલો, શિક્ષણવિદો અને જાહેર નિર્ણય લેનારાઓ વચ્ચે સહકારમાં મદદ કરશે કારણ કે તે COVID-19 પછી ઇચ્છે છે. આ અભ્યાસનું મહત્વ પારૂલ યુનિવર્સિટીમાં સામાન્ય રીતે ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓની સ્થિતિ અને કાર્યક્ષમતામાં સુધારો કરવાનો ઉદ્દેશ્ય ધરાવતા કાર્યની રચનામાંથી ઉદ્દભવે છે. આના માટે સરકારે એક સુઆયોજિત પુસ્તકાલય અને ઉચ્ચ-ગુણવત્તાવાળા સંશોધન માળખાને પ્રસ્તુત કરવા માટે આદર્શ નીતિ સેટિંગ્સ તૈયાર કરવાની જરૂર છે.

સંશોધન પધ્ધતિ:

કોવિડ-19 દરમિયાન ડિજિટલ સેવાઓ પ્રદાન કરતી યુનિવર્સિટીઓને ઓળખવા માટે ઇન્ટરનેટ પર પારૂલ યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરીઓની પ્રાથમિક તપાસ કરવામાં આવી છે અને તેઓ ઇન્ટરનેટ પર નિર્ભરતા સાથે તેમની સેવાઓ પ્રદાન કરે છે. આ અભ્યાસ પ્રકૃતિમાં ગુણાત્મક છે અને તેમાં પ્રશ્નાવલી પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રશ્નાવલી પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવાનો હેતુ ઉપયોગકર્તાઓની ધારણાઓ અને અનુભવો વિશે વધુ જાણવાનો છે જે તેઓ ઇન્ટરનેટ દ્વારા ઉપલબ્ધ શૈક્ષણિક ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓની સેવાઓ મેળવવા માટે ધરાવે છે, કુલ 40 ઉપયોગકર્તાઓ નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.

કોવિડ-19 દરમિયાન પારૂલ યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયોમાં આપવામાં આવેલી સેવાઓ:

ISBN : 978-93-5598-308-4

Services Type	Content Available	Link
KNIMBUS Remote Access	All Subscribe Resources + Open Access Free Resources	https://new.knimbus.com/user#/home
Free E-book	447+	https://sites.google.com/paruluniversity.ac.in/gyanodaybhavan/video-library?authuser=0
Free E-journals	323+	
E-Database (All Subjects)	115+	
Audio Books + Multimedia (Resources)	15+	
Online Free Courses	1118+	
Video Library	7759+	

લાયબ્રેરી સેવાઓનો ઉપયોગ:

Services **Create Online Knowledge Portal**	**Implementation Week**	**No of Usage Increase Before Implementation**	**After Showcase / Add new Services**
Create Online Knowledge Portal	First Phase of Lock Down	Nil	871
Add Online Courses and Audio Books & Other Database	Second Phase of Lock Down	871	1244
Add Online Videos , CAS services and Stat webinar	Third Phase of Lock Down	1244	2428
Add Library Discovery	After Lock Down	2428	3436

ISBN : 978-93-5598-308-4

and Library Research Support

પુસ્તકાલયોમાં વર્ચ્યુઅલ પ્લેટફોર્મ/વેબિનાર સાથે શીખવાની તકો:
લાઇબ્રેરી પ્રોફેશનલ્સ માટે તકોનો લાભ લેવા અને વર્ચ્યુઅલ વાતાવરણમાં પહોંચવા માટે તેમની કુશળતા/ક્ષમતા સુધારવાનો આ સમય છે. તેઓ વર્ચ્યુઅલ સેમિનાર અથવા વેબિનારનું આયોજન કરી શકે છે, જ્યારે સૉફ્ટવેરની મદદથી સેમિનાર ઓનલાઈન કરવામાં આવે છે ત્યારે તેને વેબિનાર કહેવામાં આવે છે. હવે વેબિનારનો ટ્રેન્ડ આવ્યો છે અને વર્ચ્યુઅલ મીટિંગ, વેબિનાર, વિડિયો કોન્ફરન્સિંગ, લાઈવ ચેટ વગેરે કરવા માટે કેટલીક વિશિષ્ટ એપ્લિકેશન્સ/સોફ્ટવેર છે. વેબ-આધારિત (વર્ચ્યુઅલ) સેમિનાર પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ ઓનલાઈન મીટિંગ કરવા માટે થઈ શકે છે. પ્રવચનો અને પરિષદો. વેબિનાર સોફ્ટવેર ઓનલાઈન પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડે છે, જ્યાં ઓડિયો-વિઝ્યુઅલ કમ્યુનિકેશન કરવા માટે વક્તાઓ અને ઉપસ્થિત લોકો વચ્ચે પરસ્પર ક્રિયાપ્રતિક્રિયા થાય છે. વેબિનાર સોફ્ટવેર મલ્ટીપલ-હોસ્ટ/ક્લાયન્ટ્સ, મતદાન/મતદાન, લાઇવ ચેટ, પ્રશ્નો અને જવાબો, સ્ક્રીન શેરિંગ વગેરે જેવી રીઅલ-ટાઇમ ઇન્ટરેક્ટિવ સુવિધાઓ પ્રદાન કરે છે. આ ટેક્નોલોજી ઑનલાઇન શિક્ષણ, વ્યાખ્યાન, તાલીમ અને શીખવાના હેતુઓમાં પણ ઉપયોગી છે. ડાઉનલોડિંગ/કનેક્ટિંગ લિંક્સ અહીં કેટલીક એપ્લિકેશન્સ/સોફ્ટવેર માટે આપવામાં આવી છે, તેમાંના મોટા ભાગના મફત ટ્રાયલ/મોડ્યૂલ ઑફર કરે છે અને કનેક્ટિંગ લિંક્સમાં સૂચવ્યા મુજબ ચલાવવા માટે સરળ પ્રક્રિયાની જરૂર છે. લાઇબ્રેરીઓ સ્ટાફ/સંશોધકો/વપરાશકર્તાઓ વચ્ચે જ્ઞાનની વહેંચણીના હેતુ માટે આ સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે. વિશ્વભરમાં વેબિનર હોસ્ટિંગ સોફ્ટવેરનો વ્યાપકપણે ઉપયોગ થાય છે:

Sr. No.	Application / Software	Symbol	Downloading / Connecting Links
1	Google Meet		https://meet.google.com/
2	GoToMeeting		https://www.gotomeeting.com/en-in
3	Business Hangouts		https://business-hangouts.com/
4	Join Me		https://www.join.me/
5	Microsoft team		https://www.microsoft.com/en- in/microsoft-365/microsoft-teams/group- chat-software

ISBN : 978-93-5598-308-4

6	My Own Conference		https://myownconference.com/
7	Skype for Business		https://www.skype.com/en/get-skype/
8	CISCO Webex		https://www.webex.com/content/webex/c/e%20n_US/index/downloads.html/
9	Zoho Meeting		https://www.zoho.com/meeting/
10	Zoom		https://zoom.us/signin

અભ્યાસના તારણો

- પુસ્તકાલય મોટાભાગે ઉપયોગકર્તા માટે તમામ ડિજિટલ સેવાઓ પ્રદાન કરે છે.
- કોવિડ-૧૯ના સમયમાં 83% ઉપયોગકર્તા ઓનલાઈન સેવાઓનો ઉપયોગ કરે છે અને 17% ઉપયોગકર્તા આ સેવાઓનો ઉપયોગ કરતા નથી.
- કોવિડ-૧૯ના સમયમાં પુસ્તકાલય સેવાઓ દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓની જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં આવે છે.
- જ્ઞાનોદય ભવન ઓનલાઈન નોલેજ પોર્ટલ વિશે મહત્તમ ઉપયોગકર્તા માહિતગાર છે.
- જ્ઞાનોદય ભવન ઓનલાઈન નોલેજ પોર્ટલમાં, 41% ઉપયોગકર્તા Current Awareness Service નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, 27% ઉપયોગકર્તાઓનો ઉપયોગ ઓનલાઈન અભ્યાસક્રમો માટે થાય છે, 18% ઉપયોગકર્તાઓ વિડીયો લાઈબ્રેરીનો ઉપયોગ કરે છે અને 14% ઉપયોગકર્તાઓનો ઉપયોગ ઓનલાઈન કોર્સમાં થાય છે.
- કોવિડ-૧૯ના સમય દરમિયાન, 58% ઉપયોગકર્તાઓને ઈન્ટરનેટ સાથે અટકી જવાની સમસ્યા હોય છે અને ટેક્નોલોજી સમસ્યાઓ સૌથી સામાન્ય છે.
- લાઈબ્રેરી દ્વારા ઓનલાઈન સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે, ત્યાં 34% ઉપયોગકર્તાઓ સંપૂર્ણ સંતુષ્ટ છે, 32% ઉપયોગકર્તાઓ સંતુષ્ટ છે, 18% ઉપયોગકર્તાઓ એવરેજ છે અને 16% ઉપયોગકર્તાઓ neutral છે.

સૂચનો:

આપણા સૌ કોઈના જીવનમાં શૈક્ષણિક પુસ્તકાલયનું મહત્વ જાણીએ છીએ. શ્રેષ્ઠ સેવાઓ પ્રદાન કરવી પણ મહત્વપૂર્ણ છે. અને હવે આ દુનિયા ઇન્ટરનેટ પર આધારિત છે. આ કારણે તમામ ઉપયોગકર્તાઓ લાઈબ્રેરી અને લાઈબ્રેરીયન સ્ટાફ દ્વારા ડિજિટલ સેવાઓનો ઉપયોગ કરે છે પરંતુ રોગચાળાના સમયમાં 28% ફેકલ્ટી

ISBN : 978-93-5598-308-4

ડિજિટલ સેવાઓનો ઉપયોગ કરી શક્યા નથી. પુસ્તકાલય સેવાઓ શિક્ષકો અને તેના વિદ્યાર્થીઓ માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે. કોવિડ-૧૯ પરિસ્થિતિ દરમિયાન તમામ પ્રકારની પુસ્તકાલયોએ તેમની ડિજિટલ સેવાઓને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. અને ફેકલ્ટીઓ અને તેના વિદ્યાર્થીઓ માટે સેમિનાર, કોન્ફરન્સ, જાગૃતિ કાર્યક્રમ ગોઠવે તો વધુ ને વધુ સેવાઓનો લાભ લઇ શકે.

સંદર્ભ સૂચિ:

- Ali, Amna Farzand: Open Access Resources as an Opportunity for Academic Libraries during Pandemic: A Study https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac
- Ali MY, Gatiti P. The COVID-19 (Coronavirus) pandemic: reflections on the roles of librarians and information professionals. Health Info Libr J. 2020;37(2):158–62.
- Ary, D.; Jacobs, L.; and Razauieh, A. (1996), Introduction to Research in Education,NewYork: Harcourt
- Asif M, Singh KK, Trends, opportunities and scope of libraries during Covid-19 pandemic. *IP Indian J Libr Sci Inf Techno* 2020;5(1):24-7. http://doi.org10.18231/j.ijlsit.2020.005
- Barnard, J.P. (2000), A Study of Internet and Library Use in an Academic Setting, Doctoral Dissertation, Arizone State University, Dissertation Abstracts International, 61 (021), 577.UMI no. 9962600).
- Bhati, Pankaj, Role of Library Professionals in a Pandemic Situation like COVID-19
- http://www.ijlis.org/
- Brar, Khushpreet Singh: The pandemic of COVID 19 and Role of Academic Libraries https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac
- Carbery, Alan, COVID-19: the Irish academic library response
- https://insights.uksg.org/articles/10.1629/uksg.522/
- COVID-19 and the Global Library Field accessed on 02/06/2020 from https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries
- D. Mestri D. Reopening libraries in COVID 19 pandemic: challenges and recommendations. IP Indian J Libr Sci Inf Technol. 2020;5(1):16–23.
- Dadhe, Pooja P., Library Services Pr vices Provided During CO vided During COVID-19 P VID-19 Pandemic: Content andemic: Content Analysis of Websites of Premier Technological Institutions of India.
- Dadhe, Pooja P.: Library Services Pr vices Provided During CO vided During COVID-19 P VID-19 Pandemic https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac
- Deol, Navneet Kaur: The pandemic of COVID 19 and Role of Academic Libraries https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac
- Dhawan, Shivangi, Online Learning: A Panacea in the Time of COVID-19 Crisis Frederick, Jennifer Academic Library Strategy and Budgeting During the COVID-19 Pandemic
- Gama, U. G. 2013. "Reference Services in the Digital Age: What hope for reference librarians in Nigeria" Journal of Library and Information Sciences, 2010;1 (1), 32-39.
- Ilori ME. A Pilot Study on awareness and use Library Services among Postgraduate Students in Nigeria. Libr Philos Pract. 2019;2019.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Nwalo, K. I.N. Fundamentals of library practice: A manual on library routines. Ibadan: Sterling-Horden Publishers Ltd.2003
- Reclaims M, Loan I, Delivery D, Prints P. FAQ – Library Services during the Corona Pandemic. 2020;1–2.
- Questions G. COVID - 19 FAQ for Library Services. 2020;1–3.

ડિજિટલ યુગમાં શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોનું ભવિષ્ય અને બદલાતી ભૂમિકા

સંજયકુમાર આઈ. પટેલ, સંશોધક, ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન વિભાગ
હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ

ISBN : 978-93-5598-308-4

ડૉ. વૈદેહી સી. પંડ્યા, ગ્રંથપાલ, લો કોલેજ, હિંમતનગર અને સંશોધન માર્ગદર્શક
ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન વિભાગ, હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ

સાર સંક્ષેપ:

ગ્રંથાલય જ્ઞાનનો મહાસાગર છે. જ્યાં વિવિધ વિષયરૂપી જ્ઞાનની અનેક નદીઓનો સુભગ સમન્વય થાય છે. આ બ્રહ્માંડની સમગ્ર માહિતી ગ્રંથાલયમાં વિવિધ પ્રલેખ અને ઇલેક્ટ્રોનિક ડેટાબેઝ દ્વારા સંગ્રહ પામે છે. ગ્રંથાલય મનુષ્યના વારસાને સાચવે છે. તેથી જ તો ગ્રંથાલય શૈક્ષણિક સંસ્થાનું હૃદય તરીકે ઓળખાય છે. અદ્યતન ટેક્નોલોજીના કારણે માહિતી યુગમાં ખુબ જ ઝડપથી પરિવર્તન આવ્યું છે અને મહત્તમ માહિતી ઓનલાઈન અને ડિજિટલ સ્વરૂપમાં ઉપલબ્ધ છે. વર્તમાન સમયમાં માહિતી અને પ્રત્યાયન ટેક્નોલોજીએ સમાજના દરેક શ્રેત્રમાં પાયાગત ફેરફારો લાવી દીધા છે. આ લેખમાં શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોની સંકલ્પના, કર્મનિષ્ટ ગ્રંથપાલની ચર્ચા કરેલ છે આ ઉપરાંત ગ્રંથાલયમાં અદ્યતન ટેકનોલોજી, અદ્યતન ટેકનોલોજીના ફાયદા અને ગ્રંથપાલના ભવિષ્યના કૌશલ્યોનું વર્ણન કરેલ છે.

સંબંદિત શબ્દો : ગ્રંથપાલ, શૈક્ષણિક ગ્રંથાલય, ટેકનોલોજી, ડિજિટલ યુગ

પ્રસ્તાવના

ગ્રંથાલય વ્યાવસાયિકો આજે ગ્રંથાલયની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે. ગ્રંથાલય એ એક સેવાલક્ષી સંસ્થા છે અને ગ્રંથપાલ એ એક સેવાલક્ષી વ્યવસાયિક છે. જ્યાં સેવા એ સૌથી મહત્વની છે. સેવાના વ્યવસાયમાં ઉપભોક્તાનો સંતોષ જ ફલશ્રુતિ છે. ગ્રંથાલય શીખવાના સંસાધનોની સુલભતા, મૂળભૂત જ્ઞાનના પ્રચાર-પ્રસાર, માહિતીની જાળવણી અને પ્રસાર, માનવ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાની સુવિધા માટે બનાવવામાં આવે છે. ગ્રંથાલય જ્ઞાનનું મંદિર છે જ્યાં એક સમાન રસ વાળા વ્યક્તિ એકબીજાના સંપર્કમાં આવે છે. ગ્રંથાલયમાં વાંચન ટેવ કેળવાય છે તદઉપરાંત સાચી માહિતી પણ મળે છે.

કોઈ પણ શૈક્ષણિક સંસ્થા માટે મહત્વનું કેન્દ્ર હોય તો તે ગ્રંથાલય છે. ગ્રંથાલય એ જ્ઞાનનો ભંડાર છે. સમગ્ર વિશ્વમાં કોઈ પણ દેશ અને માનવજાતના વિકાસ માટે જ્ઞાન સર્વોપરી છે. ગ્રંથાલય શિક્ષણના કેળવણીના કાર્યને સમર્થન અને પ્રોત્સાહન આપે છે અને શિક્ષણના આદર્શોને જાળવી રાખે છે. ગ્રંથાલય દ્વારા જ સાચું જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. ગ્રંથાલયોએ સમગ્ર વિશ્વના શૈક્ષણિક શ્રેત્રમાં મહત્વનું સ્થાન મેળવ્યું છે. ગ્રંથાલય માત્ર જ્ઞાનનું સ્થાન નથી પરંતુ એ તો સક્રિય અભ્યાસ અને જ્ઞાન શોધ વચ્ચેના માધ્યમ તરીકે ભાગ ભજવે છે.

શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો ની સંકલ્પના

ISBN : 978-93-5598-308-4

શૈક્ષણિક સંસ્થા સાથે સંકળાયેલા ગ્રંથાલયો એટલે કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ, અધ્યાપકોને અભ્યાસક્રમને લગતી માહિતી ત્વરિત આપવામાં આવે છે. વાચકના વ્યક્તિત્વને ખીલવવા અને રસના વિષયમાં અગ્રીમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી સામગ્રી કે પુસ્તકોને આપવામાં આવે છે. ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના ભારતીય વિદ્વાન ડૉ. રંગનાથન કહે છે 'Library is a trinity of books, reader and staff.' (પુસ્તકો, વાચકો અને ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ આ ત્રણેયનું ત્રિત્તત્વ જ ગ્રંથાલય છે.)

આ વ્યાખ્યા સૂચવે છે કે ગ્રંથાલય પુસ્તકોના કેવળ સંગ્રહને નહીં પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરનાર વાચક અને કર્મચારી આ ત્રણેયના સુસંવાદી એકમને ગ્રંથાલય કહી શકાય. ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણનએ ગ્રંથાલયને બધી જ યુનિવર્સિટીઓના કાર્યનું હૃદય કહ્યું છે. ગ્રંથાલય પ્રત્યક્ષ રીતે સંશોધન અને પરોક્ષ રીતે તેના શિક્ષણ કાર્ય સાથે સંકળાયેલું છે. ગ્રંથાલયમાંથી આપવામાં આવતા પુસ્તકો ગમે તે સ્થળે અને સમયે વાંચી શકાય છે. પુસ્તકો સમગ્ર બ્રહ્માંડની શ્રેષ્ઠ માહિતી આપે છે. અને પરોક્ષ રીતે શિક્ષક તરીકે સેવા બજાવે છે. આ રીતે ગ્રંથાલય શિક્ષણનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં સહાયભૂત બને છે.

જ્ઞાન આપવો અને જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો એ ગ્રંથાલયનું મહત્વનું કાર્ય છે. સતત શિક્ષણના કારણે તેના વિકાસમાં વધારો થાય છે. વિવિધ દેશો, રાજ્યો, જિલ્લાઓ, તાલુકાઓ અને ગામડાઓના માટે ગ્રંથાલય ખુબ જરૂરી છે કે જ્યાં વિશાળ સંખ્યા અશિક્ષિત હોય. દરેક અનિવાર્ય જગ્યાએ ગ્રંથાલય અને સાથે ગ્રંથપાલ પણ હોવો જરૂરી છે. ગ્રંથપાલ વિના પુસ્તકોની આપ-લે, વાંચન રુચિ, પ્રચાર-પ્રસાર શક્ય નથી અને ગ્રંથાલયના સૂત્રોને ચરિતાર્થ કરવા માટે ગ્રંથપાલ અનિવાર્ય અંગ બની રહે છે.

2.1 ઈલેક્ટ્રોનિક ગ્રંથાલય (Electronic Library)

ઈલેક્ટ્રોનિક ગ્રંથાલય એ ઈલેક્ટ્રોનિક સામગ્રી અને સેવાઓનો સમાવેશ કરતું ગ્રંથાલય છે. ઈલેક્ટ્રોનિક ગ્રંથાલય એ એક એવું ગ્રંથાલય છે જે વિવિધ વિજાણું સ્વરૂપમાં સંગ્રહ ધરાવે છે. જેમ કે માઈક્રોફિલ્મ, માઈક્રોકાર્ડ, ઓડિયોટેપ્સ, વિડીયોટેપ્સ, સીડી-રોમ અને ફ્લોપી ડિસ્ક. વિવિધ વાંચન સામગ્રીને વાંચવા માટે ચોક્કસ ઉપકરણ અથવા રીડરની જરૂર પડે છે.

2.2 ડિજિટલ ગ્રંથાલય (Digital Library)

ડિજિટલ ગ્રંથાલયએ ડિજિટલ સામગ્રી અને સેવાઓનો સમાવેશ કરતું ગ્રંથાલય છે. ડિજિટલ સામગ્રી એ એવી સામગ્રી છે જે કમ્પ્યુટર અથવા નેટવર્ક દ્વારા ઍક્સેસ કરી શકાય છે. આ સામગ્રીઓ ડિજિટલ ઉપકરણો દ્વારા સંગ્રહિત, પ્રક્રિયા અને પુનઃપ્રાપ્તિ કરવામાં આવે છે. ડિજિટલ

ISBN : 978-93-5598-308-4

ગ્રંથાલયના શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણોમાંનું એક યુએસ લાઇબ્રેરી ઑફ કોંગ્રેસ અમેરિકન મેમરી કલેક્શન છે.

2.3 વર્ચ્યુઅલ લાઇબ્રેરી (Virtual Library)

વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલયમાં કમ્પ્યુટર અને કમ્પ્યુટર નેટવર્કનો ઉપયોગ કરીને વર્ચ્યુઅલ સ્પેસમાં ગોઠવાયેલી વિવિધ ગ્રંથાલયોની સામગ્રીનો સમાવેશ થાય છે. વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલયના શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણોમાંનું એક નેટવર્ક કમ્પ્યુટર સાયન્સ ટેકનિકલ રિપોર્ટ્સ લાઇબ્રેરી (NCSTRL) છે.

2.4 હાઇબ્રિડ ગ્રંથાલય (Hybrid Library)

હાઇબ્રિડ ગ્રંથાલયો પરંપરાગત પ્રિન્ટ સામગ્રી જેમ કે પુસ્તકો અને સામયિકો, તેમજ ડાઉનલોડ કરી શકાય તેવી ઑડિયોબુક્સ, ઇલેક્ટ્રોનિક જર્નલ્સ, ઇ-પુસ્તકો વગેરે જેવી ઇલેક્ટ્રોનિક આધારિત સામગ્રીનું મિશ્રણ છે.

2.5 ઇન્સ્ટિટ્યૂટ રિપોઝિટરી (Institutional repository)

ઇન્સ્ટિટ્યૂટ રિપોઝિટરી (સંસ્થાકીય ભંડાર) એ ખાસ કરીને સંશોધન સંસ્થાના બૌદ્ધિક આઉટપુટની ડિજિટલ નકલો એકત્રિત કરવા, સાચવવા અને પ્રસારિત કરવા માટેનું આર્કાઇવ છે.

ગ્રંથપાલ

ગ્રંથપાલ એટલે માત્ર પુસ્તકોનો રખેવાડ, પુસ્તકોને સાચવીને જાળવીને જીવજંતુઓથી બચાવે, આ હવે જુનવાણી વિચાર ગણાય. આજનો ગ્રંથપાલ અનેક કાર્યો કરે છે. વર્તમાન યુગનો ગ્રંથપાલ ગ્રંથાલયમાં અધ્યતન સામગ્રીનો મહત્તમ ઉપયોગ થાય તે માટેના સત્તત પ્રયાસ કરતો એક કર્મનિષ્ટ કર્મચારી હોવો જોઈએ. એક સારા દીર્ઘદ્રષ્ટિવાળા ગ્રંથપાલના અભાવે બધી સામગ્રી નિરર્થક થવા સંભવ છે. આથી એક ઉત્તમ ગ્રંથાલયનું આયોજન કરતી વખતે બીજી બાબતોની સાથે જ એક સારા ગ્રંથપાલ અંગે પણ ગંભીરતાપૂર્વક વિચારવું જોઈએ. ગ્રંથાલયના હેતુને સિદ્ધ કરવા અને તેને સંસ્કાર કેન્દ્ર બનાવવાનો આધાર તેના કાર્યકર પર છે.

ગ્રંથાલયમાં અદ્યતન ટેકનોલોજી

વર્તમાન સમયમાં શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો એ નવી ટેકનોલોજીથી સજ્જ થવું એ અનિવાર્ય બાબત છે કારણકે માહિતી વિસ્ફોટ, વાચકોની સંખ્યામાં વધારો, પુસ્તક સંગ્રહ માટેની જગ્યા માટેનો પ્રશ્ન, નવા વિષયનો

ISBN : 978-93-5598-308-4

ઉદ્ભવ, વાચકોની સંશોધનો પ્રત્યે વધતી અભિરુચિ, મર્યાદિત બજેટ, મર્યાદિત કર્મચારીઓની સંખ્યા જેવા અનેક પ્રશ્નો કોઈ પણ પ્રકારના ગ્રંથાલય અને દેશ માટે જટિલ સમસ્યા બની ગઈ છે. આ સમસ્યાના ઉકેલ માટે ગ્રંથાલયો એ આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો પડે તેમ છે જો ન કરવામાં આવે તો સર્વે ગ્રંથાલયો વામણા સાબિત થશે. આજની નવી ટેકનોલોજી ગ્રંથાલયો માટે આશીર્વાદરૂપ બની ગઈ છે. વિકસિત તેમ જ અલ્પ વિકસિત દેશોમાં ગ્રંથાલયોએ નવી ટેકનોલોજી અપનાવવા માટે ઝડપથી કામગીરી કરવી પડે તેમ છે.

એકવીસમી સદીમાં ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી માહિતી વિશ્વમાં એક પોતાની આગવી પ્રતિભા ઊભી કરી છે. હાલના યુગમાં એટલી બધી જરૂરિયાત ઊભી થાય છે કે જેનો ભાર વહન કરવા માટે દરેક ગ્રંથપાલે પોતાની કમર કસી છે. આધુનિક ટેકનોલોજીમાં કમ્પ્યુટર ટેલિકોમ્યુનિકેશન, ઓડિયો વીડિયો, સીડી, સીડી રોમ, સ્કેનર, ઈ-મેલ, ઈન્ટરનેટ વગેરે સેવાઓથી ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે ક્રાંતિ સર્જી છે. કોમ્પ્યુટરની મદદથી માહિતી સંચય, માહિતી પુનઃપ્રાપ્તિ, માહિતી મુજબ ગોઠવણી, અને માહિતીનું કાગળ ઉપરનું મુદ્રણ ઝડપી બન્યું છે. ગ્રંથાલયમાં વિવિધ કાર્યો જેવા કે પ્રાપ્તિકરણ, આપ-લે વિભાગ અને સેવાઓ કોમ્પ્યુટરની મદદથી આપી શકાય છે. આમ આધુનિક ટેકનોલોજી દ્વારા ગ્રંથાલયોનો ઉપયોગ વધી ગયો છે. માહિતી માટે ટેલિકોમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજીના સહયોગથી દુનિયાના કોઈપણ ગ્રંથાલયમાં માહિતીનું આદાન-પ્રદાન આજે શક્ય બન્યું છે.

શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયમાં આધુનિક ટેકનોલોજીના વ્યાપથી થતા ફાયદા

- વાચક વર્ગને ઝડપી સેવા સાથે સહકારની ભાવના વધશે.
- ગ્રંથાલયમાં જગ્યાનો પ્રશ્ન હલ થાય છે.
- અગણિત માહિતી ધરાવતા ગ્રંથો કે જેને જ્ઞાનકોશ કહીએ છીએ તે તમામ ગ્રંથો કમ્પ્યુટર ટેકનોલોજીના વિકાસના કારણે એક નાનકડી સીડીમાં સમાઈ જાય છે.
- કર્મચારી ઓછા હશે તો પણ સારી અને ઝડપી સેવાઓ આપી શકાશે.
- કાર્ય કરવાની સૂઝમાં વધારો અને નવી દિશા મળશે.
- ઈન્ટરનેટની સુવિધાથી વાચકની માંગ ઝડપથી પૂર્ણ કરી શકાય છે.
- સમય અને સ્થળની મર્યાદા વિના ઝડપી સેવાઓ આપી શકાય છે.

ગ્રંથપાલના ભવિષ્યના કૌશલ્યો

આજના આધુનિક સમયમાં ગ્રંથપાલે પણ વિવિધ કૌશલ્યો વિકસાવવા પડશે. જેમ કે

- સર્જનાત્મકતા અને નવીનતા
- વિવિધ સોફ્ટવેર, હાર્ડવેર અને ભાષા પરનું પ્રભુત્વ

ISBN : 978-93-5598-308-4

- માહિતીનું આયોજન અને વ્યવસ્થાપન
- આંતરવૈયક્તિક કુશળતા વિકસાવવી
- ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર કુશળતા
- દેશ વિદેશના નવીન સંશોધન વિશે માહિતગાર રહેવું
- ડિજિટલ માહિતી વ્યવસ્થાપન
- બૌદ્ધિક ક્ષમતા વિકસાવવી
- સંશોધનમાં મદદ કરવી
- કમ્પ્યુટરનું ઉચ્ચ કક્ષાનું જ્ઞાન
- ઇન્ટરનેટ દ્વારા માહિતી શોધ
- ડિજિટલ સાક્ષરતા
- માર્કેટિંગ વ્યૂહરચના
- નૈતિકતાની અખંડિતતા
- અનુકૂલનક્ષમતા
- સહયોગ અને દૂરદર્શિતા

ઉપસંહાર

ઇન્ટરનેટ દ્વારા વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજીના દરેક શ્રેત્રોમાં ક્રાંતિ આવી છે. માહિતીની શોધ અને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવામાં ઇન્ટરનેટ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આજે ગ્રંથાલયના ઉપભોક્તાને સમયસર અને ગુણવત્તાયુક્ત સેવા પૂરી પાડવા માટે શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો દ્વારા વિવિધ ICT ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આજના ડિજિટલ યુગમાં ગ્રંથાલયોનું સમગ્ર સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું છે જેના કારણે ગ્રંથાલયોની સેવાઓ અને કાર્યોમાં આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું છે. આ ઉપરાંત ગ્રંથપાલોની કાર્ય પદ્ધતિમાં પણ પરિવર્તન આવ્યું છે. તેથી ગ્રથપાલે આજના વૈશ્વિક સંદર્ભમાં ઉપભોક્તાને ગુણવત્તાયુક્ત માહિતી આપવા માટે નવીનતમ ICTના કૌશલ્યો આત્મસાત કરવા જોઈએ અને ICTના જ્ઞાનને સમૃદ્ધ બનાવવું જોઈએ. આજના ગ્રંથપાલોને પરંપરાગત સેવાઓ ઉપરાંત ડિજિટલ ગ્રંથાલય બનાવીને ઈ-સેવાઓનું પણ આયોજનું કરવું પડશે. વર્તમાન માહિતી વિસ્ફોટના સમયમાં ઉપભોક્તાને પણ ઝડપી માહિતી મેળવવી મુશ્કેલ બને છે, તેથી ગ્રંથાલયમાં ઉપભોક્તાને વેબ આધારિત માહિતી શોધ કઈ રીતે કરવી તેનું પ્રશિક્ષણ આપવું અનિવાર્ય બન્યું છે. આજના શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોમાં ડિજિટલ યુગ અને ટેક્નોલોજીના વ્યાપ વધવાના કારણે પ્રો. લેન્કેસ્ટરે ૨૧ મી સદી 'કાગળ વિહીન સમાજ તરીકે ઓળખાવે છે'. જયારે કેટલાક ગ્રંથાલયીઓ વર્તમાન ગ્રંથાલયોને 'Library on a Desk' કે 'Paperless information system' તરીકે ઓળખાવે છે. વર્તમાન ડિજિટલ યુગમાં પરંપરાગત સેવાઓ અને પુસ્તકોનું મહત્વ વધ્યું છે અને ICT આધારિત સેવાઓનો વ્યાપ પણ ખુબ જ વધ્યો છે.

સંદર્ભ :

ISBN : 978-93-5598-308-4

- *10 Ways The Future Library Will Be Different*. (2012, November 18). TeachThought. https://www.teachthought.com/literacy/future-library/
- *ACM Digital Library*. (n.d.). ACM Digital Library. Retrieved March 21, 2022, from https://dl.acm.org/
- Co, E. L. A. P. (n.d.). *Three Trends Shaping the Future of Libraries*. Library Journal. Retrieved March 21, 2022, from https://www.libraryjournal.com/story/three-trends-future
- Digital library. (2022). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Digital_library&oldid=1073150447
- Fallows, D. (2020, May 12). *Our Towns: The Post-pandemic Future of Libraries*. The Atlantic. https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/05/post-pandemic-future-libraries/626995/
- *Library Roles in a Digital Age • CLIR*. (n.d.). CLIR. Retrieved March 21, 2022, from https://www.clir.org/pubs/reports/pub108/digital/
- MFIGUEROA. (2014, August 8). *Trends* [Text]. Tools, Publications & Resources. https://www.ala.org/tools/future/trends
- *National Digital Library of India*. (n.d.). Retrieved March 21, 2022, from https://ndl.iitkgp.ac.in/
- SBIRES. (2014, July 31). *Center for the Future of Libraries* [Text]. Tools, Publications & Resources. https://www.ala.org/tools/future
- *The Changing Role of Libraries in the Digital Age*. (2011, January 3). HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/the-changing-role-of-libr_b_803722
- *The WWW Virtual Library*. (n.d.). Retrieved March 21, 2022, from http://www.vlib.org/
- *What is Virtual Library | IGI Global*. (n.d.). Retrieved March 21, 2022, from https://www.igi-global.com/dictionary/virtual-library/31714

કોવિડ-19 દરમિયાન આરોગ્ય વિજ્ઞાન પુસ્તકાલયોની ભૂમિકા

સંજયકુમાર એન. લિમ્બાચીયા[૧], રાજેશકુમાર આર. પટેલ[૨]

પી.એચ.ડી. રીસર્ચ સ્કોલર, શ્રી ગોવીદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, ગોધરા.,લાયબ્રેરીયન, એ.એમ.સી. ડેન્ટલ કોલેજ, અમદાવાદ.[૧] અને રીસર્ચ સુપર્વાઈઝર, શ્રી ગોવીદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, ગોધરા., એમ.એમ. ગાંધી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, કાલોલ. (પ.મ)[૨]

ISBN : 978-93-5598-308-4

ટુંકસાર:

આ પેપરમાં કોવિડ- ૧૯ની મહામારીના સમયમાં હેલ્થ વિજ્ઞાન સંસ્થાના ગ્રંથાલયોની ભૂમિકા વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ મહામારીના સમયમાં તબીબી ગ્રંથાલયો તેના વપરાશકર્તાઓના ઉપર ગ્રંથાલયની ભૂમિકાની અસર, કોરોના વાયરસનું સંકટ અને ગ્રંથાલય ઉપર તેની અસર, ગ્રંથાલય, ગ્રથાપાલ અને ગ્રંથાલય સ્ટાફ દ્વારા કોવિડ19ની આ રોગચાળાની પરિસ્થિતિમાં ગ્રંથાલયની અને ગ્રંથાલય પ્રોફેશનલ્સની શક્તિ, નબળાઈઓ, તકો અને વિવિધ પ્રકારના પડકારોનો સામનો કરી રહ્યા છે, આ રોગચાળાની પરિસ્થિતિમાં આરોગ્ય વિજ્ઞાનના ગ્રંથાલય દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ વિવિધ સંસાધનો અને સેવાઓ અંગે ચર્ચા કરવામા આવી છે.

ગ્રંથપાલ દ્વારા ગ્રંથાલયના વપરાશકર્તાઓને મહત્વપૂર્ણ માહિતી ઝડપથી તેમને પ્રસારિત કરવામાં સક્ષમ છે. વર્તમાન યુગમાં ગ્રંથાલયમાં ઇન્ફોર્મેશન ટેક્નોલોજીના ઝડપી વિકાસને કારણે તથા કોવિડ-૧૯ની મહામારીના લીધી ગ્રંથાલયની કામગીરી અને વ્યાખ્યા બદલાઈ ગઈ છે. તબીબી ગ્રંથાલયો આ સમય દરમ્યાન તેમણે કરેલ કામગીરી ઉપરાંત અન્ય કામગીરી અંગેની ચર્ચા કરવામા આવી છે.

કીવર્ડ: કોવિડ- ૧૯, ગ્રંથાલયની ભૂમિકા, નબળાઈઓ, નેશનલ લાઇબ્રેરી ઓફ મેડિસિન, નેશનલ મેડિકલ લાઇબ્રેરી ઇન ઈન્ડીયા, કોક્રેન લાઇબ્રેરી, પડકારો, સામાજિક ભૂમિકા, શકિત, તકો, તબીબી શિક્ષણ ગ્રંથાલય.

૧. પ્રસ્તાવના:

ચીનથી પ્રસાર થયેલો COVID-19ના વાયરસને કારણે વિશ્વભરમાં COVID-19ના વાયરસના ઝડપથી ફેલાવાના કારણે અને લોકડાઉનની પરિસ્થિતિ દરમિયાન વિવિધ સમુદાયમાં કટોકટીના સંજોગો ઉભા થયેલા હતા. આ પરિસ્થિતિને કારણે સમગ્ર વિશ્વની આરોગ્ય પ્રણાલીઓમાં પડકારોનો સામનો કરવામાં આવી રહ્યો છે. અને તેની અસર શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અને ખાસ કરીને હેલ્થ સાયન્સની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અભ્યાસ કરાવનારા અધ્યાપકો, વિદ્યાર્થીઓ, પેરામેડીકલ સ્ટાફ, ગ્રંથાલય સ્ટાફ અને અન્ય સ્ટાફની ઉપર ઘણી પડી હતી. આ લેખમાં, આ સમય દરમ્યાન ભજવવામાં આવેલા હેલ્થ સાયન્સની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના ગ્રંથાલયો અને ગ્રંથાલય સ્ટાફની ભૂમિકા અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. હેલ્થ વિજ્ઞાન સંસ્થાના ગ્રંથાલયમાં કોવિડ 19ની આ રોગચાળાની પરિસ્થિતિમાં વિવિધ પડકારો અને લાઇબ્રેરી પ્રોફેશનલ્સ કેવી રીતે પડકારોનો સામનો કરી રહ્યા છે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ સમયગાળા દરમિયાન સમુદાયની બદલાતી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા આ પ્રકારના ગ્રંથાલયો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ સંસાધનો અને સેવાઓના અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે

આ ઉપરાંત કોવિડ-19 રોગચાળા દરમિયાન, આરોગ્ય વિજ્ઞાનના ગ્રંથાલયો દ્વારા આ રોગચાળા અંગે લોકોમાં વાયરસ અંગેની જાગૃતિ વધારવા, દસ્તાવેજ વિતરણ સેવાઓ જાળવી રાખીને અને સંશોધન સહાય પૂરી પાડીને સામાજીક અને સંશોધનમાં સક્રિય ભૂમિકા પણ ભજવી રહ્યા છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

૨. કોવિડ19ના વાયરસનું સંકટ અને ગ્રંથાલય

આ રોગની ઉત્પત્તિ ડિસેમ્બર ૨૦૧૯માં ચીનમાં આવેલા વુહાન શહેરમાં તેનો ફેલાવો શરૂ થયેલો હતો. જે ધીરે ધીરે સમગ્ર વિશ્વમાં આ રોગનો ફેલાવો એટલો ઝડપી થઇ ગયો હતો. તેથી વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા દ્વારા 11 માર્ચ 2020 ના રોજ આ વાયરસનો રોગચાળો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. 30 જાન્યુઆરી, 2020 ના રોજ, વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WHO)ની ઈમરજન્સી કમિટીની ભલામણોને અનુસરીને, WHO ડાયરેક્ટર જનરલે વાયરસના ફાટી નીકળવાના કારણે Public Health Emergency of International Concern (PHEIC) જાહેર કરી. (R&D Blueprint and COVID-19, 2021)

આ વાયરસ, ગંભીર તીવ્ર રેસ્પિરેટરી સિન્ડ્રોમ કોરોના વાયરસ 2 (SARS-CoV-2) ને કારણે થતો નવો રોગ છે. આ વાયરસ ચેપગ્રસ્ત વ્યક્તિના મોં કે નાકમાંથી તેનો ફેલાવો થતો હોય છે. આ પ્રકારના દર્દી જ્યારે તેઓ ખાંસી, છીંક, બોલે, શ્વાસ લે ત્યારે આ વાયરસ નાના પ્રવાહી કણોમાં તે અન્ય વ્યક્તિઓમાં ફેલાતો હોય છે. આ કણો મોટા શ્વસન ટીપાંથી લઈને નાના એરોસોલ્સ સુધીના હોય છે. (Coronavirus disease (COVID-19), 2021)

કોવિડ-19 રોગચાળામાંથી બહાર નીકળવાના માટે તે વખતે કોઈ સરવાર કે દવા શોધાઈ ન હોવાથી, આના નિવારણનો એક માત્ર રસ્તો તે વખતે સામાજિક અંતર ઘટાડવા માટેનો હતો. આ નિર્ણય આરોગ્ય ક્ષેત્રના નિષ્ણાતોના અનુભવો અને અન્ય દેશોના અનુભવો પરથી વડા પ્રધાન શ્રીનરેન્દ્ર મોદીએ 22 માર્ચે ના રોજ એક દિવસનું જનતા કર્ફ્યુંનું એલાન કર્યું હતું (Hebbar, 2020) ત્યાર બાદ, આ ચેપની સાંકળ તોડવામાં 21 દિવસનો સમય લાગતો હોવાથી, આપણા દેશના માનનીય વડાપ્રધાન શ્રીનરેન્દ્ર મોદીએ કોવિડ-19 રોગચાળામાંથી બહાર આવવાના પ્રયાસરૂપે 24 માર્ચ, 2020ના રોજ સમગ્ર રાષ્ટ્ર માટે 21 દિવસ માટે સંપૂર્ણ લોકડાઉન જાહેર કર્યું હતું આ રોગને કાબુમાં રાખવા ધીરે ધીરે આ લોકડાઉનનો સમય વધારવામા આવ્યો હતો. (One year since a complete lockdown was announced, we look back on how India fought COVID, 2021)

આ સમય દરમિયાન શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં કામ કરતા પ્રોફેસરો,વિદ્યાર્થીઓ, પેરામેડિકલ સ્ટાફ અને અન્ય સ્ટાફે માનવ વસ્તીને આ રોગમાંથી સાજા થવામાં મદદ કરવા માટે અથાક મહેનત કરી હતી અને કેટલાક આરોગ્ય શિક્ષકો, ડોકટરો, વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય સ્ટાફ પણ તેનો ભોગ બન્યા હતા.

સરકારે લોકડાઉનની પરિસ્થિતિ દરમિયાન તમામ જાહેર સ્થળોને અનિશ્ચિત સમય માટે બંધ કરવાની જાહેરાત કરી હતી, તેથી ગ્રંથાલયને પણ અનિશ્ચિત સમય માટે બંધ કરવાની અથવા આંશિક રીતે ખુલ્લી રાખવાની ફરજ પડી હતી. આ કારણે, ગ્રંથાલયોની સુસંગતતા જાળવવી એ કટોકટીના આ સમયમાં ગ્રંથપાલો અને અન્ય ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ માટે એક મોટો પડકાર ઉભો થયો હતો.

આ સમય દરમિયાન આ ગ્રંથાલય પણ આ કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે સંકળાયેલું હતું, જેની અસર ગ્રંથાલય ક્ષેત્ર પર પણ પડી હતી. અને તેના કારણે લાઇબ્રેરી અને આરોગ્ય ક્ષેત્રના કેટલાક ગ્રંથપાલો પણ

ISBN : 978-93-5598-308-4

આ રોગને કારણે બીમાર પડ્યા હતા. અને કેટલાક ગ્રંથપાલો પણ આ રોગને કારણે મૃત્યુ પામ્યા હતા જે ખૂબ જ દુઃખદ હતું.

આ સમય દરમિયાન ગ્રંથાલયોનું મહત્વ ઘણું વધી ગયું. ગ્રંથાલયની માહિતીના આયોજન અને પ્રસારમાં ગ્રંથાલયો અને ગ્રંથપાલોની ભૂમિકા ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ બની ગઈ. આ પરિસ્થિતિને કારણે વપરાશકર્તાઓને તેમની જરૂરી માહિતી પૂરી પાડવાની ગ્રંથાલયની ઔપચારિક ફરજોને બંધ કરી શકાય તેમ ન હોવાથી આ ગ્રંથાલયોની પરંપરાગત ઔપચારિક પદ્ધતિમાં અમુલ પરિવર્તન લાવવાની જરૂરિયાત ઉભી થઇ હતી.

બેલ્લારટ હેલ્થ સર્વિસીસ(BHS), ઓસ્ટ્રેલિયાના લાઇબ્રેરી મેનેજર જેમ્મા સિમેન્સના કહેવા મુજબ આ પરિસ્થિતિમાં ગ્રંથપાલોએ "સંદર્ભ પરામર્શ અને સાહિત્યના અદ્યતન સ્વરૂપોને પુરાવા સંશ્લેષણ અને નિર્ણાયક મૂલ્યાંકનની શોધમાં શ્રેષ્ઠ બનવાનું ચાલુ રાખવાની જરૂર છે,"(The Changing Roll of Medical Librarian in a Covid19, 2020)

૩. કટોકટીના સમયમાં ગ્રંથાલયોની ભૂમિકા

અત્યારના આધુનિક સમાજને એક માહિતી સમાજ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જેમા ગ્રંથાલય અને સમાજ એકબીજા સાથે હંમેશા જોડાયેલા અને પરસ્પર નિર્ભર હોય છે. તેથી જો સમાજનો વિકાસ કરવો હોય તો ગ્રંથાલય વિના સમાજનો વિકાસ શક્ય નથી.

સમાજના સામાજિક-આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસને ઘડવા માટે માહિતી, જ્ઞાન અને ગ્રંથાલયની ભૂમિકા સમજવા માટે વિકાસના ગ્રાફ પર સમાજને ત્રણ જુદા જુદા તબક્કામાં વિભાજિત કરવામાં આવ્યો છે. આ વિભાજન સમાજની વસ્તીના વ્યવસાય અને વ્યવસાય પર આધારિત છે. 'કૃષિ સમાજ'.'ઔદ્યોગિક સમાજ' અને 'માહિતી સમાજ'. (LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE Class XI)

“The Developing Role of Public Libraries in Emergency Management: Emerging Research and Opportunities” પુસ્તકમાં Mabe & Ashley, (2017)એ કટોકટીની પરિસ્થિતિઓમાં ગ્રંથાલયોની ભૂમિકા વિશે વિગતવાર ચર્ચા કરી હતી. લેખકે કેટલીક બાબતો ઉપર ભાર આપ્યો છે. જેમકે,(Deol & Brar, 2021)

૧. સુરક્ષિત આશ્રયસ્થાનો: કોઈપણ માનવસર્જિત અથવા કુદરતી આફતો દરમિયાન ગ્રંથાલયોનું રક્ષણ કરવા માટે, આર્કિટેક્ટ્સ અને તેમની ઇમારતોની બાંધકામ પ્રક્રિયા દરમિયાન સલામતીના પગલાં લેવા અંગેનું અયોજન કરવું જોઈએ.

૨. સામાન્ય સેવાઓ પ્રદાન કરવી: કટોકટીની પરિસ્થિતિઓ દરમિયાન, ગ્રંથાલયોએ કોઈપણ વધઘટ અથવા વિલંબ વિના, ગ્રાહકો અથવા વપરાશકર્તાઓને સુસંગત સેવાઓ પ્રદાન કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

3. ઇન્ફર્મેશન હબ તરીકે કાર્યરત: કટોકટીના સમયમાં માહિતીનો પ્રસાર કરવામાં ગ્રંથાલયોની મહત્વની ભૂમિકા ભજવા તૈયાર રહેવું જોઈએ.

ISBN : 978-93-5598-308-4

૪. ઇમ્પુવાઇઝિંગ: લાઇબ્રેરી સ્ટાફ પાસે ઔપચારિક તાલીમ તેમજ સમુદાયને હકારાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રાખવા માટે સ્ત્રોતોની ઉપલબ્ધતા હોવી જોઈયે.

૫.ઔપચારિક ભૂમિકાઓ : લાયબ્રેરી સ્ટાફ ગ્રંથાલયના કાર્યો કરવા માટે તેમને નિયુક્ત ફરજોના ભાગ રૂપે જાગૃત અને પ્રશિક્ષિત હોવા જોઈયે.

૩.૧ COVID-19ના રોગચાળા દરમિયાન ગ્રંથાલયોની સામાજિક ભૂમિકા

આ સમય દરમિયાન આ પ્રકારના ગ્રંથાલયોની ઔપચારિક ભૂમિકાઓની સાથે સાથે સામાજિક ભૂમિકાઓ નિભાવવાની જવાબદારી પણ ખુબ વધી ગઈ હતી. જેવી કે આ રોગના નિવારણ માટે લેવાતી સાવચેતીઓ વિશે લોકજાગૃતિ ફેલાવવાની, સમુદાયમાં સરકારની માર્ગદર્શિકાનો ફેલાવો, લોકોનું મનોબળ મજબુત બને તે માટેની પ્રેરક ભૂમિકા જેવી વગેરે સમાજીક ભૂમીકા ભજવવાની જવાબદારી ઉભી થઈ હતી. આ માટે ગ્રંથાલય દ્વારા આ કટોકટીના સમયમાં હેલ્થ વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના તથા અન્ય લોકોનું મનોબળ વધારવા માટે, રોગ નિયંત્રણ, નિવારણ અંગેના વિવિધ જાગૃતિ કાર્યક્રમો યોજવા, વાયરસ વિશે જાગૃતિ ફેલાવવા તથા માનસિક તણાવ ઓછો થાય તે માટે નિષ્ણાતો સાથેનો વાર્તાલાપ ગોઠવવા અંગેના કાર્યક્રમો પણ કરવામા આવતા હોય છે. કોવિડ-19 સંક્રમિત લોકોને તેમના અનુભવો શેર કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં ગ્રંથાલય પણ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી રહ્યા છે.

૩.૨ COVID-19 ના રોગચાળા દરમિયાન સંશોધનમાં ગ્રંથાલયની ભૂમિકા

આ સમયમાં સંશોધનમાં ગ્રંથાલયોની ભૂમિકા બહુ નોધપાત્ર ભાગ ભજવ્યો હતો. ગ્રંથાલયોએ સંશોધકો અને ડોકટરોને તેમના કાર્યમાં આગળ વધવા માટે નક્કર માર્ગદર્શન આપવા માટે પદ્ધતિસરની સમીક્ષાઓ અને સાહિત્યનું સંકલનનું કાર્ય કરવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. તેમનુ મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય પરંપરાગત માધ્યમો જેમ કે જર્નલ્સ અને પ્રકાશનો દ્વારા માહિતીનો ઝડપી પ્રસાર કરવાનો છે. આ ઉપરાંત અન્ય ઓનલાઈન માહીતી, વિવિધ સંશોધના ડેટા, અન્ય પ્રકારના ડેટાને ધ્યાનમાં લેવા અને તેની ગોઠવણો કરીને તે સહાયક માહિતી એકત્રીત કરીને આરોગ્ય પ્રણાલીઓને મળી રહે તે ખુબ જરુરી બને છે.

કોવિડ-19 અંગેની માહિતીની જરૂર હોય તેવી સંશોધન ટીમોને ગ્રંથાલયોએ લાઇબ્રેરી સબ્સ્ક્રિપ્શન્સ, ઇન્ટર લાઇબ્રેરી લોન (ILL) દ્વારા લેખો મેળવવા સુધીની સંપૂર્ણ શોધ વ્યૂહરચના વિકસાવવાથી લઈને, ગ્રંથાલયોએ સંશોધકોને પદ્ધતિસરની સમીક્ષા પ્રક્રિયાના ઘણા પાસાઓ સાથે સહાયતા કરવાની ભુમીકા ભજવે છે. સંશોધકો અને ચિકિત્સકોને કોઈપણ સ્વાસ્થ્ય વિષય પર વર્તમાન સંશોધનને ટ્રેક કરવા અને તેનું સંચાલન કરીને માહીતીનું પ્રસાર કરવાનું કાર્ય ખુબ જરુરી બની જાય છે.

૩.3 COVID-19 રોગચાળા દરમિયાન હેલ્થ વિજ્ઞાનના ગ્રંથાલયોની ભૂમિકા

૩.૩.૧ નેશનલ લાઇબ્રેરી ઓફ મેડિસિન (National Library of Medicine)

ISBN : 978-93-5598-308-4

નેશનલ લાઇબ્રેરી ઑફ મેડિસિન એ વિશ્વની સૌથી મોટી બાયોમેડિકલ લાઇબ્રેરી છે. કોમ્પ્યુટેશનલ હેલ્થ ઇન્ફોર્મેટિક્સમાં સંશોધન અને માહિતી સેવાઓ, વૈજ્ઞાનિક શોધ, આરોગ્ય સંભાળ અને જાહેર આરોગ્યને લગતી માહિતીના પ્રસારનુ કાર્ય કરે છે.(National Library of Medicine (NLM), 2020)

નેશનલ લાઇબ્રેરી ઓફ મેડિસિન દ્વારા કોરોનાના વાયરસ રોગ (COVID-19) અંગેની માહિતી તેમની વેબ સાઈટ www.ncbi.nlm.nih.gov મા NCBI SARS-CoV-2 સંસાધન વેબપેજ પર SARS-CoV-2 Literature, SARS-CoV-2 Sequence Resources, COVID-19 Clinical Resources તથા અન્ય COVID-19ને લગતા ડેટા, માહિતીનો ઉપયોગ સંશોધકો અને અન્ય લોકો કરી શકે તે માટે સમયાંતરે અદ્યતન માહિતી સતત મુકવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત લિટકોવિડ 2019મા નોવેલ કોરોના વાઇરસ સંબંધિત વ્યાપક ક્યુરેટેડ સાહિત્ય સંગ્રહ અને બુકશેલ્ફમાં સંપૂર્ણ ટેક્સ્ટ COVID-19 માર્ગદર્શિકા અને સમીક્ષાઓની લિંકમાં અધ્યતન માહીતી દર્શાવવામા આવે છે. **(NCBI SARS-CoV-2 Resources, 2021)**

આ ડેટબેસમાં અત્યાર સુધીમાં નિચે મુજબના SARS- COV-2 Data સ્રોતોનો સગ્રહ કરવામા આવ્યો છે.

2,73,4080	- SRA Runs
2,92,3366	- Nucleotide Records
3,215	- Clinical Trials.gov
2,10,274	- Pubmed
2,54,358	- PMC (Pubmed Central)

૩.૩.૨ કોક્રેન લાઇબ્રેરી (Cochrane Library)

કોક્રેન લાઇબ્રેરીમાં આરોગ્યને લગતા સહિત્યના ડેટાબેઝનો સંગ્રહ છે. જેમાં આરોગ્ય સંભાળ અંગેની માહિતીનુ વિસ્તરણ અને વિવિધ પ્રકારના ઉચ્ચ-ગુણવત્તાવાળા સહિત્યનો સગ્રહ છે. કોક્રેન લાઇબ્રેરીમાં કોક્રેન ડેટાબેઝ ઓફ સિસ્ટમેટિક રિવ્યુઝ (સીડીએસઆર), કોક્રેન સેન્ટ્રલ રજિસ્ટર ઓફ કંટ્રોલ્ડ ટ્રાયલ્સ (સેન્ટ્રલ), અને કોક્રેન ક્લિનિકલ આન્સર્સ અને ફેડરેટેડ સર્ચ ફિચરનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે

આ લાઇબ્રેરીના વેબ પેજમાં કોક્રેન સમીક્ષાઓ અને કોવિડ-19 રોગચાળાને લગતી સંબંધિત સામગ્રીના ખાસ સંગ્રહને સમ્યાતરે અપડેટેટ માહિતી મુકવામાં આવતી હોય છે. આ ઉપરાંત કોક્રેનમા COVID-19 સંબંધિત નવી અને અપડેટેટ કોક્રેન સમીક્ષાઓ, COVID-19 ના સંદર્ભમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો માટે ઝડપી સમીક્ષાઓ પ્રકાશિત કરે છે. (Cochrane Library relating to the COVID-19 pandemic, 2021)

૩.૩.૩ નેશનલ મેડિકલ લાઇબ્રેરી ઇન ઈન્ડીયા

નેશનલ મેડિકલ લાઇબ્રેરી, મેડિકલ અને એલાઇડ હેલ્થનાં ક્ષેત્રમાં એક રેફરલ લાઇબ્રેરી છે. નેશનલ મેડિકલ લાઇબ્રેરીના ઇલેક્ટ્રોનિક રિસોર્સિસ ઇન મેડિસિન (ERMED) કન્સોર્ટિયમ દ્વારા અસરકારક આરોગ્ય સંભાળ પહોંચાડવા માટે તબીબીના ક્ષેત્રમાં દેશવ્યાપી ઇલેક્ટ્રોનિક માહિતી સંસાધનો વિકસાવવા માટે DGHS અને MOHFW દ્વારા સિંગલ ગેટવે એટલે કે www.ermed.in દ્વારા સંપૂર્ણ ટેક્સ્ટને ઍક્સેસ અને ડાઉનલોડ કરી શકે તે માટે આ રોગચાળાના સમયમાં ભારતમાં આવેલી તમામ AIIMS સહિત બધા

ISBN : 978-93-5598-308-4

રાજ્યની સરકારી મેડિકલ કોલેજો/સંસ્થાઓ અને કેન્દ્રીય ભંડોળ ધરાવતી સરકારી સંસ્થાઓને કન્સોર્ટિયમ પ્રોજેક્ટ હેઠળ ઇલેક્ટ્રોનિક જર્નલ્સ અને કોક્રેન લાઇબ્રેરીની મહિતી સેવા પુરી પાડે છે.

૪. COVID-19ના રોગચાળા દરમિયાન ગ્રંથાલયોની શકિત, નબળાઈઓ, તકો અને પડકારો

આ કોવિડ-૧૯ રોગચાળો દરમ્યાન ગ્રંથાલયના વ્યવસાય માટે ગ્રંથાલયની પરિસ્થિતિ, કાર્યો અને પ્રાથમિકતાઓનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે લાઇબ્રેરીઓની શક્તિ, નબળાઇઓ, તકો અને ધમકી અથવા પડકારો અંગેની ચર્ચા નીચે કરવામા આવી છે.

➢ **શકિત:**

- સમુદાયની પ્રવૃત્તિઓને ટેકો આપવા માટે માહિતી ટેકનોલોજી, ઈ-સંસાધન અને ઈ-પુસ્તકોની ઍક્સેસ મુખ્ય શક્તિ છે.
- વિવિધ પ્રકાશકો તરફથી ઓપન એક્સેસ સંસાધનોને પ્રોત્સાહન મેળે તે માટે આ સમય દરમ્યાન ફ્રીમા તેમના પ્રકાશીત ઈ- જર્નલ, ઈ-બુક્સનો ઉપયોગ પણ તેની શકિત હતી.
- મોનિટરિંગ કાર્યો, અહેવાલો પૂરા પાડવા અને ગ્રંથાલયની અસરકારકતા સાબિત કરવાના કાર્યોને લોકપ્રિયતા મળી છે.
- ગ્રંથલાય સ્ટાફ દ્વારા કોવિડ-૧૯ વિશે તથા અન્ય હેલ્થ અંગેની વિવિધ માહિતી વિશે ગ્રંથલાય વપરાશકર્તાઓને માહિતગાર રાખવામાં આવ્યા હતા, જેનાથી વપરાશકર્તાઓના પ્રશ્નોના સમયસર જવાબ આપવામાં મદદ મળી હતી.
- COVID-19ના વિવિધ પાસાઓને વૈશ્વિક પ્રતિસાદ આપવા માટે વિવિધ દેશોની માહિતી શેર કરવાની જરૂરિયાતને પ્રકાશિત કરી છે.
- ગ્રંથલાય સ્ટાફના ટીમવર્ક અને રોગશાસ્ત્રના સ્ટાફના જ્ઞાન અને આત્મવિશ્વાસના પ્રસારણને પરિણામે નવી કૌશલ્યો અને ક્ષમતાઓનો વિકાસ થયો.

➢ **નબળાઈઓ:**

- આ પરિસ્થિતિ દરમ્યાન ગ્રંથલાય ટૂંકા સમયમાં વર્ચ્યુઅલ રીતે કામ કરવા અને વિવિધ પ્લેટફોર્મ્સનો ઉપયોગ કરવા માટે તૈયાર ન હતી.
- વપરાશકર્તાઓ સાથે પ્રત્યક્ષ શારીરિક ક્રિયા પ્રતિક્રિયા સાથેની મર્યાદાને કારણે ગ્રંથલાયની કામગીરી મુશ્કેલ બની હતી.
- કેટેલીક વખત ખોટી માહિતીનો સામનો પણ કરવો પડતો હોય છે.

➢ **તકો:**

- વર્ચ્યુઅલ સંદર્ભ, વર્ચ્યુઅલ સેવાઓ, વર્ચ્યુઅલ મીટિંગ્સ, વિડિયો કોન્ફરન્સિંગ દ્વારા શૈક્ષણિક અને ઇલેક્ટ્રોનિક સંસાધનોની ઓપેન એક્સેસની તકો ખુલી ગઈ હતી.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- લાઇબ્રેરીએ વપરાશકર્તાઓને તેમની જરૂરિયાતોને સંતોસ આપવા માટે વર્ચ્યુઅલ ઇન્સ્ટન્ટ ચેટ અંગેની કાર્યક્ષમ તકોનો વધારો થયો.
- કોવિડ-19 રોગચાળો હોસ્પિટલ અને આરોગ્ય વિજ્ઞાન ગ્રંથપાલો માટે જોડાણો બનાવવા અને અન્ય વિભાગો સાથે સંબંધો વિકસાવવા માટે એક મૂલ્યવાન તક રજૂ કરે છે જે તેમની સંસ્થાઓ માટે મૂલ્યવાન છે.
- માહિતી પ્રસારિત કરવાના પ્રયાસોના નેતૃત્વની તકો રહેલી છે.
- ગ્રંથલાયો દ્વારા આંતર વિભાગીય સંબંધો અને ભવિષ્યના રોગચાળા અને આપત્તિની ઘટનાઓની તૈયારીમાં આપત્તિ પ્રતિભાવ યોજનાઓને મજબૂત કરવાની તકો રહેલી છે.

➢ **ધમકી/પડકારો:**

- કોવિડ દ્વારા લાદવામાં આવેલા નીતી નિયમોની કારણે,પ્રત્યક્ષ આદાન પ્રદાનની મર્યાદાની કારણે તથા ઓનલાઈન સેવાઓની કારણે લાઇબ્રેરીઓના વ્યૂહાત્મક આયોજન અને ગ્રંથાલયોની સુસંગતતા માટે મોટો પડકાર ઉભો થયો હતો.
- વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી વાયરસ અને તેની સારવાર વિશે ખોટી માહિતીને લીધે અને ડુપ્લિકેશનની ચિંતાઓ ગ્રંથપાલો અને અન્ય ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ માટે ખોટી માહિતીનો સામનો કરવાની જવાબદારી વધી ગઈ છે.
- સામાજિક અલગતા અને દૂરસ્થ કાર્યને લીધે આ કટોકટીના સમયમાં ગ્રંથાલયોની સુસંગતતા જાળવવી એ ગ્રંથપાલો અને ગ્રંથાલયના અન્ય કર્મચારીઓ માટે એક મોટો પડકાર ઉભો થયો હતો.
- માહિતી શોધનારાઓને માહિતી પૂરી પાડવા અને સામાજિક મદદ પણ પૂરી પાડવા માટેનું યોગદાન ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ માટે હકારાત્મક ભૂમિકા ભજવવી એ કેટલાક સંજોગોમાં એક પડકાર રુપ બને છે.

૫. ઉપસંહાર

કોવિડ-19ની નકારાત્મક પરિસ્થીતીને કારણે ઉત્પન થયેલી શારીરિક રોગ, માનસિક આઘાત અને સામાજિક અશાંતિના ભયની આ ભયાનક પરિસ્થિતિમાં, હેલ્થ ક્ષેત્રની શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. ગ્રંથાલયમાં ઓનલાઈન સ્ત્રોતો દ્વારા સંબંધિત સામગ્રી પૂરી પાડવાની જવાબદારી ખુબ વધી ગઈ છે. ગ્રંથાલયો કોવિડ-19ની નકારાત્મક પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નિકળવાના માટેના નિવારક પગલાં લેવા, સરકારની માર્ગદર્શિકાનું પાલન કરવા અને COVID-19 ના વાયરસની અસરને રોકવા વિશે સમુદાયોમાં જાગૃતિ ફેલાવવાની સામાજિક ભૂમિકા ભજવી શકે છે. કોવિડ-19 રોગચાળા દરમિયાન ગ્રંથાલય દ્વારા માહિતી એકત્ર કરવા અને પ્રસારિત કરવા માટે તેમની પોતાની યોજનાઓ, સતત પ્રયત્નો માટે સર્જનાત્મક અને નવીન ઉકેલો ભજવવા મોખરે રહી છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

સંદર્ભ સૂચી:

1. Ansuategi, E., & others, a. (2020). Challenges for medical libraries in times of COVID-19: Making clinical decisions that uphold research quality. Education for Information, 495-499.
2. Chauhan, M., & others, a. (2011, February). Library. Retrieved December 19, 2021, from Gujarati Vishwakosh: https://gujarativishwakosh-org.translate.goog /%E0%AA% 97% E0 %AB%8D%E0%AA% B0%E0%AA% 82% E0% AA% A5%E0%AA%BE%E0%AA%B2%E0%AA%AF/?_x_tr_sl=gu&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=en&_x_tr_pto=sc
3. Clifton, V. L., & others, a. (2021). COVID-19 – Background and Health Sciences Library Response during the First Months of the Pandemic. MEDICAL REFERENCE SERVICES QUARTERLY, 1-10.
4. Cochrane Library relating to the COVID-19 pandemic. (2021, December 23). Retrieved from Cochrane Library: https://www.cochranelibrary .com/covid-19
5. Coronavirus disease (COVID-19). (2021). Retrieved December 2021, 2021, from World Health Organization: https://www.who.int/health-topics/ coronavirus #tab=tab_1
6. COVID-19 Information. (2021, December 21). Retrieved December 21, 2021, from National Library of Medicine National Center for Biotechnology Information : https://www.ncbi.nlm.nih.gov/sars-cov-2/
7. Deol, N. K., & Brar, K. S. (2021). The pandemic of COVID 19 and Role of Academic Libraries. Library Philosophy and Practice , 1-10.
8. Hebbar, N. (2020, March 24). Coronavirus | PM's address to the nation updates: lockdown extended to entire country for next 21 days, says Modi. Retrieved December 18, 2021, from The Hindu: https://www.thehindu.com /news/national/prime-minister-narendra-modi-live-updates-march-24-2020/article31153585.ece
9. ISO 2789:2013(en) Information and documentation — International library statistics. (2012). Retrieved July 10, 2021, from iso.org: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:2789:ed-5:v1:en

10 LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE Class XI. (n.d.).

11. Medawar, K., & Tabet, M. (2020). Library collections and services during Covid-19: Qatar National Library experience. The Journal of National and International Library, 178-190.
12. National Library of Medicine (NLM). (2020, April 6). Retrieved from National Library of Health: https://www.nih.gov/about-nih/what-we-do/nih-almanac/national-library-medicine-nlm
13. NCBI SARS-CoV-2 Resources. (2021, December 21). Retrieved December 21, 2021, from National Library of Medicine National Center for Biotechnology Information: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/sars-cov-2/
14. One year since a complete lockdown was announced, we look back on how India fought COVID. (2021, March 2021). Retrieved December 18, 2021, from The Economic Times: https://economictimes. indiatimes.com/news/india/one-year-since-a-complete-lockdown-

ISBN : 978-93-5598-308-4

was-announced-we-look-back-on-how-india-fought-covid/first-lockdown-announced/slideshow/81662838.cms

15. R&D Blueprint and COVID-19. (2021). Retrieved December 19, 2021, from World Health Organization: https://www.who.int /teams/ blueprint/covid-19
16. Shukla, K., & Other, a. (2021). Library. Retrieved from Gujarat Vishvkosh Trust: https://gujarativishwakosh.org/%e0%aa %97%e0%ab%8d% e0% aa%b0%e0%aa%82%e0%aa%a5%e0%aa%be%e0%aa%b2%e0%aa%af/
17. The Changing Roll of Medical Librarian in a Covid 19. (2020, December). Retrieved December 18, 2021, from Blog.oup: https://blog.oup.com /2020/12/the-changing-role-of-medical-librarians-in-a-covid-19-world
18. Zhou, J. (2021). The role of libraries in distance learning during COVID-19. Information Development, 1-12.

(કોવીડ-૧૯ પહેલાં અને પછી કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ – એક અભ્યાસ)

સેવક નિરાલીબેન ઉપેન્દ્રકુમાર, રિસર્ચ સ્કોલર, શ્રી ગોવિંદ ગુરૂ યુનિવર્સીટી, ગોધરા.

ગ્રંથપાલ, શ્રી ઇન્દુભાઇ શેઠ લોં કૉલેજ, દાહોદ

ડૉ. દીપ્તિ એન. સોની, ગ્રંથપાલશ્રી, શ્રી એસ.આર.ભાભોર આર્ટસ કૉલેજ, સિંગવડ

સાર:-

COVID - 19 રોગચાળાએ સમગ્ર વિશ્વને ખલેલ પહોંચાડી છે. આ રોગ ચીનમાં વિકસિત થયો હતો અને દરેક વૈશ્વિક સ્તરે ફેલાઈ ગયો હતો. COVID - 19 એ એક એવો રોગચાળો છે જેમાં લોકોનું આરોગ્ય લથડિયું હતું અને જે દેશના આર્થિક વિકાસને અસર થઇ હતી. આ રોગચાળાને કારણે સામાન્ય જીવનમાં પણ વિક્ષેપ આવ્યો હતો. આ કોરોના વાયરસ ને નિયંત્રિત કરવા માટે સમગ્ર દેશમાં lockdown જાહેર કર્યું હતું તેથી તમામ શાળા કોલેજ આને યુનિવર્સિટી બંધ જાહેર કરવામાં આવી હતી ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ ઘરમાં પોતાનો સમય કેવી રીતે પસાર કરતા હતા? જો વાંચનમાં તો આ covid-19 પહેલા, lockdown દરમિયાન, અને lockdown પછી વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ માં શું બદલાવ આવ્યો તે જાણવું જરૂરી બને છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

વાંચન એ જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો રાજમાર્ગ છે કોઈપણ વિદ્યાશાખા નો વિદ્યાર્થી હોય વાંચન તો કરવું જ પડે અને આમ વાંચન એ વ્યક્તિત્વ વિકાસનો માર્ગ છે અને આ COVID-19 lockdown સમયમાં વિદ્યાર્થીઓને પોતાના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ વિકસાવવા માટે સારો એવો સમય મળ્યો હતો. તેથી COVID-19 lockdown પહેલા, તે દરમિયાન અને તે પછી વાંચન ટેવ કેવી રહી તે તપાસવાનો મારો અભ્યાસ છે.

Keywords:- College Students, COVID-19, E-Resources, Lockdown, Reading Habits.

પ્રસ્તાવના:-

૧૧ માર્ચ ૨૦૨૦ ના રોજ WHO દ્વારા COVID-19 ને રોગચાળા તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. આ રોગચાળો ચીન ના વુહાન શહેર માંથી વિકસિત થયો અને ઘણાં દેશોમાં તેની અસર જોવા મળી હતી આ રોગનું સંક્રમણ ન થાય તે માટે વિવિધ દેશો માં જુદાં- જુદાં પગલાં લેવામાં આવ્યા હતાં જેમકે લોકડાઉન , કાર્યસ્થળમાં ગેરહાજરી , શાળા-કૉલેજ, યુનિવર્સિટી બંધ કરવી, પરિવહન સુવિધાઓ સ્થગિત કરવી વગેરે. COVID-19 રોગચાળાના ફેલાવાને નિયંત્રીત કરવા માટે મોટા ભાગની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ બંધ કરવામાં આવી હતી. દેશભર માં ૯૦ ટકા થી વધુ વિદ્યાર્થીઓને આ લોકડાઉન પ્રભાવિત થયુ હતું.

ભારત પણ આ મહામારી થી બચ્યું ન હતું. COVID-19 ના આ ચેપ ને નિયંત્રિત કરવા માટે ભારત સરકારે વિવિધ પગલાં લીધા જેમ કે ૨૨ માર્ચ ૨૦૨૦ નાં રોજ ભારતના વડાપ્રધાન દ્વારા પ્રથમ જનતા કર્ફ્યુ ની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ કોવિડ-૧૯ ના કેસોને નિયંત્રિત કરવા માટે ૨૧ દિવસ ના લોકડાઉન ની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ૧૪ એપ્રિલ ૨૦૨૦ ના રોજ ભારત સરકાર દ્વારા લોકડાઉન ને ૩ મે ૨૦૨૦ સુધી લંબાવવામાં આવ્યું હતું. આ નિર્ણય થી દેશના વિવિધ ક્ષેત્રો ને અસર થઇ હતી. લોકડાઉન ની શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં પણ અસર થઇ .જેમાં સરકારશ્રી ના આદેશ મુજબ તમામ શાળા, કૉલેજ અને યુનિવર્સિટી ઓ બંધ હતી. COVID-19 રોગચાળાને કારણે સમગ્ર શિક્ષણ વ્યવસ્થા ખોરવાઈ ગઈ હતી. ત્યારે શિક્ષણ પ્રણાલી ને લગતી નીતિ માટે નીતિ- નિર્માતા ઓને ઘણી બધી સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. ત્યારે ઓફલાઈન થી ઓનલાઈન ભણતર થઇ ગયું હતું અને હજુ પણ કેટલીક જગ્યા એ તો ચાલે પણ છે. આમ શિક્ષણ વ્યવસ્થા ઓનલાઈન થવાથી વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ પર પણ અસર જોવા મળી છે.

વિકસવું એ માનવમાત્ર ની ઈચ્છા, ઝંખના અને મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય છે. તેથી જ તે વિકાસ માટે સતત પ્રયત્ન કર્યા કરે છે. વિકાસ માટેનો રાજમાર્ગ છે શિક્ષણ. અને શિક્ષણ સંસ્થામાં તે જોડાય છે. વિકાસ માટે જ્ઞાન ખૂબ જ અનિવાર્ય છે અને જ્ઞાન માટે વાંચન અનિવાર્ય છે. કોઈપણ વિદ્યાશાખા ના વિદ્યાર્થી હોય તો પણ તેને વાંચન તો કરવું જ પડે છે. આમ વાંચન અને વ્યક્તિત્વનો વિકાસ માર્ગ છે. વાંચન એ શીખવા માટેનું એક મહત્વપૂર્ણ તત્વ છે અને તે શૈક્ષણિક સફળતા સાથે સંકળાયેલું છે જેના માટે સારી વાંચનની આદત જરૂરી છે સારી વાંચન ટેવ જીવનમાં શ્રેષ્ઠ બનાવા માટે એક મજબૂત શસ્ત્ર તરીકે કામ કરે છે. જ્યારે આ કોરોનાની મહામારી માં સમય પસાર થતો ન હતો ત્યારે વિધાર્થીઓ સમય પસાર કરવા માટે જુદી –

ISBN : 978-93-5598-308-4

જુદી પ્રવૃત્તિઓ કરતાં હતાં. જેમ કે ઘર કામમાં મદદ, જમવાનું બનાવવું, ટીવી જોવું, ગેમ્સ રમવી, સોશિયલ મીડિયા નો ઉપયોગ કરવો, ઓનલાઈન કોર્સ કરવા તથા વાંચન કરવું. મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે કહીએ તો યોગ્ય મન ધરાવતો વાચક માનસિક રીતે સંતુલિત હોય છે એટલે કે નિયમિત વાંચન થી માનસિક રીતે સ્વસ્થ રહી શકાય છે. જે આ COVID-19 ના લોકડાઉન દરમિયાન ખુબ જરૂરી બની રહ્યું. આ અભ્યાસમાં મે લોકડાઉન પહેલા, લોકડાઉન દરમિયાન અને લોકડાઉન પછી વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ માં શું તફાવત છે અને વાંચનમાં કેવાં પ્રકારના મીડિયા નો વધુ પડતો ઉપયોગ કર્યો છે અને તેનાથી શું બદલાવ આવ્યો છે તે જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

ઉદ્દેશ:-

આ અભ્યાસ નો ઉદ્દેશ COVID-19 લોકડાઉન પહેલા અને પછી વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ એ તપાસવાનો છે.

હેતુ:-

- ✓ વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન તેમનો અભ્યાસ કરવો.
- ✓ વિદ્યાર્થીઓ કઈ વાંચનસામગ્રી વધારે પડતી ઉપયોગમાં લે છે તે જાણવી.
- ✓ લોકડાઉન પહેલા વિદ્યાર્થીઓ વાંચન માટે નો વિતાવેલ સમય જાણવો.
- ✓ લોકડાઉન પછી વિદ્યાર્થીઓ વાંચન માટે કેટલો સમય વિતાવે છે તે જાણવું.
- ✓ લોકડાઉન દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓના વાંચનમાં અવરોધક પરિબળો ની તપાસ કરવી.

વાંચન:-

વાંચન નો અર્થ આપવો મુશ્કેલ છે. આમ છતાં કેટલાંક વિદ્વાનો દ્વારા વાંચનના અર્થ આપવાનાં પ્રયાસ થયેલ જોવા મળેલ છે.

- કેમ્બ્રિજ ડીક્ષનરી પ્રમાણે:- "The skill or activity of getting information from written words".
- રોબીન્સન ના મત પ્રમાણે :- " સંજ્ઞાઓ અને અવાજોને જોઇને કે સંભાળીને અર્થ ધરવાની પ્રક્રિયા એ જ વાંચન છે."

સામાન્ય રીતે કહીએ તો "વાંચન એ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટેની માનસિક પ્રક્રિયા છે."

વાંચન ટેવ:-

વાંચન ટેવ એ સામાન્ય રીતે વાંચન કરતાં કરતાં કેળવાતી હોય છે. વાંચન થી વિદ્યાર્થીઓના જીવન માં સંસ્કારિતા ના બીજ રોપાય છે અને તેમનું જીવન ઉર્ધ્વગામી બને છે. વાંચન ટેવ વિકસાવવામાં શૈક્ષણિક પાસું ખુબ ઉપયોગી બને છે.શાળા , કોલેજ માં ભણાવતાં શિક્ષકો, અધ્યાપકો અને ગ્રંથપાલો

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ વિકસાવવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે અને તેમાં પણ આ માહિતી વિસ્ફોટક યુગમાં જ્ઞાનથી સુસજ્જ રહેવા માટે વાંચન ટેવ વિકસાવવી જરૂરી બને છે.

વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ વિકસાવવામાં ગ્રંથપાલનો મહ્ત્વનો ફાળો :-

વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ વિકસાવવામાં અધ્યાપક ઉપરાંત ગ્રંથપાલનો પણ મહ્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. ગ્રંથાલયની મદદથી વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચનક્ષમતા વિકસાવી શકાય છે. તે માટે અદ્યાપક અને ગ્રંથપાલ યોગ્ય આયોજન કરે તો બંને ના પ્રયત્નથી વિધાર્થી વાંચનનું મહ્ત્વ સમજી શકે છે. જેમકે ,

- વિદ્યાર્થીઓ ગ્રંથાલય સુધી પહોંચે અને વાંચન કરે તે માટે સતત પ્રેરણા આપવી જોઈએ.
- વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે તેવું વાંચન સાહિત્ય ગ્રંથાલયમાં વસાવવું અને તેમને વાંચન માટે પૂરું પાડવું.
- વિદ્યાર્થીઓને તેમના અભ્યાસના અનુસંધાનમાં ઉપલબ્ધ સંદર્ભ સાહિત્યથી પરિચિત કરાવવા અને આ સંદર્ભ સાહિત્યનો મહત્તમ ઉપયોગ કરે તે માટેના પ્રયાસ કરવાં જોઈએ.
- ગ્રંથાલયના નોટીસ બોર્ડ ઉપર દૈનિક સમાચાર, સારા લેખો, જાણવા જેવું તથા વિવિધ સ્પર્ધાત્મક પરિક્ષલક્ષી માહિતી તૈયાર કરી મુકવી જોઈએ.
- પ્રખ્યાત વ્યક્તિ કે સાહિત્યક્ષેત્રે નામ ધરાવતાં હોય તેવી વ્યક્તિ પાસે વાંચન મહ્ત્વ સમજાવતાં કાર્યક્રમનું આયોજન કરવું.

આ ઉપરાંત COVID-19 રોગચાળા ને ધ્યાનમાં રાખી વિદ્યાર્થીઓમાં ઓનલાઈન વાંચન કઈ રીતે વિકસાવી શકાય તે માટે ઈ-ગ્રંથાલય અને ગ્રંથપાલ ની વિશિષ્ઠ ભૂમિકા છે તેમ કહી શકાય. જેમકે,

- વિદ્યાર્થીઓનું WHATS'UP ગ્રુપ બનાવી તેમાં વાંચન સાહિત્ય EPUB કે PDF ફોર્મેટ માં મોકલી શકાય છે.
- TELEGRAM, FACEBOOK પર ચેનલ બનાવી BOOKS શેર કરી શકાય.
- FACEBOOK ઉપર વાંચવા લાયક કોઈ લેખના PAGE બનાવી પોસ્ટ કરી શકાય છે.
- વિષય અનુસાર ડિજીટલ માધ્યમ થી વેબીનારનું આયોજન કરી તેમને તેમનાં વિષયની માહિતી પૂરી પાડી શકાય છે.
- ગ્રંથાલય દ્વારા સબસ્ક્રાઇબ કરેલાં E- RESOURCES (જર્નલ્સ , સોફ્ટવેર, ડેટાબેઝ વગેરે) વિદ્યાર્થીઓને તેનો ID- PASSWORD આપી તેનો એક્સેસ કરાવી શકાય છે.
- જે લોકો વાંચવા માટે સમર્થ નથી તે લોકો માટે AUDIO- BOOKનું આયોજન કરી શકાય છે.
- વિદ્યાર્થી ઓના વિષય ને લાગતા અને અન્ય સાહિત્ય ના રીવ્યુ બનાવીને શેર કરી શકાય છે.
- આજે હાલ ની પરિસ્થિતિમાં સોશિયલ મીડિયાનો વધુ પડતો ઉપયોગ થઇ રહ્યો છે તો તે માટે વાંચન ને લગતી પોસ્ટ બનાવી સોશિયલ મીડિયા પર શેર કરી વાંચન માટે પ્રેરી શકાય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

COVID-19 પહેલા વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ:-

વાંચન વિચાર પ્રેરે છે. દુનિયામાં જે અવનવા ઘડતર થાય છે એ વાચકને પ્રેરેલા વિચાર ને આભારી છે. જ્યારે COVID-19 રોગચાળો આ દુનિયામાં ન હતો ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ વાંચન જુદી જુદી રીતે કરતા હતા તેમાં પણ આ માહિતી વિસ્ફોટ થવાને કારણે તેઓ ફિઝિકલી ગ્રંથાલયમાં જઈ તેનું વાંચન સાહિત્ય મેળવીને વાંચન કરતા હતા અને સાથે સાથે ગ્રંથાલયની સેવાઓનો પણ લાભ લેતા હતા. આ સમયે ઓનલાઇન સેવાઓ હતી પણ વધારે વિકસી ન હતી અને વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકનો વધુ આગ્રહ રાખતા હતા.

COVID-19 દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ:-

જ્યારે COVID-19 દરમિયાન શાળા-કોલેજો બંધ થવાથી ડિસ્ટન્સ લર્નિંગ અને ઓનલાઈન શિક્ષણની શરૂઆત થઈ ત્યારે શિક્ષકોને પ્રશ્ન ઉદભવ્યો કે "વિદ્યાર્થીઓને વાંચન સાહિત્ય કેવી રીતે મળી શકે"? ડિજિટલ વાંચન માટે વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરિત કર્યા એટલે વિદ્યાર્થીઓ ડિજિટલ મીડિયા નો સૌથી વધુ ઉપયોગ કરવા લાગ્યા હતા. અને ડિજિટલ મીડીયાના ઉપયોગથી ડિજિટલ રિસોર્સિસ વધુ પડતા એક્સેસ થવા લાગ્યા છે.

આ ઉપરાંત ઓનલાઈન વાંચન માટે કેટલીક એપ્લીકેશન નો પણ વધુ ઉપયોગ થતો જોવા મળ્યો છે. જેમ કે POCKETFM, પ્રતિલીપી, KUKUFM. જેમાં પ્રતિલિપિ એ એક બૂક ની જેમ વાંચી શકાય છે અને તેમાં સાહિત્ય ના પ્રકાર પણ જુદાં- જુદાં જોવાં મળે છે અને KUKUFM , POCKETFM માં AUDIO દ્વારા સાંભળી શકાય તેવું સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે.

COVID-19 પછી વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ટેવ:-

COVID-19 લોકડાઉન પછી જ્યારે શાળા કોલેજ યુનિવર્સિટી ઓ ખુલી ક્યારે વિદ્યાર્થીઓ શાળા-કોલેજમાં જવા લાગ્યા અને ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા ગ્રંથાલયમાં નવીન સેવાઓ નો લાભ લેવા લાગ્યા સાથે સાથે ડિજિટલ રિસોર્સિસ તથા પ્રિન્ટ મટીરીયલ, પુસ્તક પણ મેળવી વાંચન કરવા લાગ્યા છે.

અભ્યાસનું ક્ષેત્ર:-

આ અભ્યાસમાં દાહોદ જિલ્લામાં આવેલ નવજીવન આર્ટસ કોમર્સ કોલેજ, જે એન્ડ આર બી.એડ કોલેજ તથા ઇન્દુભાઇ શેઠ લૉ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ નો અભ્યાસ કરેલ છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

અભ્યાસની મર્યાદા:-

આ અભ્યાસમાં દાહોદ જીલ્લામાં આવેલ મેડીકલ કૉલેજ, પેરામેડીકલ કૉલેજ, ITI, પોલિટેકનીક કૉલેજ નો અભ્યાસ કરેલ નથી.

સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા:-

- Packialakshmi, K; Varghese, L.S: Thenesha K. (2021).આ રિસર્ચ પેપર એક સર્વેક્ષણ પ્રકારનું છે જેમાં કિશોરોમાં lockdown દરમિયાન ડિજિટલ યુગમાં વાંચન ટેવ નો અભ્યાસ કરેલ છે. જેમાં ચેન્નાઈના ૩૦૦ જેટલા અંડર ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓમાં Reading Attitude Scale, self report habit index questionnaire અને Self Structured Questionnaire on reading habits in Digital Era જેવા ત્રણ tools નો ઉપયોગ કરેલ હતો અને આ ડેટા કોવિડ ૧૯ ને ધ્યાનમાં રાખી google forms દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં તારણની વાત કરીએ તો આ સર્વેમાં 44% વિદ્યાર્થીઓએ અખબાર નું વાંચન કર્યું હતું 38% વિદ્યાર્થીઓએ તેમની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ માટે google કલાસરૂમ નો ઉપયોગ કર્યો હતો અને 44% વિદ્યાર્થીઓએ શૈક્ષણિક કાર્ય માટે દરરોજ એક થી ત્રણ કલાક ઓનલાઇન વાંચન કરતા હતા. આ ઉપરાંત 50.33 % વિદ્યાર્થીઓએ સ્વીકાર્યું કે ઓનલાઇન વાંચવાથી માહિતી સ્ત્રોતોની એક્સેસ વધે છે આ અભ્યાસમાં એવું તારણ કાઢવામાં આવ્યું કે અંડર ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓએ lockdown દરમિયાન મોટા ભાગનો સમય ડિજિટલ વાંચનમાં વિતાવેલ હતો.
- Parikh, Kshama; Vyas, Priyanki; and Parikh Saurin (2020). આ રિસર્ચ પેપર માં લેખકોએ COVID-19 લોકડાઉન દરમિયાન ગ્રંથાલયમાં આવતા ઉપભોક્તા ઓની વાંચનની ટેવોનો અભ્યાસ કરવા માટે એક સર્વે હાથ ધરેલ હતો. જેમાં ઈ- લાઇબ્રેરી ખ્યાલ વધુ સ્પષ્ટ કર્યો છે. વાંચન ટેવ ઉપરાંત આ સર્વેમાં ઘરે બેઠા કરવામાં આવતી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો ડેટા પણ ઉપભોક્તાઓ પાસેથી એકત્રિત કરવામાં આવેલ હતો. સર્વેક્ષણના મુખ્ય કારણો દર્શાવ્યા છે કે વપરાશકર્તાઓએ e-books નો વાંચવા માટે ઊંડો રસ લીધો હતો જેમાં 70 % વિદ્યાર્થીઓ અને 53% ફેકલ્ટી ઓ એ વધુ e-content જેમાં પુસ્તકો, મેગેઝિન, સંશોધન પેપર પહોંચ્યા હતા. આ સર્વેક્ષણમાં જણાવાયું છે કે લોકડાઉન દરમ્યાન પુસ્તકોનું વાંચન કરવું એ વપરાશકર્તાઓને મુખ્ય પ્રવૃત્તિ રહી હતી. આ ઉપરાંત જણાવ્યું છે કે ઈ- લાઇબ્રેરી માટે વધુ e-books વસાવી અને આ COVID-19 જેવી આ પરિસ્થિતિમાં ગ્રંથાલયમાં વપરાશકર્તાઓને વધુ સારી ગ્રંથાલય સેવાઓ પૂરી પાડી શકાય છે તેમ દર્શાવેલ છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Vyas, P. and Tandel, B. (2020). અભ્યાસમાં લેખકોએ કોવિડ ૧૯ lockdown માં ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીના શૈક્ષણિક સ્ટાફ પર વાંચન ટેવ ની અસર પર એક સર્વે કરવામાં આવેલ હતું. આ અભ્યાસના તારણો દર્શાવે છે કે યુનિવર્સિટીના શૈક્ષણિક સ્ટાફ દરરોજ વાંચન કરતા હતા જેમાં પ્રિન્ટ અને ઈલેક્ટ્રોનિક બંને રિસોર્સિસનો ઉપયોગ કરેલ હતો. આ ઉપરાંત એમ પણ જાણવા મળેલ હતું કે શૈક્ષણિક સ્ટાફ દરરોજ એક થી ત્રણ કલાકનું વાંચન કરતા હતા અને તે પણ તેમના ફોન પર થી જ વાંચન કરતા હતા.

માહિતીનું એકત્રીકરણ :-

આ અભ્યાસમાં દાહોદ જીલ્લામાં આવેલી શ્રી ઇન્દુભાઇ શેઠ લૉ કૉલેજ, નવજીવન આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કૉલેજ અને જે એન્ડ આર બી.એડ કૉલેજ ના વિદ્યાર્થીઓ પાસે ગૂગલ ફોર્મ દ્વારા પ્રશ્નાવલી ભરાવવામાં આવેલ છે.

આ ચારેય કૉલેજના ગ્રુપમાં પ્રશ્નાવલી ગૂગલ ફોર્મ દ્વારા મોકલેલ હતી જેમાં ૨૨૮ જેટલા ના જવાબ પરત મેળવેલ છે. જેમાં ચાર ફેકલ્ટી આર્ટ્સ, કોમર્સ, એજ્યુકેશન અને લૉ નો સમાવેશ કરેલ છે.

માહિતીનું પૃથક્કરણ :-

ચાર્ટ :- ૧

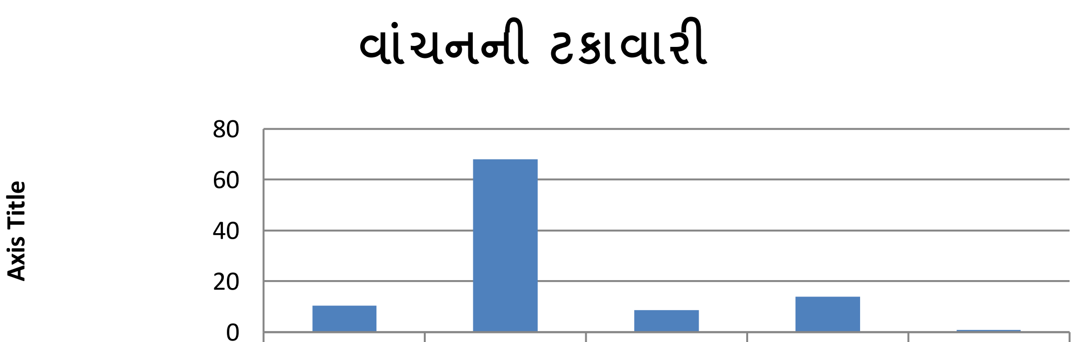

	Entertainment	Knowledge	To pass the Time	Other	Exam
વાંચન ની ટકાવારી	10.4	68	8.6	14	0.9

ચાર્ટ:- ૧ માં દર્શાવેલ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓનો વાંચનનો હેતુ જ્ઞાન વધારવાનો કહી શકાય.જેમાં ૧૦.૪ % મનોરંજન માટે , ૬૮% જ્ઞાન માટે , ૮.૬ % સમય પસાર કરવા માટે, ૧૪ % અન્ય જેમાં ધાર્મિક , સ્પર્ધાત્મક પરિક્ષાનો સમાવેશ કરેલ છે.

ચાર્ટ :- ૨

ISBN : 978-93-5598-308-4

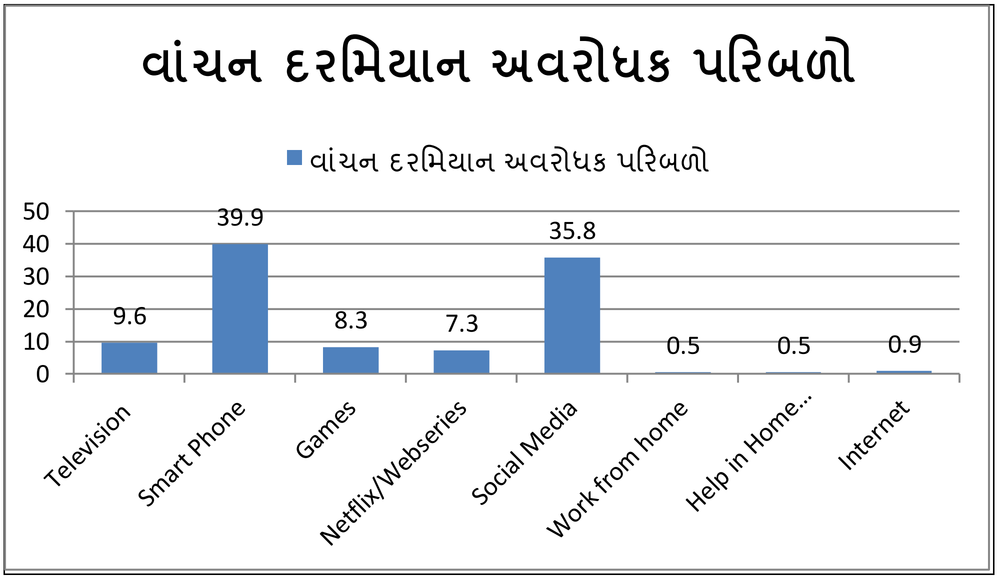

ચાર્ટ-૨ માં દર્શાવેલ અનુસાર વિધાર્થીઓને લોકડાઉન દરમિયાન વાંચનમાં અવરોધક પરિબળોમાં ૯.૬ % ટેલીવિઝન, ૮.૩ % ગેમ્સ, ૩૫.૮ % સોશિયલ મીડિયા, ૩૯.૯% સ્માર્ટ ફોન, ૭.૩ % નેટફ્લિક્ષ / વેબ સીરીઝ, ૦.૫ % વર્ક ફ્રોમ હોમ અને ઘરકામ માં મદદ અને ૦.૯% ઈન્ટરનેટ હતા.જેમાં સૌથી વધુ અવરોધક પરિબળ સ્માર્ટ ફોન ગણી શકાય.

ચાર્ટ :-3

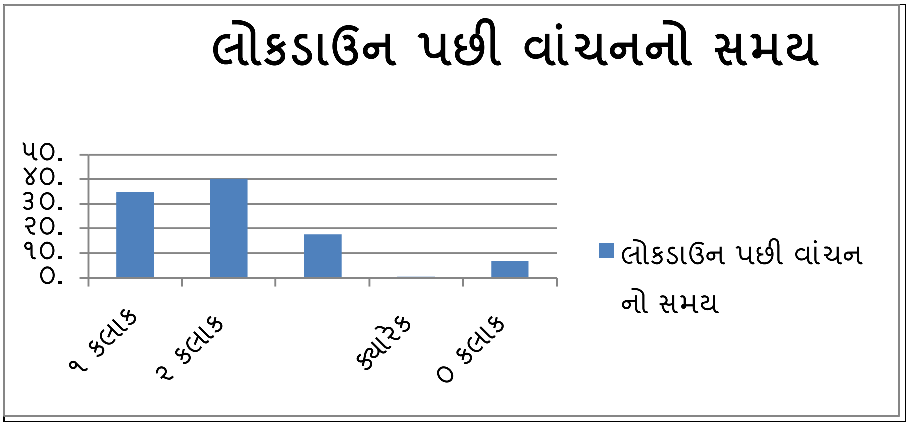

ચાર્ટ- ૩ માં દર્શાવેલ માહિતી અનુસાર COVID-19 લોકડાઉન પછી વિદ્યાર્થીઓ વાંચન પાછળ ૩૪.૮ % ૧ કલાક , ૪૦.૩ % ૨ કલાક , ૧૭.૬% ૩ કલાક થી વધુ .૫ % ક્યારેક અને ૬.૮% ૦ કલાક એટલે કે વાંચન કરતાં જ નથી તેમ જાણવા મળેલ છે.

તારણો :-

ISBN : 978-93-5598-308-4

એકત્રિત કરેલ માહિતી અને માહિતી નું પૃથક્કરણ કરતાં એવું તારણ કાઢી શકાય કે COVID-19 લોકડાઉન પહેલાં વાંચન માટે ઓનલાઈન માધ્યમ નો ઉપયોગ ઓછો થતો હતો અને વાંચન પાછળ વધુ પડતા ૨ કલાક નો જ સમય ફાળવતા હતાં અને વિષય સંબંધિત જ વાંચન કરતાં હતાં જ્યારે COVID-19 લોકડાઉન દરમિયાન વાંચન માટે સૌથી વધુ ઓનલાઈન માધ્યમ માં સ્માર્ટ ફોન નો ઉપયોગ કરેલ હતો. આ ઉપરાંત આ સમયગાળા દરમિયાન સૌથી વધુ વાંચન જ્ઞાન મેળવવા કરતાં હતાં તેમ આ સર્વે થી જાણવા મળેલ છે. જ્યારે COVID-19 લોકડાઉન પછી કૉલેજ માં આવવાથી વિષય સંબંધિત નું વાંચન વધુ કરે છે અને તેમાં ફીઝીકલ મીડિયા તેમજ ઇલેક્ટ્રિક મીડિયા એમ બંને નો ઉપયોગ કરી વાંચન કરે છે તેમ કહી શકાય.

આ ઉપરાંત COVID-19 લોકડાઉન પહેલાં ૭૨.૭% તે COVID-19 લોકડાઉન દરમિયાન ૬૮.૧% અને COVID-19 લોકડાઉન પછી ૭૨.૮% વિદ્યાર્થીઓ વિષય સબંધિત સદર્ભ સાહિત્યનો પણ અભ્યાસ કરે છે તેમ જાણવા મળેલ છે.

ઉપસંહાર :-

COVID-19 લોકડાઉન દરમિયાન જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ ઘરે જ હતા ત્યારે તેમનાં શિક્ષણમાં ખુબ અસર પડી હતી અને સાથે સાથે તેમની વાંચન ટેવ અને વાંચન રસ પર પણ અસર પડી હતી.

આ સર્વે થી એમ કહી શકાય કે વિદ્યાર્થીઓનો વાંચન હેતુ COVID-19 લોકડાઉન દરમિયાન મુખ્ય જ્ઞાન વધારવા માટેનો હતો. અને COVID-19 લોકડાઉન પછી વિષય અનુલક્ષી સાહિત્ય નો ઉપયોગ વાંચન માટે વધુ કરે છે તેમ કહી શકાય. આ ઉપરાંત આ સમયગાળા દરમિયાન તેમની જે વાંચન રસ છે એ ડિજીટલ મીડિયા માં વધ્યો છે. COVID-19 લોકડાઉન પછી વિદ્યાર્થીઓ વિષય સંબંધિત સાહિત્ય ઓનલાઈન માધ્યમ થી અને ફિઝીકલી રીસોર્સીસ નો ઉપયોગ કરવાં લાગ્યા છે. ઓનલાઈન માધ્યમ માં સૌથી વધુ ઉપયોગ સ્માર્ટ ફોન નો જ ઉપયોગ કરે છે તેમ કહી શકાય.

References:-

- Adeyemi, I. O. (2020). Influence of Covid-19 Lockdown on Reading Habit of Nigerians: A Case Study of Lagos State Inhabitants. *Reading & Writing Quarterly*, 1–14. https://doi.org/10.1080/10573569.2020.1857891
- Malipatil, B. (2021). Role of Public Libraries in Promoting Reading Habits. *Library Progress (International)*, *41*(1), 138–143. https://doi.org/10.5958/2320-317x.2021.00015.5
- OPPENHEIM, A. N. (1962). READING HABITS OF STUDENTS. *Journal of Documentation*, *18*(2), 42–57. https://doi.org/10.1108/eb026314
- Packialakshmi K, Varghese LS, Thenesha K. (2021) Reading Habits in Digital Era during Lockdown among Adolescent. *Indian Journal of Science and Technology*, 14(29): 2420-2426. https://doi.org/10.17485/IJST/v14i29.608

ISBN : 978-93-5598-308-4

- Parikh, Kshama; Vyas, Priyanki Dr; and Parikh, Saurin Sharad PhD, "A Survey on Reading Habit of Library Users during COVID-19 Lockdown" (2020). *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 4216. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4216

- Saaid, S. A., & Wahab, A. (2014). The impact of digital-based materials on undergraduates’ reading habit. *International Journal of Social Science and Humanity*, *4*(3), 249–253. https://doi.org/10.7763/IJSSH.2014.V4.357

- The Habit of Reading. (1849). *Scientific American*, *4*(48), 382–382. https://doi.org/10.1038/scientificamerican08181849-382e

- Vyas, P., & Tandel, B. (2020). THE IMPACT OF LOCKDOWN DUE TO COVID-19 IN 2020 ON READING HABITS OF ACADEMIC STAFF OF STATE OPEN UNIVERSITIES: A STUDY. *Towards Excellence*, 28–37. https://doi.org/10.37867/te120104

ISBN : 978-93-5598-308-4

Transforming Libraries into Digital Libraries

શિલ્પા ઓઝા, ગ્રંથપાલ, પલણ કોલેજ, અંજાર
જીતેન્દ્ર ઓઝા, મદદનીશ ગ્રંથપાલ, સરકારી તાલુકા પુસ્તકાલય, નખત્રાણા

સાર સંક્ષેપ :

આજના આધુનિક યુગમાં ગ્રંથપાલે વાચકોને ઝડપી સેવા પૂરી પાડવા ગ્રંથાલયને ડીજીટલ અથવા હાયબ્રીડ ગ્રંથાલય દ્વારા વાચકોને લાયબ્રેરી ઓરીએન્ટેશન પ્રોગ્રામ દ્વારા નવી ટેકનોલોજી દ્વારા માહિતીગાર કરવાથી વાચક પોતાને જોઈતી માહિતી મેળવવા માટે અને જ્ઞાનમાં વધારો કરી શકે છે. ટેકનોલોજીના માધ્યમ દ્વારા સંગ્રહિત ડીજીટલ માહિતી વેબ OPAC દ્વારા મેળવી શકે છે. એનીમેશન, ઓડિયો-વિડીઓ, ઈન્ટરનેટ, સોશ્યલ નેટવર્કિંગ સાઈટનો ઉપયોગ કરી માહિતીની આપ-લે કરી શકે છે. ડીજીટલ સેવાઓ દ્વારા સર્ક્યુલેશન,કેટલોગીંગ, સ્કેનીંગ, ફોટોગ્રાફ્સ, દ્વારા ગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ ઈ-રિસોર્સનો ઉપયોગ કરી શકે છે

Keywords: Digital Library, Digital Preservation, Hybrid Library,

પ્રસ્તાવના :

આજના આધુનિક યુગમાં સમય, જગ્યા અને સંગ્રહિત સામગ્રી ઉપયોગ ઝડપી કરવો જ રહ્યો, પરંપરાગત પુસ્તકાલયોનો સંગ્રહ મર્યાદિત છે ; ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓમાં વધુ માહિતી સંગ્રહિત કરવાની ક્ષમતા હોય છે, માત્ર એટલા માટે કે ડિજિટલ માહિતીને સમાવવા માટે ખૂબ જ ઓછી ભૌતિક જગ્યાની જરૂર પડે છે ડિજિટલ લાઇબ્રેરીની જાળવણીનો ખર્ચ પરંપરાગત પુસ્તકાલય કરતા ઘણો ઓછો હોય છે જેમાં ભૌગોલિક સ્થાન,પુસ્તકની જાળવણી, ભાડું અને વધારાના પુસ્તકો, તથા ફીને દૂર કરી ડિજિટલ લાઇબ્રેરીઓ વપરાશકર્તાઓને વધુવાંચન સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે અને વાંચન સામગ્રી શોધવી અને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવી ઉપયોગી સાબિત થઈ રહી છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

વ્યાખ્યા :-

ડીજીટલ લાઈબ્રેરીને "અંત વપરાશકર્તા એક્સેસ માટે ડીજીટલ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવા, સંગ્રહ કરવા ગોઠવવા, શોધવા, વિતરણ કરવા, અને પ્રદર્શિત કરવા માટે કોમ્પુટર આધારિત માહિતી સીસ્ટમ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે; જરૂરી નથી કે તે નેટવર્ક આધારિત હોય, પરતું એવી રીતે ડીઝાઇન કે નિર્માણ કરેલ હોય કે જેથી તેને નેટવર્ક સાથે જોડી શકાય "

Clifford Lynch define as "Digital libraries are system providing users with coherent access to a very large, organised repository of information and knowledge"

ગ્રંથાલય માટેના સોફ્ટવેર :

1) KOHA 2) LIBsys 3) Sanjay 4) D-space 5) Fedora 6) Greenstone

ડીજીટલ લાયબ્રેરીના ઘટકો :

કોમ્પ્યુટર, સર્વર, ગ્રંથાલય સોફ્ટ્વેર, ઈન્ટરનેટ સુવિધા, CD, DVD, પ્રિન્ટર, પ્રોજેક્ટર, પેન ડ્રાઈવ, સ્કેનર,

ફાયદાઓ :

- ઓછી કિમતમાં વધારે માહિતીનો સંગ્રહિત
- ૨૪ કલાક ઉપયોગ
- સાર્વત્રિક/ મર્યાદિત સુલભતા
- વર્ચ્યુલ કલાસીસ દ્વારા પણ જ્ઞાન મેળવું શક્ય
- સમય બચાવ,
- ઈ- રિસોર્સથી ઝડપથી વધારે માહિતી મેળવું શક્ય,
- એક સાથે અનેક વ્યક્તિ દ્વારા માહિતીનો ઉપયોગ મળવું શક્ય
- સંગ્રહ તથા જાળવણી ખુબ સરળ

શા માટે ડીજીટલ ટ્રાન્સફોર્મેશન મહત્વનું છે ?

વર્ષોથી ચાલી આવતા પરંપરાગત રીતે ગ્રંથાલયમાં જ્ઞાન મેળવવામાં થતી મુશ્કેલીઓને ડીજીટલ ગ્રંથાલય દ્વારા સંચાલનમાં સરળતા જ્ઞાનપ્રાપ્તિના અડચણો દુર કરવા આજના સમયની માંગ બની છે.

પ્લાનિંગ ડીજીટલ લાઈબ્રેરી :

ISBN : 978-93-5598-308-4

આયોજનએ વૈકલ્પિક વિશ્લેષણ અને મૂલ્યાંકનના માધ્યમથી લાંબાગાળાના લક્ષ્યો અથવા ઉદેશ્યોને પ્રાપ્ત કરવાની પ્રક્રિયા છે પ્રણાલીગત આયોજનનું મહત્વ વ્યવસ્થિત રીતે ધ્યેય હાસલ કરવાનું છે આયોજન દ્વારા સિસ્ટમની ખામીઓ દુર કરી શકાય છે જે નીચે મુજબ છે.

૧) ફ્લોચાર્ટ
૨) ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર
૩) માહિતીનું ડીજીટાઇઝેશન
૪) માહિતી એક્સેસ
૫) મેન પાવર પ્લાનિંગ
૬) યોગ્ય ફર્નિચર તથા જગ્યાનું આયોજન
૭) સેવાઓ
૮) નાણાકીય આયોજન

ડીજીટલ કલેકશન બનાવવું

પરંપરાગત પુસ્તકાલય મુખ્ય સંગ્રહ પ્રિન્ટ માધ્યમ છે પરતું હાલના આધુનિક સમયની માંગ મુજબ હાયબ્રીડ પુસ્તકાલયો તેમજ ડીજીટલ પુસ્તકાલય સમાવેશ થતા ડીજીટલ કલેક્શન માટે રાઈટ્સ તેમજ ઉપલબ્ધ સંગ્રંહ માટે નીચ મુજબના મુદા જરૂરી છે

- ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી ડીજીટલ દસ્તાવેજ બનાવવા
- ઉપલબ્ધ ડીજીટલ માહિતી યોગ્ય રીતે ગોઠવવી.
- ઈ-જર્નલ, ઈ-બુક, ઈ-રીપોર્ટસ, સામગ્રી માટે ઓનલાઈન સબસ્ક્રિપ્શન મેળવવા

ડીજીટલ સરક્ષણ :

ડીજીટલ સરક્ષણ એ સામગ્રીને જીવત રાખવાની પદ્ધતિ છે કે જેથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાય તેવી રહે કારણકે તકનિકી પ્રગતિ મૂળ હાર્ડવેર તથા સોફ્ટવેર વિશિષ્ટતાઓને અપ્રચલિત બનાવે છે ડીજીટલ સરક્ષણ એવી પ્રક્રિયા છે જેના દ્વારા ડીજીટલ ડેટાને ડીજીટલ સ્વરૂપમાં સાચવવામાં આવે છે, જેથી તેની ઉપયોગીતા, ટકાઉપણું અને બૌદ્ધિક અખંડિતતાને સુનિશ્ચિત કરી શકાય.

ડીજીટલ સરક્ષણ માટેના ધોરણો:

ડીજીટલ દસ્તાવેજો જાળવણી માટેના નીચે મુજબના ધોરણો જરૂરી છે

- આર્કીટેક્ચર માટેના ધોરણો
- જાળવણી એક્સેસ માટેના ધોરણો
- આંતર કાર્યક્ષમતા માટેના ધોરણો

ISBN : 978-93-5598-308-4

- સરક્ષણ સામગ્રી માટેના ધોરણો
- દસ્તાવેજ ફોરમેટ માટેના ધોરણો

ડીજીટલ સરક્ષણ નીતિ :

વર્તમાન સમયમાં લાંબા સમયગાળા માટેનો સંગ્રહ, ડીજીટલ એક્સેસ સ્થાનિક કે રાષ્ટ્રીય સ્તરે, ખાનગી કે જાહેર એમ બને ક્ષેત્રોમાં સગવડ ભર્યું હોતું નથી, ડીજીટલ સામગ્રીની જાળવણી તેની અધિકૃતતા, વિશ્વસનીયતા અને લાંબાગાળાની સુલભતા સુનિશ્ચિત કરવી તેનો પ્રાથમિક ઉદેશ્યનો હેતુ છે તે અંગે માર્ગદર્શન અને અધિકૃતતા પ્રદાન કરવાનો છે વધુમાં નીતિઓ દ્વારા સમજાવું જોઈએ કે કેવી રીતે ડીજીટલ સરક્ષણ ગ્રંથાલયની મુખ્ય જરૂરિયાતો પૂરી કરી શકે છે

ડીજીટલ પુસ્તકાલયોની જાળવણી (Maintenance of Digital Libraries):

- જે સિસ્ટમની ખરીદી પુસ્તકાલયોની જાળવણી માટે આવશ્યક હોઈ તે લાંબા સમયગાળા માટે યોગ્ય તેમજ અનુરૂપ માપદંડો ચકાસીને લેવું જેથી ખર્ચનો બચાવ થઈ શકે.
- રોજબરોજ દ્વારા લેવાતી કામગીરીથી સંચાલન સરળ બને છે .
- નવીન માહિતી યોગ્ય રીતે પુન:પ્રાપ્તિ થાય તે માટે યોગ્ય ફોરમેટમાં એકરૂપતા જાળવવી.
- ડીજીટલ માહિતી યોગ્ય સુરક્ષા (Anti Virus) પૂરી પાડવી.
- ચોક્કસ પ્રકારની માહિતી વાચક (User) સુધી મેળવવામાં થતી મુશ્કેલીઓ દુર કરવા ફીડબેક લેતા રહેવું જોઈએ.

ગ્રંથપાલની જવાબદારીઓ :

- ડીજીટલ પ્રોજેક્ટ્સ અંગે તથા સ્ટાફનું કાર્ય સંચાલન
- બજેટ, નાણાનું સંચાલન, અનુદાન તથા લક્ષ્યાંકો નક્કી કરવા
- ડીજીટલ માહિતી/રિસોર્સ ચકાસતા રહેવું.
- ડીજીટલ રાઈટ્સ તેમજ ડેટાબેઝ યોગ્ય રીતે તૈયાર કરવા (પુન:પ્રાપ્તિ)
- ડીજીટાઈઝેશન પ્રક્રિયાઓનું મોનીટરીંગ અને ગુણવતા મૂલ્યાંકન પ્રદર્શન

ઉપસંહાર :

આજના આધુનિક ઝડપી યુગમાં ગ્રંથાલયોની સ્થિતિ કરુણાજનક જોવા મળે છે ગ્રંથાલયનો સાચો ઉપયોગ વાચકને યોગ્ય માહિતી ઝડપી મેળવી આપવા, આધુનિક ટેકનોલોજી દ્વારા વાચકોને

ISBN : 978-93-5598-308-4

ગ્રંથાલયો તરફ ધરખમ પરિવર્તનો લાવી તેમનું આ એક પગલું છે જેમાં ઈ-રિસોર્સથી અધ્યતન માહિતી ૨૪ કલાક, અપ્રાપ્ય ગ્રંથો, પ્રાપ્ય ગ્રંથો, સંદર્ભ ગ્રંથો વિશેની માહિતી જાણી અસરકારક રીતે સંચાલન માટે કોમ્પ્યુટરનો ઉપયોગથી શક્ય બની શકે તેમ છે, વળી, કોઈ પુસ્તક બેવડાવાનો ભય રહેતો નથી.

રંગનાથનના પાંચ સુત્રોને આજના ડીજીટલ એરા મુજબ આ પ્રમાણે તેનું સાચા અર્થમાં અર્થઘટન કરી શકાય.

- Digital resources are for use.
- Every user his/her digital resources.
- Each digital resource for its user.
- Save the time of the digital resource user.
- Digital library is an overgrowing organism.

References :

1) GREENSTEIN, D.I., & Thorin, S.E. The digital library: A biography. Digital Library Federation, 2002.
2) Brundaban, Nayak. & Partha, S. Planning Designing Developing of Digital Libraries and Preservation, Planner, 2014.
3) www.ignou.ac.in
4) 32nd library conference of Gujarat Granthalaya Seva Sangh-2016 SEMINAR PAPER, Dynamic Role of Libraries in Different Sectors of the Knowledge Society Organised by Gujarat Granthalay Seva Sangh, held in January, 2016 at Somnath.

ISBN : 978-93-5598-308-4

લાઈબ્રેરીઓને ડિજિટલ લાઈબ્રેરીમાં રૂપાંતરિત કરવી

સોનલ ડી. બિલવાળ, મદદનીશ ગ્રંથપાલ, તિલકવાડા- ૩૯૧૧૨૦
ડૉ.વનીતા એ. કાલાણી,ગ્રંથપાલ, બી.એડ.કોલેજ,સીંગવડ

સારાંશ:

અત્યારના આધુનિક યુગમાં ગ્રંથાલયમાં આધુનિક તકનીકોનો ઉપયોગ થતો જોવા મળે છે.આજના સમયમાં ઉપયોગકર્તા ઓછા સમયમાં ઝડપી અને ચોક્કસ કામ કરવા માટે નવી-નવી તકનીકોની શોધ કરીને ઉપયોગ કરતા શિખ્યો છે ત્યારે ગ્રંથાલયમાં પણ નવી શોધોના આધારે અનેક નવીન ફેરફાર થઇ રહ્યા છે.ઉપયોગકર્તા તેને જોઇતી અધિકૃત માહિતી એક જ જગ્યાએથી ઝડપથી મળી રહે તેવી અપેક્ષા રાખે છે.આના કરણે ગ્રંથાલય ક્ષેત્રમાં વિકાસ માટે લાયબ્રેરી સંચાલનમાં સમ્પુર્ણતાનો અભાવ જોવા મળે છે. જો ગ્રંથાલયનું કદ મોટું હોય તો સંચાલન વધુ મુશ્કેલ અને જટિલ બને છે.તેમાં ગ્રંથાલયના ઘણાખરા ઉપયોગકર્તાઓમાં મૈત્રીપૂર્ણ સમજશકિતનો અભાવ રહેલો હોય છે. ઉપયોગકર્તાએ પુસ્તક કે અન્ય વાંચન સામગ્રી શોધવા માટે ગ્રંથાલયના વિસ્તારનું વર્ગીકરણ સમજવું જોઇએ. ગ્રંથાલયમાં અસંખ્ય પુસ્તકો સંગ્રહિત કરેલ હોય છે અને આ પુસ્તકો ઉપયોગકર્તાને ઉચિત સમયમાં મળી રહેવા મુશ્કેલ હોય છે. જેથી ગ્રંથાલયએ પુસ્તકો કે મહિતીનું સરળતાથી સંચાલન કરી શકે તેવું અને ઉપયોગકર્તા માટે મૈત્રીપૂર્ણ હોવું જોઇએ.

કી-વર્ડ: ડીઝીટલ લાયબ્રેરી, સંચાલન,એપ્લીકેશન,લોકેટર

પ્રસ્તાવના :

ઇ-બુક્સ, ઇ-જર્નલ્સ, આઇપેડ્સ અને કિંડલ્સ જેવા ભવિષ્યનો માર્ગ હોઇ શકે છે, પરંતુ વિશ્વનું મોટાભાગનું જ્ઞાન ગ્રંથાલયમાં કબાટ / ઘોડા/ ખાના / રેકમાં રાખવામાં આવેલ લાખો પુસ્તકો હજી પણ સંગ્રહિત છે. ગ્રંથાલયમાં રહેલ તમામ પુસ્તકોને ડિજિટલ સામગ્રીમાં રુપાંતરીત કરી શકાતી નથી, કારણ કે તેમાં વિવિધ કોપીરાઇટ જેવી સમસ્યાનો સામનો કરવો પડે છે.હાલના પ્રવર્તમાન યુગમાં મોબાઇલ અને

ISBN : 978-93-5598-308-4

ટેબલેટ વગેરે જેવા સાધનોની વૃધ્ધિને કારણે વિધ્યાર્થીઓ અને સંશોધકો ઇંટર્નેટના માધ્યમનો વધુ ઉપયોગ કરે છે તેમ છ્તાં તેઓ તેમની જુરિયાતો મુજવ સંતોષકારક માહિતી સુધી પહોંચી શકતા નથી.

અત્યારે ગ્રંથાલયમાં બધી જ માહિતી કે પુસ્તકોનો ડેટા બેઇઝ સર્વર પર હાજર હોય છે.આ માહિતી ફક્ત ગ્રંથાલયમાં હાજર સર્વરમાંથી જ મેળવી શકાય છે. હાલમાં ઘણાબધા લાઇબ્રેરી ઓટોમેશન સોફ્ટ્વેર છે, જેમકે કોહા ઓપન સોર્સ ફ્રી માં ઉપલબ્ધ સોફ્ટ્વેરની મદદથી ઘણી બધી લાઇબ્રેરીઓનું ડીજીટાઇઝેશન થયું છે.આ સોફ્ટ્વેરના ઓપેકની મદદથી ઉપયોગકર્તા ગ્રંથાલયમાં પુસ્તક હાજર છે કે નહી અને છે તો કયાં કબાટ/ ઘોડા/ ખાના/ રેકમાં હશે તેનો ખ્યાલ આપે છે પરંતુ ખરેખર પુસ્તક તે કબાટ/ ઘોડા/ ખાના/ રેકમાં જ્યારે લેવા જાય છે તો ઘણી વખત ન પણ મળે અથવા તો એક જ વિષયના ઘણા બધા કબાટ/ ઘોડા/ ખાના/ રેક જોવા મળે છે. જેના કરણે ઉપયોગકર્તા ગુંચવણમાં મુકાય છે. અને જો ગ્રંથાલયનું કદ વિશાળ હોય તો ઉપયોગકર્તા ભુલી પણ જાય છે કે તેને કયા કબાટ/ ઘોડા/ ખાના/ રેકમાં જવાનું હતું તો ઘણી વાર ઉપયોગકર્તાની માનસિકતાના કારણે તે પ પુસ્તકને બીજી જગ્યાએ મુકી દેતા હોય છે તો ક્યાંક ગ્રંથાલયના કર્મચારી પ્રશિક્ષિત ન હોવાના કારણે વ્યવસ્થિત ગોઠવણી ન કરતા આડા અવળા કબાટ/ ઘોડા/ ખાના/ રેકમાં મુકી દેતા હોય છે.

ઉપરોક્ત તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં અહી સંકુચિત અને કાર્યક્ષમ સિસ્ટમ વિકસાવવા પર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. આ એંડ્રોઇડ બેસ્ડ એપ્લીકેશન દ્વારા પુસ્તકનું સ્થાન શોધવા અને પુસ્તક સુધી પોંહચવાનો માર્ગ બતાવવાની સુવિધા ઉપલબ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. આ એપ્લીકેશનમાં ગ્રંથાલયના સંસાધનોનું સંચાલન અને માહિતીના ખરેખર સમય દરમ્યાન પ પુસ્તકની માહિતી અધ્યતનનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ એપ્લીકેશન ગ્રંથાલયના ભંડોળના મુદ્દાને ધ્યાનમાં રાખી ઓછામાં ઓછી કિંમતમાં સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકાય તેવી વિકસાવવાનો હેતું છે.આ એપ્લીકેશનની મદદથી ઉપયોગકર્તાઓ પુસ્તકોને સરળતાથી શોધી શકશે અને પુસ્તકાલયની સુવિધામાં વધારો કરી શકાય તે રીતે એક એંડ્રોઇડ બેસ્ડ એપ્લીકેશન વિકસાવવાનો પ્રસ્તાવ તથા ડીજીટાઇઝેશન તરફ સ્માર્ટ લાયબ્રેરી તરફ આગળ વધવાની પહેલ કરેલ છે.

સાહિત્ય સમીક્ષા:

૧. ગુજ્જા,એ.હુસેન અને અન્ય (૨૦૧૯) વાઇફાઇ આધારિત લાઇબ્રેરી બુક લોકેટર માટે એંડ્રોઇડ એપ્લીકેશન. આ પેપરમાં એન્ડ્રોઇડ એ એક નોંધપાત્ર ટેકનોલોજી છે જે લાઇબ્રેરી બુક લોકેટરનો આધાર છે. જે સૂચિત સિસ્ટમ દ્વારા પુસ્તક શોધવા માટે દરેક શેલ્ફમાંથી પસાર થવાના મેન્યુઅલ કાર્યની જટિલતાને અમૂર્ત કરે છે. તે વાઈફાઈ એક્સેસ પોઈન્ટ દ્વારા લાઈબ્રેરીમાં હાજર લોકલ સેવર સાથે જોડાય છે. તે સર્વર સાથે માહિતીની આપલે કરે છે અને વપરાશકર્તા માટે કાર્ય કરે છે. તે વપરાશકર્તાને પુસ્તક તરફ દોરી જતા

ISBN : 978-93-5598-308-4

માર્ગની સાથે ચોક્કસ સ્થાન પ્રદાન કરે છે. સિસ્ટમ લાઇબ્રેરીમાં બહુવિધ પુસ્તકોની સ્થિતિ તપાસવાની પણ મંજૂરી આપે છે.

૨. રફી,એસ.એસ.અને અન્ય(૨૦૧૭) એંડ્રોઇડ આધારિત એડવાન્સ્ડ બુક લોકેટર અને લાયબ્રેરી મેનેજર. આ પેપરમાં સ્વયંસંચાલિત લાઇબ્રેરી તેમના વપરાશકર્તાઓને વધુ સારી લાઇબ્રેરી સેવાઓ પ્રદાન કરી શકે છે અને લાઇબ્રેરીને વધુ યોગ્ય રીતે જાળવી શકે છે જે મેન્યુઅલ લાઇબ્રેરી કરી શકતી નથી. આ સૂચિત સિસ્ટમમાં, ઉપયોગકર્તા એન્ડ્રોઇડ મોબાઇલ એપ્લિકેશનનો ઉપયોગ કરીને જ જરૂરી પુસ્તકો શોધી શકે છે. વપરાશકર્તાને ફક્ત લાઇબ્રેરીની Wi-Fi શ્રેણીમાં રહેવાની જરૂર છે. યુઝર્સના મોબાઈલમાં ઉપલબ્ધ એપ લાઈબ્રેરીનો નકશો આપશે અને પુસ્તકની સ્થિતિની જાણ થશે. આમ વપરાશકર્તા માટે પુસ્તક શોધવાનું સરળ બને છે. વપરાશકર્તા ફક્ત સ્કેન કરીને જ એપ્લિકેશનમાંથી પુસ્તકો સીધા જ ઇશ્યૂ કરી શકે છે. પુસ્તકો પર QR કોડ ગુંદરવાળો. તેમજ ચોરીની તપાસ માટે RFID આધારિત સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

૩. ડીઓ, ગૌરી અને અન્ય.(૨૦૨૦) અ સ્માર્ટ લાયબ્રેરી સિસ્ટમ બેસ્ડ ઓન ધ ઇંટર્નેટ ઓફ થિંગ(IOT) વીથ ઇંટેગ્રેશન ઓફ મૂડલે,ઇન અડીશન ટુ ધ યુસ ઓફ કોલાબોરેટિવે ફીલ્ટરીંગ ફોર બૂક રીકોમ્મેંડેશન એંડ સેંટિમેંટ અનાલેયસિસ ફોર ઇમ્પ્રોવિશન ઓફ રીસોર્સ.આ પેપરમાં ઈન્ટરનેટ ઓફ થિંગ્સ (IoT) અને ઈન્ફોર્મેશન એન્ડ કોમ્યુનિકેશન ટેક્નોલોજી (ICT) એ માનવ જીવન પર જે અસર કરી છે તેને ગ્રાહકો અને સર્વર વચ્ચે આયોજન કરવાની મંજૂરી આપે છે.તેમજ આ પેપરમાં લાઇબ્રેરી ઓટોમેશનની વિભાવના રજૂ કરવામાં આવેલ છે.

અભ્યાસના ઉદ્દેશો (Objective of Study):

અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગ્રંથાલયમાં સોફ્ટવેર એપ્લીકેશનની જાગૃતી અને તેના ઉપયોગને જાણવાનો પ્રયાસ છે.

૩.૧ ગ્રંથાલયમાં ઉપયોગકર્તાઓને સોફ્ટવેર એપ્લીકેશન વિશે જાગૃતિનો અભ્યાસ કરવા.

૩.૨ ગ્રંથાલયની સેવાઓ પર સોફ્ટવેર એપ્લીકેશન ની અસરનો અભ્યાસ કરવા.

૩.૩ સોફ્ટવેર એપ્લીકેશન નો ઉપયોગ વધારવા માટે સૂચક પગલા.

૩.૪ સોફ્ટવેર એપ્લીકેશન સેવાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અસરકર્તા પરિબળોનો અભ્યાસ.

સોફ્ટવેર એપ્લીકેશનની પરિભાષા:

માહિતી તકનીકમાં, એપ્લિકેશન (એપ), એપ્લિકેશન પ્રોગ્રામ અથવા એપ્લિકેશન સોફ્ટવેર એ એક કમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ છે જે લોકોને પ્રવૃત્તિ કરવામાં મદદ કરવા માટે રચાયેલ છે. જે પ્રવૃત્તિ માટે તે ડિઝાઇન કરવામાં આવી હતી તેના આધારે, એપ્લિકેશન ટેક્સ્ટ, સંખ્યાઓ, ઑડિઓ, ગ્રાફિક્સ અને આ ઘટકોના

ISBN : 978-93-5598-308-4

સંયોજનમાં હેરફેર કરી શકે છે. કેટલાક એપ્લિકેશન પેકેજો એક જ કાર્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે, જેમ કે વર્ડ પ્રોસેસિંગ; અન્ય, જેને સંકલિત સોફ્ટવેર કહેવાય છે તેમાં ઘણી એપ્લિકેશનોનો સમાવેશ થાય છે.

એન્ડ્રોઇડ એપ્લિકેશન:

તે એક એન્ડ્રોઇડ ફોન એપ્લિકેશન છે, જે ઉપયોગકર્તાની મિત્ર સમાન એપ છે. જ્યાં વપરાશકર્તા સિસ્ટમ સોફ્ટવેરમાં સંગ્રહિત પુસ્તકની માહિતી જોઈ અને શોધી શકે છે. આ એપ્લિકેશનમાં એક QR કોડ સ્કેનર છે, જે પુસ્તક પર ગુંદર ધરાવતા QR કોડને સ્કેન કરે છે અને QR કોડ સ્કેનિંગ દ્વારા પુસ્તક જારી કરવાની વિનંતી કરી શકે છે. તેમાં પુસ્તકાલયનો નકશો પણ છે જે પુસ્તકાલયમાં દરેક પુસ્તકની ચોક્કસ સ્થિતિ દર્શાવે છે.

એપ્લીકેશનનું વર્ણન:-

એપ્લીકેશન વિકસાવવી અને જાળવણી કરવા માટે તેને ત્રણ વિભાગમાં વહેચવામાં આવી છે જેમાં માહિતીનો સંગ્રહનો વિભાગ, એપ્લીકેશન વિભાગ અને નેટવર્ક વિભાગ.આ એપ્લીકેશનમાં મુખ્ય ઘટક તરીકે નેટવર્ક વિભાગ છે જે માહિતી સંગ્રહના વિભાગ અને એપ્લીકેશન વિભાગની વચ્ચે જાળવવાનું કામ કરે છે. નેટવર્ક વિભાગમાં વાઇ-ફાઇ ઉપકરણો છે, જે ઉપયોગકર્તાને નેટવર્કથી જોડી અથવા રદ કરવા દે છે. માહિતી સંગ્રહમાં ગ્રંથાલયમાંની વસ્તુંઓ અને તેના ઉપયોગકર્તાઓ વિશેની સમગ્ર માહિતી રાખવામાં આવેલ છે.

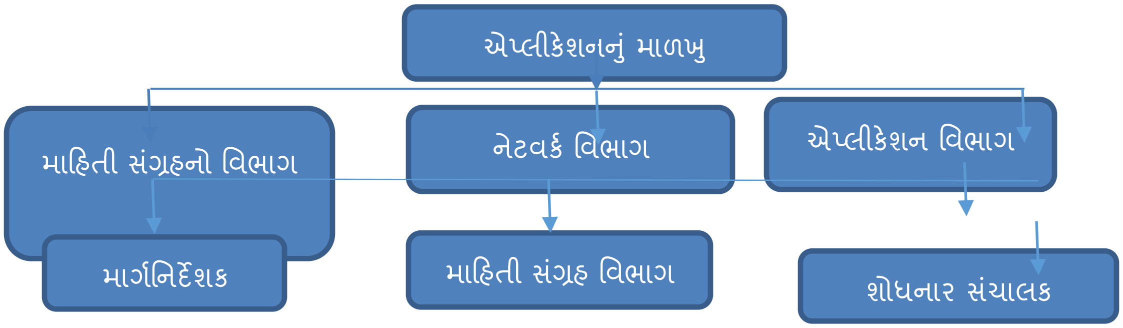

એપ્લીકેશનની કામ કરવાની યોજના:-

આ એપ્લિકેશનનો ડિઝાઇન કઇ રીતે કામ કરશે તેનો વિચાર નીચે મુજબ છે.ઉપયોગકર્તા તેના પ્રમાણીકરણ દ્વારા,એંડ્રોઇડ સર્વરને વિનંતી મોકલે છે. આ વિનંતીના પ્રકારને ઓળખવા માટે તેનું વિશ્લેષણ કરશે.અને વિનંતીના આધારે ડેટા મેળવવા અથવા અપડેટ ડેટા હોઈ શકે છે. સૌપ્રથમ ઉપયોગકર્તા પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોના ડેટાની વિનંતી કરશે ત્યાર બાદ એપ્લિકેશન ઉપયોગકર્તાને નજીકના QR કોડને સ્કેન કરવાની મંજૂરી આપીને સ્થાનની વિનંતી કરે છે ત્યાર બાદ પુસ્તકોના સ્થાનની દિશા અથવા માર્ગ મેળવવા માટે ઉપલબ્ધ પુસ્તકોમાંથી પસંદ કરવા દે છે અથવા પુસ્તકની વિગતો જોઈ શકે છે. પુસ્તક

ISBN : 978-93-5598-308-4

ભૌતિક રીતે શોધ્યા પછી ઉપયોગકર્તા એપ્લિકેશન દ્વારા પુસ્તકની નોંધણી કરવાનું પસંદ કરી શકે છે. પુસ્તક શોધવા માટે, એપ્લિકેશન અનુસરતી સામાન્ય પ્રક્રિયા એ છે કે વપરાશકર્તાને પુસ્તક પસંદ કરવા દો અને પછી ઉપયોગકર્તાઓનું સ્થાન મેળવો તે પછી પુસ્તકોનું સ્થાન મેળવો અને ઝડપીથી માહિતીને પ્રાપ્ત કરો.

એપ્લિકેશનની સિસ્ટમ:-

આ પેપરમાં ઓટોમેટેડ લાયબ્રેરી સિસ્ટમ બનાવવાના વિચારની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તમામ પુસ્તકોની વિગતો અને ચોક્કસ સ્થિતિ ડેટાબેઝમાં સંગ્રહિત છે. Wi-Fi દ્વારા સિસ્ટમ સાથે જોડાયેલ એન્ડ્રોઇડ એપ્લીકેશન સિસ્ટમથી ઉપયોગકર્તા જે પુસ્તકને ઍક્સેસ કરવા માગે છે તેને તે એપ્લીકેશનની મદદથી શોધી શકે છે.આ એપ્લીકેશનમાં પુસ્તકની સ્થિતિ તથા પુસ્તકાલયનો નકશો આપવામાં આવેલ છે. પુસ્તક મેળવ્યા પછી ઉપયોગકર્તા પુસ્તકમાંની QR કોડ સ્ટિકને સ્કેન કરીને પુસ્તકને સીધું ઇશ્યૂ કરી શકે છે. આ સ્કેન કરેલી વિગતોને સિસ્ટમને મોકલવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ સિસ્ટમ એપને જવાબ આપશે કે તે પુસ્તકને ઇશ્યુ કરવું જોઇએ કે ન કરવું જોઇએ. જો તે પુસ્તક સિસ્ટમ દ્વારા ઇશ્યુ કરવામાં આવે તો તેને ઉપયોગકર્તા લઈ જઈ શકે છે. દરેક પુસ્તક તેની સાથે સંકળાયેલ અનન્ય RFID ટેગ ધરાવે છે. જ્યારે પુસ્તક બહાર કાઢવામાં આવે છે ત્યારે RFID રીડર પુસ્તકના RFID ટૅગમાંથી 12 અંકનું હેક્સાડેસિમલ મૂલ્ય વાંચે છે. જો પુસ્તક સફળતાપૂર્વક ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યું હોય તો કોઈ ક્રિયા કરવામાં આવી નથી. પરંતુ જો તે ઇશ્યુ ન કરે તો એલાર્મ વાગશે અને પુસ્તકની વિગતો સિસ્ટમ પર પ્રદર્શિત થશે. RFID નો ઉપયોગ પુસ્તકોને ચોરીથી બચાવવા માટે થાય છે. પુસ્તક પરત કરવાની તારીખ સિસ્ટમ અને એન્ડ્રોઇડ એપ બંનેમાં સંગ્રહિત કરવામાં આવશે. આ એપ પર બાકીની રકમ પણ સેટ કરી શકાય છે.

નિષ્કર્ષ:-

ઓટોમેશન એ સરળતાથી કામ કરવા અને માનવ શક્તિનો સમય બચાવવા માટે મશીનરીનો ઉપયોગ કરવાની પ્રક્રિયા છે. લાઇબ્રેરી ઓટોમેશનનો મુખ્ય હેતુ ગ્રંથપાલો અને પુસ્તકાલયના કર્મચારીઓને મુક્ત કરવાનો અને તેમને જ્ઞાન અને માહિતીના પ્રસારમાં વધુ અર્થપૂર્ણ યોગદાન આપવાનો છે. લાઇબ્રેરી સાયન્સમાં ઓટોમેશન એ 'પ્રક્રિયા અને સિસ્ટમની ડિઝાઇન અને વિકાસ સાથે સંબંધિત તકનીક છે જે તેમની કામગીરીમાં માનવ હસ્તક્ષેપની આવશ્યકતાને ઘટાડે છે. કોઈપણ લાઈબ્રેરી ઓટોમેશન પ્રોગ્રામની સફળતા તેના યોગ્ય આયોજન અને અમલ પર આધાર રાખે છે. ઓટોમેટેડ લાઈબ્રેરી સિસ્ટમમાં રેકોર્ડ રાખવાની પ્રવૃત્તિઓ અને વિવિધ રેકોર્ડ જનરેશન ખૂબ જ સરળ બને છે. આ સિસ્ટમ ડૉ.એસ.આર.રંગનાથનના ચોથા સૂત્ર ને સાર્થક કરે છે.તે ઉપયોગકર્તાનો સમય બચાવે છે.

સંદર્ભ:-

ISBN : 978-93-5598-308-4

- ગુજ્જા,એ.હુસેન અને અન્ય.: વાઇફાઇ આધારિત લાઇબ્રેરી બુક લોકેટર માટે એંડ્રોઇડ એપ્લીકેશન.- ઇન્ટરનેશનલ રિસર્ચ જર્નલ ઓફ એંજિનિયરિંગ એન્ડ તકનીકી (IRJET), વોલ્યુમ:૬, અંક:૪,(એપ્રિલ ૨૦૧૯), પૃ.૨૭૬૭-૨૭૬૯.
- રફી,એસ.એસ. અને અન્ય.: એંડ્રોઇડ આધારિત એડવાન્સ્ડ બુક લોકેટ્ર અને લાયબ્રેરી મેનેજર.- ઇન્ટરનેશનલ રિસર્ચ જર્નલ ઓફ એડવાંસ રીસર્ચ ઇન સાયંસ એન્ડ એંજિનિયરિંગ (IRARSE), વોલ્યુમ:૬, અંક:૪,(એપ્રિલ ૨૦૧૭), પૃ.૫૬૨-૫૬૫.
- નાગ,એ.અને નિકમ,ખે.: શૈક્ષણિક પુસતકાલયોમાં ઇંટર્નેટ ઓફ થિંગ્સ એપ્લીકેશન.- ઇન્ટરનેશનલ જર્નલ ઓફ ઇંફોર્મેશન તકનીકી એન્ડ લાયબ્રેરી સાયંસ, વોલ્યુમ:૫,નં.:૧,૨૦૧૬,પૃ.૧-૭.
- ચિત્રા,એન. ટી.,અનુષા,આર., રોજા,જી.,ધનલક્ષ્મી,બી.: વાઇ-ફાઇનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકાલયમાં પુસ્તક શોધવું.- ઇન્ટરનેશનલ જર્નલ ઓફ રીસેંન્ટ તકનીકી એન્ડ એન્જિનિયરીંગ(IJRTE),વોલ્યુમ :૭, અંક : ૬ (માર્ચ ૨૦૧૯), પૃ.૧૧૪-૧૧૭.
- ડીઓ,ગૌરી અને અન્ય.: અ સ્માર્ટ લાયબ્રેરી સિસ્ટમ બેસ્ડ ઓન ધ ઇંટર્નેટ ઓફ થિંગ(IOT) વીથ ઇંટેગ્રેશન ઓફ મૂડલે,ઇન અડીશન ટુ ધ યુસ ઓફ કોલાબોરેટિવે ફીલ્ટરીંગ ફોર બૂક રીકોમ્મેંડેશન એંડ સેંટિમેંટ અનાલેયસિસ ફોર ઇમ્પ્રોવિશન ઓફ રેસોર્સ.(ઓક્ટો.૨૦૨૦)

Webliography:-

- https://www.techopedia.com/definition/25099
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_free_and_open-source_software_packages
- https://en.wikipedia.org/wiki/Android_version_history

ISBN : 978-93-5598-308-4

સોશિયલ મીડિયા ની ઉપયોગીતા લાઇબ્રેરી સર્વિસ માટે

શર્મા ધ્રુવ, આસિસ્ટન્ટ લાયબ્રેરીયન
જય જાની કોલેજ લાયબ્રેરીયન

એબ્સ્ટ્રેક્ટ

ટેકનોલોજી એ મનુષ્યના જીવનમાં વરદાનરૂપ સાબિત થઇ રહી છે પરંતુ તેનો સાચો માર્ગે ઉપયોગ એ વરદાન સ્વરૂપ છે અતિશયોક્તિ વરદાનને શ્રાપ માં પણ ફેરવી શકે છે સોશિયલ મીડિયા એ મનુષ્યના વચ્ચેની કમ્યુનિકેશનની આંગળીઓના ટેરવે રાખી દીધું છે હાલમાં વર્ચ્યુઅલ વર્લ્ડ meetup નજીકના ભવિષ્યમાં આવી રહ્યા છે સોશિયલ મીડિયાનો લાઇબ્રેરી ની સેવાઓમાં ઉપયોગ કરી યુઝર ની સારામાં સારી સેવા પૂરી પાડી શકાય છે

Keyword
સોશલ મીડિયા, સ્માર્ટફોન, Whatsapp

સોશિયલ મીડિયા ની ઉપયોગીતા લાઇબ્રેરી સર્વિસ માટે

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. માનવ સભ્યતાની શરૂઆતથી જ માહિતીનું આદાન-પ્રદાન કરતા રહ્યા છે આજે આપણે ગામ ના ચોરે થી ચેટિંગ સુધી પહોંચી ગયા છીએ. લોકોની સવાર સ્માર્ટ ફોન ના એલાર્મ સાથે સ્ટેટસ સ્ટોરી અને પોસ્ટ સાથે જાગે છે. આજે મોટાભાગની માહિતી ઓનટચ છે.

“Social media is a catch-all term for a variety of internet applications that allow users to create content and interact with each other.” (Techopedia) સોશ્યલ મીડિયાની શરૂઆત1997 મા Six degree થઈ હતી. ત્યારબાદ સોશિયલ મીડિયામાં સૌથી મોટું પરિવર્તન 2004 માં ફેસબુક આવવાથી થયુ. 2006 માં ભારતમાં ફેસબુક શરૂ થઈ . અત્યારે ભારતમાં 34કરોડ એકટીવ યુઝર ફેસબુકના છે. અને વિશ્વમાં પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. અને હાલના ટ્રેન્ડ પ્રમાણે ઇન્સ્ટાગ્રામ મા ભારતમાં 20 કરોડ એક્ટિવ યુઝર છે ઇન્સ્ટાગ્રામ ની શરૂઆત

ISBN : 978-93-5598-308-4

2010માં થઈ હતી માત્ર થોડા જ વર્ષોમાં ઇન્સ્ટાગ્રામ ના ઉપયોગ માં ભારત પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે .આ બધા વિકાસ માટે ઘણા પરિબળો જવાબદાર છે. જે અમુક અહીં દર્શાવેલા છે

આજે સ્માર્ટફોનની કિંમત ઘણી વ્યાજબી થઈ ગઈ છે માત્ર પાંચથી છ હજારની અંદર સારી કંપનીના બજારમાં સ્માર્ટફોન ઉપલબ્ધ છે. પરંતુ માત્ર સ્માર્ટફોનથી સોશિયલ મીડિયા પર પહોંચાતું નથી તે માટે ઇન્ટરનેટ કનેક્શન જરૂરી છે. અહીં Jio જેવી કંપનીઓ કરી ફ્રીરજી લોન્ચ કરી ભારત અતિ ઝડપે ઇન્ટરનેટના વપરાશમાં બીજુ સ્થાન ગ્રહણ કરી લીધું છે. આજે 1Gb 4G કિંમત એક પેન્સિલ રબર ના સેટ કરતા સસ્તી છે. પ્રધાનમંત્રી ટેબલેટ વિતરણ યોજના વિદ્યાર્થીઓને ટેબલેટ દ્વારા ઓડિયો વિઝ્યુઅલ લર્નિંગ શીખી અને શેર કરે છે. દેશમાં કૃષિ ઉદ્યોગ સેવા જેવા ક્ષેત્રમાં સેવા ક્ષેત્રે જે પ્રગતિ થઈ છે તે જ રીતે લાઇબ્રેરીઓમાં પણ સેવા ક્ષેત્ર નું મહત્વ વધ્યું છે . 2019 લોકો 200 મિનિટથી વધારે મોબાઇલ ફોનનો ઉપયોગ કરે છે. 2020 માં આ 300 મિનિટ સુધી પહોંચશે અહીં Pew Research Center Internet & Technology રિસર્ચ મુજબ લોકો સોશ્યલ નેટવર્ક સાઈટ ને ક્યારે જોવે છે કેટલી વાર જોવે છે તેના આંકડા

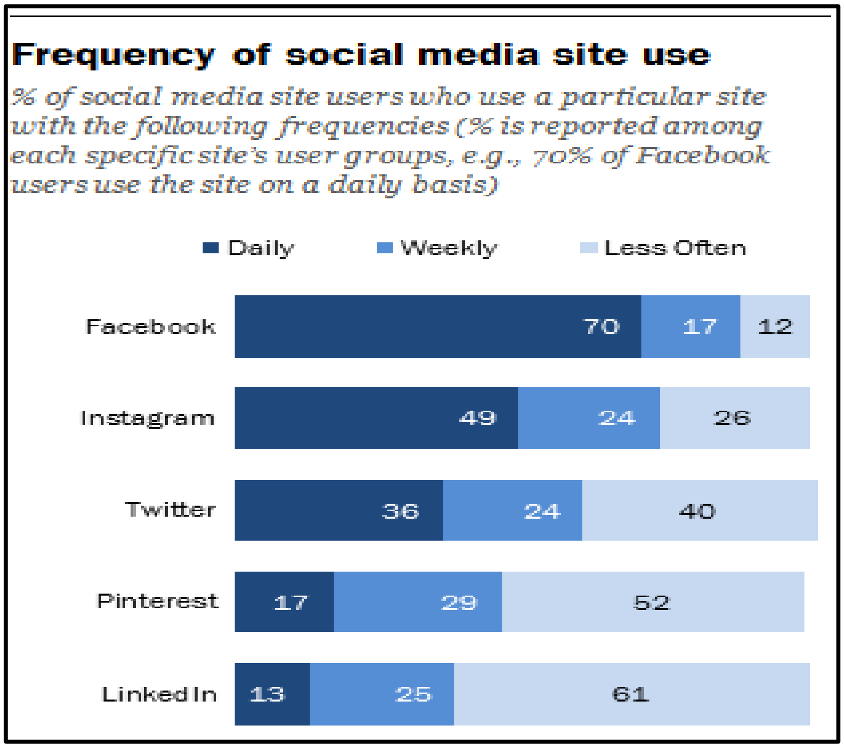

દર્શાવેલા છે

સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ સંપર્કમાં રહેવા માટે, અદ્યતન રહેવા માટે, ફ્રી સમય વિતાવવા માટે, રમુજી અથવા મનોરંજક સામગ્રી શોધવા માટે અન્ય લોકો સાથે નેટવર્કિંગ જોડાવા માટે, કારણ કે મિત્રો તેમાં જોડાયેલા

ISBN : 978-93-5598-308-4

છે,ફોટાઓ અથવા અન્ય લોકો સાથે વિડિઓ શેર કરવી,આપણો અભિપ્રાય શેર કરી છીએ,નવા ઉત્પાદનો ખરીદવા સંશોધન,નવા લોકોને મળો.

1. Facebook, Instagram , WhatsApp

Facebook, WhatsApp, Instagram ના યુઝર લગભગ સ્માર્ટફોન ના યુઝર ને સમાંતરે રહે છે. લાઇબ્રેરી પોતાની સેવાનું માર્કેટિંગ ન્યુ બુક માટે, ન્યુ ઈર્વન્ટ જાણકારી વધુ લોકો સુધી પહોંચાડી શકાય છે હવે ત્રણે પ્લેટફોર્મ એક થઈ ગયેલા છે જેથી કનેકટીવિટી વધુ સારી થઈ ગઈ છે.

2. Telegram

આ એક મેસેજીંગ એપ જે અનલીમીટેડ ક્લાઉડ સ્ટોરેજ અને સર્ચ એન્જીન સાથે ફેસેલીટી આપે છે. આ એપનો સ્પોટ એન્ડ્રોઇડ વિન્ડોસ એન્ડ મેક OS પર ઉપલબ્ધ છે.

3. Twitter

આ પ્લેટફોર્મ સામાન્ય તથા પ્રખ્યાત લોકો દ્વારા ઉપયોગ લેવાય છે. અહી અમુક શબ્દોના મયાર્દી સાથે ટ્વીટ કરી લોકો જાણકરી શકાય છે

4. Google+/ Google Group

આ ગુગલ દ્વારા આપવામાં આવતી સોસીયલ ક્યુમુનીટી ને કનેક્ટ કરી શકાય છે. ભારતમાં વધુ લોકો Google ની સેવાનો ઉપયોગ કરે છે જેથી લોકો ને અલગ અલગ પ્લેટફોમ પર જવુ પડતુ નથી ઇમેલનું કન્ટેટર સહેલાઈથી આપી શકાય.

5. YouTube

યુટુબ વિડિયો માટેનુ દુનીયાનું સૌથી મોટુ સોસીયલ મિડિયા નુ પ્લેટફોર્મ છે.અને આ લોકપ્રિય પ્લેટફોર્મ આ તમામ પ્રકાર ના ડિવાઈઝ પર ઉપલબ્ધ છે. યુટયુબ યુઝરને પોતાનું કટેન્ટ અન્ય દુનીયાના લોકો સાથે શેર કરવા માટે ની સેવા પૂરી પાડે છે.

6. LinkedIn

આ પ્લેટફોમ દ્વારા લોકો પોતાની આવડત, અનુભવનું વિસ્તૃત માહિતી આપી છે. જેથી સમાન રસ ધરાવતા લોકોને સહેલાઈથી એકબીજાને શોધી આપે છે. આ પ્લેટફોર્મ દ્વારા નોકરી માં ભારતી, સલાહ, પ્રેજેક્ટ માં જરૂરી આવડત ધરાવતા લોકો અહીંથી શોધી શકાય છે.

7. Pinterest

આ પ્લેટફોમ લોકો પોતાની ક્રિએટિવિટીને ફોટો દ્વારા વ્યક્ત કરે છે.અને તેને પોતાની વેબસાઈટ કે બ્લોગ સાથે લિંક કરી શકે છે .

8. wakelet.com

ISBN : 978-93-5598-308-4

આ પ્લેટફોર્મ દ્વારા વિવિધ પ્રકારના રિસોર્સ ઓને એક જ જગ્યાએ ભેગા કરીને એક કલેક્શન બનાવી શકાય છે અને આ કલેક્શનને નામ આપી યુઝર્સ સુધી પહોંચાડી શકાય છે જેમાં online link પીડીએફ વીડિયોસ ઓડિયો સ્ટોરી વગેરેનો સંગ્રહ કરે એક કલેક્શન બનાવે શકાય છે.

સોશિયલ મીડિયાના ફાયદા

વિચારો અને અભિવ્યક્તિ માટે, નિષ્ણાત લોગો પોતાની પ્રાઇવસી ગુમાવ્યા વગર સમાજ સાથે સંપર્કમાં રહી શકે છે. જ્ઞાનની વહેંચણી સરળતાથી કરી શકાય છે. લાઈવ ફંકશનનો ઉપયોગ કરી ઇવેન્ટ ને ઓછા ખર્ચે લોકો સુધી પહોંચાડી શકાય, લાઈબ્રેરી ને પોતાના માર્કેટિંગ માટે લેઝર શાર્પ યુઝર સોશિયલ મીડિયા ઉપરથી મળી રહે છે,દાખલા તરીકે સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ ના પુસ્તકો કરિયર ગાઈડન્સ માટેના પુસ્તકો માટે વધુ ઉપયોગ કરનાર વિદ્યાર્થીઓ છે સોશિયલ મીડિયા પરથી સહેલાઈથી આ વિદ્યાર્થીઓને તારવીને માર્કેટિંગ તે જ વિદ્યાર્થીઓ પર કરી શકાય છે જેથી ઇફેક્ટિવ માર્કેટિંગ થાય છે

જ્યારે યુઝર લાઇબ્રેરીમાં OPAC, અન્ય માધ્યમો દ્વારા પુસ્તકો ની શોધ કરતા હોય ત્યારે તે પુસ્તકો લાઇબ્રેરીમાં ઉપલબ્ધ ન હોય, અને ફરી પાછા જ્યારે પુસ્તકો લાયબ્રેરીમાં આવે ત્યારે તે શોધ કરનાર વ્યક્તિને નોટિફાઇડ મી જેવા વિકલ્પનો ઉપયોગ કરે યુઝરને જાણ કરી શકાય છે. લાઇબ્રેરીમાં જુના પુસ્તકો તેમજ અન્ય વાંચન સામગ્રી, subscription, જેવી જાણકારી સોશિયલ મીડિયા પર આપી અને વેચાણ કરી શકાય છે ઇસ્ટાગ્રામ જેવા સોશિયલ મીડિયા પ્લેટફોર્મ પર “swipe up to pay “ જેવા વિકલ્પો પસંદ કરે વેચાણ કરી શકાય છે

જે રીતે વિડીયો ગેમ રમવા માટે સોશિયલ મીડિયા પર ઇન્વિટેશનઅપાય છે થાય છે. તે રીતે લાઇબ્રેરીઓમાં થતા કાર્યક્રમો માટે લોકોને ઇન્વાઇટ કરી શકાય છે સોશિયલ મીડિયા સાથે જોડાયેલા યુઝર્સ સાથે quiz competition રમી શકાય છે લાઈબ્રેરી પોતાના સોશિયલ મીડિયા પર ગ્રુપ અને પેજીસ બનાવી શકે છે. અને યુઝર સાથે વધુ ને વધુ માહિતી શેર કરી અને ટચમાં રહી શકે છે.

ઇન્સ્ટાગ્રામ જેવા સોશિયલ મીડિયા પ્લેટફોર્મ પરથી લોકોના મત, પોલ , વગેરે જાણી શકો છો, અને આ મળેલા ફિડબેકના સુધારા સાથે ફીટ ફોરવર્ડ કરી , લોકોને સહેલાઈથી જાણ કરી શકો છો. અહીં એક ઉદાહરણમાં રેલવેમાં મુસાફરી કરતા મુસાફરોએ પોતાને પડેલી અગવડતાને રેલવે મંત્રાલયના ટ્વિટર હેન્ડલ પર ટ્વિટ કર્યું આશ્ચર્યજનક તેમની મુશ્કેલીઓનું નિરાકરણ મુસાફરી દરમ્યાન જ થયું તાત્કાલિક ધોરણે પગલાં લેવાય અને કાર્યવાહી થઈ કોઈ યુઝરના પ્રશ્ન, ક્વેરી ના નિરાકરણ કે જવાબો સોશિયલ મીડિયા પર શેર કરી એ એક યુઝર જેવા અન્ય ઘણા યુઝરોના પ્રશ્ન,ક્વેરી નું નિરાકરણ કરી શકાય છે સોશિયલ મીડિયા ના મુખ્ય ફાયદો ખુબ જ નજીવા ખર્ચે લોકો સુધી પહોંચી શકાય છે જેમાં મેસેજ, માહિતી, કોલ(ઓડિયો વીડિયો), નો સમાવેશ થાય છે અને લોકો પણ સમાન માધ્યમમાં હોવાથી તરત જ મળે છે.

નુકસાન

ISBN : 978-93-5598-308-4

લોકો વર્કિંગ અવર્સમાં દરમિયાન કાર્ય છોડી સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરે છે. રાત્રે અંધારામાં લાંબો સમય ડિવાઇસનો ઉપયોગ સોશિયલ મીડિયા માટે કરે છે જેથી શારીરિક માનસિક નુકશાન થાય છે. આજના યુગમાં નાણાં પણ કિમતી લોકોનો ડેટા છે અને સોશિયલ મીડિયા ડેટા મેળવવા માટેનું એક ખૂબ જ સરળ માધ્યમ બની ગયું છે જેનાથી લોકો ફિશિંગ,ટાર્ગેટ અટેક, ઑનલાઇન ફ્રૉન્ડ, વગેરેનું પ્રમાણ વધ્યું છે. લોકો સોશિયલ મીડિયા દ્વારા સારી વસ્તુઓને જોવે અને શેર કરે છે પરંતુ ખોટી વસ્તુઓ મેં પ્રસારણ ઝડપ થોડી વધારે હોય છે તેથી સોશિયલ મીડિયા પર પોસ્ટ કરતા પહેલા તેના હકારાત્મક-નકારાત્મક બંને પાસા જોઈ પોસ્ટ કરવું જોઈએ. આથી સરકાર દ્વારા અફવાઓ રોકો, તેવા અભિયાનો ચલાવવામાં આવે છે જેમાં સોશિયલ મીડિયા ના સંસ્થાપક મદદ પણ કરે છે. જ્યારે એક જ સમયે સોશિયલ મીડિયા પર વધારે લોકો આવતા ઘણીવાર સર્વર ડાઉન સમસ્યાનો સામનો કરવો પડે છે જેથી પ્રોફેશનલ કામ કરતા લોકોને થોડી અગવડતા ઉભી થાય છે. ઘણા લોકો પોતાનું અગત્યનું કામ છોડી સોશિયલ મીડિયા નો ઉપયોગ કરે છે જેથી અમૂલ્ય સમયની બરબાદી થાય છે ઘણા લોકોને સોશિયલ મીડિયાની લત લાગી જાય છે પરિણામે આ લોકોને વ્યસન મુક્ત કેન્દ્રમાં મોકલવા પડે છે.

સમાપન

આજના સમયમાં સોશિયલ મીડિયા સાથે જોડાણ અદ્યતન માહિતી મેળવવા અને મોકલવા માટે ખૂબ જ જરૂરી છે પરંતુ સોશિયલ મીડિયાનો સંયમિત અને સ્માર્ટ ઉપયોગ થી લાઇબ્રેરી પોતે અને યુઝરને ઓછામાં ઓછા ખર્ચે ને સારામાં સારી સેવા પૂરી પાડી શકે છે

સંદર્ભ

1. Published by Statista Research Department, & 13, D. (2021, December 13). Facebook users by country 2021. Statista. Retrieved January 6, 2022, from https://www.statista.com/statistics/268136/top-15-countries-based-on-number-of-facebook-users/#:~:text=There%20are%20over%20290%20million,terms%20of%20Facebook%20audience%20size.
2. *Instagram: Users by country*. (2021, July 21). Statista. https://www.statista.com/statistics/578364/countries-with-most-instagram-users/
3. *What is social media? - Definition from Techopedia*. (2011, November 2). Techopedia.com. https://www.techopedia.com/definition/4837/social-media

ISBN : 978-93-5598-308-4

સામાજિક પરિવર્તનમાં ગ્રંથાલયની ભૂમિકા: સમાજશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિકોણ

ડૉ. સંજય પટેલ, આસી.પ્રોફેસર, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી
ડૉ. ભાગ્યશ્રી રાજપૂત, આસી.પ્રોફેસર, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

સારાંશ) Abstract) :-

‘ગ્રંથાલય’ એટલે સમાજની સામાન્ય પરિસ્થિતિઓથી માંડી ગંભીર સામાજિક સમસ્યાઓનો દસ્તાવેજ પૂરું પાડતી, તેમજ જ્ઞાન, માહિતી અને પ્રેરણા પૂરું પાડતી સંસ્થા. ગ્રંથાલય એવું માધ્યમ છે કે જે સમાજને જડમૂળથી પરિવર્તિત કરી દેવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. સમાજના સભ્યો દ્વારા થતા જ્ઞાન, માહિતી કે વિચારોની આપ-લે મોટેભાગે મૌખિક સ્વરૂપે થતી હોય છે. પરંતુ જ્યારે લેખિત દસ્તાવેજનું સર્જન થાય છે ત્યારે તેને વ્યવસ્થિત સંગ્રહ કરી લોકો સુધી પહોંચાડવાનું કાર્ય ગ્રંથાલય કરે છે. સમાજનાં જુદા-જુદા ક્ષેત્રો જેમ કે, કુટુંબ, લગ્ન, ધર્મ, આર્થિક વ્યવસ્થા, આરોગ્ય સંભાળ, શિક્ષણ હોય કે સંશોધન, વેપાર હોય કે ઉદ્યોગ સંસ્થાકીય માહિતીને ઉપલબ્ધ કરાવી સમાજને નવી દિશા તરફ ગતિશીલ બનાવે છે. પરંપરાગત સાદા ગ્રંથાલયો/પુસ્તકાલયો હવે આધુનિક ડિજિટલ લાયબ્રેરી બની ગયા છે, તેમ પરંપરાગત સમાજને પણ આધુનિક ડિજિટલ બનાવ્યું છે. ગ્રંથાલય માહિતી/જ્ઞાનને પુસ્તકો, જર્નલ્સ, મેગેઝીન, સંશોધન લેખો, થીસીસ વગેરેને પ્રિન્ટ અને વિજાણું માધ્યમનાં સ્વરૂપે એકત્રિત કરે છે, સંગ્રહિત કરે છે, પ્રક્રિયા કરે છે, ગોઠવે છે, પ્રસારિત કરે છે અને તેનું વિતરણ કરે છે. આધુનિક ભારત સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય, શૈક્ષણિક વિકાસ તરફ ગતિ કરી રહ્યો છે ત્યારે ગ્રંથાલયો પણ વિકસિત અને પરિવર્તિત બન્યા છે. સતત પરિવર્તિત પામતું ગ્રંથાલય અને તેની સામગ્રી સમાજને કેવી દિશા તરફ પરિવર્તિત કરાવે છે, સમાજમાં થતું પરિવર્તન વિધાયક છે કે વિઘાતક, ખાસ કરીને સમાજમાં પરિવર્તન લાવવામાં ગ્રંથાલય કેવી ભૂમિકા ભજવે છે, તે વિશે પ્રસ્તુત લેખમાં છણાવટ કરવામાં આવી છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words) :- સમાજ, ગ્રંથાલય, સામાજિક પરિવર્તન, ભૂમિકા, આધુનિકતા

પ્રસ્તાવના :-

ગ્રંથાલય/પુસ્તકાલયનું સર્જન સમાજનાં સભ્યો દ્વારા જ કરવામાં આવે છે. સમાજને નવી દિશા, નવી ગતિ અને નવું બળ પ્રદાન કરવામાં ગ્રંથાલય મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. એ સંદર્ભે જોતા, સમાજ અને ગ્રંથાલય બન્ને પરસ્પર સંકળાયેલા છે. સમાજની જરૂરિયાત માટે પુસ્તકાલય અસ્તિત્વમાં છે, એ જ રીતે ગ્રંથાલયને વેગ આપવા, નવીન માહિતી પ્રદાન કરવા

ISBN : 978-93-5598-308-4

સમાજનાં સભ્યોની જરૂરિયાત છે. ગ્રંથાલયને એક એવી સામાજિક સંસ્થા ગણાવી શકાય કે જે વ્યક્તિનું સામાજીકિકરણ કરવામાં, ધોરણો, મૂલ્યો, સહકારનું સિંચન કરવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. ગ્રંથાલયનાં પુસ્તકો અને અન્ય સામગ્રીઓ દ્વારા સંચિત જ્ઞાનનું પ્રસારણ અને પ્રસાર થાય છે, જે સમાજને ઘડવામાં મદદરૂપ બને છે. ઔપચારિક અને બિન-ઔપચારિક શિક્ષણની શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં, સંશોધન અને વિકાસમાં, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં, આધ્યાત્મિક અને વૈચારિક ક્ષેત્રોમાં, સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ અને મનોરંજન વગેરેમાં પુસ્તકાલયો અનિવાર્ય બની રહે છે.

❖ ગ્રંથાલય અને સમાજ-:

જ્ઞાન અને માહિતીથી ભરપૂર આજનાં ટેક્નોલોજીકલ યુગમાં સમાજ અને ગ્રંથાલય બંને ખૂબ જ ઝડપથી ટેક્નોલોજીયુક્ત બની રહી રહ્યા છે. આધુનિક સમાજ એક એવો સમાજ છે કે જે પરંપરાગત ધોરણો, મૂલ્યો સાથે જોડાયેલ રહેતો હોવા છતાં આધુનિકતાને વરેલો છે. આધુનિકતા મુખ્યત્વે પ્રાપ્ત થયેલ માહિતી, જ્ઞાનનું આદાન-પ્રદાન, ક્રિયા-આંતરક્રિયા દ્વારા જ શક્ય બને છે. સમાજનો વિકાસ અને વિનાશ માહિતી કેવા પ્રકારની વિસ્તરે છે તેના પર આધાર રાખે છે. જો કે માહિતી કયા માધ્યમથી મળે છે, કોના દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ મહત્વનું બને છે. આથી જ સમાજનું મુખ્ય એકમ ગ્રંથાલય એવું માધ્યમ છે કે જેના દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ માહિતી યોગ્ય હોય છે. પ્રાચીન ગ્રંથાલયો માત્ર દસ્તાવેજી સ્વરૂપનાં જ હતા. જયારે હવે અનેક સુવિધાઓને પરિણામે ઓનલાઈન માધ્યમથી દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. જેના દ્વારા સમાજમાં આર્થિક વિકાસ સ્તર સુધર્યો છે, માહિતી ત્વરિત અને સરળતાથી પ્રાપ્ત થવા લાગી છે. માર્ટિન (Martin William : 1995) મુજબ, સંસાધનો પ્રિન્ટમાં હોય, બિન-પ્રિન્ટ/ઈલેક્ટ્રોનિક અથવા કોઈપણ ફોર્મેટમાં હોય, પણ સામાજિક પરિવર્તન અને આર્થિક વિકાસની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે માહિતી મુખ્ય બની રહે છે.

સમાજમાં સતત અવિરતપણે થતી માહિતીની આપ-લે દ્વારા સમુદાય, નગર અને વિશ્વના લોકો વચ્ચેનું સાતત્ય ટકી રહે છે, જેમાં પછાત વિસ્તારોનાં ગ્રંથાલાયોથી માંડી વિશાળ નગરોનાં ગ્રંથાલયો મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. નવોકોચા (Nwokocha : 2004) સાર્વજનિક પુસ્તકાલય વિશે જણાવે છે તે મુજબ, સમુદાય અથવા નગર જ્યાં તે સ્થિત છે ત્યાંના રહેવાસીઓની સામાન્યતાને સેવા આપવા માટે ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવામાં આવી રહી છે. અન્ય પુસ્તકાલયોની તુલનામાં ત સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં સૌથી વધુ મુલાકાતીઓનો સમાવેશ થાય છે કારણ કે તેનો ઉપયોગ કોણ કરી શકે તેના પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી. (According to Nwokocha, public library is defined as it is being established to serve the generality of the residents of the community or town where it is located. Compared to other libraries it has about the most heterogeneous clientele as there is no restriction as to who can use it.)

જુદા-જુદા ધોરણો, મૂલ્યો, રીત-રીવાજો, માન્યતાઓ, સામાજિકીકરણ, ખોરાક, પોશાક, જીવનશૈલી, ભાષાશૈલી વગેરેના સંમિશ્રણથી સમાજ બને છે. જેમાં ક્યાંક તથ્યો, તાર્કિકતાની સાથે સાથે અંધશ્રદ્ધા, ધોરણભંગ, વિમુખતાની સ્થિતિ પણ જોવા મળે છે. આથી જ ગ્રંથાલય જેવી સંસ્થા સામાજિક માનવીઓમાં સહકાર, સામાજિક અનુરૂપતા અને અનુકૂળતા બનાવી રાખવા, બૌદ્ધિક જ્ઞાન આપવા મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. આ સંદર્ભમાં રોબરસન (Roberson A. A. : 2005) મુજબ, પુસ્તકાલય એ એક સંસ્થા તરીકે છે જે વ્યક્તિઓ માહિતી મેળવી શકે તેવા બૌદ્ધિક ઉત્પાદનોનું સંચાલન કરે છે. (According to Roberson, a library is as an institution that manages the intellectual products that individuals can gain access.)

ઘણા વિદ્વાનોએ ગ્રંથાલયને મંદિર, પૂજાનું ઘર, જ્ઞાનની દેવીનું ઘર તરીકે પરિભાષિત કરેલ છે. આ બાબત જ સમાજમાં ગ્રંથાલયનું સ્થાન અને મહત્વ દર્શાવે છે. IFLA/UNESCO (IFLA - International Federation of Library Associations and Institutions, UNESCO - The United Nations Educational, Scientific and Cultural

ISBN : 978-93-5598-308-4

Organization) પબ્લિક લાયબ્રેરી મેનિફેસ્ટો મુજબ, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય એ જ્ઞાનનું સ્થાનિક પ્રવેશદ્વાર છે, જે આજીવન શિક્ષણ, સ્વતંત્ર નિર્ણય લેવા અને વ્યક્તિગત અને સામાજિક જૂથોના સાંસ્કૃતિક વિકાસ માટે મૂળભૂત સ્થિતિ પ્રદાન કરે છે. જ્ઞાન એ એક મહત્વપૂર્ણ સંસાધન છે અને જાહેર પુસ્તકાલય માત્ર એક સાંસ્કૃતિક સંસ્થા નથી પણ લોકોના મન દ્વારા આવશ્યક કલ્યાણ પણ છે. (IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1997).

ગ્રંથાલય શાસ્ત્રી બરનેશ મુજબ, સમાજમાં સામાજિક વારસો એ લોકોના વિચારો, મંતવ્ય, રીતરીવાજ, માન્યતા વગેરે દ્વારા પ્રગટ થાય છે. આ સામાજિક વારસો એક પેઢીમાંથી બીજી પેઢીમાં હસ્તાંતરિત થાય છે. હસ્તાંતરણનાં આ કાર્યમાં શિક્ષણ અને માહિતી અનિવાર્ય બની રહે છે. આ સંદર્ભમાં જોઈએ તો ગ્રંથાલય શાસ્ત્રી હર્ટઝલર ગ્રંથાલયને સમાજમાં સામાજિક વારસાનું વહન કરનાર સંસ્થા તરીકે ગણાવે છે.

ભારતમાં પુસ્તકાલય વિજ્ઞાનના પિતા ડો. સિયાલી રામામૃત રંગનાથન છે. તેઓએ ગ્રંથાલયને મહત્વની સામાજિક સંસ્થા ગણાવેલ છે. તેમણે સમાજમાં ગ્રંલાલયનાં મહત્વને દર્શાવતા ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો/સૂત્રો આપેલ છે (રંગનાથન : 1931):

1. પુસ્તકો ઉપયોગ માટે છે.
2. દરેક વાચકને તેનું પુસ્તક મળવું જોઈએ.
3. દરેક પુસ્તકને તેનો વાચક મળવો જોઈએ.
4. વાચકનો સમય બચાવવો.
5. ગ્રંથાલય એ એક વર્ધનશીલ સંસ્થા છે.

ઉપર્યુક્ત દર્શાવેલ સિદ્ધાંતોને આધારે કહી શકાય કે, ગ્રંથાલયનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય સામાજિક માનવના ઐતિહાસિક કે વર્તમાન વિચારો-માન્યતાઓ, માહિતી અને જ્ઞાનના સંગ્રહ દ્વારા તેને બધા માટે ઉપલબ્ધ કરાવીને સમાજની સેવા કરવાનો છે.

❖ ગ્રંથાલયની જરૂરિયાત અને સામાજિક પરિવર્તન-:

ગ્રંથાલયને સમાજનું મહત્વનું એકમ અને સંસ્થા ગણવા કરતાં તેની જરૂરીયાતનાં માધ્યમ તરીકે વધુ પરિભાષિત કરી શકાય. કારણ કે ઈતિહાસ રહ્યો છે કે પુસ્તકો, વાંચન અને લખાણ દ્વારા જ સમાજમાં ક્રાંતિ થઇ છે, સામાજિક પરિવર્તનો આવ્યા છે. આથી જ ઓયરોન્કે અદેબાયો (Oyeronke Adebayo : 2012) ગ્રંથાલયના મહત્વને કોઈપણ રાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ, વંશીયતા, ભાષા, વગેરેને ધ્યાનમાં લીધા વિના આર્થિક, સામાજિક અને રાજકીય વિકાસ માટે નિર્ણાયક પરિબળ તરીકે ગણાવે છે. સમાજમાં ગ્રંથાલયની જરૂરિયાત અને તેના થતું પરિવર્તન નીચેની બાબતોથી સમજી શકાય છે :-

1. સમાજનાં સભ્યોને શિક્ષિત કરવા ઉપરાંત નાગરીકો ફરજો અને અધિકારો તથા પોતાની જવાબદારીઓ પ્રત્યે જાગૃત થાય તે માટે ગ્રંથાલયોની જરૂરીયાત રહેલી છે. ઉપરાંત જુદી-જુદી શાળા, કોલેજ, યુનિવર્સિટી કે અન્ય કોઇપણ સ્થળે ગ્રંથાલય ઔપચારિક શિક્ષણ પૂરું પાડે છે. જે સમાજમાં પરિવર્તન માટે નિર્ણાયક બને છે. સાથે જ બિન-ઔપચારિક શિક્ષણ અને સતત સ્વ-શિક્ષણને સમર્થન આપી, નિરક્ષરતા જેવી ગંભીર સામાજિક સમસ્યાને નાબૂદ કરવામાં ફાળો આપતી સંસ્થા છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

2. માહિતીપ્રદ ગ્રંથાલય સામાન્ય લોકોની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવવામાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે. ગ્રંથાલયની સ્થાનિક, પ્રાદેશિક, રાષ્ટ્રીય, આંતરરાષ્ટ્રીય, ઐતિહાસિક, વર્તમાન એમ સર્વાંગી માહિતી એકત્રિત કરવાની અને તેને સરળતાથી ઉપલબ્ધ કરાવવાની ચોક્કસ જવાબદારી છે.
3. ગ્રંથાલય પ્રત્યેક સમાજના સાંસ્કૃતિક વારસાને એકત્રિત અને સાચવી શકે છે. આનાથી લોકો તેમની સાંસ્કૃતિક જાગૃતિને સમૃદ્ધ બનાવવામાં સક્ષમ બનશે, પરિવર્તન પામતા સમાજમાં ઐતિહાસિક સંસ્કૃતિની માહિતી મેળવવા ગ્રંથાલય અનિવાર્ય છે.
4. સમાજના મોટાભાગના લોકો નવરાશની પ્રવૃત્તિમાં પણ માહિતીની આપ-લે, પુસ્તકોનું વાંચન કરતા હોય છે આથી લોકોને વાંચન માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં અને પરિવર્તન તેમજ નવરાશ સમયની પ્રવૃત્તિ માટે માહિતી પ્રદાન કરવામાં ગ્રંથાલયની જરૂરિયાત રહેલ છે.
5. લેખિત દસ્તાવેજો દ્વારા વ્યક્તિના વિચારો, માન્યતાઓને બદલી શકાય છે. આથી જ સમાજમાં વિવિધ સામાજિક સંઘર્ષો, સમસ્યાઓ અને તેમના નિયંત્રણ માટેના વિવિધ પગલાંને સમજવામાં ગ્રંથાલયની જરૂરીયાત છે.

સામાજિક ક્ષેત્રે જાગૃતિ લાવવા, સશક્તિકરણમાં, સમુદાયોના સંબંધો મજબૂત કરવામાં માહિતીની જરૂરીયાત અને યોગ્ય માહિતીનો ફેલાવો જરુરી બની રહે છે. આથી જ સમગ્ર વિશ્વમાં, વિકસિત અને વિકાસશીલ બંને દેશોમાં, ઘણા સમુદાયોમાં ગ્રંથાલયનો હેતુ જ્ઞાન, વ્યક્તિગત કૌશલ્યો, નાગરિક કૌશલ્યો અને જીવનભર શિક્ષણના સતત વિકાસ માટે માહિતી પ્રદાન કરવાનો છે. સમુદાયોને તેમના ભૂતકાળ, વર્તમાન અને ભવિષ્ય સાથે સાંકળી, લોકોને જરૂરી જ્ઞાન અને માહિતી સુધી પહોંચાળવાનું માધ્યમ ગ્રંથાલય બને છે. સામાજિક સમુદાયના સશક્તિકરણમાં યોગદાન આપવામાં ગ્રંથાલયની જરૂરીયાત રહેલ છે.

❖ ગ્રંથાલયની ભૂમિકા અને પરિવર્તિત સમાજ-:

સમાજના સામાજિક, આર્થિક, શૈક્ષણિક, રાજકીય, ટેક્નોલોજીકલ વિકાસ અને પરિવર્તનની સાથે સાથે જ્ઞાન, માહિતીમાં સતત વધારો અને સુધારો થતો જાય છે. દિન-પ્રતિદિન માહિતીમાં આવતી નવીનતા ગ્રંથાલયની ભૂમિકામાં પરિવર્તન લાવે છે. પરંપરાગત મુજબનું સાદું ગ્રંથાલય હવે આધુનિક ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી ચાલતું ઓનલાઈન ગ્રંથાલય બની ચૂક્યું છે. ગ્રંથાલયની જેમ જ ઈન્ટરનેટ માહિતી મેળવવાનું માધ્યમ બની ગયું છે જેનાથી સમાજમાં માહિતીની અસમાનતા દૂર થઈ છે. માહિતી અને સંચાર ટેક્નોલોજી સાથે, વિકસિત અને વિકાસશીલ રાષ્ટ્રો વચ્ચે માહિતીની ઉપલબ્ધતા અને ઉપયોગમાં વ્યાપક અંતર અથવા અસમાનતા છે, તેનું મુખ્ય કારણ ટેક્નોલોજીકલ સુવિધાનો અભાવ ગણાવી શકાય. ઓરકપોર (Orakpor : 2007) મુજબ, ગ્રંથાલયો વપરાશકર્તાઓને યોગ્ય માહિતી માટે, યોગ્ય સ્વરૂપમાં અને યોગ્ય સમયે ઇન્ટરનેટ પર આપી શકવા સક્ષમ બની છે. માહિતી અને સંચાર તકનીકના ઉદભવ સાથે, માહિતી મેળવવાના માધ્યમો પણ બદલાયા છે કારણ કે ઘણા વપરાશકર્તાઓ ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી માહિતી મેળવવા ઓનલાઈન જ ગ્રંથાલયોની મુલાકાત લેતા થયા છે, હવે રૂબરૂ જવાની જરૂરીયાત રહી નથી. ઓનલાઈન માધ્યમથી પુસ્તકો, જર્નલ્સ, મેગેઝિન્સ, થીસીસ કે અન્ય લેખિત માહિતી ગ્રંથાલયો દ્વારા પીડીએફ સ્વરૂપે સરળતા થી ઉપલબ્ધ કરાઈ રહી છે. જે સમાજના અનેક ક્ષેત્રે ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, સંશોધનકર્તાઓ કે સામાન્ય નાગરીકો માટે ઉપયોગી બની રહે છે. શાળા, કોલેજ, યુનિવર્સિટીના ગ્રંથાલયોની જેમ જ જાહેર ગ્રંથાલયો પણ પ્રિન્ટ અને ઇલેક્ટ્રોનિક એમ બંને રીતે માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

જે. કે. ખન્ના (Khanna, 1987) મુજબ, પુસ્તકાલયો વિનાના સમાજનું કોઈ મહત્વ નથી અને સમાજ વિના પુસ્તકાલયનું કોઈ મૂળ નથી તેથી જ જાહેર પુસ્તકાલયને 'સામાજિક સંસ્થા' તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે તેની સાંસ્કૃતિક પ્રગતિ માટે સમાજની ઉપજ છે. આ સંદર્ભમાં જોઈએ તો પરિવર્તિત સમાજ માં ગ્રંથાલયની જવાબદારી છે કે સમાજના સભ્યોને શિક્ષિત, સતત નવી માહિતીથી અવગત રાખવી. સમુદાયના પ્રત્યેક નાગરિકને જાગૃત બનાવવું તેમજ સમાજ વ્યવસ્થાને જાળવી રાખવું.

❖ **ગ્રંથાલય અને સમાજ – સમાજશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિકોણ-:**

પ્લેટો અને એરીસ્ટૉટલે માનવીને સામાજિક પ્રાણી તરીકે પરિભાષિત કર્યો છે .સમાજશાસ્ત્રના પિતા ઓગસ્ટે કોમ્ટે (1857-1798) લગ્ન, કુટુંબ અને સમુદાય તેમજ અસંખ્ય સામાજિક બંધારણો અને પ્રક્રિયાઓ , ધોરણો ,મૂલ્યો તેમજ સમાજના પ્રત્યેક ક્ષેત્રોનો અભ્યાસ કરવા પર ભાર મૂકયો છે .જટિલ સમાજનો અભ્યાસ ખૂબ જ મુશ્કેલ કાર્ય છે ,જેને સરળ બનાવવા ગ્રંથાલયમાં સમાજ વિશેની માહિતી ઉપયોગી બની રહે છે .ગ્રંથાલયમાંથી પ્રાપ્ત થતી માહિતી સમાજના વ્યક્તિઓ દ્વારા જ તેમાં ઉમેરો કરવામાં આવે છે .ગ્રંથાલય એકમાત્ર એવું માધ્યમ ગણાવી શકાય કે જ્યાં પ્રત્યેક વિજ્ઞાનો જેમ કે ,સમાજશાસ્ત્ર ,ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, રાજકીય વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ, મનોવિજ્ઞાન અને નીતિશાસ્ત્ર જેવી કેટલીક બૌદ્ધિક શાખાઓની લેખિત માહિતી પ્રાપ્ત થઇ શકે છે .

માનવ સમાજ વિકસિત ,અવિકસિત ,અલ્પવિકસિત ,પછાત ,મૂડીવાદી ,ગરીબ એમ જુદા-જુદા સ્તરોની વ્યક્તિઓ નો બનેલો છે .જેઓ અનેક જ્ઞાતિ ,પેટા-જ્ઞાતિ ,ધર્મમાં વહેચાયેલા છે .સમાજમાં પ્રત્યેક સ્તરે અસમાનતા હોવા છતાં ગ્રંથાલય જેવી સંસ્થા સમાજમાં સમાનતા સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરે છે .ગ્રંથાલયનો સંપર્ક કરનાર વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષણવિદો, શિક્ષકો ઉપરાંત ગૃહિણીઓ ,દુકાનદારો, વેપારીઓ, ટેકનિશિયન, અમલદારો, કારકુન, એન્જિનિયરો, ડૉક્ટર, બૌદ્ધિકો, મિકેનિક્સ, કૃષિકારો, ખેડૂતો, મજૂરો વગેરે હોઈ શકે .સમાજમાં લોકોના આ વિવિધ જૂથોના જ્ઞાનની રુચિ ,મનોરંજન ,શોખ તેમની માનવ જરૂરિયાતો અનુસાર તેઓનું વાંચન ખૂબ જ વૈવિધ્યસભર છે .પ્રત્યેક વર્ગના લોકોને લેખિત માહિતી પ્રાપ્ત કરવા, પ્રસારિત કરવા, ગોઠવવા અને સંચાલિત કરવાની જવાબદારી ગ્રંથાલયની છે .ગ્રંથાલયની મુખ્ય ભૂમિકા ગ્રામ્ય ,પ્રદેશ ,રાષ્ટ્રીય સ્તરે અને અન્ય સમુદાયમાં ગ્રંથાલયના વપરાશકર્તાઓને શ્રેષ્ઠ માહિતી સુવિધાઓ પૂરી પાડવાની છે .એ રીતે જોતા ગ્રંથાલય અને સમાજ એકબીજા સાથે જોડાયેલા અને પરસ્પર નિર્ભર છે .

ગ્રંથાલયો સમાજની સંસ્કૃતિને હુબહુ દર્શાવે છે .રત્થ નામના વિદ્વાને જાહેર પુસ્તકાલયો તેની સામાન્ય સંસ્કૃતિનું બેરોમીટર ગણાવ્યું છે (Rath, 1996) .સંસ્કૃતિ સામાજિક જૂથના સભ્યો દ્વારા વહેંચાયેલી માન્યતા, મૂલ્યો, ધોરણો, વ્યવહાર, ભાષા અને તકનીકી ધરાવતા સામાજિક જૂથના જીવન માર્ગને આવરી લે છે .સંસ્કૃતિ એ સમાજના સભ્યો અથવા સમાજની અંદરના જૂથોની જીવનશૈલીનો ઉલ્લેખ કરે છે .તેમાં તેઓ કેવી રીતે પોશાક પહેરે છે, તેમના લગ્નના રિવાજો અને પારિવારિક જીવન, તેમના કામની રીતો, ધાર્મિક વિધિઓ અને નવરાશની પ્રવૃત્તિ) Giddens: (1997નો સમાવેશ થાય છે .સ્થાનિક સમુદાયમાં વિવિધતામાં સ્થાનિક સંસ્કૃતિના સંગ્રહ, જાળવણી અને પ્રચાર માટે મુખ્ય સંસ્થા તરીકે ગ્રંથાલય હોવું જોઈએ .વિકાસશીલ સમાજમાં જાહેર ગ્રંથાલયો ,

ISBN : 978-93-5598-308-4

ખાનગી ગ્રંથાલયો અને શૈક્ષણિક સંસ્થાના ગ્રંથાલયો સાંસ્કૃતિક વારસો જાળવી રાખે છે, સાંસ્કૃતિક અભિવ્યક્તિના તમામ સ્વરૂપોની માહિતી પ્રદાન કરે છે, આંતર-સાંસ્કૃતિક સંવાદને પ્રોત્સાહન આપવાના પ્રયાસો કરે છે, સાંસ્કૃતિક વિવિધતાને સમર્થન આપે છે અને મૌખિક પરંપરાને સમર્થન આપે છે (Venkatappaiah, 2007). આમ , ગ્રંથાલયો ભલે ખાનગી હોય કે જાહેર હોય પરંતુ સમાજને લેખિત સ્વરૂપમાં ગ્રંથાલયો દ્વારા જ જાણી શકાય.

❖ ઉપસંહાર-:

સમાજના પ્રત્યેક સભ્યોમાં સ્વ-સશક્તિકરણ વિકસાવવા, આર્થિક, શૈક્ષણિક, સામાજિક અને રાષ્ટ્ર વિકાસમાં ગ્રંથાલયની મુખ્ય ભૂમિકા રહેલ છે. જી. એલ. ત્રેહાન (Trehan : 1980)ના મતે, સમુદાયને પુસ્તક સેવા પૂરી પાડવી એ ગ્રંથાલયનું સામાજિક કાર્ય છે. ગ્રંથાલયએ એકમાત્ર સંગઠિત સામાજિક સંસ્થા છે જે પુસ્તકો વાંચવાની ટેવને પ્રોત્સાહન આપે છે. કોઇપણ સત્ય અને સમાજોપયોગી માહિતીનો વિસ્તાર કરવો એ ગ્રંથાલયોનો નૈતિક અધિકાર છે. ગ્રંથાલયોએ સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને શૈક્ષણિક વિકાસ પર પ્રિન્ટ અને ઈલેક્ટ્રોનિક બંને સ્વરૂપે માહિતી સંસાધનો લોકોને સરળતાથી બની શકે અને સમુદાયોને સાક્ષર બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સમાજના છેવાડાના લોકો સુધી, વંચિત, ગરીબ, પછાત સમુદાયના જીવનમાં ગુણવત્તાયુક્ત સુધારો લાવવા તેમજ શિક્ષણથી વંચિત રહેલ સમુદાયોને શિક્ષિત કરવા ગ્રંથાલયોએ આગવા પગલાં ભરવાની જરૂરિયાત છે.

માહિતીનાં યુગમાં માહિતીની માંગ દિન-પ્રતિદિન વધતી જાય છે. વિશ્વના મોટાભાગના ગ્રંથાલયો જ્યારે ઇન્ટરનેટથી કનેક્ટ થઇ રહ્યા છે ત્યારે માહિતી વિસ્ફોટક પણ થઇ જ રહ્યું છે. સમુદાયો સુધી યથાર્થ માહિતી પહોંચે તે જરૂરી છે. આથી જ ગ્રંથાલયોમાં માહિતીને અસરકારક અને કાર્યક્ષમ રીતે એકત્રિત કરવા, ગોઠવવા અને પ્રસારિત કરવા માટે વ્યાવસાયિક રીતે લાયકાત ધરાવતા અને પ્રશિક્ષિત ગ્રંથપાલો, કર્મચારીઓની જરૂર છે. તેમની પાસે સારી સંચાર કૌશલ્યતા, પ્રત્યેક વ્યક્તિને તેને જોઈતું પુસ્તક પ્રાપ્ત થઇ રહે તે માટે આવડત, સૂઝ પણ હોવી જોઈએ તો જ ગ્રંથાલયો સામાજિક સંસ્થા તરીકે યોગ્ય ભૂમિકા નિભાવી શકશે.

❖ સંદર્ભસૂચિ-:

1. Giddens, Anthony. (1997). Sociology; 3rd Edn. Polity Press; Cambridge.
2. IFLA/UNESCO. Public Library Manifesto, (1994) Available at http://www.ifla.org/publiclibrarv/iflaunesco-public-iibrary-manifesto
3. Khanna, J. K. (1987). Library and Society; Ess Ess Publications; New Delhi.
4. Laura Juchnevič (2014), Library Roles In Changing Society, ‘Social Transformations in Contemporary Society’’, ISSN 2345-0126 (online) http://stics.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/08/STICS_2014_2_120-130.pdf
5. Libraryand Information Centres : Concept And Role In Society https://nios.ac.in/media/documents/SrSecLibrary/LCh-001.pdf
6. Martin William J. (1995). The Global information society, 2nd edn; Aslib Grower; England, p. 233

ISBN : 978-93-5598-308-4

7. Murugan and Krishna (2018) Role Of Library In Changing Society, https://www.researchgate.net/publication/323935597_ROLE_OF_LIBRARY_IN_CHANGING_SOCIETY
8. Nwokocha, U. (1993). Resources utilization by adults in Nigeria- the case study of two public libraries. International Information and Library Review, 25(1), 88
9. Orakpor, A. M. (2007). The internet and information resources for state and public library development in the 21st century. Anambra State Library and Information Science digest, 1(1), 37-42.
10. Oyeronke, Adebayo. (2012). Information as an economic resource: the role of public libraries in Nigeria. Chinese Librarianship: an International Electronic Journal, 34. Available at www.iclc.us/cliej/cl34oyeronke.pdf
11. Rath, Pravakar. (1996). Public Library Finance; Pratibha Prakashan; Delhi.
12. Roberson, A. A. (2005). The use of library information materials by the academic staff in state universities in Nigeria. African Journal of librarianship, 10(2), 48-57.
13. Role of Libraries and Information Centres in Modern Society. (2017). Retrieved from http://egyankosh.ac.in/handle/123456789/33044
14. Roziya, Abu; Marty, Grace and Marry, Carroll. (2011). The role of the rural public library in community development and empowerment. The International Journal of the Book, 8(2), 63-74.
15. Trehan, G. L. (1980). Library services for a developing society. ILA Bulletin, XVI (1-2), (Jan-June 1980).
16. Venkatappaiah, Valega. Need for a state policy for public library and information system and services, In Proceedings of National Seminar on Legislation Based Rural Library service in India. Ranganathan Society for Book Culture, Library and Information Studies, North East Chapter, Imphal, 8-10 Sept 2007.
17. રંગનાથન એસ .આર (1931) .ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો ,મદ્રાસ ગ્રંથાલય સંગઠન ,મદ્રાસ

ISBN : 978-93-5598-308-4

તોલાણી કેમ્પસના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા ICT નો ઉપયોગ - એક અભ્યાસ

નીશા મહારાજ-આસી.પ્રોફેસર, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી,
પરમાર ખુશ્બુ એસ. –લાયબ્રેરીયન, એલ.જે.ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ અપ્લાઈડ સાયન્સ

સારાંશ –

ICT ના આવિષ્કરાથી ગ્રંથાલયમાં ઘણા બદલાવ આવ્યા છે. દરેક ગ્રંથાલયો અત્યારે ડિજિટાઈઝેશન તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યા છે. આ અભ્યાસ દ્વારા તોલાણી કેમ્પસમાં ગ્રંથાલયમાં ICT ની સગવળતા અંગેનો ખ્યાલ પ્રાપ્ત થશે. તેમજ આપેલ તારણો દ્વારા ICTના ઉપયોગીતા અંગે ખ્યાલ મેળવી વધુ ઉપયોગ માટેના અવરોધો દૂર કરવા માટેની ભલામણ કરતા ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ વધારવા માટેના પ્રયાસો પણ કરી શકાશે.

કી વર્ડસ – ICT, ICT IN LIBRARIES, TOLANI CAMPUS, USAGE OF ICT

પ્રસ્તાવના – ICT ના ઉપયોગ દ્વારા આજે દરેક ક્ષેત્રમાં નવિન્ય આવેલ છે. દરેક દેશનો વિકાસ ICT, ઉપયોગ, તેની ઝડપ,અને તેની આવધુત પર રહેલો છે. દેશની સમૃધ્ધતા દેશમાં ઉપયોગ થતી ટેકનોલોજી પર આધારિત છે. દરેક ક્ષેત્રમાં જ્યારે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. ત્યારે ગ્રંથાલય પણ તેમાં પાછળ નથી. ટેકનોલોજીના ઉપયોગી ગ્રંથાલય આજે મહત્વની સેવાઓ ઓછા સમયમાં અસરકાર રીતે આપી રહ્યુ છે.

તોલાણી કેમ્પસના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા

- તોલાણી કેમ્પસમાં રહેલ વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ કરવો
- પુસ્તકાલય સંગ્રહ અને હેતુ વિશે અભ્યાસ કરવો
- પુસ્તકાલયની મુલાકાત લેવાનો હેતુ જાણવો
- ICTનો ઉપયોગનો હેતુ જાણી શીક્ષણમાં કઈ રીતે મદદરૂપ થાય છે. તે જાણવું.
- તોલીણી કેમ્પસમાં ICTના ઉપયોગ કરવામાં આવતા અવરોધો જાણવા.

પધ્ધતિ –

આ અભ્યાસ તોલાણી કેમ્પસમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓમાં ICT ઉપયોગની પેટર્ન જાણવા સુધી સિમીત છે. આ અભ્યાસ એ સર્વેક્ષણ પધ્ધતી પર આધારિત છે. જેમાં તૈયાર કરેલ પ્રશ્નાવલી કુલ 250

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવેલ હતી પરંતુ 218 વિદ્યાર્થીઓએ તે ભરીને આપેલ છે. આમ એકંદરે પ્રતિભાવ દર 87.2% ગણી શકાય.

માહિતી વિશ્લેષણ –

T.1 જાતિ પ્રમાણે વિભાજન

GENDER	પ્રતિભાવની સંખ્યા	ટકાવારી
પુરુષ	92.00	42.20
મહિલા	126.00	57.79
ટોટલ	218.00	100.00

પ્રથમ ટેબલમાં પ્રતિભાવ આપનાર વિશ્લેષણમાં મહિલા દર 57.79 છે. તેમજ પુરુષ નો દર 42.20 ટકા છે.

T.2 સ્તર પ્રમાણે કોમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટના જાણકાર

PARTICULAR	પુરુષ	Per %	મહિલા	Per %
તજજ્ઞ (Expert)	42	19.20	23	10.50
મધ્યમ (Intermediate)	34	15.59	64	29.35
ઓછુ જાણકાર(Beginner)	16	07.30	39	17.88

T.2 માં દર્શાવ્યા મુજબ 42% પુરુષ અને 23% મહિલાઓ કોમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટના જાણકાર છે. તેમજ 34% પુરુષ અને 64% સ્ત્રીઓ મધ્યમ સ્તરે જાણકાર છે. તેમજ 16% પુરુષ અને 39% મહિલા આ વિશે શીખાઉ છે. તે પુરવાર થાય છે.

T.3 ગ્રંથાલય સંગ્રહ સંતોષ

પ્રકાર	H.S.	%	SATI.	%	NETURAL	%	DISTI.	%	H.D.SATI.	%	TOTAL
Textbook	152	70	33	15	12	5	7	3.2	14	6	218
Referance	133	61	51	23	14	6	8	3.6	12	5	218
Journal	70	32	67	31	45	21	12	5.5	24	11	218
Magazines	66	30	72	33	39	18	24	11	17	7	218

ISBN : 978-93-5598-308-4

Batch Volume	59	27	66	30	4	20	29	13	20	9	218
Project Report	62	28	54	24	47	22	25	3	30	13	218

ત્રણ નંબર કોષ્ટક ગ્રંથાલય સંગ્રહ સંતોષનું છે. જેમાં 70% વિદ્યાર્થીઓ પાઠ્યપુસ્તક સંગ્રહથી અને 27% બાઈન્ડીંગ કરેલા સામાયિકથી વધુ સંતોષ અનુભવે છે. જ્યારે 33% સામાયિકો અને 15% પુસ્તકથી ફક્ત સંતોષ અનુભવે છે. 22% પ્રોજેક્ટ રીપોર્ટ અને 5% પાઠ્યપુસ્તકથી સંતોષ અનુભવે છે. જ્યારે 13% વિદ્યાર્થીઓ જુના બાઈન્ડીંગ સામાયિકો અને 5% સંદર્ભ પુસ્તકોમાં વધુ અસંતોષ અનુભવે છે.

T-4 ગ્રંથાલય મુલાકાત ના કારણો

કારણો	હંમેશા	%	ઘણીવાર	%	ક્યારેક	%	ભાગ્યેજ	%	ક્યારેય નહી	%	ટોટલ
વિશેષ જ્ઞાન વધારવા	**96**	44	**55**	25	**39**	18	**19**	8	**4**	5	**218**
પરીક્ષાની તૈયારી કરવા	**136**	62	**42**	19	**12**	5	**11**	5	**17**	8	**218**
એસાઈમેન્ટ તૈયાર કરવા	**103**	46	**58**	26	**22**	10	**21**	1	**14**	6	**218**
નોટ લેવા	**110**	50	**67**	30	**18**	8	**16**	7	**7**	3	**218**
ઈન્ટરનેટ સેવા માટે	**136**	62	**38**	17	**23**	10	**13**	6	**8**	4	**218**
જર્નલ્સ વાંચવા	**86**	39	**44**	20	**38**	17	**31**	1	**19**	9	**218**

કોષ્ટક નં. 4 એ વિદ્યાર્થીઓ ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કયા હેતુ માટે કરે છે તે દર્શાવે છે. જેમાં 62% વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાની તૈયારી માટે અને ઈન્ટરનેટ સેવા માટે રોજ ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરે છે. 39% વિદ્યાર્થીઓ સામાયિકો વાંચવા માટે જાય છે. 30 % નોટ બનાવવા માટે ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરે છે. 17% ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરવા ગ્રંથાલયનો વારંવાર ઉપયોગ કરતા હોય છે. જ્યારે 9% જર્નલ્સ વાંચવા અને પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરવા ક્યારેક ઉપયોગ કરતા હોય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

T.5 ICT ઉપયોગના હેતુ

કારણો	હંમેશા	%	વારંવાર	%	ક્યારેક	%	ભાગ્યેજ	%	ક્યારેય નહી	%
સોશિયલ મીડિયા જોવા	**129**	59	**43**	20	**29**	13	**17**	08	**-**	-
વિષય નિષ્ણાંત સાથે સંપર્કમાં રહેવા	**98**	44	**35**	16	**22**	10	**43**	19	**10**	5
અભ્યાસ, માહિતી મેળવવા અને માહીત શોધવા	**135**	62	**46**	21	**27**	12	**10**	5	**-**	-
શૈક્ષણિક વિડીયો જોવા	**78**	36	**44**	20	**56**	26	**34**	16	**6**	2
સમાચાર વાંચવા	**81**	37	**54**	25	**49**	22	**20**	9	**14**	5
ક્લાસ ભરવા	**112**	51	**61**	28	**23**	10	**12**	6	**10**	5
મનોરંજન	**61**	28	**53**	24	**43**	20	**35**	16	**26**	1
વસ્તુ ખરીદવા	**178**	82	**31**	14	**8**	4	**1**	-	**-**	2

ટેબલ 5 માં ICT ના ઉપયોગના હેતુ દર્શાવે છે. 82% વિદ્યાર્થીઓ ઓનલાઈન વસ્તુ ખરીદવા માટે હંમેશા તેનો ઉપયોગ કરે છે જ્યારે 28% વિદ્યાર્થીઓ વારંવાર મનોરંજન મેળવવા ઉપયોગ કરે છે. 18% વિદ્યાર્થીઓ ક્યારેક ક્લાસ માટે ઉપયોગ કરે છે. 26% વિદ્યાર્થીઓ મનોરંજન માટે ક્યારેક **ICTનો** ઉપયોગ કરતા નથી.

Table – 6 ICT ના ઉપયોગમાં નીપુણતા

ટેકનોલોજી	નીપુણ	%	મધ્યમ	%	શીખાઉ	%
ફાઈલ મેનેજ કરવી	**121**	55	**52**	24	**45**	21
વર્ડ પ્રોસેસીંગ	**175**	80	**36**	17	**7**	3
સ્પ્રેડ શીટ	**145**	66	**56**	26	**17**	7
ઈન્ટરનેટ / ઈમેઈલ	**168**	60	**35**	16	**15**	7
કેમેરા અને સ્કેનર	**98**	45	**76**	35	**44**	20

ISBN : 978-93-5598-308-4

વિડિયો ઓડિયો રેકોર્ડીંગ	**112**	51	**66**	30	**40**	18
પ્રોજેક્ટ અને અન્ય ટેકનોલોજી	**101**	46	**78**	36	**39**	18
ઓનલાઈન કોર્સ મટીરીયલ વપરાશ	**154**	70	**58**	27	**6**	2
મલ્ટીમીડિયાનો ઉપયોગ	**113**	52	**46**	21	**59**	27

કોષ્ટક 6 માં 80% વિદ્યાર્થીઓ વર્ડ પ્રોસેસીંગમાં નિષ્ણાંત છે. જ્યારે 45% કેમેરા અને સ્કેનીંગમાં નિષ્ણાંત છે. 36% વિદ્યાર્થીઓ પ્રોજેક્ટ અને અન્ય ઉપયોગ માટે મધ્યમ આવડત ધરાવે છે. જ્યારે 27% મલ્ટીમીડિયાનો ઉપયોગ ખુબ ઓછો આવડે છે.

T.7 ICT ઉપયોગ માટે ઉભા થતા અવરોધો / ફાયદા

હેતુ	હંમેશા	%	વારંવાર	%	ક્યારેક	%	ભાગ્યેજ	%	ક્યારેય નહી	%
1.ઈન્ટરનેટની ઝડપ	**111**	51	**74**	34	**20**	9	**9**	4	**4**	2
2. ICT કોર્ષના અભ્યાસક્રમમાં નથી	**124**	57	**43**	20	**32**	15	**13**	6	**5**	2
3. કમ્પ્યુટર લેબની ખામી છે.	**145**	67	**23**	11	**19**	9	**19**	9	**12**	5
4. જરૂરી માહીત માટે પૈસાની માંગ થાય છે.	**98**	45	**55**	25	**43**	20	**10**	5	**12**	5
5.શોધ માટે જ્ઞાનનો અભાવ છે	**122**	56	**29**	13	**33**	15	**20**	9	**14**	6
6. ટેકનીકલ ખામીઓ	**77**	35	**69**	32	**52**	24	**14**	9	**6**	3
7. ICT મને વધુ જ્ઞાન આપે છે.	**113**	52	**73**	33	**23**	11	**9**	4	**-**	-
8. ICTના પ્રત્યાયન વધુ મજબુત બનાવે છે.	**151**	69	**34**	16	**20**	9	**13**	6	**-**	-
9. માટે સમય અને શક્તિનો બચાવ કરે છે.	**162**	74	**39**	18	**12**	5	**5**	2	**-**	-

ISBN : 978-93-5598-308-4

10. શૈક્ષણિક ગ્રંથો પુરાપાડે છે.	**174**	79	**26**	12	**18**	8	-	-	-	-

ઉપરોક્ત કોષ્ટકમાં 79% વિદ્યાર્થી પોતાના શૈક્ષણિક મટીરીયલ માટે ICT ઉપયોગી થાય છે. 35% વિદ્યાર્થીઓ ઉપયોગ નથી કરતા કેમકે તેમને આની જાણકારી નથી. 11% લોકો ઓછો ઉપયોગ કરે છે. કેમકે યુનિવર્સીટીમાં લેબની ખામી છે. 5% ક્યારેક તેનો ઉપયોગ કરે છે. તેમની પ્રયત્નન સમતા વધારે છે. માટે કેટલાક લોકોએ કેટલાક પ્રશ્નનો જવાબ નથી આપ્યો કેમકે તેઓ આનાથી અજાણ છે.

તારણો –

- 70% વિદ્યાર્થીઓ પાઠ્યપુસ્તકના સંગ્રહ વિકાસથી સંતોષીત છે. જ્યારે 27% વિદ્યાર્થીઓ બાઈડીંગ કરેલ સામાયિકથી વધુ સંતોષિત છ.
- મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષા સમયે તેમજ ઈન્ટરનેટના ઉપયોગ માટે ગ્રંથાલયમાં આવે છે.
- સૌથી ઓછો ઉપયોગ જર્નલ્સનો અને પ્રોજેક્ટ વર્કનો થાય છે.
- 82% વિદ્યાર્થીઓ ICT નો ઉપયોગ ઓનલાઈન ખરીદી માટે કરે છે. 62% વિદ્યાર્થીઓ ICTનો ઉપયોગ વાંચન / ભણવા માટે કરે છે.
- 80% વિદ્યાર્થીઓ વર્ડ પ્રોસેસિંગમાં માહીર છે.
- આ અભ્યાસ પરથી જાણવા મળ્યુ કે 35% વિદ્યાર્થીઓને ICT નું જ્ઞાન ન હોવાથી ઉપયોગ કરતા નથી.

સમાપન –

ઈન્ટરનેટ એ માહિતી પ્રાપ્તી માટેનો ખુબ ઉપયોગી સ્રોત છે ઓછા સમયમાં માહિતી અને પ્રત્યાપન માટેનો સૌથી સરળ રસ્તો કરી આપે છે. જો ફી માં ઈન્ટરનેટ સર્વિસ ગ્રંથાલય દ્વારા આપવામાં આવે તો ગ્રંથાલયના ઉપયોગકર્તામાં વાંચન માટે રસ વધારી શકાય તેમજ ICT ના ઉપયોગ માટે સમય અંતરે ટ્રેનીંગ આપવામાં આવે તો જે વિદ્યાર્થીઓને ICT જ્ઞાનમાં વધારો કરી શકાય. તેમજ વિદ્યાર્થીઓ માટે ગ્રંથાલયમાં લેબની વ્યવસ્થા પણ કરવી જોઈએ. ગ્રંથાલયના સંગ્રહનો ઉપયોગ વધે તે અર્થે કાર્યક્રમ અને ઉપયોગીતા માટે એક્ટ્રસ લેવા જોઈએ.

પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવામાં સોશિયલ મીડિયાની ભૂમિકા

ડૉ. દિવ્યેશ વ્યાસ, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, જર્નલિઝમ એન્ડ માસ કમ્યૂનિકેશન

ISBN : 978-93-5598-308-4

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

–

સારાંશ (Abstract) :

એકવીસમી સદીમાં નોલેજ સોસાયટીની ચર્ચાઓ વચ્ચે માહિતીની બોલબાલા સતત વધતી રહી છે. ‘ડેટા ઇઝ પાવર’ સૂત્ર દિવસે દિવસે ચરિતાર્થ થઈ રહ્યું છે. દેશ આઝાદીનો અમૃત મહોત્સવ મનાવી રહ્યો છે અને ‘ડિજિટલ ઇન્ડિયા’નો નારો બુલંદ થઈ રહ્યો છે ત્યારે ઇન્ટરનેટની સુવિધા ધરાવતો મોબાઇલ ફોન જીવન જરૂરિયાતની પાયાની ચીજ ગણાવા માંડ્યો છે. ખેડૂતો અને શ્રમિકોને પણ સ્માર્ટ ફોન માટે સબસીડીની સુવિધાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી રહી છે. મોટા ભાગના લોકો ઇન્ટરનેટવાળા મોબાઇલના સહારે સોશિયલ મીડિયા સાથે પણ જોડાયેલા છે. સોશિયલ મીડિયાએ માધ્યમ ક્ષેત્રે મોટી ક્રાંતિ આણી છે. સમૂહ પ્રત્યાયનના લોકતાંત્રિક અને સર્વસુલભ માધ્યમ તરીકે સોશિયલ મીડિયાએ સારું એવું કાઠું કાઢ્યું છે અને એટલે આર્થિક, સામાજિક અને રાજકીય રીતે તેનું મહત્ત્વ અને પ્રભાવકતા વધ્યા છે.

ડિજિટલ યુગમાં પુસ્તકાલયના સ્વરૂપ અને ભૂમિકામાં અનેક પરિવર્તનો જોવા મળે છે. વિવિધ એપ્સ, વેબસાઇટ, ઈ-બુક અને ઈ-જર્નલના જમાનામાં ડિજિટલ લાઇબ્રેરીનો વિભાવ સાકાર થઈ રહ્યો છે. કોવિડ-19 મહામારીમાં લોકો પુસ્તકાલય સુધી પહોંચી શકતા નહોતા ત્યારે અનેક પુસ્તકાલયો વિવિધ રીતે લોકો સુધી, ખાસ તો વિદ્યાર્થીઓ સુધી પહોંચવા માટે પ્રયત્નશીલ જોવા મળ્યા. ડિજિટલ યુગના પ્રારંભિક વર્ષોમાં જ આ મહામારીએ પુસ્તકાલયને નવા સ્વરૂપ અને ભૂમિકા માટે સજ્જ થવા માટે તાકીદ કરી છે. પુસ્તકાલયના વિકાસ અને વિસ્તારમાં સોશિયલ મીડિયા ખૂબ જ ઉપયોગી અને અસરકારક માધ્યમ પુરવાર થઈ રહ્યું છે. અનેક પુસ્તકાલયોએ પોતાની ઈ-સેવા શરૂ કરી છે અને સોશિયલ મીડિયા પર તેમની ઉપસ્થિતિ જોવા મળી રહી છે. સોશિયલ મીડિયા થકી પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવાનું આસાન થઈ શકે છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words) :

ISBN : 978-93-5598-308-4

પુસ્તકાલય, પુસ્તકો, સોશિયલ મીડિયા, ઇન્ટરનેટ, સ્માર્ટ ફોન, ડિજિટલ, જ્ઞાન સમાજ, ઈ-બુક્સ, સમૂહ માધ્યમો, Library, Books, Social Media, Internet, Smart Phone, digital, Knowledge Society, e-Books, Mass Media

પ્રસ્તાવના :

20મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ઉદભવેલી સંચાર/માધ્યમ ક્રાંતિ 21મી સદીમાં સોળે કળાએ ખીલી ઊઠી છે. સ્માર્ટ ફોનના આગમન પછી ઇન્ટરનેટ દરેક માટે હાથવગું બન્યું છે. માનવી આજે આંગળીના ટેરવાની મદદથી માહિતી અને જ્ઞાનના મહાસાગરને ઉલેચી શકે છે અને પોતાની ખપની માહિતી હાંસલ કરી શકે છે. ઇન્ટરનેટ ધરાવતાં સ્માર્ટ ફોનની મદદથી આધુનિક માનવી માહિતી ઉપરાંત તે અનેક પ્રકારની સેવાઓ પણ મેળવી રહ્યો છે.

બદલાતાં સમય સાથે વહેલું-મોડું બધું બદલાતું હોય છે કે પછી પરિવર્તન લાવવું જરૂરી બનતું હોય છે. મુદ્રણક્રાંતિના પ્રથમ સંતાન એવા પુસ્તકે પણ ઈ-બુક સ્વરૂપે પોતાનું આધુનિક રૂપ ધારણ કર્યું છે. પુસ્તકનું સ્વરૂપ બદલાયું, એટલાથી વાત અટકી નથી, પુસ્તકની સાથે સાથે પુસ્તકાલયનું સ્વરૂપ તેમજ તેની ભૂમિકા પણ બદલાયાં છે.

ઇન્ટરનેટ અને સ્માર્ટફોનને કારણે જનસમુદાયને સોશિયલ મીડિયા નામનું એક માધ્યમ સુલભ બન્યું છે. સોશિયલ મીડિયા થકી સમય અને સ્થળના બંધનો વિના વ્યાપક સમુદાય સુધી આપણે પહોંચી શકીએ છીએ. સોશિયલ મીડિયા માર્કેટિંગનું શસ્ત્ર પણ બન્યું છે તો સમાજસેવાના વિસ્તારનું માધ્યમ પણ પુરવાર થયું છે. પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવા, તેની પ્રવૃત્તિઓને વ્યાપક બનાવવામાં સોશિયલ મીડિયા એક ઉપયોગી માધ્યમ સાબિત થઈ શકે છે.

ઉદ્દેશો :

આ સંશોધન-પત્ર તૈયાર કરવા માટેના મુખ્ય ઉદ્દેશો નીચે પ્રમાણે છેઃ

- સમય સાથે પુસ્તકાલયના બદલાતાં સ્વરૂપ અને ભૂમિકાનો તાગ મેળવવો.
- ડિજિટલ યુગમાં પુસ્તકાલયનું સ્વરૂપ કેવું રહેશે, એનો ચિતાર મેળવવો.
- સોશિયલ મીડિયા કઈ રીતે પુસ્તકાલયને નવી ભૂમિકા ભજવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે, તેનો અભ્યાસ કરવો.
- **પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવામાં સોશિયલ મીડિયાની ભૂમિકા કેવી હોઈ શકે, તે ચકાસવું.**

ISBN : 978-93-5598-308-4

સમય સાથે બદલાતાં રહેલાં પુસ્તકાલયનાં સ્વરૂપ અને ભૂમિકા :

પુસ્તક એટલે મુદ્રણ ક્રાંતિનું પ્રથમ સંતાન. 1450ના દાયકામાં જર્મનીના જોહાનિસ ગુટેનબર્ગે ધાતુમાંથી અક્ષરોના બીબાં ઢાળ્યાં, શાહી તૈયાર કરી અને સાદા યંત્રો દ્વારા પુસ્તક છાપીને મુદ્રણ ક્રાંતિના મંડાણ કર્યા હતા. ગુટેનબર્ગે સૌપ્રથમ પુસ્તક તરીકે બાઇબલને પ્રકાશિત કરી રહી. અંધારયુગમાંથી પસાર થયેલા યુરોપમાં બાઇબલ સામાન્ય લોકો સુધી પહોંચી. ધર્મ એટલે માત્ર ધર્મગુરુ કહે એ અને એટલું જ, એ માન્યતા સૌના હાથમાં ધાર્મિક પુસ્તકો આવતાં તૂટવા માંડી. ધર્મ હોય કે કોઈ પણ વિષય, માત્ર મુઠ્ઠીભર લોકો સુધી સીમિત રહેલા જ્ઞાનને જનજન સુધી પહોંચાડવામાં પુસ્તકની બહુ મોટી ભૂમિકા રહી. યુરોપમાં જે નવજાગરણનો (રેનેસાંનો) પ્રારંભ થયો, તેનાં કારણોમાં પુસ્તક અને મુદ્રણ ક્રાંતિની ભૂમિકા સ્વીકારવામાં આવી છે.

ભારતમાં વેદ કાળથી જ્ઞાનનો અખૂટ ભંડાર હતો, પરંતુ એ જ્ઞાન અમુક વર્ગ સુધી મર્યાદિત રહેતું હતું. કણ્ઠોપકણ્ઠ પરંપરામાં બહુ ઓછા લોકોનો સમાવેશ શક્ય હતો. જોકે, પુસ્તકના આગમન પછી અક્ષરજ્ઞાન અને સાક્ષરતાનું મૂલ્ય અને મહત્ત્વ વધ્યાં. લોકોમાં જ્ઞાનની ભૂખ ઉઘડી અને પુસ્તકો મેળવવાની તાલાવેલી વધી. યુરોપની ઔદ્યોગિક ક્રાંતિએ અન્ય યંત્રો અને તકનીકોની સાથે સાથે મુદ્રણ યંત્રો અને તકનીકોમાં પણ આધુનિકતા આણી અને મુદ્રણ વધારે આસાન અને સસ્તું બન્યું. ફ્રેન્ચ ક્રાંતિ હોય કે ભારતનું આઝાદી આંદોલન, લોકજાગૃતિ માટે પુસ્તક એક પ્રબળ અને અસરકારક માધ્યમ પુરવાર થયું છે.

સમાજના સર્વાંગી વિકાસ અને પરિવર્તન માટે પુસ્તકની અનિવાર્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને વધુ ને વધુ લોકોને પુસ્તક ઉપલબ્ધ કરાવવાને પણ સમાજસેવાનો ભાગ ગણવામાં આવ્યો છે. સુધારાવાદી રાજાઓએ પોતાની રૈયતના માનસિક અને સામાજિક વિકાસ માટે જાહેર પુસ્તકાલયો શરૂ કરાવ્યાના અનેક દાખલા ઇતિહાસમાં નોંધાયેલા છે.

સમય સાથે પુસ્તકાલયના સ્વરૂપમાં પણ ખાસ્સો બદલાવ આવ્યો છે. ઇમારતો અને માળખાકીય સુવિધામાં આધુનિકતા આવવાની સાથે સાથે પુસ્તકાલયોની કાર્યપ્રણાલીમાં પણ અનેક પરિવર્તનો નોંધાયાં છે. કહેવાય છે કે એક સમયે પુસ્તકોને સાચવવા માટે સાંકળોથી બાંધી રખાતાં, પછી તાળાબંધ કબાટોમાં રખાતાં, પરંતુ હવે એ સ્થિતિ બદલાઈ છે. હવે અનેક પુસ્તકાલયોમાં પુસ્તક ખુલ્લા ઘોડામાં હોય છે અને વાંચક જાતે પુસ્તકો જોઈને પોતાની રીતે વાંચવા માટે પુસ્તક પસંદ કરી શકે છે. ચોપડામાં પુસ્તકની લેતીદેતી નોંધાતી હતી, તેને બદલે હવે કમ્પ્યૂટર આવી ગયા છે અને એમાંય હવે લાઇબ્રેરી માટે વિશિષ્ટ સોફ્ટવેર પણ ઉપલબ્ધ બન્યા છે, જેના થકી પુસ્તકાલયની કામગીરી સુચારુ અને ઝડપી રીતે ચાલે છે.

ડિજિટલ યુગમાં કમ્પ્યૂટર અને હવે તો મોબાઇલના જમાનામાં એપ્સની બોલબાલા છે ત્યારે અનેક પુસ્તકાલયો પોતાની એપ પણ તૈયાર કરાવી રહી છે, જે વાચકને તેના પુસ્તકના ખાતાની વિગતો ઉપરાંત નવા સામયિકો અને પુસ્તકોના આગમનની જાણકારી સહિતની સેવાઓ પૂરી પાડે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

ભારતમાં આઝાદી પછી શિક્ષણ નીતિ ઘડવામાં આવી, જેમાં પુસ્તકાલયના વિકાસને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું. ભારત સરકાર દ્વારા નેશનલ લાઇબ્રેરી મિશન શરૂ કરવામાં આવ્યું, જે અંતર્ગત નવાં પુસ્તકાલયો ખોલવાં ઉપરાંત હયાત પુસ્તકાલયોની માળખાકીય સુવિધાઓ વિકસાવવા ઉપરાંત પુસ્તકોની ઉપલબ્ધતા વધારવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

લોકો સુધી પુસ્તકો અને એના થકી જ્ઞાન-સમજ વિકસાવવા માટે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરવામાં આવી. મોબાઇલ પુસ્તકાલય અને લાઇબ્રેરી ઓન વ્હીલના પ્રયોગો પણ કેટલીક સંસ્થાઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવ્યાં. ગ્રામીણ અને અંતરિયાળ વિસ્તારો સુધી પુસ્તકાલયના લાભ પહોંચાડવા માટે આવા પ્રયોગો સફળ પણ રહ્યા.

સરકાર કે સંસ્થા સંચાલિત પુસ્તકાલયો ઉપરાંત છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ખાસ કરીને શહેરી વિસ્તારોમાં ખાનગી પુસ્તકાલયો પણ વિકસ્યાં છે. ખાનગી પુસ્તકાલયો વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તક કે સંદર્ભસાહિત્યની સાથે સાથે શાંતિથી કલાકો સુધી બેસીને વાંચવા માટેની સુવિધાઓ આપે છે, જેને કારણે તેનું આકર્ષણ વધતું જોવા મળે છે. કેટલાંક પુસ્તકાલયો તો માત્ર વાંચનાલય તરીકે જ સેવા આપી રહ્યા છે અને યુવાનો તેનો હોંશે હોંશે ઉપયોગ કરી રહ્યા છે.

ડિજિટલ યુગમાં પુસ્તકનું સ્વરૂપ બદલાયું છે તો તેની સાથે લાઇબ્રેરીની ભૂમિકામાં પણ મોટાં પરિવર્તનો આવ્યાં છે. પુસ્તકાલયો હવે પુસ્તકની હાર્ડકોપી ઉપરાંત તેની સોફ્ટ કોપી (ઈ-વર્ઝન) પણ ઉપલબ્ધ કરાવી શકે છે. આધુનિક પુસ્તકાલયો હવે માત્ર પુસ્તક નહિ, પરંતુ સીડી, ડીવીડી કે ઓનલાઇન માધ્યમથી ડિજિટલ સ્વરૂપે જ્ઞાન અને માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવી શકે છે. આધુનિક પુસ્તકાલયો નવાં સોફ્ટવેર-પ્રોગ્રામ ઉપરાંત ડિજિટલ માધ્યમોનો પણ ઉપયોગ કરીને વાંચકોની સેવા કરી રહ્યાં છે. પુસ્તકાલયો હવે વેબસાઇટ કે એપ સ્વરૂપે પણ ઉપલબ્ધ થઈ રહ્યા છે, જેમાં લોગ-ઇન કરીને વાંચકો ઈ-બુક્સ અને ઈ-જર્નલ્સ વાંચી શકે છે.

માધ્યમ ક્રાંતિમાં સોશિયલ મીડિયાનો ઉદભવ :

પોતાની વાત સામેની વ્યક્તિ સુધી પહોંચાડવા માટે માનવીએ સમયાંતરે નવાં નવાં માધ્યમો વિકસાવ્યા છે. કહી શકાય કે પ્રત્યાયન (કમ્પ્યૂનિકેશન) માટે માનવીએ ઈશારા યુગથી ઇન્ટરનેટ યુગ સુધીની એક સુદીર્ઘ યાત્રા કરી છે. એકવીસમી સદીમાં અનેક આધુનિક માધ્યમો વિકસ્યાં છે, જેણે સામાન્ય માનવીને પણ સમૂહ પ્રત્યાયન કરવા સક્ષમ બનાવ્યો છે. ઇન્ટરનેટ અને સ્માર્ટફોનના સંગમે માહિતીના આદાન-પ્રદાનની પ્રક્રિયાને અત્યંત ઝડપી, વિશ્વવ્યાપી અને તદ્દન સરળ બનાવી દીધી છે.

ડિજિટલ ક્રાંતિ થકી જે કેટલાંક નવાં માધ્યમો ઉદભવ્યા, તેમાં સૌથી વધુ લોકપ્રિયતા સોશિયલ મીડિયાને હાંસલ થઈ છે. આજે વોટ્સએપ, ફેસબુક, ટ્વીટર, યુટ્યૂબ, ઇન્ટાગ્રામ, ટેલિગ્રામ, વીચેટ વગેરે સોશિયલ મીડિયા પ્લેટફોર્મની બોલબાલા છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

'સોશિયલ મીડિયા' શબ્દ કોણે આપ્યો, એ માટે જુદા જુદા દાવાઓ કરવામાં આવે છે, પરંતુ અમેરિકન આંત્રપ્રેન્યોર, ફિલ્મ મેકર ટેડ લિઓન્સીસે અમેરિકન ઓનલાઇન (AOL)ના એક્ઝિક્યુટિવ તરીકે ઈ.સ. 1997માં 'સોશિયલ મીડિયા' શબ્દનો ઉપયોગ AOLના ઇન્સ્ટન્ટ મેસેન્જરના લૉંચિંગ સમયે કર્યો હતો. ટેક્નોલોજી રાઇટર તરીકે જાણીતાં ક્રિસ શિપ્લેનો પણ દાવો છે કે તેણીએ 2005માં વિશ્વની સૌપ્રથમ સોશિયલ મીડિયા કોન્ફરન્સ બ્લોગઓન યુનિવર્સિટી ઑફ કેલિફોર્નિયા ખાતે આયોજિત કરી હતી અને 'સોશિયલ મીડિયા' શબ્દ આપ્યો હતો. અમેરિકાનાં એક બીજા મહિલા આંત્રપ્રેન્યોરનો દાવો છે કે તેણીએ 1999માં www.socialmedia.com નામનું ડોમેન રજિસ્ટર્ડ કરાવેલું, એટલે આ શબ્દનું નિર્માણ તેણે કર્યું છે. ખેર, પરંતુ આજે આ શબ્દ દુનિયાભરમાં ગુંજી રહ્યો છે.

સોશિયલ મીડિયાના ઉદભવની વાત કરીએ તો ઇન્ટરનેટના વિકાસ અને વિસ્તારની સાથે સાથે જ સોશિયલ મીડિયાનો વિકાસ થતો રહ્યો છે. 1990ના દાયકા પછી ઇન્ટરનેટ સામાન્ય લોકોને પણ ઉપલબ્ધ બની શક્યું અને એ જ ગાળામાં બ્લોગની પણ શરૂઆત થઈ. બ્લોગ થકી સામાન્ય વ્યક્તિ પોતાની વાત વ્યાપક સ્તરે પહોંચાડી શકે છે અને બ્લોગના વાચકો તેમની પ્રતિક્રિયા પણ આપે છે. આમ, ઇન્ટરેક્ટિવ મીડિયાનો વિકાસ થયો. એકમાર્ગી પ્રત્યાયન કરનારાં પરંપરાગત માધ્યમો, જેવાંકે, અખબાર, ટીવી, રેડિયોને બદલે લોકોને આ નવું, આધુનિક, ઝડપી અને વિશ્વવ્યાપી ઉપરાંત દ્વીમાર્ગી માધ્યમ વધારે રસપ્રદ લાગ્યું. આને પરિણામે જ ઇન્ટરનેટની લોકપ્રિયતા અને વ્યાપ વધ્યા, સાથે સાથે નવા નવા સોશિયલ મીડિયાનો પણ વિકાસ થયો ગયો.

1997માં અધિકૃત રીતે લૉન્ચ થયેલું 'સિક્સ ડિગ્રીસ' દુનિયાનું સૌપ્રથમ સોશિયલ મીડિયા ગણાય છે. અમેરિકન આંત્રપ્રેન્યોર એન્ડ્રુ વેનરીચે એવું ઓનલાઇન પ્લેટફોર્મ તૈયાર કર્યું, જેમાં લોકો પોતાની પ્રોફાઇલ તૈયાર કરી શકે, મિત્રોને જોડાવા આમંત્રણ પાઠવી શકે તથા અંદરોઅંદર સંવાદ પણ સાધી શકે. એ પછી તો એક પછી એક અનેક સોશિયલ મીડિયા વિકસતાં ગયાં અને વિશ્વવ્યાપી બનતા ગયા.

પુસ્તકાલયના વિસ્તારમાં સોશિયલ મીડિયાની ભૂમિકા :

સોશિયલ મીડિયા પર કરોડો લોકોની ઉપસ્થિતિને કારણે માર્કેટિંગ ક્ષેત્રની લાળ ટપકે એ સ્વાભાવિક છે. આજે કોર્પોરેટ કંપનીઓ પોતાના બ્રાંડિંગ માટે સોશિયલ મીડિયા પર પોતાની પ્રભાવક ઉપસ્થિતિ માટે પ્રયત્નશીલ છે. ચીજવસ્તુઓના બ્રાંડિંગ અને પ્રમોશન માટે આ ડિજિટલ માધ્યમ સસ્તું છે. લક્ષિત જૂથ સુધી આસાનીથી પહોંચી શકાય છે. માત્ર કોર્પોરેટ કંપનીઓ જ નહિ, ફિલ્મ કે પુસ્તકના પ્રમોશન માટે પણ સોશિયલ મીડિયા અનિવાર્ય માધ્યમ બની ચૂક્યું છે. એટલું જ નહિ, લોકશાહી દેશોમાં રાજકીય પક્ષો પણ હવે સોશિયલ મીડિયા પર સક્રિય બન્યા છે અને પોતાના પક્ષ કે નેતાના બ્રાંડિંગ માટે મથી રહ્યા છે. વિચારધારાનો વિસ્તાર હોય કે સંપ્રદાયનો પ્રસાર, સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ વધી રહ્યો છે. સામાજિક સંસ્થાઓ પણ 'ક્રાઉડ ફંડિંગ' માટે સોશિયલ મીડિયાનો સહારો લઈ રહી છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

આજે શિક્ષણ ક્ષેત્રે પણ સોશિયલ મીડિયાની ભૂમિકા વધી રહેલી જોવા મળે છે. યુજીસી સહિતની રાષ્ટ્રીય સ્તરની ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાઓ પણ સોશિયલ મીડિયા પર ઉપસ્થિત છે તો લગભગ તમામ યુનિવર્સિટીઓ સોશિયલ મીડિયા પર ઓછા-વધતાં અંશે સક્રિય જોવા મળે છે. યુવા પેઢી સોશિયલ મીડિયા સાથે સતત જોડાયેલી હોવાથી તેમના સુધી કોઈ વિચાર, માહિતી કે જ્ઞાન પહોંચાડવામાં સોશિયલ મીડિયાનો મંચ ખૂબ જ ઉપયોગી બની શકે છે.

પુસ્તકાલયના સંદર્ભે સોશિયલ મીડિયાને જોઈએ તો પુસ્તકાલયની ક્ષિતિજો વિસ્તારવામાં તે ખૂબ જ ઉપયોગી અને ઉપકારક નીવડી શકે છે. ઇન્ટરનેટની સુવિધાને કારણે સ્થળ અને સમયના બંધનો ઓગળી રહ્યાં છે ત્યારે સોશિયલ મીડિયા થકી એક પુસ્તકાલય સમગ્ર વિશ્વ સુધી પોતાની પહોંચ વિસ્તારી શકે છે. સોશિયલ મીડિયા થકી પુસ્તકાલયમાં નવાં આવનારાં પુસ્તકો અને લેટેસ્ટ સામયિકોની જાણકારી વાંચકો સુધી પહોંચાડી શકાય છે, એ તો પ્રાથમિક બાબત છે અને અનેક પુસ્તકાલયો હવે ઓનલાઇન પ્લેટફોર્મથી પોતાના સભ્યો/વાંચકો સાથે સંપર્ક/સંવાદ સાધી રહ્યાં છે.

સોશિયલ મીડિયા થકી નવા વાચકોને પુસ્તકાલય સાથે જોડી શકાય છે. સોશિયલ મીડિયાની મદદથી પુસ્તકાલય પોતાની સાહિત્યિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને પણ વિસ્તારી શકે છે અને એક વ્યાપક જનસમુદાય સુધી પહોંચાડી શકે છે.
કોવિડ-19ની મહામારી દરમિયાન આપણે જોયું કે લોકો જ્યારે પુસ્તકાલય સુધી પહોંચી શકતા નહોતા, ત્યારે ઓનલાઇન માધ્યમથી અનેક પુસ્તકાલયોએ લોકો સુધી પહોંચવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ મહામારીએ સમજાવી દીધું કે પુસ્તકાલયોએ હવે પોતાનું સ્વરૂપ અને ભૂમિકા બદલવાનો સમય પાકી ગયો છે. પુસ્તકાલયોએ હવે પોતાનું સ્વરૂપ અને માળખું બદલવું જરૂરી બન્યું છે. એકવીસમી સદીમાં પોતાની નવી ભૂમિકા ભજવવા માટે સજ્જ થવું જરૂરી છે. પુસ્તકાલય સોશિયલ મીડિયાની મદદથી વધારે સારી અને અસરકારક રીતે ભજવી શકે છે.

ઉપસંહાર :
ઇન્ટરનેટ અને સ્માર્ટ ફોનના વિકાસ અને વિસ્તાર પછી સોશિયલ મીડિયા સોળે કળાએ ખીલી ઊઠ્યું છે. માધ્યમ તરીકે તેની પ્રકૃતિ અને સ્વરૂપને કારણે તેણે જનસમુદાયમાં, ખાસ કરીને યુવાનો વચ્ચે બહુ જ ટૂંકા ગાળામાં એક પ્રભાવક સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. સમૂહ પ્રત્યાયનના લોકતાંત્રિક અને સર્વસુલભ માધ્યમ તરીકે સોશિયલ મીડિયાએ સારું એવું કાઠું કાઢ્યું છે અને એટલે આર્થિક, સામાજિક અને રાજકીય રીતે તેનું મહત્ત્વ અને પ્રભાવકતા વધ્યા છે. સોશિયલ મીડિયા આજે લોકોના જીવનનું અભિન્ન અંગ બની ગયું છે. સોશિયલ મીડિયાએ સ્થળ અને સમયના બંધનોને ઓગાળી નાખ્યા છે.
યુરોપનું નવજાગરણ હોય કે ભારતનું આઝાદી આંદોલન, લોકજાગૃતિ અને સમાજસુધારા માટે પુસ્તકાલય એક ઉપયોગી સ્થાન બની રહ્યું છે. જ્ઞાન સમાજ (નોલેજ સોસાયટી)ના વિકાસમાં પુસ્તકાલયની ભૂમિકા

ISBN : 978-93-5598-308-4

મહત્ત્વપૂર્ણ છે. ઇન્ટરનેટ અને સોશિયલ મીડિયા થકી પુસ્તકાલય પોતાનો વિસ્તાર અને પ્રભાવ વધારી શકે છે. એકવીસમી સદીમાં પુસ્તકાલયના બદલાતાં સ્વરૂપ અને ભૂમિકામાં સોશિયલ મીડિયા ખૂબ જ ઉપયોગી બની શકે છે. પુસ્તકાલયના વિકાસ અને વિસ્તારમાં સોશિયલ મીડિયા ખૂબ જ ઉપયોગી અને અસરકારક માધ્યમ પુરવાર થઈ રહ્યું છે. પુસ્તકાલય સોશિયલ મીડિયાના સહારે આધુનિક યુગની જરૂરિયાત આસાનીથી પૂરી કરી શકશે, એવું માની શકાય.

સંદર્ભ :

- નિશાંત, 'ડિજિટલ મીડિયા, સોશિયલ મીડિયા, ઇમર્સિવ મીડિયા', ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ, પહેલી આવૃત્તિ-2022
- ભગત, શશિકાંત, શુક્લા, ડૉ. આવા, 'ડિજિટલ મીડિયા', ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ, પહેલી આવૃત્તિ-2020
- પટેલ, ભક્તિ, પટેલ, પ્રિયંકા, મુન્શી કાંક્ષિન, 'પ્રિન્ટ – ન્યૂઝપેપર, મેગેઝિન', ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ, પહેલી આવૃત્તિ-2020
- વ્યાસ દિવ્યેશ, અભિવ્યક્તિની આઝાદી અને ગુજરાતી બ્લોગવિશ્વ (ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં એમફિલના અભ્યાસ અંતર્ગત લખેલો મહાશોધનિબંધ, માર્ગદર્શક – ડૉ. અશ્વિન ચૌહાણ, વર્ષ – 2010)
- વ્યાસ દિવ્યેશ, એસએમએસ - એક અસરકારક પ્રત્યાયન માધ્યમ, (ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં પીએચડીના અભ્યાસ અંતર્ગત લખેલો મહાશોધનિબંધ, માર્ગદર્શક – ડૉ. વિનોદ કુમાર પાંડેય, વર્ષ – 2015)

ISBN : 978-93-5598-308-4

ગ્રંથાલય સેવા અને સામાજીક મીડિયા

ડૉ. વર્ષા જી. જોષી, આસિસ્ટન્ટ લાયબ્રેરીયન, પી.ડી.યુ. ગવર્નમેન્ટ મેડીકલ કોલેજ, રાજકોટ.

સારાંશ :

પ્રસ્તુત લેખમાં સામાજીક મીડિયા અને ગ્રંથાલય સેવા કેવી રીતે એકબીજાના પુરક બની રહે છે તેની વિસ્તુત માહિતી પ્રાપ્ત કરીશુંલેવાથી (સાંકળવાથી)ગ્રંથાલય સેવાની સાથે સોશિયલ મીડિયા ને વણી . ગ્રંથાલય સેવામાં સોશિયલ મીડિયા.ગ્રંથાલયમાં અપાતી સેવા મુલ્ય વર્ધક બની રહે છે નો ફાળો કેટલો મહત્વનો બની રહે છે અને તેની ઉપયોગકર્તા સમૂહ પર કેવી અસર જોવા મળે છે તે જાણી શકાય છે .

ચાવીરૂપ શબ્દો:

ગ્રંથાલય સેવા - સામાજીક મીડિયા - ડીજીટલયુગ - ડીજીટલ જનરેશન.

પ્રસ્તાવના:

સોશિયલ (સામાજિક) મીડિયાથી આજકાલ બાળકોથી લઈને વયોવૃદ્ધ સૌ કોઈ જાણકાર રહે છે અરે! અપડેટ રહે છે. હવે જયારે અપડેટ ની વાત થાય ત્યારે સૌ કોઈ નવા વિચાર,નવી વાતને અપનાવવા તૈયાર રહે છે. આજના પ્રવર્તમાન યુગ એટલે ટેક્નોલોજી યુગ ,ડીજીટલ યુગનું વર્ચસ્વ વધી રહ્યું છે. પ્રસ્તુત પેપરમાં ગ્રંથાલય સેવા અને સોશિયલ (સામાજિક) મીડિયા વિશેની ચર્ચા કરીશું.

ગ્રંથાલય સેવા એટલે શું?

ગ્રંથાલય દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી સેવાને ગ્રંથાલય સેવા કહેવાય એ સર્વસ્વીકૃત વિધાન છે. પરંતુ એ ગ્રંથાલય દ્વારા કઈ-કઈ ને કેવા પ્રકારની તેમજ ઉપયોગકર્તાની જરૂરિયાત મુજબ અપાતી સેવા યોગ્ય રીતે , યોગ્ય સમયે મળી રહે તે જરૂરી છે. ગ્રંથાલયની મોટા ભાગની સેવાઓ આપણે સોશિયલ (સામાજિક) મીડિયાના માધ્યમ થી પ્રદાન કરી રહ્યા છીએ. ગ્રંથાલયમાં ન્યુઝ પેપર ક્લીપીંગ , કરન્ટ અવરનેસ સર્વિસ ,S.D.I. સર્વિસ , ન્યુ અરાઈવલ ડેસ્ક, વગેરે જેવી સેવાઓ ગ્રંથાલય માંથી ઉપલબ્ધ થતી રહે છે. સાથે-સાથે સોશિયલ મીડિયા દ્વારા પણ આ માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકો છો.

સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયા એટલે શું?

ISBN : 978-93-5598-308-4

સોશિયલ (સામાજિક) એટલે સમાજ દ્વારા બનતું મીડિયા એટલે સોશિયલ (સામાજિક) મીડિયા અત્યાધુનિક યુગમાં આશીર્વાદ રૂપ તો છે, જ પરંતુ જો થોડીક પણ બેદરકારી દાખવવામાં આવે તો નુકશાનકારક પણ સાબિત થઇ શકે છે. સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયા જેવાકે વોટ્સએપ, ફેસબુક, માયસ્પેસ ,બ્લોગસ , ટવીટર, લીંકડીન(LinkedIn), યુટ્યુબ(You tube), Library Thing વગેરે જેવા માધ્યમો પ્રચલિત છે.

ગ્રંથાલય સેવામાં સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયાનો ફાળો

સામાન્યરીતે પરંપરાગતરીતે તો ગ્રંથાલય સેવા અપાતી રહે જ છે, પરંતુ આજના ડીજીટલ યુગમાં સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયાના માધ્યમોથી ગ્રંથાલય સેવા ને પણ એક કલગી મળી છે. જે ઉપયોગકર્તા ગ્રંથાલય સુધી પહોંચી શકવાને સક્ષમ ન હોય તેઓ માટે આ માધ્યમ આશીર્વાદ રૂપ બને છે. ડીજીટલ સ્વરૂપે બુક્સ, જર્નલ, ન્યુઝપેપર વગેરે ઉપલબ્ધ રહે છે. આપણે સૌ આ સેવાથી વધારે પરિચિત થઇ રહ્યા હતા યાદ છે? કોરોના મહામારી સમય દરમ્યાન ગ્રંથાલય સેવાને પરિપૂર્ણ કરવા સોશિયલ (સામાજિક)મીડીયાએ સિંહફાળો પ્રદાન કરેલ હતો અને સૌ કોઈ ડીજીટલ સેવાનો લાભ પ્રાપ્ત કરવા તત્પર રહેતા હતા. આ ઉપરાંત ગ્રંથાલય અને તેમાં રહેલ સાહિત્ય ને પ્રોત્સાહીત કરી શકાય છે. લાયબ્રેરી અને તેના ઉપયોગકર્તા સમૂહ વચ્ચે પ્રત્યાયનનું સાધન સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયા બની રહે છે. ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન ક્ષેત્રમાં નવા સુધારાઓ તેમાં નવા પ્રોજેક્ટ, ઇવેન્ટ, ગ્રંથાલય પ્રવૃતિઓ, તેમજ ગ્રંથાલયમાં અપાતી સેવાઓની પ્રવૃત્તિ માટે પણ એક લીંક (Link) તૈયાર કરી સોશિયલ (સામાજિક)મીડિયા દ્વારા ઉપયોગકર્તા સુધી પહોચી શકાય છે. આ ઉપરાંત નવા ઉભરતા લેખકો , ગ્રંથાલયમાં નવું આવતું સાહિત્ય , નેશનલ કલ્ચર હેરીટેજ , બુક-રીવ્યુ, નવી બુકની પ્રાયમરી માહિતી, આવી ઘણી માહિતીનું પ્રત્યાયન ગ્રંથાલયના ઉપયોગકર્તા અને વાચક વર્ગ સાથે આ માધ્યમ દ્વારા થઇ શકે છે. આ ઉપરાંત ઉપયોગકર્તા કે વાચક વર્ગ ના સમુહને પણ ગ્રંથાલય કે જે તે સંસ્થાના ટ્રસ્ટી કોઈ સૂચનો કે નોંધ હોય તો સોશિયલ મીડિયાના માધ્યમથી પહોચાડે છે સંશોધકો માટે તો ગ્રંથાલય અને સોશિયલ મીડિયા ખુબ આશીર્વાદ રૂપ નીવડે છે, તેઓના મહત્વના સમયનો બચાવ થાય છે.

વર્તમાન સમાજ એટલે કે ડીજીટલ સમાજ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. માહિતી સંસ્થા અને ગ્રંથાલયો દ્વારા મહત્વની ,સચોટ,માહિતી સામાજીક નેટવર્કિંગ ના માધ્યમથી સહેલાઈથી ઉપયોગકર્તા સમૂહ સુધી પહોચાડી શકાય છે. સામાજીકમીડિયા કે નેટવર્ક ઉપયોગકર્તા સમૂહ અને ગ્રંથાલય કે માહિતી કેન્દ્રો ને જોડતી કડી છે આ માધ્યમ દ્વારા ઘણી સેવાઓ કે પ્રવૃતિઓ થાય છે. જેમ કે એસ.ડી.આઈ.(S.D.I.) સેવામાં અંતમાં ઉપયોગકર્તા સમૂહ પાસેથી ફીડબેક ફોર્મ ભરવાનું થતું હોય એ પણ આજ માધ્યમ થી આપણી વચ્ચેનો સેતુ બને છે ગ્રંથાલય નું માર્કેટિંગ , જનરલ લાયબ્રેરી સેવા ને પ્રોત્સાહન , ઉપયોગકર્તા માટે સંદેશાનું ઝડપી અપડેટ , ગ્રંથાલય માહિતી અને ઉપયોગકર્તાના મિત્રો,લાયબ્રેરીની આધુનિકતાની

ISBN : 978-93-5598-308-4

છબી, ગ્રંથાલયની બહાર રહેલ ગ્રંથાલયની દુરદ્રષ્ટિતા ની ઓળખ કરાવવી, રસપ્રદ માહિતી માટે ચર્ચાત્મક મીડિયા સમુહ બનાવવો, સક્ષમ (જ્ઞાનસભર) ઉપયોગકર્તા સુધી નવા માહિતી વાન્છુક સમુહને પહોચાડવો.

લાયબ્રેરી મીડિયાના હેતુઓ (સામાજિક) માં સોશિયલ (ગ્રંથાલય)

- ગ્રંથાલય અને માહિતી કેન્દ્રોમાં અપાતી વિવિધ સેવાઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે
- નોલેજ શેરીંગ, વધારાની સંદર્ભ સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે
- વયોવૃધ્ધ ઉપયોગકર્તા માટે ચાલતા કાર્યક્રમો અને સેવાઓનું માર્કેટિંગ કરવા.
- બાળકો તેમજ યુવાઓ માટે અપાતી સેવાઓ કાર્યક્રમની રૂપરેખા આપવા બાબત
- ગ્રંથાલયની છબી ને મોર્ડન બનાવવા અને ઇલેક્ટ્રોનિક સ્તરે પ્રતિષ્ઠા વધારવા
- જ્ઞાનસભર ઉપયોગ કર્તા નો સમન્વય સાધવા
- નાણાંકીય ભંડોળ ના ઉછેર કે વધારા માટે
- ઉપયોગ કર્તા સુધી દેશદુનીયામાં બનતી ઘટનાઓના અપડેટ તાત્કાલિક પહોંચતા કરવા

ગ્રંથાલય ના ધ્યેય

ગ્રંથપાલ હંમેશા પોતાને અને પોતાના ગ્રંથાલય તેમજ તેમાં અપાતી સેવાઓને પ્રમોટ (પ્રોત્સાહિત) કરવા તત્પર રહે છે સંસ્થા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થતા ન્યુઝ લેટરમાં તાજેતરમાં કરેલ .કોન્ફરન્સ, સેમિનાર, કે જર્નલમાં રજુ કરેલ સંશોધન પેપર, તેમજ ગ્રંથાલયમાં કાર્યરત કર્મચારીઓનો ડેવલપમેન્ટ રિપોર્ટ, તેમજ આવનાર સમયમાં ગ્રંથાલયમાં આયોજીત થનાર કાર્યક્રમોની માહિતી કે નવી શરૂ થનારી સેવાઓને પ્રસિદ્ધ કરી શકાય છે .ગ્રંથપાલ અને સહકર્મચારી પાસે રહેલ જ્ઞાનભંડારનો લાભ વિદ્યાર્થીઓ અને સંસ્થાના શિક્ષણ સાથે જોડાયેલ સમૂહ તેમજ અન્ય કર્મચારીઓ ઉપરાંત અન્ય ઉપયોગ કર્તા લઈ શકે (પબ્લીક લાયબ્રેરી) .છે

1. ગ્રંથાલય મોડેલ સેવા અને આઈડિયાને શેર કરવા .
2. ગ્રંથાલય સ્રોતો તેમજ ગ્રંથાલય પ્રોફેશનલ ને પ્રોત્સાહન આપવા .
3. આંતરિક સંગઠનો .ની સેવા આપવી(આંતર લોન)
4. સોશિયલ નેટવર્કિંગ ટુલના પ્રત્યાયનના ઉપયોગ ગ્રંથાલય સુધી ન પહોંચતા ઉપયોગકર્તા ને સંગઠિત કરી માહિતી આપવી.
5. ઉપયોગ કર્તા સમૂહમાં વધારો કરવો.
6. સમયાંતરે ગ્રંથાલયને પ્રમોશન(જાહેરાત) કરતા રહેવું
7. સંસ્થાના સ્થાપક, વ્યવસ્થાપક કે ટ્રસ્ટી સાથે નિરંતર સંપર્કમાં રહેવું .
8. નવી શરૂ થયેલી સેવાની પૂરી માહિતી ને લિંક)Link) દ્વારા ઉપયોગકર્તા સુધી પહોંચાડવી .
9. જુદા જુદા વેલ્યુએબલ ફીડબેક ને ભેગા કરવા.
10. માહિતી સ્રોતના શોધ માટે ઉપયોગ થતા પ્રાયમરી ટુલ્સ નો નવા આંગતુકને પરિચય કરાવવો.

ISBN : 978-93-5598-308-4

11. નવા આવનાર પુસ્તકો મેગેઝિન કે જર્નલ ને ગ્રંથાલયના પ્રવેશદ્વાર મા હાઈલાઈટ કરવા ન્યુ અરાઈવલ ડેસ્ટ)New Arrival Desk) બનાવવું
12. ગ્રંથાલયમાં થતી પ્રવૃત્તિ અને અપાતી સેવાઓ ની , તેમજ ખર્ચની તમામ બાબતોની અપડેટ સંસ્થા ના મુખ્ય વ્યક્તિને પહોંચાડવી .
13. ગ્રંથાલયની સેવાઓ, પ્રવૃતિઓ, બુક સંગ્રહ, જર્નલ, જેવા અન્ય કોઇપણ પ્રશ્નનાનિરાકરણ માટે 'ASK A LIBRARIAN' બનાવવું જોઈએ.

ગ્રંથાલય અને તેમાં થતી પ્રવૃત્તિઓ ,સેવાઓનું પ્રમોટિંગ .માં સોશિયલ મીડિયા નું મહત્વ (જાહેરાત)

સોશિયલ મીડિયા ફક્ત વર્તમાન જ નહી, પરંતુ ભવિષ્યમાં પણ ગ્રંથાલય ઉપયોગકર્તા અને તેને ઉપયોગી સેવાઓ કઈ રહેશે તેને પણ ઓળખવામાં મદદ કરે છે, તેના દ્વારા સામાજિક સમુદાયનું વિચાર સ્તરમાં વધારો કરે છે. વિવિધ માહિતીને સંબંધિત પૂછપરછ, પ્રાદેશિક ઇતિહાસ વગેરે જેવી માહિતીની પૂછપરછની જવાબદારી મીડિયા ચેનલ દ્વારા પ્રસારિત કરવાથી ગ્રંથાલયની સુઘડતર , સુઆયોજન અને સુવ્યવસ્થિત તરીકેની છાપ ઉપસી આવે છે.

માહિતી રસ ધરાવતા સમુદાયને જોડે છે.

ઓનલાઇન રહેનાર વર્ગમાં વધારો થઈ રહ્યો છે, એવા સમયે ફીડબેક ફોર્મ ભરાવીને (પ્રતિભાવ) માહિતી રસ ધરાવતા સમુહને એકત્રિત કરવા સોશિયલ મીડિયા આસાન રસ્તો છેજે .ના દ્વારા આ સમુહને એકત્રિત કરી ગ્રંથાલય કે માહિતી કેન્દ્રમાં થતી પ્રવૃત્તિઓ, ઇવેન્ટની માહિતીને આદાન-પ્રદાન કરવું જોઈએ . આ ઉપરાંત જાણીતા અને મહાન સાહિત્યકાર, ચિત્રકાર ,ઉદ્યોગકાર ઉપરાંત આવા ઘણા બધા માનુનીઓની જીવનની માહિતી તેમજ તેમના ફોટોગ્રાફ્સ વગેરેનું આદાનપ્રદાન આ માધ્યમ દ્વારા થ-વું જોઈએ. ગ્રંથાલય અને તેની પ્રવૃત્તિને પ્રમોટપ્રોત્)સાહિત(કરવા આ એક સરળ માધ્યમ છે.

માહિતી રીસોર્સ ના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવું.

માહિતી એક્સેસ કરવા સોશિયલ મીડિયા બેટર સોશિયલ મીડિયાના .રહે છે (સૌથી વધુ શ્રેષ્ઠ) માધ્યમથી આવનારી કોઈપણ ઇવેન્ટ અથવા તો કલામેળો અથવા તો બુક સાઈનિંગ)Book signings) ની માહિતીને આસાનીથી પોસ્ટ કરી શકાય છે. બીજી લાયબ્રેરીના રિસોર્સ ને આંતરલોન દ્વારા પણ પૂરા પાડી શકાય છે .આજ કાલ સોશિયલ મીડિયા નુ ચલણ એટલું વધી ગયું છે કે કોઈ પોસ્ટ સવારે અપડેટ થઈ હોય તો થોડા જ સમયમાં ઘણી વિસ્તરણ થઈ જતી હોય છે.

નવું જાણવાની શીખવાની વિશાળ તકો/

આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે વર્તમાન સમયમાં ઘણા શૈક્ષણિક કોર્ષ પણ ઓનલાઇન જ થાય છે. અરે! સ્પોકન ઇંગ્લિશના, કુકિંગ ક્લાસ, મ્યુઝિક ક્લાસ, ડ્રોઈંગ ક્લાસ, ડાન્સ ક્લાસ આવા ઘણા બધા રસ-

ISBN : 978-93-5598-308-4

.રહે છે રુચિ ના વિષયોની માહિતી તેમજ શિક્ષણ આપણને આ માધ્યમ દ્વારા મળી આ ઉપરાંત આપણા ગ્રંથાલય કે માહિતી કેન્દ્રોના સમૃદ્ધ ગ્રંથ ભંડાર તેમજ અન્ય પ્રવૃત્તિઓ વિશે કેવી રીતે વિડીયો બનાવવો , તેમજ બ્લોગ પ્રદાન કરવા માટે પણ સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે તેમજ લેખકો કે સાહિત્યકારો સાથે SKYPE કોલ્સ કરી શકો છો અને તેનું રેકોર્ડિંગ કરી મીડિયામાં ઉપયોગકર્તા સાથે શેર કરી શકાય છે.

ગ્રંથાલયમાં થતાં સોશિયલ નેટવર્કિંગ ટુલનો ઉપયોગ (સામાજિક)

S.N.S. (Social Networking Sites) ગ્રંથાલય અને યુઝર્સ વચ્ચે નવીનતમ અને અસરદાર માધ્યમો છેગ્રંથાલય સેવા ., ઇવેન્ટ તેમજ તેના પ્રમોશન માટે SNS નો ઉપયોગ કરે છે. જેમાંનું Twitter પણ મહત્વનું માહિતી સ્રોત ગણી શકાયઅસંખ્ય ઉપયોગ .કર્તાઓ વચ્ચે S.N.S.ગ્રંથાલય અને ઉપયોગકર્તા સમૂહ માટે જ્ઞાન સભર જોડાણ બનાવી રાખે છે. યૂઝર્સ દ્વારા તેમના જ્ઞાનનું યોગદાન આપીને ગ્રંથાલય સેવાઓને કેવી રીતે વધારવી અથવા તો જરૂર જણાય તો નવી સેવા શરૂ કરવાની ભલામણ પણ કરી શકે છે જેમાંની ઘણી સોશ્યલ નેટવર્કિંગ સાઇટ પ્રખ્યાત છે જેવી કે Face book ,MySpace, Ning, Blog, Wikis, Twitter, you tube, flickr.. etc...

Face Book:

ફેસબુક ખુબ લોકપ્રિય છે, કારણકે તે ISTOR સર્ચ, વર્લ્ડ કેટ, અને બીજી ઘણી એપ્લિકેશન સાથે મૈત્રીપૂર્ણ રીતે સંકળાયેલ છે. માહિતીની જરૂરીયાત જાણવા માટે ગ્રંથપાલ યુઝર્સ સાથે સંપર્ક કરી શકે છે આ ઉપરાંત લાયબ્રેરી કેટલીક વિશિષ્ટ લાયબ્રેરી એપ્લિકેશન ને Face book સાથે લીંક કરવાનો પ્રયાસ કરે છે

My space:

શૈક્ષણિક સંસ્થામાં જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ છે ત્યાં ગ્રંથપાલ વર્તમાન પરિસ્થિતિને ઈમ્પ્રુવ કરવા માટે કૅલેન્ડર ,કસ્ટમ, કેટલોગ, સર્ચટુલ અને બ્લોગ નો લાભ લેવા My Space નો ઉપયોગ કરે છે.

Ning:

આ ટ્રૂલ દ્વારા ગ્રંથપાલ યુઝર, લાયબ્રેરી એસોસિએશન અને બીજા ઘણા સાથે જોડાઈ શકે છે . નાઈઝેરિયન લાયબ્રેરી એસોસિએશન સભ્યો સાથે અગત્યના મુદ્દાની ચર્ચા કરવા માટે આ પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ કરે છે.

Blogs :

Blogs દ્વારા ગ્રંથપાલ સમયાંતરે સંદેશા પોસ્ટ કરી શકે છે જેવી કે કોઈ ચોક્કસ વિષય અથવા બાબત, યુઝર્સ કન્ટેન્ટ માં યોગદાન આપવાની પરવાનગી આપવી (ઉપયોગકર્તા ને), જેમાં તેઓ પ્રસંગોચિત મુદ્દાઓ પર લેખ લખી શકે છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Wikis:

આ એક મફત જ્ઞાનકોશ ગણાવી શકાય, જેના દ્વારા વિષય વસ્તુની વ્યાખ્યા અને ઊંડાણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઇ શકે છે Wikis ઉપયોગકર્તા માહિતીમાં ઉમેરો) માહિતીમાં યોગદાન (યુઝર્સને) કે સુધારો (કરવા માટે પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડે છે.

LinkedI n :

ગ્રંથપાલો Linked In દ્વારા વિશિષ્ટ વિષયક્ષેત્રના ખ્યાતનામ વ્યક્તિ સાથે જોડાઈ શકે છે ગ્રંથપાલ આ પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ સ્પેશ્યલ સેવા માટે કરી શકે છે જેમ કે S.D.I. (Selective Dissemination of Information)

Twitter:

ટવીટર એ માઈક્રો બ્લોગિંગ એપ્લિકેશન છે આ ટૂલ થકી ગ્રંથાલયમાં થતું અપડેટ કલેકશન ,દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ વગેરે સ્ટાફ તેમજ પેટ્રનને અપડેટ કરે છે. આ ટુલ દ્વારા યુઝર્સને કોઈ ચોક્કસ મુદ્દા પરના પ્રશ્નો પૂછવા. ઇન્સ્ટન્ટ મેસેજ)IM) કરી શકે છે, તેમજ તેનો ફીડબેક પણ તુરંત જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

You tube :

you tube થી આપણે સૌ માહિતગાર છીએ. ગ્રંથાલય દ્વારા વિડીયો બનાવવા, લેક્ચર, કોન્ફરન્સ ,વર્કશોપ જેવા કાર્યક્રમો આ ટૂલના માધ્યમ થી પ્રસારિત કરી શકાય છે.

Flickr:

આ ટૂલ ના ઉપયોગથી ગ્રંથાલય સંગ્રહને યુઝર્સ સાથે શેર કરી શકાય છે. નવા આવનાર પુસ્તકો અને જર્નલ્સ ના કવર પેજ ને ઉપયોગકર્તા સમક્ષ (યુઝર્સ) Flickr (ફ્લીકર દ્વારા (રાખી શકાય છે .આ ઉપરાંત પબ્લિક ,શૈક્ષણિક કે સ્પેશિયલ ગ્રંથાલયમાં યોજાતા ઇવેન્ટ સેમિનાર કે લેક્ચર માટે પણ આ ટુલનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

Library things:

આ ટૂલ લાઇબ્રેરી ઓપેકને સમૃદ્ધ બનાવે છેલમાં એક વખત એકાઉન્ટ બનાવ્આ ટુ .યા પછી ISBN સાથે પુસ્તકોની સૂચિ લાઇબ્રેરી થિંગસ ને મોકલવામાં આવે છે ત્યારબાદ તે એક કોડ મોકલે છે, જે લાઇબ્રેરી ઓપેકના કુટરમાં પેસ્ટ કરવામાં આવે છે, જેના દ્વારા ગ્રંથપાલ યુઝર્સને વર્તમાન પ્રકાશનોની યાદી મોકલાવી શકે છે.

સોશિયલ મીડિયાના ઉપયોગ ના ફાયદા.

- સોશિયલ મીડિયા ગ્રંથાલયનું અભિન્ન અંગ છે
- સોશિયલ મીડિયા દ્વારા ગ્રંથાલયના ઉપયોગકર્તા સુધી પહોંચી શકાય છે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

- વિદ્યાર્થીવર્ગને ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવામાં સોશિયલ મીડિયા મદદરૂપ બને છે.
- સોશિયલ મીડિયા દ્વારા નવા યુઝર્સ બને છે, જોડાઈ શકે છે અને વિષય વિષયક ચર્ચા પણ કરી શકે છે.
- યુઝર્સને લાયબ્રેરીની નજીક લાવવામાં મદદ કરે છે.
- નવા આગંતુક ઉપયોગકર્તાને ગ્રંથાલય તરફ આકર્ષિત કરવામાં મદદ કરે છે.
- સોશિયલ મીડિયા જ્ઞાનની વહેંચણી)જ્ઞાન પ્રત્યાયન(ની સુવિધા પણ આપે છે.
- દૂર શિક્ષણ પધ્ધતિમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને સોશિયલ મીડી (સામાજિક)યા ખૂબ પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે.

સોશિયલ મીડિયાના ઉપયોગ ના ગેરફાયદા.

- સોશિયલ મીડિયાનો ઉપયોગ કરવા માટે સમયનો અભાવ
- ગોપનીયતા નો અભાવ
- ગ્રંથાલયમાં અપૂરતો સ્ટાફ
- ગ્રંથાલય સ્ટાફ માટે તાલીમ ની અપૂરતી તકો
- ઇન્ટરનેટની ધીમી ગતિ.
- નાણાકીય ગ્રાન્ટ નો અભાવ

સોશિયલ મીડિયા નુ શ્રેષ્ઠ અમલીકરણ

6) ગ્રંથાલય ની વેબસાઈટ સાથે સંકલિત કરવું
7) ક્રોસ પ્લેટફોર્મ પ્રમોશન
8) માહિતીના ઉપયોગ માટે યોગ્ય ટૂલનો ઉપયોગ
9) માહિતી સામગ્રીને અપડેટ રાખવી
10) દરેક માહિતી સાથે સુસંગત લોગો રાખવો.

સમાપન:

સોશિયલ મીડિયા માહિતી ઇચ્છુક ઉપયોગકર્તા માટે વરદાનરૂપ સાબિત થાય છેઉપયોગકર્તા . જે માહિતી કે સમાચાર શોધે છે , વાંચે છે તેમાં પરિવર્તન પૂરું પાડે છે. સારુ પ્રત્યાયન ગ્રંથાલય અને તેના ઉપયોગકર્તા વચ્ચે મૂલ્યવર્ધક સેવામાં વધારો કરે છે. પરંપરાગત ગ્રંથાલય સેવા એ સોશિયલ મીડિયાના ઉપયોગથી નવું રૂપરંગ ધારણ કર્યું છે જેના પરિણામે યુઝર્સમાં વધારો અને ગ્રંથાલય સેવાનો સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. સોશિયલ મીડિયાના ઉપયોગથી ડિજિટલ વાતાવરણમાં ગ્રંથાલયનું નવું સ્વરૂપ ઉભરી આવ્યું છે.

સંદર્ભો :

ISBN : 978-93-5598-308-4

https://www.researchgate.net/publication/337673976_Use_of_Social_Media_to_Promote_Library_Services_in_the_Digital_Age

Casey, M., & Savastinuk, L. (2006). Library 2.0: Service for the next-generation library. Library Journal,131(14), 40-42.

Hendrix, D., Chiarella, D., Hasman, L., Murphy, S., & Zafron, M.L. (2009). Use of Face book in academic health sciences libraries. Journal of the Medical Library Association, 97(1), 44-47.

http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v08n02/mack_d01.htm

Social Media and Libraries

ISBN : 978-93-5598-308-4

પ્રાથમિક શાળાઓના પુસ્તકાલયોના ક્ષમતા નિર્માણ અને શિક્ષક-વિદ્યાર્થી વાંચન ક્ષમતા વધારવામાં અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિની નિતિવિષયક ભૂમિકા

ડૉ. મુકેશકુમાર એન. પટેલ
જિલ્લાપ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી,
જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ,અમદાવાદ.

સારાંશ

ક્ષમતા નિર્માણ (capacity Building) એવી પ્રક્રિયા છે જેના દ્વારા વ્યક્તિઓ, સંસ્થાઓ અને સમાજ સમાયાંતરે તેમના પોતાના વિકાસના નક્કી કરેલા ઉદ્દેશોને પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્ષમતાઓને સિદ્ધ કરે છે, મજબુત કરે છે અને જાળવી રાખે છે. જે વ્યક્તિઓ સંસ્થાઓ અને સમાજને ઝડપથી બદલાતી દુનિયામાં ટકી રહેવા, અનુકૂળ કરવા અને ખીલવા માટે જરૂરી છે. 21મી સદીના પ્રથમ બે દાયકાનો સમય ખૂબ જ ઝડપથી પસાર થઈ ગયો હોય તેમ જણાય છે દરેક ક્ષેત્રમાં પરિવર્તનો ખૂબ જ ઝડપી બન્યા છે. માહિતીનો વિસ્ફોટ પણ ખૂબ જ મોટા પ્રમાણમાં છે. આ તમામ બાબતોથી માહિતીગાર રહેવું અનિવાર્ય બન્યું છે. આ બાબતોથી માહિતીગાર રહેવા માટેનું ઉત્તમ માધ્યમ એ વાંચન છે અને સારા વાંચન માટે ઉત્તમ પુસ્તકો હોવા જરૂરી છે. ઉત્તમ પુસ્તકો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે પુસ્તકાલયોને વધારે સુસજ્જ બનાવવા અનિવાર્ય છે. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લઈ અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ દ્વારા એક લાંબાગાળાની ચોક્કસનિતી(policy) હેઠળ વિવિધ પ્રકલ્પો અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા. જેમાં

ISBN : 978-93-5598-308-4

શિક્ષકોને સારા પુસ્તકો સરળતાથી ઉપલબ્ધ બને તે માટે બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી સાથે MOU કરવામાં આવ્યા. આ ઉપરાંત શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચન ક્ષમતા વધે તે માટે પુસ્તક મિત્ર પ્રકલ્પ હેઠળ શિક્ષકો અને 18 બાળકોનુ સન્માન કરવામાં આવ્યું. આ ઉપરાંત પુસ્તકાલયોને સુસજ્જ બનાવવા માટે પાઠમાલા પ્રકલ્પ હેઠળ બાળકોની રૂચી મુજબના પુસ્તકો દાનમાં મેળવવામાં આવ્યા. NGO પાસેથી પણ શાળાઓના પુસ્તકાલયોને સુસજ્જ બનાવવા માટે મદદ મેળવવામાં આવી. પરફોર્મન્સ સ્ટાર પ્રકલ્પ પાટલોટ પ્રોજેક્ટ તરીકે જિલ્લાની ત્રણ શાળાઓમાં અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે.

❖ **પ્રસ્તાવના :**

ક્ષમતા નિર્માણ(capacity Building) એવી પ્રક્રિયા છે જેના દ્વારા વ્યક્તિઓ, સંસ્થાઓ અને સમાજ સમાયાંતરે તેમના પોતાના વિકાસના નક્કી કરેલા ઉદ્દેશોને પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્ષમતાઓને સિદ્ધ કરે છે, મજબુત કરે છે અને જાળવી રાખે છે. જે વ્યક્તિઓ સંસ્થાઓ **અને** સમાજને ઝડપથી બદલાતી દુનિયામાં ટકી રહેવા, અનુકૂળ કરવા અને ખીલવા માટે જરૂરી છે. 21મી સદીના પ્રથમ બે દાયકાનો સમય ખૂબ જ ઝડપથી પસાર થઈ ગયો હોય તેમ જણાય છે દરેક ક્ષેત્રમાં પરિવર્તનો ખૂબ જ ઝડપી બન્યા છે. માહિતીનો વિસ્ફોટ પણ ખૂબ જ મોટા પ્રમાણમાં છે. આ તમામ બાબતોથી માહિતીગાર રહેવું અનિવાર્ય બન્યું છે. આ બાબતોથી માહિતીગાર રહેવા માટેનું ઉત્તમ માધ્યમ એ વાંચન છે અને સારા વાંચન માટે ઉત્તમ પુસ્તકો હોવા જરૂરી છે. ઉત્તમ પુસ્તકો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે પુસ્તકાલયોને વધારે સુસજ્જ બનાવવા અનિવાર્ય છે. આપણા ત્યાં મોટા શહેરોમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો આવેલા છે. સાર્વજનિક પુસ્તકાલય એવી સંસ્થા છે કે જેના માધ્યમથી વ્યક્તિઓ સતત બૌદ્ધિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસ સતત કરતા હોય છે. પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ સાહિત્ય, દર્શન, ઇતિહાસ, ધર્મ, વિજ્ઞાન,

રાજકારણની સાથો-સાથ સામાજિક-આર્થિક અને કલા-સંસ્કૃતિ જેવા વિવિધ વિષયોના પુસ્તકોમાંથી માનવ પોતાના જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. પુસ્તકાલયના જુના ઇતિહાસમાં નજર નાખવામાં આવે તો માની શકાય કે ભારતીય પુસ્તકાલયોનું પ્રારંભિક સ્વરૂપ પુરાતનકાળમાં પણ રહ્યું હતું. પ્રાગ ઐતિહાસિકકાળની શિલાઓ, ગુફાઓ અને અન્ય માધ્યમોમાં મળેલી ચિત્રલીપી તેમજ શિલાલેખો આપણને પુસ્તકાલયની પ્રારંભિક છબીનો ચીતાર આપે છે. તત્કાલીન માનવ સમુદાયો વચ્ચે વિચારો પહોંચાડવા માટે આ શિલાલેખોની મોટી ભૂમિકા રહેતી હશે. મુઘલકાળમાં પણ અનેક બાદશાહ પોતાના દરબારમાં વિદ્વાનો દ્વારા રચિત સંસ્કૃત અને ફારસી ગ્રંથોનું સંકલન કરાવતા હતા. સમ્રાટ અકબરના પુસ્તકાલયમાં પણ વિવિધ વિષયોના અંદાજે 25000 ગ્રંથ હતા. જો કે આધુનિક ભારતમાં પુસ્તકાલયોનો વિકાસ જે ગતિથી થવો જોઈએ તે ન થયો. ગુલામીના કારણે શિક્ષણ સંબંધિત પુસ્તકાલયો તરફ વધુ ધ્યાન ન અપાયું અને પુસ્તકાલયોને રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ ન મળી શક્યું. ભારતમાં આજે પુસ્તક પ્રકાશન વ્યવસાય ખૂબ જ બહોળા પ્રમાણમાં વિકસ્યો છે પરંતુ સામે પક્ષે પુસ્તકાલયોની ક્ષમતા સામે ચિંતાજનક પરિસ્થિતિ છે. જે પુસ્તકાલયો છે તે સમાજના દરેક સ્તર પર પુસ્તક વાંચનની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે પૂરતા નથી. જો સમાજના દરેક સ્તર સુધી પુસ્તકો પહોંચાડવા હોય તો તે માટેનું ઉત્તમ માધ્યમ શહેરી તેમજ ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં આવેલી શાળાઓના પુસ્તકાલયો છે. જો આ શાળાઓમાં આવેલા પુસ્તકાલયોની ક્ષમતા વધારવામાં આવે તેને વધારે સુસજ્જ કરવામાં આવે તો પુસ્તક વાંચનને ગ્રામ્ય સ્તર સુધી સરળતાથી પહોંચાડી શકાય. જો શાળાના પુસ્તકાલયો વધારે સુસજ્જ બનશે તો તે શાળાના શિક્ષકો અને બાળકોની પણ વાંચન ક્ષમતા(Reading capacity)માં વધારો થશે. પ્રસ્તુતકર્તા પોતે અમદાવાદ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી (વહીવટી વડા) તરીકે પોતાની સેવાઓ બજાવી રહ્યા છે. ઘણા સમયથી શિક્ષકોના અને વિદ્યાર્થીઓના વાંચનમાં

ISBN : 978-93-5598-308-4

કેવી રીતે વધારો કરી શકાય તે બાબતે સતત ચિંતનશીલ હતા. જો શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓનું વાંચન વધારવું હોય અને ઉત્તમ કરવું હોય તો તે માટે પુસ્તકાલયોની ક્ષમતા વધારવી પડશે. અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત પ્રાથમિક શાળાઓમાં પુસ્તકાલયો ઉપલબ્ધ છે પરંતુ આ પુસ્તકાલયોને વધારે સક્ષમ કેવી રીતે બનાવી શકાય તે માટે વિવિધ પ્રકારના પ્રકલ્પો અમલમાં મુકવામાં આવ્યા હતા. અમદાવાદ જિલ્લો એ 9 તાલુકામાં ફેલાયેલો છે. અમદાવાદ જિલ્લામાં કુલ 686 પ્રાથમિક શાળાઓ આવેલી છે. જેમાં કુલ 5,174 શિક્ષકો અને 1,57,523 વિદ્યાર્થીઓ છે. આ તમામને આવરી લઈને પુસ્તકાલયોના વિકાસ અને શિક્ષક વિદ્યાર્થી વાંચનક્ષમતા વધારવા માટે વિવિધ પ્રકલ્પો મૂકવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રકલ્પો રજુ કરતી વખતે શાળા, પુસ્તકાલય, શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીની ક્ષમતા વધે તે બાબતે ખાસ ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

❖ કેરિયર ગાઈડન્સ કોર્નર અને વ્યવસાયિક સજ્જતા કાર્ય શિબિર :

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી – વિવેકાનંદ લાઈબ્રેરી અને જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ, અમદાવાદના સંયુક્ત ઉપક્રમે 12-08-2021 ગુરૂવારના રોજ ગૌતમ હૉલ ખાતે કેરિયર ગાઇડન્સ કોર્નર, પુસ્તકાલય સંવર્ધન, સુગમ્ય પુસ્તકાલય અંતર્ગત MOU અને વ્યવસાયિક સજ્જતા કાર્ય શિબિર યોજાયો. કાર્ય શિબિરમાં બન્ને સંસ્થાના વડા ડૉ. ભાવીન ત્રિવેદી કા. કુલ સચિવ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અને ડૉ. એમ. એન. પટેલ, જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારશ્રી અમદાવાદ દ્વારા જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ, અમદાવાદ સંચાલિત પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો માટે પુસ્તકાલયની મેમ્બરશીપ, પુસ્તકાલય સંવર્ધન અને કેરેયર કોર્નર ગાઈડન્સ માટે માર્ગદર્શન જેવી વિવિધ બાબતોના સમજૂતી કરાર (MOU) કરવામાં આવ્યા.

ISBN : 978-93-5598-308-4

❖ **NGO નો સહકાર** :

વિવિધ NGO સાથે સંપર્ક કરી શાળાના પુસ્તકાલયોને વધારે સક્ષમ બનાવવા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા જેમાં ખાસ કરીને વોડાફોન-આઈડિયા (VI)ના માધ્યમથી મોઇની ફાઉન્ડેશન દ્વારા સાણંદ તાલુકાની પસંદગીની શાળાઓમાં જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ, અમદાવાદના માર્ગદર્શન હેઠળ બાળકોની રૂચિ મુજબના પુસ્તકો તેમજ તે પુસ્તકો યોગ્ય રીતે સચવાય તે માટે તિજોરી પણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી. આ ઉપરાંત યુવા ફાઉન્ડેશન દ્વારા ઘણી શાળાઓમાં પુસ્તકાલયોનું ડિઝિટલાઈઝેશન કરવામાં આવ્યું છે.

❖ **પુસ્તકમિત્ર** :

શૈક્ષણિક વર્ષ 2021-22 દરમિયાન જે શિક્ષક મિત્રો દ્વારા 21 કે વધારે પુસ્તકોનું વાંચન કરવામાં આવ્યું હોય તેવા શિક્ષકોનું જિલ્લા પંચાયત સમિતિ દ્વારા સન્માન કરવાનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો. આ માટે સૌપ્રથમ એક ગુગલ ફોર્મની રચના કરી જૂથ સંસાધન કેન્દ્રોના માધ્યમથી તે શિક્ષકો સુધી પહોંચાડવામાં આવ્યું. જેમાં કુલ 48 શિક્ષકો દ્વારા રજિસ્ટ્રેશન કરાવવામાં આવ્યું હતું. સાથે સાથે બાળકોનો પણ આમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં કુલ 18 બાળકો દ્વારા રજિસ્ટ્રેશન કરાવવામાં આવ્યું હતું. પુસ્તક મિત્રના આ ફેઝ-1ના કાર્યક્રમમાં રજિસ્ટર્ડ થયેલા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના સન્માનનો એક કાર્યક્રમ 8મી માર્ચ, 2022ના રોજ ધોળકા મુકામે કેવલ્ય ફાઉન્ડેશનના સહયોગથી કરવામાં આવ્યો હતો. ભવિષ્યમાં આ જ પ્રક્રિયા હેઠળ ફેઝ-2, ફેઝ-3 જેવા કાર્યક્રમો કરી શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ક્ષમતા વધારવાના પ્રયત્નો થશે.

ISBN : 978-93-5598-308-4

❖ **પાઠમાલા** :

વિદ્યાર્થીઓનું વાંચન વધે તે માટે જિલ્લા પંચાયત સમિતિ દ્વારા યુવા ફાઉન્ડેશનના સહયોગ દ્વારા પાઠમાલા નામનો પ્રકલ્પ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. જેમાં જે લોકો પાસે વધારાના પુસ્તકો હોય કે જેમણે વાંચી લીધા હોય તો તે દાન સ્વરૂપે જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણને આપે અને આ પુસ્તકો જે શાળાની પુસ્તકાલયોમાં પુસ્તકોની ઉપલબ્ધતા ઓછી હોય ત્યાં પહોંચાડવા આ માટે પણ એક ગુગલફોર્મની રચના કરવામાં આવી હતી અને વિવિધ સ્ટેકહોલ્ડર સુધી તે પહોંચાડવામાં આવ્યું. પાઠમાલા પ્રકલ્પમાં પણ ઘણા બધા પુસ્તકો જિલ્લા પંચાયત સમિતિને મળી રહ્યા છે.

❖ **પુસ્તકાલય ડિઝિટલાઇઝેશન** :

સામાન્ય રીતે પ્રાથમિક શાળાના પુસ્તકાલયની જવાબદારી એક શિક્ષકને સોંપવામાં આવે છે અને તે શિક્ષક પુસ્તક ઇસ્યુ કરી તેની રજિસ્ટરમાં નોંધ કરે છે. જ્યારે પુસ્તકાલયમાં ઘણા બધા પુસ્તકો હોય ત્યારે તેમાંથી એક પુસ્તક શોધવું એ અઘરું બને છે. તે બાબતને ધ્યાનમાં લઈ અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિના માર્ગદર્શન હેઠળ શિક્ષકો દ્વારા વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ થાય તેવા ખૂબ જ સરળ સોફ્ટવેર તૈયાર કરવામાં આવ્યા. જેમાં એક વખત પુસ્તકો અને વિદ્યાર્થીઓની માહિતીની એન્ટ્રી કર્યા પછી ખૂબ જ સરળતાથી પુસ્તકો ઇસ્યુ કરી શકાય અને જમા લઈ શકાય તેવી વ્યવસ્થા છે. ધોરણ-6 થી 8ના વિદ્યાર્થીઓ પણ આ સરળ સોફ્ટવેરનો સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકે છે.

❖ **પરફોર્મન્સ સ્ટાર** :

જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તક વાંચે, તેની સમીક્ષા કરે, અભિવ્યક્ત કરે અને તેનું અર્થગ્રહણ કરે તે માટે પરફોર્મન્સ

ISBN : 978-93-5598-308-4

સ્ટાર પ્રકલ્પ પાટલોટ પ્રોજેક્ટ તરીકે જિલ્લાની ત્રણ શાળાઓમાં અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. જે નીચેની આકૃતિમાં સ્પષ્ટ થાય છે. આ શાળાઓની સમીક્ષા બાદ પ્રસ્તુત પ્રકલ્પ સમગ્ર જિલ્લામાં અમલમાં મૂકવામાં આવશે.

પરફોર્મન્સ સ્ટાર

આ પ્રકલ્પમાં વિદ્યાર્થી સૌપ્રથમ પુસ્તક વાંચશે, તેની સમીક્ષા કરશે, શિક્ષક સમક્ષ અભિવ્યક્તિ કરશે, મિત્રને રજૂઆત કરશે, વર્ગખંડ કે પ્રાર્થનાસભામાં પણ રજૂઆત કરશે અને અંતે પોતાના ઘરે માતા-પિતા, ભાઈ-બહેનને તે પુસ્તકની વાત રજૂ કરશે. આમ, જે વિદ્યાર્થી આ છ તબક્કામાંથી પસાર થશે તેને સ્ટાર પરફોર્મર કહેવામાં આવશે.

❖ **ઉપસંહાર :**

અમદાવાદ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી તરીકે સતત પાછલા બે વર્ષથી પુસ્તકાલય સજ્જતા અને શિક્ષક વિદ્યાર્થી વાંચન ક્ષમતા નિર્ધારણ(capacity Building) માટે વિવિધ કાર્યક્રમોનું પ્રયોજન કર્યું છે.

પુસ્તક મિત્ર જેવા કાર્યક્રમોના ફેઝ-1માં ઘણો પ્રતિસાદ મળ્યો છે. આમ, અમદાવાદ જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત શાળાઓના પુસ્તકાલયો સુસજ્જ થઈ રહ્યા છે અને શિક્ષક-વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ક્ષમતામાં પણ વધારો જણાયો છે. જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ અમદાવાદ ક્ષમતા નિર્ધારણ(capacity Building) માટે હંમેશા કટીબદ્ધ રહેશે. આ તમામ પ્રકલ્પો અવિરતપણે ચાલુ રહેશે...

આભાર સહ...

ડૉ. મુકેશકુમાર એન. પટેલ

જિલ્લાપ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી,

જિલ્લા પંચાયત શિક્ષણ સમિતિ,અમદાવાદ.

ISBN : 978-93-5598-308-4

સંદર્ભસૂચિ

IGNOU (2009) ; **Public library System and Services.** Delhi: Indira Gandhi National Open University.

Patel, R. S., (2011) ; **Fundamental Concepts of Research** (Research Handbook). Ahmedabad : Jay Publication.

શાહ, દિપિકા ભદ્રેશ (2003) : શૈક્ષણિક સંશોધન. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ અમદાવાદ.

(समाज परिवर्तन के लिए एक उपकरण के रूप में पुस्तकालय)

डॉ. विनोदकुमार नाथुभाई माजीराणा, सहायक अध्यापक (संस्कृत विभाग)

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मुक्त विश्वविद्यालय;अहमदाबाद

—

सारांश :

आज संपूर्ण समाज पुस्तकालय की उपयोगिता एवं विशेषता का अहसास कर रहा हैं । पूर्व के नौ दशकों में समाज के प्रत्येक क्षेत्रों में महत्वपूर्ण परिवर्तन हुए हे जैसे –सामाजिक ,आर्थिक, प्रौद्योगिकीय,राजनीतिक,सांस्कृतिक,औद्योगिक आदि परिवर्तनों और जनसंख्या की अपार बढ़ोत्तरी और सूचना बिस्फोट के कारण न सिर्फ सूचना–जगत अपितु पुस्तकालयों की व्यवस्था, भूमिका तथा आयामों में भी उम्मीद के अनुसार वृद्धी तथा आज के परिवेश में अत्यधिक परिवर्तन द्रष्टिगोचर होता हैं। आज हम इस अदभुत व चमत्कारी जगत में जी रहे हें। यह चमत्कार पुस्तकालयों की ही देन हैं । कोई भी व्यक्ति किसी विद्यालय या महाविद्यालय में जीवनभर शिक्षा ग्रहण नहीं कर सकता लेकिन पुस्तकालय एक ऐसा केंद्र हें जंहा पर कोई भी व्यक्ति जीवन भर अपने ज्ञान व मति को विकसित कर सकता हैं ।

चाबीरूप शब्द :

पुस्तकालय , समाज, ग्रंथालय, सूचना , मानव, परिवर्तन, सामाजिक

प्रस्तावाना:

ग्रन्थालय सामाजिक संस्था होते हैं जो निरन्तर समाज के कल्याण में रत रहते हुए ज्ञानी तथा अज्ञानी को समान रूप से ज्ञान वितरित करते हैं। हमारे देश भारत में विद्या-दान को एक श्रेष्ठ दान माना जाता है तथा विद्या का दान करना उत्तम कार्य कहा जाता है। ग्रन्थालय सभी सुधीजनों को आजीवन स्वशिक्षा प्राप्त करने में सहायक होते हैं। कोई भी व्यक्ति किसी भी कालेज अथवा विश्वविद्यालय में जीवन भर शिक्षा प्राप्त नहीं कर सकता किन्तु वह ग्रन्थालय से जीवन-पर्यन्त अपना ज्ञान-वर्धन कर सकता है। चूंकि ग्रन्थालय बच्चे, स्त्री-पुरुष यहाँ तक कि वृद्ध व्यक्तियों को बिना शिक्षक के एक शैक्षिक संस्था के समान ज्ञान प्रदान करते हैं अतः ग्रन्थालय के महत्व को इस वाक्य में देख सकते हैं कि ग्रन्थालय भी एक शिक्षक है। ग्रन्थालय की उपयोगिता को निम्न प्रकार व्यक्त किया जा सकता है।१

डॉ. एस. आर. रंगनाथन का मानना है कि पुस्तकालय व्यक्तिगत न होकर एक सार्वजनिक संस्था है। संग्रह की देखभाल तथा उसे व्यवस्थित कर उपयोक्ताओं को वांछित सूचना प्रदान करने के साथ-साथ इस बात पर भी जोर दिया है कि प्रचार एवं प्रसार के माध्यम से समाज के सभी व्यक्तियों को पुस्तकालय की ओर आकृष्ट किया जाए जिससे वे पुस्तकालय के नियमित पाठक बन संगृहीत अध्ययन सामग्री का उपयोग करने लगें। यह पुस्तकालय का दायित्व है।२

पियर्स बटलर ने पुस्तकालय को एक सामाजिक संस्था माना है। उनके विचार में यह सामाजिक संरचना की अनिवार्य इकाई है जिसके द्वारा ग्रंथों, चित्रों तथा ध्वनिजनित सामग्रियों के माध्यम से समाज के संचित अनुभवों को समाज के जिज्ञासु सदस्यों तक सम्प्रेषित किया जाता है।३

ऑक्सफोर्ड इंग्लिश डिक्शनरी में लिखा है कि-"पुस्तकालय एक सार्वजनिक संस्था अथवा संगठन है, जिसका उद्देश्य पुस्तकों एवं अन्य अध्ययन सामग्री के संग्रह को सुरक्षित एवं व्यवस्थित रखना तथा उन उपयोक्ताओं को उपलब्ध कराना जिनको उनकी आवश्यकता हो।"४

सूचना एवं समाज (Information and Society)

ISBN : 978-93-5598-308-4

वर्तमान सूचना या ज्ञान समाज का विकास हजारों, लाखों वर्षों के मानवीय विकास की परिणति है। इस समाज के विकास का आधार सूचना एवं ज्ञान है। इस समाज तक पहुँचने के लिए वैज्ञानिकों के अनुसार समाज तीन विभिन्न स्तरों से होकर गुजरा है :

1. आदिम समाज / कृषि समाज

2. औद्योगिकी समाज

3. ज्ञान समाज५

पुस्तकालय की सामाजिक अवधारणा एवं संक्षिप्त इतिहास:

वर्तमान युग में ही नहीं बल्कि प्राचीन युग में भी मानवीय समाज के विकास में पुस्तकालयों की प्रमुख भूमिका रही है। मानव समाज आज का एक ऐसा स्वरूप है, जो हर एक दूसरे व्यक्ति को एक वन्धन में बांधता है मानव समाज के सन्दर्भ में प्रसिद्ध विद्वान मैकाइवर एण्ड पेज ने लिखा है कि "समाज सामाजिक सम्बन्धों का जाल है। इस कथन के आधार पर यह कहा जा सकता है कि हर मानव एक दूसरे मानव से जुड़ा हुआ है तथा वे एक दूसरे का सहयोग भी करते हैं। जहां तक समाज और पुस्तकालय के सम्बन्ध का प्रश्न है तो यह स्पष्ट रूप से कहा जा सकता है कि इन दोनों के बीच अत्यधिक घनिष्ट सम्बन्ध पाया जाता है। समाज के परिप्रेक्ष्य में डॉ. मुखर्जी ने समाज के प्रमुख तीन तत्त्वों की व्याख्या किया है,६ जो निम्नलिखित हैं-

(i) व्यक्ति जो समाज में आपस विचारों का आदान-प्रदान करते है।

(ii) संस्कृति तथा इसके अवयव जिसमें आदर्श, जीवन मूल्य, तथा आस्थायें आदि भी सम्मिलित हैं।

(iii) सामाजिक समूह तथा उनके आपसी सम्बन्ध, समाज मानव का एक समूह व संघ होता है जो किसी एक सीमा से बधे होते हैं एवं कुछ परम्पराओं से सम्बन्धित होते हैं।

पुस्तकालयों का अस्तित्व ही समाज के लिए होता है। मानव सभ्यता पर विचार करने से ज्ञात होता है कि सभ्य समाज का पुस्तकालय एक अभिन्न हिस्सा रहा है। समाज सेवा ही पुस्तकालयों का लक्ष्य है।

ISBN : 978-93-5598-308-4

पुस्तकालयों ने समाज के सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, शैक्षणिक तथा सांस्कृतिक विकास में हमेशा एक सहायक की भूमिका निभाई है।७

वर्तमान समाज की विभिन्न आवश्यकताएँ

वर्तमान समाज की विभिन्न प्रकार की आवश्यकताएँ होती हैं। इन्हीं आवश्यकताओं को पूरा करने के ध्येय से कई प्रकार के कार्यक्रमों और कार्यों का आयोजन तथा निष्पादन किया जाता है। समाज की सफलता देश की कामयाबी होती है और सामाजिक उन्नति राष्ट्रीय उन्नति मानी जाती है। इस विकास में हर नागरिक की भूमिका प्रमुख होती है, जिसके लिए सुशिक्षित तथा योग्य होना अत्यंत जरूरी है।

समाज की तमाम प्रकार की आवश्यकताओं में से सबसे अधिक महत्वपूर्ण आवश्यकता शिक्षा है, जिसे पूरा करने के लिए प्रत्येक व्यक्ति श्रेष्ठ, ज्ञानी, सामाजिक और उत्तरदायी बनता है और राष्ट्रीय तथा सामाजिक विकास, उन्नति, तथा उन्नयन में अपना भरपूर योग निभाने में सक्षम होता है। समाज का आर्थिक क्षेत्र में सम्पन्न होना भी आवश्यक होता है, जो इसके विकास का प्रतीक होता है। आर्थिक रूप से समाज को सुदृढ़ करना हर राष्ट्र का लक्ष्य होता है। इस लक्ष्य की पूर्ति के लिए सतत् औद्योगिक तथा प्रौद्योगिकीय विकास की जरूरत होती है जिसे विकास तथा अनुसंधान के क्रियाकलापों से पूरा किया जाता है जिसके लिए पर्याप्त सूचना की जरूरत होती है। सूचना का सृजन तथा उपलब्ध होना गहन अध्ययन, अनुसंधान और खोज पर आश्रित होता है।८

समाजसेवी संस्थाओं में ग्रन्थालय एक महत्वपूर्ण एवम् आवश्यक संस्था होती है जिसकी व्यवस्था के लिए विशिष्ट योग्यता प्राप्त कर्मचारियों की आवश्यकता होती है जिन्हें ग्रन्थालय विज्ञान की शिक्षा प्रदान कर शिक्षित एवम् प्रशिक्षित किया जाता है। ग्रन्थालय विज्ञान एक ऐसा विषय है जिसमें ग्रन्थालय से सम्बन्धित सभी प्रक्रियाओं, विधियों एवम् तकनीकियों का पर्याप्त ज्ञानं कराया जाता है। इस प्रकार ग्रन्थालय विज्ञान की परिभाषा निम्न प्रकार हो सकती है - ग्रन्थालय विज्ञान वह विज्ञान है जिसके अर्न्तगत ग्रन्थालयों में सम्पन्न किये जाने वाले क्रियाकलापों से सम्बन्धित विशिष्ट प्रविधियों, तकनीकियों एवम् प्रक्रियाओं का अध्ययन एवम् अध्यापन किया जाता है –।९

परिवर्तनशील समाज में पुस्तकालयों का योगदान

ISBN : 978-93-5598-308-4

सम्पूर्ण विश्व परिवर्तनशील है। यहां कोई वस्तु स्थाई नहीं है सभी वस्तुओं में कुछ न कुछ परिवर्तन होता रहता है। सामाजिक, आर्थिक, प्रौद्योगिकीय, राजनीतिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक, परिवर्तनों और जनसंख्या की अपार बढ़ोत्तरी और सूचनापुस्तकालय और समाज परिचय।

विस्फोट के कारण न सिर्फ सूचना-जगत अपितु पुस्तकालयों की व्यवस्था, भूमिका तथा आयामों में भी उम्मीद के अनुसार वृद्धि तथा आज के परिवेश में अत्यधिक परिवर्तन दृष्टिगोचर होता है अथवा हुआ है। रोजाना प्रति प्रौद्योगिकीय तथा वैज्ञानिक, खोज और अनुसंधानों के कारण न केवल सूचना की माँग में बढ़ोतरी हुई अपितु नई सूचना का सृजन भी तेजी से हुआ है। जिससे वर्तमान युग को, सूचना विस्फोट ज्ञान-विस्फोट, सूचना समाज, सूचना उद्योग, आदि का युग माना जा रहा है। परिणामतः हमारे पुस्तकालय भी इन दशाओं में अपनी व्यवस्था प्रणाली और सेवाओं की उपकरणों तथा विधियों को तदनुरूप ढालने की तरफ अग्रसित हैं। सूचना संग्रह, प्रस्तुतीकरण, प्रसार, और स्थानान्तरण तथा प्रकीर्ण, में कम्प्यूटर का अनुप्रयोग पुस्तकालयों के प्रबंध और सेवाओं के आयोजन किए जाने के कारण हमारे पुस्तकालय पूरी तरह यंत्रीकरण की ओर जा रहा है। इस प्रकार के परिवर्तन से हमारा समाज वस्तुतः कागज विहीन समाज और सूचना समाज की तरफ बड़ी तेजी से बढ़ रहा है। सम्प्रेषण तथा सूचना संग्रहण के क्षेत्र में अपेक्षाकृत कागज के इलेक्ट्रॉनिक युक्तियों तथा साधनों का अधिकतर उपयोग किए जाने के कारण तथा इन्टरनेट और सेटेलाइट को सम्प्रेषण के क्रियाकलापों में अनुप्रयोग किए जाने के फलस्वरूप ऐसा सुनिश्चित होता जा रहा है, कि हमारा समाज शीघ्र ही आने वाले समयों में एक कागज रहित समाज बनकर रह जायेगा।१०

सामाजिक परिवर्तन के कारण सामाजिक परिवर्तन के प्रमुख कारणों को निम्नलिखित पंक्तियों के अन्तर्गत स्पष्ट किया जा सकता है-

सामाजिक परिवर्तन के विभिन्न कारण हो सकते हैं, उनमें से कुछ महत्वपूर्ण निम्नलिखित हैं

(1) इस प्रकार के राष्ट्रव्यापी परिवर्तनों तथा प्रभावित क्षमताओं तथा तत्वों की वजह से सांस्कृतिक परिवर्तन विकसित होते हैं जो ललित कलाओं, संगीत, चलचित्रों, दूरदर्शन, सेटेलाइट को प्रभावित करते हैं, जिससे इन क्षेत्रों में भी परिवर्तन आते हैं।

(2) राष्ट्रीय प्रौद्योगिकीय तथा वैज्ञानिक नीतियाँ, सम्प्रेषण और सूचना-नीतियों के साधन आदि भी परिवर्तन को जन्म देते हैं।

ISBN : 978-93-5598-308-4

(3) नीतियों का निर्धारण, राष्ट्रीय-नियोजन, प्रशासनिक बदलाव तथा स्थिति शासन की अस्थिरता तथा स्थिरता, शासन की व्यावसायिक नीतियाँ तथा राष्ट्रीय आर्थिक पद्धतियाँ तथा सामाजिक स्थिति में परिवर्तन मौजूद करते हैं।

(4) अन्तर्राष्ट्रीय स्तर पर आयात-निर्यात, बहुराष्ट्रीय व्यापार तथा इसकी नीतियाँ तथा अनुबन्ध, व्यापारिक अनुबन्ध, मुद्रा विनियम की दरें, अवमूल्यन आदि की दशाओं से आर्थिक पैदा होते हैं। आपूर्ति तथा माँग, साधनों

(5) व्यापार तथा उद्योगों का वितरण तथा उत्पादन, के अभाव, प्रौद्योगिकी स्थानान्तरण, अनुप्रयोग तथा मूल्यांकन, आवश्यक, माल सामग्रियों की स्थिति, श्रमिक समस्याएँ, ईंधन तथा ऊर्जा की दशाएं, औद्योगिक नीतियाँ आदि की स्थिति ज्यादा प्रभावित करती हैं, जिनसे इनकी व्यवस्था में परिवर्तन उत्पन्न होती है।

(6) प्रौद्योगिकी तथा वैज्ञानिक, मानविकी तथा सामाजिक विज्ञान तथा औद्योगिक क्षेत्रों में विभिन्न प्रकरणों तथा समस्याओं पर चल रहे गहन अनुसंधानों के कारण नए ज्ञान तथा सूचना में नियमित विकास हो रहा है, जिनके परिणामस्वरूप ज्ञान के क्षेत्र, उन्नयन, प्रसार, उपयोग तथा वितरण की दृष्टि से अनेक परिवर्तन दिखायी दे रहे हैं।

(7) व्यापारिक तथा औद्योगिक क्षेत्र उत्पादन तथा इसकी विधियों तथा साधनों, प्रौद्योगिकी स्थानान्तरण तथा उसके अनुप्रयोग, क्रय-विक्रय तथा विपणन की दशाओं से प्रभावित हो रहे हैं, जिससे अनेक तरह के परिवर्तन उत्पन्न हुए हैं।

(8) शिक्षा जगत तथा पद्धतियों और शिक्षा अर्थशास्त्र से उत्पन्न परिवर्तनों से ज्ञानार्जन, शिक्षा ग्रहण करने की प्रक्रियाएँ तथा प्रबंध शिक्षण की प्रक्रियाएँ तथा साधन एवं उनके स्तर, ज्ञानार्जन तथा प्रशिक्षण और शिक्षण की सामग्रियों तथा उपकरण, शिक्षण प्रौद्योगिकी आदि निरंतर प्रभावित हो रहे हैं।

(9) राजनीतिक परिवर्तनों तथा ध्रुवीकरण से राजनीतिक स्वरूप एवं पद्धतियाँ, राजनीतिक दल तथा उनका विकास, संसद तथा विधायिका तथा राज्य विधान सभाओं के सदस्यों की गतिविधियाँ,

ISBN : 978-93-5598-308-4

सत्ता संघर्ष तथा स्वरूप आदि ज्यादा प्रभावित हो रहे हैं। परिणामस्वरूप इस दिशा में अनेक तरह के परिवर्तन हो रहे हैं।

(10) आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तनों से व्यावसायिक स्थिति तथा पद्धतियाँ, आय तथा इसके साधन, मूल्य मुद्रास्फीति, वस्तुओं की कीमतें, उन्नति की गतिशीलता, विभिन्न स्तरों के मानवीय मूल्य और आर्थिक विकास आदि अत्यधिक प्रभावित हो रहे हैं।

(11) जनसंख्या में भयंकर वृद्धि के कारण देश पर अत्यधिक दबाव, नगरीकरण के क्षेत्र में सतत् बढ़ोत्तरी तथा विस्तार, जनसमूह के रोजगार की खोज में निरन्तर प्रवजन, अस्थिरता तथा आवागमन, अनेक सामाजिक समूहों का संघर्ष तथा गत्यात्मक दशा, सामाजिक विघटन तथा जातीय अलगाव आदि के कारण अनेक प्रकार के परिवर्तन उत्पन्न हो रहे हैं।"११

निष्कर्ष :

आज लोकतंत्र का जमाना हें जिसमें आधुनिक सूचना रखना बहुत जरुरी होता हें जिससे जन-साधारण अपने कर्तव्यो एवं अधिकारों के प्रति जागरुक हो सकते हैं । यह कार्य सिर्फ पुस्तकालयों द्वारा ही सम्भव हो सकता हैं। इस प्रकार पुस्तकालय व्यक्तियों की व्यक्तिगत उन्नति के साथ –साथ रास्ट्रीय प्रगति में भी सहायक सिद्ध हो सकते हैं। पुस्तकालयों द्वारा प्रदान सेवाओं के माध्यम से रास्ट्रीय एकता , अंतर्राष्ट्रीय सहयोग , सदभावना एवं शांति में वृद्धी होती हैं।

पुस्तकालय किसी भी देश की सभ्यता तथा संस्कृति को भी आगे बढ़ाने में सहायक होते हैं। पुस्तकालय जन-साधारण के लिए उनके छुट्टी के पलो का सही उपयोग करने और स्वथ मनोरंजन प्राप्त करने के लिए एक साधन हैं। इसके द्वारा सभी सुधिजनों को निष्पक्ष रूप से सभी विषयों पर आधुनिकतम सूचना और पाठ्य-सामग्री प्राप्त होती हैं । इसी दिशा में पुस्तकालयी क्रांति से समाज भी प्रभावित हुआ हैं । भारत , ब्रिटेन तथा सयुक्त राज्य अमेरिका में पुस्तकालयी क्रांति होने से समाज में जागरूकता बढ़ रही हैं।

ISBN : 978-93-5598-308-4

पाद टीप :

१. ग्रन्थालय एवम् समाज, एस. एम. त्रिपाठी, पृ. ४

२. पुस्तकालय और समाज, सतीश एल. पदमे, पृ.३

३. वही पृ.२

४. वही पृ.२

५. सूचना, संप्रेषण एवं सूचना समाज, अरविन्द कुमार शर्मा, पृ. १२३

६. पुस्तकालय एवं समाज, डॉ. अजय कुमार सिंह, पृ. ३

७. वही पृ.४

८. पुस्तकालय और समाज, सतीश एल. पदमे, पृ.५

९. ग्रन्थालय एपमं समाज, एस. एम. त्रिपाठी, पृ. १५

१०. पुस्तकालय एवं समाज, डॉ. अजय कुमार सिंह, पृ.२२-२३

११. पुस्तकालय और समाज, सतीश एल. पदमें पृ.२४-२५

*** संदर्भग्रंथ सूचि :**

- डॉ. एम. एम. त्रिपाठी (1999), पुस्तकालय एवं समाज, New Delhi- Ess Ess Publications
- सतीश एल. पदमें(2013), पुस्तकालय और समाज, जयपुर- इशिका पशिंग हाउस
- डॉ. अरविन्द कुमार,(2008), सुचना, संप्रेषण एवं सूचना समाज, New Delhi- Ess Ess Publications,
- डो. अजयकुमार सिंह(2011), पुस्तकालय एवं समाज, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस, प्रथम संस्करण
- ડો.કિરણ અરવિંદ કુમાર જાની (2019), શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો, અમદાવાદ: પાર્શ્વ પબ્લિકેશન
- મણિભાઈ પ્રજાપતિ, (2003) ૨૧મી સદીમાં ગ્રંથાલયોનું ભાવિ, અમદાવાદ:પાર્શ્વ પબ્લિકેશન
- છગનભાઈ ભૈયા, ગ્રામ પુસ્તકાલય, અમદાવાદ: ગુજર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
- છગન ભૈયા(1995), વિશિષ્ટ ગ્રંથાલય, અમદાવાદ: ગુજર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-
- છગન ભૈયા(2006), ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન શ્રેણી, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન

ISBN : 978-93-5598-308-4

परम्परागत ग्रंथालय को डिजिटल ग्रंथालय में परिवर्तन करने के तकनीक : एक समीक्षात्मक अध्ययन

सारांश –

वर्तमान परिदृश्य में देश में शिक्षा का व्यापक प्रसार के कारण पाठ्य सामग्रियों के बढ़ते मांग में निरंतर प्रकाशित होने वाली पुस्तकों की संख्या में प्रतिवर्ष बेतहाशा वृद्धि हो रही है इन्ही कारणों से सभी प्रकार के पुस्तकों को क्रय करना किसी भी ग्रंथालय के बजट के अनुसार संभव नहीं है। अत्यधिक खर्च और जरूरी सुविधाओं के साथ रखरखाव के कठिनाई से निजात पाने के लिए ग्रंथालय में ई. संसाधनों की ओर अग्रसर हो रही है। पिछले एक दशक में सूचना प्रौद्योगिकी के विकसित होने से ग्रंथालय का डिजिटलीकरण कार्य वर्तमान में शीघ्रता से जोर पकड़ रही है, जिससे की वांछित सूचना और प्रलेख को शीघ्रता से उपयोक्ता तक तेजी से पहुंचाई जा सके। परंपरागत ग्रंथालय के स्थान पर डिजिटल ग्रंथालय के व्यवस्थापन से सुविधाजनक रूप से वांछित सूचना प्राप्त करने के साथ पाठकों को ज्ञानार्जन हेतु मददगार सिद्ध हो सकती है।

भूमिका –

ग्रंथालय का डिजिटलीकरण होना वर्तमान में शिक्षा और संचार प्रौद्योगिकी के विकसित दौर में अनिवार्य हो गया है। ग्रंथालय में इलेक्ट्रानिक रूप से पाठ्य सामग्रियों का डिजिटलीकरण के होने से उपयोक्ता को अध्ययन आवश्यकता की पूर्ति करने में शीघ्रता से मददगार हो रही है। सूचना और संचार प्रौद्योगिकी के बढ़ते अनुप्रयोग के साथ दुनियां बहुत तेजी से बदल रही है और ग्रंथालय के अवधारणा भी डिजिटल फार्म में तेजी से रूपांतरित हो रही है। अध्ययन के विभिन्न क्षेत्रो में निरंतर अनुसंधान और नवाचारों के कारण सूचना विस्फोट के कारण पिछले कुछ वर्षो में ग्रंथालय व सूचना केन्द्र अपने संग्रह संगठन और सेवाओं के मामले में स्वतः इलेक्ट्रानिक रूप में बदलने को बल मिल रही है। आजकल जन ग्रंथालय शैक्षणिक ग्रंथालय और विशिष्ट ग्रंथालय अपनी प्रलेख और सूचना सामग्री को तेजी से डिजिटल प्रारूप में व्यवस्थित करके ज्ञानार्जन की साधन को आपना रही है। इस कारण ग्रंथालय में विभिन्न प्रकार के प्रलेख की प्राप्ति होने और सामग्रियों की विशाल भंडार में से वांछित सामग्री को खोजना आसान होने की सदैव ही परिकल्पना रही है। ग्रंथालय का डिजीटल होने से संसाधन की प्राप्ति यथाशीघ्र उपलब्ध होने से इनकी महत्व दिन प्रति दिन बढ़ती ही जा रही है। वर्तमान के दौर में डिजिटल ग्रंथालय बिना किसी भौगोलिक प्रतिबंध के अपने उपयोगकर्ताओं तक पहुंचने की क्षमता रखते है, इन्ही कारणों से वर्तमान में सभी प्रकार के ग्रंथालय डिजिटलीकरण की ओर अग्रसर हो रही है और यह कार्य आधुनिक समय की मांग है।

शब्द सूचक :–

डिजिटल लाईब्रेरी, डिजिटाईजेशन, ई.बुक, हार्डवेयर, साफ्टवेयर

डिजिटल लाईब्रेरी के पांच नियम :–

1. डिजिटल ग्रंथालय उपयोग के लिए है।
2. प्रत्येक उपयोक्ता को डिजिटल संसाधन मिले।
3. प्रत्येक डिजिटल संसाधन को उसके उपयोगकर्ता मिले।

ISBN : 978-93-5598-308-4

4. उपयोगकर्ता की समय की बचत हों।
5. डिजिटल ग्रंथालय एवं विश्वव्यापी वर्धनशील संस्था है।

अध्ययन का उद्देश्य –

1. ग्रंथालय के डिजिटलीकरण होने तहत् अध्ययन का उद्देश्य यह जानने का प्रयास किया गया है कि डिजिटल पठन सामग्रियों में परंपरागत ग्रंथालय की अपेक्षा उपयोगकर्ता को शीघ्रता से लाभ हो रही है अथवा नहीं।
2. डिजिटलीकरण में क्या–क्या हार्डवेयर और डिजिटल साफ्टवेयर की आवश्यकता होती है। डिजिटलीकरण से प्रदत्त सुविधाओं का उपयोगकर्ता क्या–क्या सकारात्मक दृष्टिकोण रखते है इनको जानने के लिए अध्ययन का उद्देश्य है।

अध्ययन का महत्व :–

वर्तमान के प्रतियोगिता के दौर में डिजिटल पाठ्य सामग्रियों की लोकप्रिय होने से इनकी मांग निरंतर बढ़ने के कारण इसकी महत्व बढ़ रही है। इन्ही कारणों से डिजिटल ग्रंथालय की शिक्षा में भूमिका सहायता एवम सेवाएं जैसे विभिन्न कारको का गहराई से विश्लेषण करने तथा ग्रंथालय व्यवस्था में पाठकों को इलेक्ट्रानिक रूप से सुविधाओं का प्रबंध की स्तर को बल देने के लिए ग्रंथालय के साफ सुथरी तस्वीर प्रस्तुत करने की महत्ता हुई। इस प्रत्याशा के साथ मैने इस शीर्षक का चयन किया है ताकि पाठकों को डिजिटल प्लेटफार्म में सामग्रियों का अधिकतम उपयोग करके अध्ययन में लाभ दिया जा सके जिससे वे अपने कौशल का बेहतर रूप से विकास कर सकें।

शोध प्रविधि :–

प्रस्तुत अध्यन में डिजिटल ग्रंथालय के विभिन्न लेखकों के अध्ययन सामग्रियों और कई विश्वविद्यालयों के ग्रंथालय आटोमेशन, डिजिटल ग्रंथालय पाठ्य सामग्रियों का गहराई से अध्ययन करके शोध कार्य की प्रतिपूर्ति की गई है। इसके अतिरिक्त मैने विभिन्न डिजिटल ग्रंथालय के पुस्तकालयाध्यक्षों से बात करके चालीस प्रश्न की एक प्रश्नावली तैयार करके उसे ईमेल, वाट्सअॅप, टेलीग्राम से भेजने के पश्चात् सभी प्रश्नों के उत्तर को भरवाकर वांछित सूचना प्राप्त की है, जिससे की डिजिटल ग्रंथालय की डिजिटाईजेशन से संबंधित आवश्यक सूचना एवं जानकारी की मूल्याकन करने में मददगार हुई।

परिकल्पनाएँ –

1. डिजिटलीकरण होने से पाठको को अल्प समय में चाही गई वांछित प्रलेख और सूचना की प्राप्ति सुविधाजनक होगी।
2. डिजिटल ग्रंथालय के होने से भौतिक रूप से पुस्तकों की रखरखाव खंडित और चोरी होने की समस्या से निजात मिलने की संभावना होगी।
3. ग्रंथालय के अनुरक्षण एवं परिरक्षण कार्य में श्रम की बचत होने की संभावना होगी।
4. डिजिटल पाठ्य सामग्रिंयों को प्राप्त करना सरल व सुविधाजनक होने की संभावना होगी।

ISBN : 978-93-5598-308-4

5. पाठ्य सामग्रियों के रखरखाव में बहुत अधिक जगह की सीमा समाप्त होने की संभावना होगी।
6. एक साथ एक ही टाइटल की पुस्तक को अधिकतम लोग एक ही समय में उपयोग करने की संभावना होगी।
7. डिजिटल ग्रंथालय होने से बड़ी संख्या में पाठकों के अध्ययन हेतु ग्रंथालय में आकर्षित होने की संभावना होगी।
8. डिजिटल पाठ्य सामग्रियों का अधिक से अधिक अध्ययन सामग्रियों के उपयोग को बढ़ावा मिलने की संभावन होगी।
9. यूजर्स के लिए अध्ययन का सकारात्मक माहौल निर्माण होने की संभावना होगी।

सीमाएं—

1. डिजिटल ग्रंथालय में डिजिटल उपकरण सहित सॉफ्टवेयर के क्रय में बहुत अधिक खर्च करना पड़ती है।
2. डिजिटल ग्रंथालय के निर्माण में सॉफ्टवेयर की सम्पूर्ण आपरेशन की जानकारी के लिए प्रशिक्षण की आवश्यकता होती है।
3. डिजिटलीकरण से कॉपीराइट का उलंघन होता है क्योंकि एक लेखक के द्वारा लिखित सामग्रियों का बिना अनुमति के कही भी हस्तांतरण कर सकती है।
4. बहुत सारे कम्प्यूटर इंटरनेट से जुड़ने पर पहुंच की गति धीमी होती जाती है।
5. डिजिटल ग्रंथालय को मल्टीमीडिया के रिसोर्स के हस्तांतरण के लिए उच्च बैंड की आवश्यकता होती है, इनके परिणामस्वरूप इनके अत्यधिक उपयोग के कारण बैंड की चौड़ाई प्रतिदिन कम होती जा रही है।
6. डिजिटल ग्रंथालय एक पारंपरिक ग्रंथालय के वातावरण को पुनः पेश करने में असमर्थ रहता है।
7. डिजिटल जानकारी की अधिक बड़ी मात्रा के साथ एक विशिष्ट कार्य के लिए सही सामग्री ढूंढना मुश्किल हो जाता है।

डिजिटल ग्रंथालय में परिवर्तन की तकनीक के विधि —

डिजिटाइजेशन ऐसी तकनीक है जिसमें भौतिक रूप से चित्र व पाठ्य सामग्रियों को कम्प्यूटर पठनीय रूप में परिवर्तन की जाती है। एक डिजिटल पुस्तकालय संग्रह के बड़े हिस्से में ऐसी सामग्री शामिल होती है जिसमें इलेक्ट्रॉनिक जर्नल, इलेक्ट्रॉनिक किताबें और इलेक्ट्रॉनिक डाटाबेस होती है। किसी भी ग्रंथालय का डिजिटलीकरण करने के लिए संस्थागत योजना के द्वारा वित्त की व्यवस्था महत्वपूर्ण होते है। डिजिटल ग्रंथ निर्मित करने वाली आवश्यक हार्डवेयर, साफ्टवेयर सामग्री का चयन करके कार्य प्रारंभ की जाती है। डिजिटल ग्रंथालय की सामग्रियों का चयन के लिए विभिन्न कारकों पर निर्भर करता है जैसे ग्रंथालय के संगठन मिशन लक्षित उपयोगकता परिवर्तनीय संसाधन, तेजी से उपयोग और स्त्रोत सामग्री की भौतिक स्थिति इत्यादि पर निर्भर रहना प्रमुख है। डिजिटाईजेशन के लिए पाठ्य सामग्रियों को उच्च गुणवत्ता युक्त फ्लैटबेड स्केनर से स्केन करते जाते हैं तत्पश्चात ईमेज को उपयुक्त साईज को चयन करके जेपीईजी या जीआईएफ फाइल में सेव करते जाते हैं। स्केन की गई डाक्यूमेंट को डेटा को क्रमानुसार संग्रहित की जाती है। स्केन की गई

ISBN : 978-93-5598-308-4

दस्तावेज, ऑडियो, वीडिया इत्यादि पाठ्य सामग्रियों को चुनी हुए साफ्टवेयर में स्टोर करती जाती है। कॉपीराइट के नियमानुसार अनेक प्रकार के कॉन्टेंट प्राप्त करके सामग्रियों को इलक्ट्रॉनिक पृष्ठ को सहेजने के बाद हार्ड डिस्क के बाहरी क्षमता वाले स्टोरेज डिवाइस, ऑप्टिकल डिस्क, सी.डी. रोम, डीव्हीडी, स्नेप सर्वर में स्थानांतरित की जाती है। स्टोर की गई छवियों को डाटाबेस के अनेक फील्ड से पुर्नप्राप्त की जा सकती है।

विभिन्न डिजिटल ग्रंथालय साफ्टवेयर की केस स्टडी –

1. ग्रीनस्टोन डिजिटल ग्रंथालय साफ्टवेयर – इस साफ्टवेयर में डिजिटल पठनीय सामग्री प्राप्त करना सरलीकृत है। इस साफ्टवेयर को इंटरनेट पर पूर्ण सूचना खोज के लिए मेटाडेटा सहित डिजिटल सामग्री अल्प समय में प्राप्त करना सरल है। इस साफ्टवेयर को यूनेस्को और बेल्जियम के ह्यूमेन इन्फॉर्मेशन एनजीओ के द्वारा विकसित की गई है। ग्रीनस्टोन में दो प्रकार के वर्जन चलन में है जो कि वर्जन–2 और वर्जन–3 है। वर्तमान में लैटेस्ट वर्जन जून 2012 में लांच की गई है। ग्रीनस्टोन साफ्टवेयर की फीचर विण्डो और लाइनेक्स पर आधारित है। ग्रीनस्टोन से संग्रह निर्माण के लिए मानक डिजिटल फार्मेट का उपयोग करते है जिसमें एचटीएमएल, एक्स एम एल, पीडीएफ, आरटीएफ, जेपीजी, जीआईएफ, जेपीईजी इत्यादी प्रमुख रूप से है। यह प्रभावशाली रूप से फुल टेक्स्ट प्रदान करती है। ग्रीन स्टोन ओपन सोर्स साफ्टवेयर को स्टाल करने के लिए http://www.greenstone.org से डाउनलोड कर सकते है। ग्रीन स्टोन के लेटेस्ट वर्तन जून 2012 में V.2.85 वाल्यूम 2 रिलीज हुआ है।
2. ई प्रिंट डिजिटल ग्रंथालय साफ्टवेयर – यह ओपन सोर्स साफ्टवेयर है जिसमें साउथैम्पटन यूनिवर्सिटी के ई एंड सीएस डिपार्टमेंट के द्वारा विकसित की गई है। ई प्रिंट पर्ल लाइनेक्स आपरेटिंग सिस्टम पर आधारित है। ई प्रिंट ओपन एक्सेस प्रकाशन के लिए ग्रीनरोड चैनल का सपोर्ट करती है। इस सामग्री का प्रबंधन और खोज के साथ ही डाक्यूमेंट को डाउनलोडिंग करने की बेहतर सामग्री प्रदान करती है। ई प्रिंट को इंस्टाल करने के लिए इटेल पी4 प्रोसेसर, 512 एम.बी. रेम, 40 जी. बी. हार्ड डिस्क स्पेस, नेटवर्क इंटरफेस हार्डवेयर की आवश्यकता होती है। साफ्टवेयर में आरडीबीएमएस, इमेज मैजिक पर्ल माड्यूल, मोजिला ब्राउजर, मेल सर्वर, वेब सर्वर उपाचे आदि प्रमुख रूप से है। नेटवर्क सर्वर के लिये पब्लिक आईपी नम्बर और रजिस्टर्ड होस्ट आई एस पी डोमेन नेम से नेटवर्क की आवश्यकता होती है। ई प्रिंट को http://www.eprint.org/sofrware/ से डाउनलोड की जा सकती है। ई प्रिंट इंटरनेट में संस्थागत रिपोजिटरी साफ्टवेयर है जिसकी लेटेस्ट फीचर सन् 2000 में लांच हुई है। यह साफ्टवेयर विभिन्न प्रकार के सामग्री की एडवांस सर्च प्रदान करती है जिसमें विभिन्न प्रकार के मेटाडेटा जैसे कि लेखक, शीर्षक नाम, दस्तावेज, जर्नल्स इत्यादि खोज की बेहतर फीचर्स उपलब्ध कराती है।
3. डी स्पेस डिजिटल लाइब्रेरी साफ्टवेयर – डी स्पेसर साफ्टवेयर की उत्पत्ति डुरा स्पेस के द्वारा अमेरिका में नवम्बर 2002 हुई थी। यह जावा लैंग्वेज पर आधारित साफ्टवेयर है, इसे लाइनेक्स, सोलारिस, यूनिक्य, उबंटू और विंडोज पर चलाई जाती है। इसे ओ एस एक्स पर भी इंस्टाल किया जा सकता है। इस साफ्टवेयर में उपयोक्ता के अनुसार पूरी तरह से अुनकूल फीचर प्रदान करती है जिससे चाही

ISBN : 978-93-5598-308-4

गई कॉन्टेट सम्बद्ध मेटाडेटा के साथ प्राप्त करने में सरलता होती है। जिसकी डिजिटल सामग्री पीडीएफ, वर्ड, जेपीईजी, एमपीईजी, टीआईएफएफ, फाइल के सभी प्रारूपों में प्रयोग करते है। डी स्पेस साफ्टवेयर मेटाडेटा और पूर्ण पाठ सामग्री पर आधारित है। इसमें यूजर के लिए एप्लीकेशन लेयर, एडमिनिस्ट्रेशन के लिए बिजनेश लेयर और स्टोरेज लेयर जिसमें डाटाबेस से संबंधित सामग्रियों को स्टोर करने के लिए उपयोग में लाई जाती है। इस साफ्टवेयर का उपयोग सरलता से की जा सकती है। डी स्पेस साफ्टवेयर को http://www.dspace.org से इंस्टाल कर सकते है।

सुझाव –

1. डिजिटल ग्रंथालय के निर्माण में केन्द्र एवं राज्य सरकार के साथ शिक्षा विभाग को विशेष अनुदान की व्यवस्था करने को लागू करना चाहिए।
2. डिजिटल ग्रंथालय में ग्रंथपाल और कर्मचारियों को डिजिटल साफ्टवेयर का ज्ञान होना चाहिए।
3. लाईब्रेरी ऑटोमेशन या डिजिटल लाइब्रेरी में डिप्लोमा अथवा डिजिटल ग्रंथालय साफ्टवेयर के अनुभव प्राप्त को ही ग्रंथपाल में चयन करना चाहिए।
4. ग्रंथालय में डिजिटलीकरण करने के लिए केन्द्र या राज्य सरकार के द्वारा विषय विशेषज्ञों से उपर्युक्त साफ्टवेयर का चुनाव करके निशुल्क प्रदान करने की योजना होनी चाहिए।
5. डिजिटल ग्रंथालय के उपयोग के लिए पाठको को अधिक से अधिक प्रोत्साहन करना चाहिए।
6. डिजिटल ग्रंथालय का उपयोग के लिए समय–समय पर कर्मचारियों और पाठकों के लिए कार्यशाला आयोजित करना चाहिए जिससे वे डिजिटल पाठ्य सामग्रियों के उपयोग के साथ साफ्टवेयर के जरूरी जानकारी अर्जित कर सकें।

निष्कर्ष :–

परम्परागत ग्रंथालय को डिजिटल ग्रंथालय में रूपांतरित करने में सुसंगठित सुविधाओ के साथ वित्त प्रबंध की महत्वपूर्ण भूमिका होती है। शासन व संबंधित विभाग के द्वारा वित्त की व्यवस्था करने से डिजिटल ग्रंथालय के कार्य को अस्तित्व में लाने में सरलता होगी। ग्रंथपाल को डिजिटल ग्रंथालय के आवश्यक उपकरण सहित साफ्टवेयर का चुनाव व डिजिटलाइजेशन करने का इच्छा तकनिकी ज्ञान आवश्यक है जिससे कि परम्परागत ग्रंथालय का डिजिटलीकरण करने में सुविधाजनक रूप से क्रियान्वयन किया जा सके। ग्रंथालय में इलेक्ट्रानिक रूप से सम्पूर्ण प्रबंधन से पाठकों को सहानुभूतिपूर्वक उनकी आवश्यकता को उचित सामग्री, सूचना, निर्देश, सलाह, मार्गदर्शन प्रदान करके डिजिटल ग्रंथालय की सेवा को प्रासंगिकता बनाये रखने में कामयाब हासिल होगी।

संदर्भ ग्रंथ –

1. *झोउ, वाई (2003) आर युवर डिजिटल डाक्यूमेंट वेब फ्रेंडली।*
2. *कोयले, के (2006) मास दीजिटाईजेशन ऑफ बुक्स, द जर्नल ऑफ एकेडिमिक लाइब्रेरियनशीप।*

3. *क्रेने, जी, (1996) बिल्डिंग ए डिजिटल लाईब्रेरी, द परसेयस प्रोजेक्ट एस ए केस स्टडी इन द ह्यूमेनिटीज।*
4. *ली, एस, डी, (2000) डिजिटल इमेंजिंग ए प्रेक्टिल हैंडबुक, लाईब्रेरी एसोसिएशन पब्लिशिंग।*
5. *गोपाल कृषन (2000) डिजिटल लाइब्रेरीज इन इलेक्ट्रानिक इंफर्मेशन एस ऑथरस्प्रेस।*
6. *बिटेन इयान एच (2010) हाउ टु बिल्ड ए डिजिटल लाईब्रेरी मोर्गन काउफमन्न पब्लिशर।*

निर्देशक
डॉ.आर.जी. यादव
(पूर्व पुस्तकालयाध्यक्ष)
डी.पी. विप्र महाविद्यालय
बिलासपुर (छत्तीसगढ़)

प्रस्तुतकर्ता
ओमप्रकाश राठौर
(पुस्तकालयाध्यक्ष)
ज्ञानरोशनी शिक्षा महाविद्यालय
खोखरा, जांजगीर (छत्तीसगढ़)

ISBN : 978-93-5598-308-4

कोविड–19 महामारी और पुस्तकालयों की भूमिका

SUNEEL KUMAR KURREY
Guest Faculty
Library And Information Science
Pandit Sundarlal Sharma (Open) University Chhattisgarh

सारांश–

वर्तमान लेख दुनियाभर में कोविड–19 के वायरस के समुदाय के प्रसार की आपातकालीन परिस्थितियों के दौरान पुस्तकालयों और पुस्तकालय कर्मचारियों की भूमिका पर प्रकाश डालता है अतः अध्ययन का प्रस्ताव है कि पुस्तकालय उपयोगकर्ताओं को जानकारी प्रदान करने के लिए औपचारिक कर्तव्यों को बंद करने का जोखिम नहीं उठा सकते हैं लॉक डाउन की स्थिति के दौरान पुस्तकालय विभिन्न ऑनलाइन और विभिन्न स्रोतों के माध्यम से शिक्षकों छात्रों और शोधकर्ताओं सहित सूचना चाहने वालों को प्रासंगिक जानकारी और ज्ञान श्रोत प्रदान कर सकते हैं पुस्तकालयों को कोविड–19 के इलाज के क्षेत्र में अनुसंधान करने वाले शोधकर्ताओं के साथ निरंतर समन्वय में रहना चाहिए इन औपचारिक भूमिकाओं को निभाने के अलावा ।

कूंजी शब्द– अनुसंधाऩ, कोविड 19, पुस्तकालय, शिक्षण,

प्रस्तावना–

शिक्षा के क्षेत्र में किसी भी विषय से संबंधित सूचना चाहने वाले सूचना के सबसे उपयुक्त और सबसे विश्वसनीय स्रोत प्राप्त करने के लिए पुस्तकालय पर भरोसा करते आ रहे हैं पुस्तकालय बड़ी संख्या में पुस्तकों और पत्रिकाओं को संतुष्ट करने के लिए संरक्षित करते हैं उपयोगकर्ताओं की जानकारी की जरूरत है पुस्तकों और पत्रिकाओं के अलावा अन्य पत्रिकाएं रिपोर्ट शोध प्रबंध है जो विशेष सूचना चाहने वालों को आकर्षित करते हैं (बेकर एंड इवांस 2011)

पुस्तकालय और समाचार पत्रों पत्रिकाओं और पुस्तिकाओं के सामान्य उपयोगकर्ताओं के लिए साधकों को ताजा और प्रमाणिक जानकारी पेश करने के लिए तैयार है समय बदल रहा है नए वैज्ञानिक आविष्कार हो रहे हैं (निकोलसन 2019).

ISBN : 978-93-5598-308-4

सूचना चाहने वालों की जरूरतें और आकांक्षाएं बदल गई है सूचना देने के नए स्रोत और उपकरण भी तैयार हो गए हैं फिर भी पुस्तकालय सदियों से अपनी प्रासंगिकता और प्रामाणिकता को हमेशा की तरह बरकरार रखे हुए हैं।

कोविड–19 (कोरोनावायरस) का संकट एवं इसके नए नए स्वरूप–

कोविड–19 कोरोना वायरस का नाम है जिसकी पहचान सबसे पहले चीन में हुई थी पहले से मौजूद कोरोना वायरस से कोविड–19 का अंतर यह है कि यह सामान्य कोरोनावायरस की तुलना में कहीं अधिक घातक है जहां आम कोरोनावायरस से खांसी जुकाम, बुखार, होता है वही कोविड–19 के अधिक गंभीर परिणाम होते हैं और कुछ मामलों में मौत भी हो रही है कुछ विशेष बीमारी जैसे कि यकृत से संबंधित मधुमेह रक्तचाप टीवी आदि जैसे किसी भी पुराने बीमारी से ग्रसित व्यक्ति इस वायरस के प्रति अधिक संवेदनशील होते हैं और उनके कारण अधिक संक्रम.ा होने की संभावना है नवंबर 2019 में चीन के वुहान शहर से शुरू होकर यह जो है अभी वर्तमान तक दुनिया भर के विभिन्न देशों में फैल चुकी है (WHO, 2020)

विशेषज्ञों द्वारा इसकी पुष्टि की गई है कि कोविड–19 का वायरस संचारी है। यह एक व्यक्ति से दूसरे व्यक्ति में तब संचरित होता है जब एक व्यक्ति के मुंह के लार या बलगम, विशेष रूप से दूसरे व्यक्ति या व्यक्ति के बोलने, खांसने, छींकने के दौरान पहुंचता है। यदि संक्रमित व्यक्ति की लार या बलगम उसके हाथ और शरीर के किसी अन्य भाग पर पड़ता है और यदि कोई दूसरा व्यक्ति उस व्यक्ति के संपर्क में आता है तो वायरस के हस्तांतरण की गंभीर संभावना होती है। शिक्षा विज्ञान की शब्दावली में इसका अर्थ है कि वह व्यक्ति जो कोविड–19 से सवंमित है तो उसके संपर्क में आने वाले 3.88 व्यक्तियों को संक्रमित कर सकता है, एक संक्रमित व्यक्ति से दूसरे व्यक्तियों में कोविड 19 के संचरण को नियंत्रित करने के लिए विभिन्न देशों ने वायरस के प्रसार को नियंत्रित करने के लिए रणनीति बनाई गई। सभी देशों ने अपनी सार्वजनिक स्थानों को बंद कर दिया।

पुस्तकालय पर कोविड–19 का प्रभाव–

कोविड–19 और लॉकडाउन का प्रभाव जो है वह सबसे ज्यादा शैक्षणिक संस्थानों पर प्रभाव पड़ा है। इसके प्रभाव का प्रमुख उदाहरण के रूप में पुस्तकालयों पर पड़ने वाले प्रभाव को लिया जा सकता है, क्योंकि अनिश्चितकाल के लिए जिस प्रकार लॉकडाउन किया गया है उससे पुस्तकालय व्यवस्था अस्त–व्यस्त हो चुकी थी। जब सार्वजनिक स्थानों को अनिश्चितकाल के लिए बंद करने की घोषणा की गई

ISBN : 978-93-5598-308-4

तो पुस्तकालय को भी एकाएक बंद कर दिया गया साथ ही पुस्तकालय के कर्मचारियों को तत्काल बंद होने की कोई पूर्व सूचना नहीं थी इसलिए समय की चुनौतियों का सामना करने के लिए कोई योजना नहीं बनाई जा सके।

कोविद–19 महामारी के दौरान पुस्तकालयों की भूमिका–

माइकल मावे और इमली ,एसले ने अपनी पुस्तक **''द डेवलपिंग रोल ऑफ लाइव पब्लिक लाइब्रेरी इन इमरजेंसी मैनेजमेंट इमर्जिंग रिसर्च एंड अपाचे नोटिस''** में आपातकाल की स्थिति में पुस्तकालयों की भूमिका की चर्चा की है (माबे एंड ,एसले 2018) उन्होंने मुख्य रूप से आपातकाल के दौरान पुस्तकालय की कार्य एवं भूमिका पर प्रकाश डाला है जिनकी चर्चा संक्षेप में निम्नलिखित रुप से की गई है।

सुरक्षित ठिकाना बनाना–

पुस्तकालय और उनके भवनों के निर्माण की प्रक्रिया के दौरान किए गए सुरक्षा उपायों के कारण तुलनात्मक रूप से बहुत आकर्षित है इसलिए जब भी कोई प्राकृतिक आपदा जैसे भूकंप, बाढ आग लगना जैसे प्रकृति आपदा आते है। पुस्तकालयों का उपयोग आसपास के समुदाय के लिए किया जा सकता है अधिकारियों के परिसर में आशय पानी शौचालय और बिजली जैसी बुनियादी सुविधा प्रदान की जा सकती है।

सामान्य सेवाएं प्रदान करना–

संकट की स्थितियों के दौरान पुस्तकालयों को पाठक या उपयोगकर्ताओं को बिना किसी उतार–चढ़ाव या देरी के लगातार सेवाएं प्रदान करने का प्रयास करना चाहिए। शिक्षकों, छात्रों और विशेष रूप से शुरू शोधकर्ताओं को अधिकतम सहायता प्रदान की जानी चाहिए ताकि वे बिना किसी बाधा के अपने कार्य को पूरा कर सके।

सूचना हब के रूप में कार्य करना–

आपातकाल के समय सूचना के प्रसार में भ्रष्ट कार्यों की महत्वपूर्ण भूमिका होती है पुस्तकालय के कर्मचारी हमेशा प्रशिक्षित होते हैं और इसलिए प्रासंगिक जानकारी एकत्रित करने और सूचना के विभिन्न साधकों को इसे संप्रेषित करने में विशेषज्ञ होते हैं। आपात स्थिति में पुस्तकालय के कर्मचारी आपातकाल के दुष्प्रभावों को रोकने के लिए विभिन्न सावधानियों को अपनाने के बारे में जानकारी सार्वजनिक कर सकते हैं।

ISBN : 978-93-5598-308-4

चर्चा और निष्कर्ष–

संकट के समय में कोविड–19 वायरस के फैलने के खतरे से लोग दहशत की स्थिति में है और सरकारों ने अनिश्चितकाल के लिए भीड़ के सभी संस्थानों को अस्थाई रूप से बंद करने की घोषणा की थी। पुस्तकालय के कर्मचारियों के लिए एक सकारात्मक भूमिका निभाना एक चुनौती है, जो सूचना चाहने वालों को जानकारी प्रदान करने और सामाजिक सहायता भी प्रदान करने में योगदान दे सकता है।

औपचारिक भूमिका–

विशेष संदर्भ में औपचारिक भूमिका का अर्थ है, बहुत सारे के कर्मचारियों के कार्यों को करना जो औपचारिक रूप से उन्हें उनके आधिकारिक रूप से नामित कर्तव्यों के हिस्से के रूप में शत् प्रतिशत कार्य किये जाते हैं, इन भूमिकाओं को हमेशा वस्तुनिष्ठ रूप से अच्छी तरह से परिभाषित किया जाता है। सभी सदस्य इन भूमिकाओं को निभाने के लिए जागरूक होने के साथ–साथ प्रशिक्षित भी हैं। पुस्तकालय अध्यक्षों और अन्य पुस्तकालय कर्मचारियों की औपचारिक भूमिकाओं को आगे दो श्रेणियों में विभाजित किया गया है अर्थात सूचना चाहने वालों की भूमिका और कोई वायरस से सुरक्षा के क्षेत्र में अनुसंधान को सुविधाजनक बनाने में भूमिका निभा सकते हैं।

सूचना चाहने वालों के प्रति पुस्तकालय की भूमिका–

प्रत्येक पुस्तकालय में एक निश्चित संख्या में सूचना चाहने वाले होते हैं जो औपचारिक रूप से संबंध होने के साथ–साथ पुस्तकालय उसे व्यवहारिक रूप से नियमित उपयोगिता आते है। इन सूचना चाहने वालों या अकादमिक पुस्तकालयों में उपयोगकर्ताओं को औपचारिक रूप से कई श्रेणियों के उपयोग करता था पुस्तकालयों में उपयोगकर्ताओं की विभिन्न श्रेणियां हैं ऐसे छात्र हैं जो अपने अध्ययन के लिए प्रासंगिक पुस्तकें और अन्य सूचनात्मक सामग्री प्राप्त करने के उद्देश्य से नियमित रूप से पुस्तकालयों में उत्कृष्टता प्राप्त करते हैं शोधकर्ता अन्य बड़े खंड हैं जो पुस्तकों पत्रिकाओं पांडुलिपियों और शोध प्रबंध से जानकारी प्राप्त करने के लिए नियमित्त रूप से पुस्तकालयों का दौरा करते हैं शिक्षक भी पुस्तकालय के बार–बार उपयोग करने वाले होते हैं जो उपयोग करते हैं अपने नोट तैयार करने और अन्य आवश्यकताओं के साथ अपनी सोच को आगे बढ़ाने के लिए विभिन्न पुस्तकालय स्रोत का उपयोग करते है।

शोधकर्ता औपचारिक और उद्देश्य पूर्व सूचना चाहने वालों का दूसरा सबसे बड़ा समूह है जो लॉकडाउन की स्थिति के कारण पुस्तकालयों में उपलब्ध सूचना स्त्रोतों तक पहुंच से वंचित हो गए थे क्योंकि कोविड 19 वायरस के फैलने का खतरा है शोधकर्ताओं ने विश्वरूप से पीएचडी और एमफिल डिग्री या पोस्ट डॉ. स्तर के रूप में लगे हुए हैं उनके पास अपने शोध के स्तर को पूरा करने के लिए हमेशा पूर्व

निर्धारित समय सीमा होती है जैसा कि शोधकर्ता या तो अपने घरों में चले गए हैं या अपना घर छोड़ चुके हैं। अनुसंधान संस्थान विश्वत करता जो अभी भी परिसरों में या अनुसंधान संस्थानों के पास रह रहे हैं यहां तक कि उन पुस्तकालय तक भी उनकी पहुंच नहीं है जिनसे वे संबंध है जिससे उनका कीमती समय बर्बाद हो रहा है तो उसका लाइफसेवर अपने शोध पाठ्यक्रमों के गैर उतार–चढ़ाव से चलने में शोधकर्ताओं को सहायता प्रदान कर सकते हैं।

कोविद–19 चुनौतीपूर्ण परिस्थितियों के दौरान शिक्षक अपने छात्रों और शोधकर्ताओं को प्रासंगिक जानकारी और ज्ञान प्रदान करने की अधिकतम जिम्मेदारी साझा करने के लिए बाध्य है छात्रों के साथ–साथ उनके माता–पिता विशेष रूप से शिक्षकों से अपेक्षा करते हैं कि वे नियमित अध्ययन की प्रक्रिया की निरंतरता के लिए अधिकतम संबंधित और आवश्यक सूचना स्रोत प्रदान करें महाविद्यालयों और विश्वविद्यालयों के पुस्तकालय कर्मचारी शिक्षकों को विभिन्न विभिन्न स्रोतों की व्यवस्था के बारे में जागरूक करने की भूमिका निभाते हैं जिनसे शिक्षकों द्वारा प्राप्त किया जा सकता है और छात्रों शोधकर्ताओं के साथ भी साझा किया जा सकता है

कोविड–19 वायरस के क्षेत्र में अनुसंधान को सुविधाजनक बनाने की भूमिका–

जिस कारण बुद्धिजीवियों ने कोविड–19 ना कोई घातक वायरस के रूप में मान्यता दी और एक महामारी की प्रकृति को अपनाते हुए जैव रसायन और अन्य संबंधित विज्ञानों के क्षेत्र से संबंधित शोधकर्ताओं ने अपने शोध कर्ताओं को ऐसी किसी भी दवा का आविष्कार करने की पहल की जो मनुष्य को ईश्वर से बचा सके जाहिर है संबंधित क्षेत्र में शोध करने वाले शोधकर्ताओं को क्षेत्र में पहले से मौजूद और स्थापित ज्ञान से परिचित होने की आवश्यकता है उस पूर्व मौजूद जानकारी के माध्यम से जानने के लिए और इस तरह के वायरस के क्षेत्र में ज्ञान वैज्ञानिकों को किताबें शोध लेख और अन्य प्रासंगिक सामग्री प्राप्त करने की आवश्यकता होती है इस संबंध में अकादमिक पुस्तकालयों को एक ऐतिहासिक भूमिका निभानी है पुस्तकालय कर्मचारी विशेषकर वे जो इस क्षेत्र में प्रशिक्षित हैं वैज्ञानिकों के साथ समन्वय स्थापित कर सकते हैं।

कोविड–19 के दौरान पुस्तकालयों की सामाजिक भूमिका

कोविड–19 के संकट के दौरान औपचारिक और अधिकारी भूमिका निभाने के अलावा पुस्तकालयों में सामुदायिक रोग नियंत्रण और रोकथाम और जागरूकता कार्यक्रमों में योगदान देकर सामाजिक भूमिका

ISBN : 978-93-5598-308-4

निभाने की गुंजाइश है पुस्तकालय मुख्य रूप से प्रमुख भूमिका निभा सकते हैं जिनका उल्लेख निम्नलिखित चर्चा में विस्तार से किया गया है

पुस्तकालय लोगों को कोविड – 19 के प्रसार की संभावनाओं का सफलतापूर्वक मुकाबला करने के लिए निवारक उपाय प्रदान करने के लिए जानकारी प्रदान कर रहे हैं पुस्तकालय कर्मचारियों द्वारा वायरस के बारे में लोगों में जागरूकता फैलाने के लिए कई तकनीक अपनाए जा सकते हैं लोगों को सोशल डिस्टेंसिंग से होने वाले फायदे के बारे में बताया जा सकता है सार्वजनिक रूप से मास्क पहने के सकारात्मक परिणामों के बारे में जागरूकता को आगे लोगों के साथ साझा किया जा सकता है लोगों को कई अन्य निवारक उपाय करने के बारे में जागरूक कर सकते हैं जैसे नियमित रूप से हाथ धोने का उपयोग करना तथा जहां हाथ धोने की कोई संभावना नहीं है।

कोविड–19 के वायरस से प्रभावित होने की संभावना इन परिस्थितियों में पुस्तकालय के कर्मचारियों की बहुत महत्वपूर्ण भूमिका होती है पुस्तकालयों में लोगों के साथ सकारात्मक केस स्टडी अस्तित्व की कहानियों को साझा करने के तरीके और चौनलों की उपलब्धता है इसके अलावा पुस्तकालय कर्मचारी विशेषज्ञों की प्रेरक वार्ता की व्यवस्था कर सकते हैं और आपातकाल के समय लोगों के मनोबल को बढ़ाने के लिए इन वार्ताओं को समुदाय इस में प्रसारित कर सकते हैं।

निष्कर्ष–

कोविड–19 के नकारात्मक प्रभाव से पूरी दुनिया बुरी तरह प्रभावित हुई थी और अभी एक नया वेरिएंट आने से धीरे–धीरे विश्व के कई देश प्रभावित हो रहे हैं लाखों लोग इस वायरस की चपेट में आ चुके हैं बहुत से लोग अपनी जान गवा रहे हैं और अन्य दहशत के युग में जी रहे हैं शिक्षण संस्थान बंद हैं और शिक्षण अध्ययन और शोध का कोई औपचारिक संचालन नहीं हो रहा है लोग सार्वजनिक संस्थानों पर जाने से परहेज कर रहे हैं मानसिक आघात और सामाजिक अशांति के खतरे की स्थिति में अकादमिक पुस्तकालयों की भूमिका महत्वपूर्ण है पुस्तकालय शिक्षकों को ऑनलाइन स्रोतों के माध्यम से तैयार करने के लिए सभी प्रासंगिक सामग्री प्रदान कर सकते हैं और उन्हें उपेक्षित के साथ–साथ भुगतान किए गए स्रोतों की सिफारिश कर सकते हैं ताकि वे अपने नोट तैयार कर सके और छात्रों से संवाद कर सके पुस्तकालय छात्रों को पाठ्यक्रम को पूरा करने और आगामी परीक्षाओं और परीक्षणों के लिए प्रतिस्पर्धा करने के लिए सीखने के लिए विभिन्न विभिन्न रूपों तक पहुंच प्रदान कर सकते हैं शोधकर्ता भी पुस्तकालय कर्मचारियों द्वारा उन्हें ऑनलाइन के माध्यम से आवश्यक और प्रासंगिक स्रोत प्रदान करके अनुसंधान गतिविधियों में

ISBN : 978-93-5598-308-4

शामिल हो सकते हैं विशेष रूप से उनकी रोकथाम के क्षेत्र में अनुसंधान करने में शामिल शोधकर्ताओं को शैक्षणिक पुस्तकालय द्वारा सभी आवश्यक अध्ययन सामग्री प्रदान की जा सकती है।

सुझाव–

वर्तमान में तकनीकी तेजी से बदल रही है आज डिजिटल इंडिया के अंतर्गत ऑनलाइन कंटेंट बढ़ता दिखाई दे रहा है हमें अपना जीवन जीने का तरीका वर्तमान परिस्थितियों के अनुरूप बदलना होगा कोविड़ 19 के तहत सकारात्मक सुरक्षा दी जाएगी इसके लिए पुस्तकालय कर्मचारियों को प्रशिक्षित किया जाएगा विषम परिस्थिति में भी शिक्षा के क्षेत्र में विचारों का मंथन बदलती तकनीक के साथ दिखाई दिया है महामारी के कारण लाइब्रेरी के क्षेत्र में किस प्रकार के सावधानियों के साथ विद्यार्थियों शिक्षक एवं शोधकर्ताओं को नवीन तकनीक ई–कंटेंट, ई–लर्निंग प्लेटफॉर्म, एवं सरकार का विभिन्न ऑनलाइन पोर्टल के माध्यम से जैसे स्वयंप्रभा,ईपीजी पाठशाला,मोक्ष,अर्पित तथा अन्य तरह के इलेक्ट्रॉनिक पोर्टल पर वाइट करता है नेशनल डिजिटल लाइब्रेरी ऑफ इंडिया के उपयोग में वृद्धि कर निरंतर एवं अद्यतन नवीन जानकारी एवं सूचनाएं उपलब्ध करानी होगी साथ ही साथ हमें अपने पुस्तकालय के क्षेत्र में कार्य करने वाले लोगों एवं कर्मचारियों को तकनीकी रूप से उन्हें प्रशिक्षित करने की आवश्यकता है जिससे कि वह डिजिटल एवं वर्चुअल लाइब्रेरी में दी जाने वाली सेवाएं प्रदान कर सके।

संदर्भ

1. सिंह, बीं, कौर ,और बराड के ,स (2017) सूचना साक्षरता और शिक्षा शैलियॉः संसाधन–आधारित छात्र केन्द्रित शिक्षण का एक सिंहावलोकन। जनरल ऑफ मैनेजमेट रिसर्च एवं एनालिसिस 4(3):84–86 डीओआई.
2. डब्ल्यूएचओ (2020)। कोरोना वायरस रोग 2019 (कोविड–19) स्थिति रिर्पोर्ट –84.
3. निकोलसन, के. (2017) सार्वजनिक पुस्तकालयों में नवाचारः से सीखना अंतरराष्ट्रीय साहित्यिक अभ्यास। कैम्बरिजः एल्सेवियर.
4. माबे, एम. और एशले, ईए (2017) सार्वजनिक पुस्तकालयों के विकासशील भूमिका आपातकालीन प्रबंधनः उभरते अनुसंधान और अवसर हर्षेः आईजीआई ग्लोबल.
5. बेकर, डी. और इवेस, डब्लू (2011) पुस्तकालय और समाजः भूमिका, जिम्मेदारियां और परिवर्तन के युग में भविष्य। कैम्ब्रिजः ऑक्सफोर्ड यूनिवर्सिटी प्रेस.
6. बराड, के.एस. सिंह बी और कौर , (2019) पुस्तकालय और सूचना विज्ञान.
7. भारत में पाठ्यक्रमः मुद्दे और सूझाव :पुस्तकालय दर्शन और अभ्यास (ई–जरनल).

ISBN : 978-93-5598-308-4

8. कलरा एचपीएस और सिंह के (2009) एम्प्लायमेंट ईश्यूज एंड पब्लिक पालिसी.
9. भारत में निजी शैक्षणिक क्षेत्र में पुस्तकालय और सूचना सेवाओं के लिए समर्थनः अवलोकन और चिन्ता.

ISBN : 978-93-5598-308-4

Organizes a National Seminar on
Prof. J P Singh Joorel

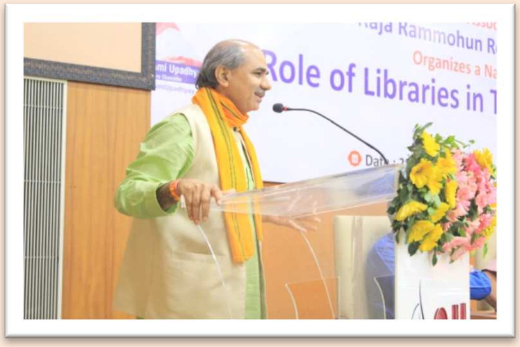

Dr. Babasaheb Ambedkar Open University
Vivekanand Library
In Association With
Raja Rammohun Roy Library Foundation
Organizes a National Seminar on
"Role of Libraries in Transforming Societies"

BAOU
Dr. Babasaheb Ambedkar Open University
Vivekanand Library
In Association With
Raja Rammohun Roy Library Foundation
Organizes a National Seminar on
"Role of Libraries in Transforming Societies"
Date : 28th March, 2022
Time : 11:00 a.m. Onwards

Dr. Babasaheb Ambedkar Open University

Prof. (Dr.) Ami Upadhyay

Professor & Director

School of Humanities and Social Sciences

'Jyotirmay' Parisar, Dr. Babasaheb Ambedkar Open University Marg , Ahmedabad

www.baou.edu.in

9 789355 983084